Kuram / Siyaset

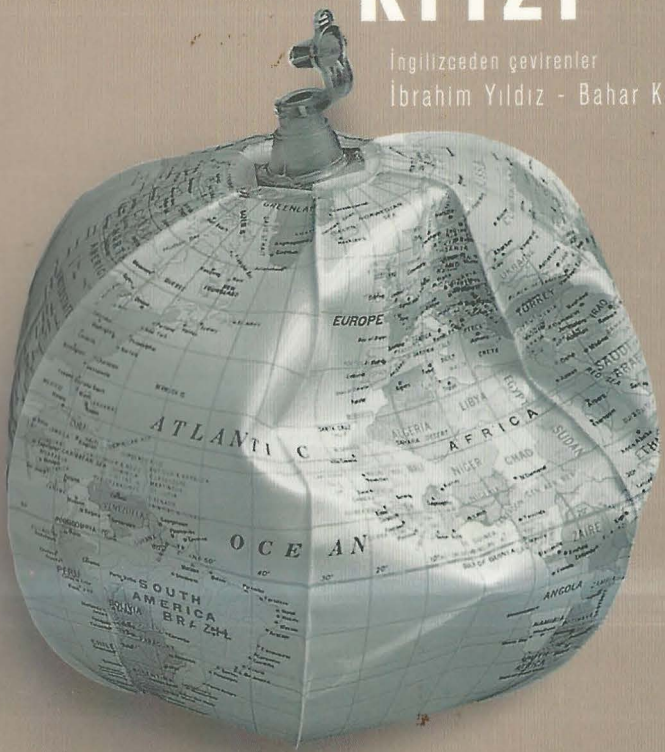
Hazırlayanlar

A. Freeman • B. Kagarlitsky

küreselleşmenin krizi

İngilizceden çevirenler

İbrahim Yıldız - Bahar Kara

Yordam Kitap

A. FREEMAN • B. KAGARLITSKY • KÜRESELLEŞMENİN KRİZİ

Yordam Kitap: 38 • **Küreselleşmenin Krizi** • Alan Freeman - Boris Kagarlitsky
(The Politics of Empire: Globalisation in Crisis, Pluto Press, London, 2004)
ISBN-978-9944-122-15-3 • *Çeviri*: İbrahim Yıldız - Bahar Kara
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Şendoğan Yazıcı
Birinci Basım: Mart 2008 • *Yayın Yönetmeni*: Hayri Erdoğan
© Alan Freeman - Boris Kagarlitsky, 2004 (Pluto Press)
© Yordam Kitap, 2007

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: Ayhan Matbaası
Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi
5. Cadde No: 47 Bağcılar-İstanbul
Tel: 0212 629 01 65

siyaset

KÜRESELLEŞMENİN KRİZİ

Hazırlayanlar
Alan Freeman - Boris Kagarlitsky

İngilizceden Çevirenler
İbrahim Yıldız - Bahar Kara

İÇİNDEKİLER

Dünya İmparatorluğu mu, Yoksa İmparatorluklar Dünyası mı? 7
Alan Freeman - Boris Kagarlitsky

Ulusların Eşitsizliği 62
Alan Freeman

Küreselleşmeci Projenin Krizi ve
George W. Bush'un Yeni Ekonomisi 108
Walden Bello - Marylou Malig

Emperyalist Küreselleşme ve Güney Asya'nın Ekonomi Politiği 124
Jayati Ghosh

Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni:
Emperyalizmin ve Savaşın Yeni Dinamikleri 148
Sungur Savran

Küresel Kapitalizmin Krizi: Latin Amerika'dan Görünüş 193
Bill Robinson

Küresel *Apartheid*'la Yüzleşme 234
Patrick Bond

Birlik, Çeşitlilik ve Uluslararası İşbirliği:
ABD'nin Savaş İtkisi ve Savaş Karşıtı Hareket 282
Kate Hudson

Küresel Krizden Yeni-Emperyalizme:
Radikal Bir Alternatif Vaka 294
Boris Kagarlitsky

Yazarlar Hakkında 334

Dizin 336

Giriş

Dünya İmparatorluğu mu, Yoksa İmparatorluklar Dünyası mı?

ALAN FREEMAN
BORIS KAGARLITSKY

Transnational Institute (TNI -Ulusötesi Enstitü) 17 Şubat 2002'de, küresel adalet hareketi, sermayenin küreselleşmesine karşı hareket ya da sadece küreselleşme karşıtı hareket olarak bilinen olguyu çeşitli bakış açılarından ele almak üzere, Amsterdam'da bir hafta sonu semineri düzenledi.[1] Sonuçta ortaya, beş kıtada küresel adalet ve barış hareketlerinde yer alan aktivistlerle önde gelen yazarlar arasındaki tartışmaların ve iki yıllık ortak bir çalışmanın ürünü olan bu özgün sentez çıktı.

Ufuk açıcı bir genişliğe erişen fikir yelpazesi içerisinde iki nokta üzerinde görüş birliği sağlandı. Bunlardan birincisi, 'küreselleşmenin' yeni bir kriz evresine girmiş olması noktasındaki genel kavrayıştı. Dünya piyasasının yirmi yıldır devam eden genişleme süreci

1 Küreselleşmenin, tanımı şöyle dursun, nasıl yazılması gerektiği üzerinde bile çoktaraflı bir anlaşma yok. Bu Giriş'te biz, hareketin zamanla olgunlaştırdığı kullanımı vermeye çalışıyoruz. Dolayısıyla 'küreselleşme' derken, aksini söylemedikçe, yukarıda tanımlandığı şekliyle, son 20-30 yılın olaylarını kastediyoruz; 'küreselleşmeci' sıfatını ise mali deregülasyon ve benzeri uygulamaları destekleyen kişiler için kullanıyoruz. Akademik kuramları tartışmak için 'formel/biçimsel küreselleşme kuramı' gibi ifadelere başvuruyoruz. İlerleyen sayfalarda daha da netleşeceği üzere, geçmiş dönemin tanımlayıcı farklılığının salt küresel *ekonominin* varlığı ile büyümesinde değil, özellikle DTÖ, IMF ve Dünya Bankası gibi küresel *siyasi kuruluşların* oynadığı özel rolde yattığını düşünüyoruz.

çok zor bir döneme girmiş, bu döneme özellikle Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi ulusüstü örgütlerin denetimindeki hızlı bir mali deregülasyon ve çok taraflı anlaşmalar damgasını vurmuştu.

Üzerinde uzlaşmaya varılan ikinci noktaysa bu krizin yapısal nitelikte olmasıydı. Bu geçici bir kriz değildi, geri çevrilebilir gibi de gözükmüyordu. Yazarların da kabul ettiği gibi kriz, bizatihi küreselleşme süreci içerisindeki köklü sorunlardan kaynaklanıyordu. Küreselleşme, en hafif tabirle, bazı önemli zorluklarla yüz yüze gelmişti. Daha da önemlisi, küreselleşme yanlılarının bu zorlukları çözebileceklerine dair ortada açık bir belirti yoktu.

Buradaki yeni mesaj, küreselleşmenin sadece adaletsiz değil, aynı zamanda sürdürülemez de olabileceği gerçeğiydi. Artık küreselleşmenin arzu edilir olup olmadığıyla ilgili şüpheler yerine, daha en başında öne sürüldüğü gibi, mümkün olup olamayacağıyla ilgili şüpheler su yüzüne çıkmaya başlıyordu. Pek çok kişi yeni birtakım olayların küreselleşmenin sonuna işaret ettiğini düşünürken, bazıları onun aslında hiç var olmadığını öne sürüyordu. Gerçek ne olursa olsun, küresel adalet hareketleri ile barış hareketleri, tarihin yeni bir evresiyle karşı karşıyaydı ve bu hareketlerin kendilerini bekleyen görevlerle ilgili olarak derinlemesine bir değerlendirme yapmaları gerekiyordu.

Bütün bu tartışmalar sonunda ortaya elinizdeki yapıt çıktı. Altıncı kez uluslararası bir konferansa ev sahipliği yaparak iki ortak oturumu finanse eden Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ekonomik Araştırmalar Merkezi'ne (Ankara), Mayıs 2003'te Eleştirel Küreselleşme Araştırmaları Konferansı'nı ortak düzenleyen Küresel Araştırmalar Birliği ile California Üniversitesi'ne (Santa Barbara) ve Haziran 2003'te Moskova Küreselleşme Araştırmaları Enstitüsü'nün girişimiyle gerçekleştirilen ve Rus ve Avrasyalı aktivist ve yazarlar ile Rusya Federasyonu Komünist Partisi arasında çığır açıcı bir diyaloga sahne olan o benzersiz konferansın düzenleyicilerine teşekkürü bir borç biliriz.

Bu yapıtla, angajmanlardan kaynaklanan karşılıklı anlayış sayesinde özgün bir sonuç elde edilmiş oldu. Yazarlar, bugün dünyada

neler olup bittiğini inceden inceye tahlil etmek, 'küreselleşmenin hangi noktada olduğunu', niçin ve ne derecede başarısızlığa uğradığını, sonuçlarının neler olduğunu, tüm bu sürecin şu anda nereye doğru ilerlediğini ve bütün bunların küresel adalet arayışı içerisinde olanlar için ne gibi olasılıklar ve zorluklar doğurabileceğini anlamak için yola çıktılar.

Dolayısıyla bu yapıt, aktivistlerin kullanabileceği türden bir elkitabı değildir ve herhangi bir talimat ya da manifesto da içermemektedir. Bununla beraber, bu çalışma, koltukta veya kanepede de üretilmemiştir. Yazarları, tüm dünyada sermayenin küreselleşmesinin doğurduğu etkilere karşı çıkan hareketlerde aktif olarak yer almaktadırlar. Bu kitap, kendine güvenen ve deneyim sahibi bir değişim hareketinin otantik sesidir.

11 Eylül Sonrası Dünya

Yazarların ele almaya çalıştıkları konuları anlamak için anılan zaman kesitinde neler olup bittiğini hatırlamakta fayda var. Şubat 2002'de, bir krizin patlak vereceğini kestirmek çok da zor değildi. Bello ve Malig'in de tanıtladıkları gibi, küreselleşmenin ilk evrelerinde atılan zafer çığlıkları zamanla sönmeye yüz tutmuştu.[2] 1997 Asya krizinin üzerinden sadece beş yıl geçmişti. Arjantin'in mali ve siyasi çöküşü dünyayı sarsmaya devam etmekteydi. 'dotcom' şirketleri sabun köpüğü gibi patlamış, ABD borsa fiyatlarına ilişkin Standard & Poor's 500 Endeksi Ağustos 2001'de ulaştığı tavan değerinden %26 oranında gerilemişti.[3]

Küreselleşen sermayenin temsilcisi olan süper modellerin bü-

2 Ağır davransa da IMF, Mayıs 2000'deki *World Economic Outlook*'ta şunları belirtme ihtiyacı duymuştur: 'ABD ekonomisinin olağanüstü gücü ve Batı Avrupa'da şimdilerde gözle görülür hale gelen büyüme hızı, Asya, Latin Amerika ve diğer yükselen piyasalarda beklenenden hızlı meydana gelen iyileşmelere önemli katkı sağlamıştır. Krizden etkilenen ülkelerdeki yetkili politikacıların kararlı eylemleri de, uluslararası toplumun desteğiyle birlikte, bunda önemli rol oynamıştır. Direktörler, en azından yakın vadede, küresel büyüme risklerinin bertaraf edilebileceği düşüncesindedirler.'

3 R.J. Schiller (2000) *Irrational Exuberance* (Princeton: Princeton University Press)'den alınan veriler ve *Financial Times* günlük hisse fiyatı endeksleri.

tün foyası meydana çıkmıştı: 9 Ocak 2002'de, Enron, Amerikan İflas Yasası'nın 11. maddesi uyarınca iflas başvurusunda bulunduktan dört ay sonra, ABD Adalet Bakanlığı Enron yöneticileriyle ilgili resmi bir cezai soruşturma başlatmış ve Beyaz Ev 19 Ocak'ta Dick Cheney'in Hindistan'daki bir enerji projesinden kaynaklanan 64 milyon dolarlık borcun ödenmesi konusunda Enron'a yardımcı olduğunu resmen kabul etmişti. İki ay sonra, Arthur Andersen yetkilileri, çalışanlarını Enron ile ilgili belgeleri ortadan kaldırmak amacıyla 'bilerek, isteyerek ve ayartarak' ikna etmekten dolayı resmi bir soruşturmadan geçti.

Küreselleşme, Fukuyama'nın tarihin sonuyla ilgili o uçuk yaklaşımında gözden kaçırılmış yeni bir cephede daha sıkıntı içindeydi. Afganistan'da savaş başlamış ve şer ekseninin adı konulmuştu. Ankara konferansımız esnasında ABD'nin ne olursa olsun Irak'ı işgal edeceği gün gibi açıktı. 11 Eylül'ün küllerinden yeni, belirsiz ve savaş yanlısı bir dünya doğuyordu.

Bush yönetiminin savaş canlısı tutumu, ABD'nin o zamana dek adına hareket ettiği uluslararası kurumlarla olan gerçek ilişkisiyle ilgili olarak kafalarda büyük soru işaretleri doğuruyordu. ABD'nin kendisini şimdiye kadar ulusüstü kurumlara tabi tutup tutmadığı, bu kitapta aktarılan hararetli tartışmalara kaynaklık eden bir sorudur. Irak Savaşı ile birlikte ABD artık geri dönüşü olmayan bir yola girmiştir. ABD yönetiminin -ister bir koalisyonla ya da koalisyonsuz, ister uluslararası kurumlarla birlikte ya da bu kurumlar olmaksızın-, üzerinde öncesinden karar kıldığı politikaları uygulamaya koyacağı artık açıkça belli olmuştur. Çoktaraflılık suda boğulmadıysa bile boğulmak üzeredir.

Dünya'nın, 2002'de olduğu gibi, ABD'yi desteklediği zamanlarda, göstermelik de olsa çoktaraflı bir eylemin hükmü söz konusuydu. Ancak, 2003'te görüldüğü üzere, ABD destek bulamayınca, bu göstermelik durum da ortadan kalktı. Dahası ABD, çelik üreticilerine sağladığı tek taraflı korumayla, ekonomik alanda da bir o kadar partizan olabileceğini göstermişti. Muazzam siyasi, askeri ve ekonomik ağırlığı göz önünde bulundurulunca -bir dolu uydusu ve Birleşmiş Milletler bir yana- IMF, DTÖ ve Dünya Bankası'nın eline gerçek anlamda ne kadar güç bırakabilirdi ki?

Çoktaraflılık Sorgulanıyor

Çoktaraflılığın kapsamı, küreselleşme başladığından bu yana hararetli tartışmalara konu olmuştur. Küreselleşme kavramı, kısa düşünsel tarihi boyunca, siyasi ve ekonomik olmak üzere iki alanı birden idare etmiştir. Ekonomik düzeyde, 'piyasanın kapsamı'nın zamanla daha da genişlediği neredeyse su götürmez bir gerçektir. Ancak 'küreselleşme' yanlıları açısından, küreselleşmeyi savunurken onu sadece ekonomik düzeye indirgemek çok daha elverişli olsa da, aslında ana fikir bir başka ve tartışmaya açık savı daha içeriyordu: Ulusal devletin piyasa ekonomisi için artık sürdürülebilir ya da elverişli bir araç olmadığı savını.[4] Bu nedenle şimdilerde IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'nün gücünün giderek artmasının bilinçli bir seçimin değil, temel nitelikteki ekonomik gelişmelerin kaçınılmaz bir sonucu olduğu ileri sürülmektedir. Sonuçta önemli olan 'gerçekte kararı kimin vereceği'dir. Eğer Amerikan devletinin politikalarını IMF dikte ederse, o zaman en azından prototipik olarak gerçek bir çoktaraflılıktan bahsedebiliriz. Fakat eğer uygulamada Amerikan devleti IMF politikalarını dikte ediyorsa, o zaman çoktaraflılık kisvesi altında tek taraflılık söz konusu demektir.

Konuyla ilgili olaylar bir süredir en az iki farklı şekilde yorumlanmıştır ve bu durum hâlâ devam etmektedir. Bakış açılarından biri, bizim burada formel küreselleşme kuramı olarak adlandıracağımız, son otuz yıldır yönetişim dünyasındaki değişiklikleri açıklamak için yeni bir analitik çerçeve sunma iddiası ve amacında olan, ortaya çıkacak sonucu destekleyen ya da eleştiren akademik yazılar bütünüdür.[5] Bu bakış açısına göre, bu değişiklikler ulus-devletlerin tek başlarına hareket etmelerini ya da uluslararası kurumları yok saymalarını giderek zorlaştıran uzun erimli işlemleri ifade etmek-

4 Bu, epey önem taşıyan empirik -ve küresel piyasaların ulaştığı boyuttan oldukça bağımsız- bir soruya dikkat çeker: Çokuluslu *kuruluşlar* neden şimdi ortaya çıktılar? Eğer küresel politika salt piyasa güçlerinin bir ürünüyse ve bu güçlerin tarihsel eğilimi dünya piyasasının -bütün ulusal sınırlar aleyhine- tek taraflı bir şekilde genişlemesi yönündeyse, o zaman bu kurumlar neden 1893'te vücut bulmadı?

5 Örneğin bkz. D. Held ve Anthony McGrew (2000) *The Global Transformation Reader* (Cambridge: Polity). Karşıt görüş için bkz. J. Rosenberg (2000) *The Follies of Globalisation Theory* (Londra ve New York: Verso).

teydi. Gerçek çoktaraflılık, bu görüşe göre, ekonomik bir oldubittidir; yeni dünyanın siyasi ve mali kurumları zorunlu olarak tanınmak durumundadır.

Bu bakış açısına göre ulusal devletler ya güçlerini kaybediyor ya da gitgide devletsiz çokuluslular ya da uluslararası sınıflar için işleyen araçlar haline geliyorlardı. Held ve McGrew'in[6] belirttikleri gibi:

> Küreselleşmeci tezin temelinde küreselleşmenin günümüzde, siyasi gücün niteliğini ve biçimini değiştirdiğine dair bir inanç yatmaktadır. Küreselleşmecilere göre çoğu devletin egemenlik hakkı bir dönüşümün eşiğindedir; aynı şey bu hakkın -devletlerin fiili olarak yönetme yeterliklerinin- pratik niteliği için de söz konusudur.

Bu görüşe göre, 1980'den itibaren sermaye, uygun uluslararası siyasi kurumları oluşturarak ulusal devletin küresel piyasa karşısındaki iktidarsızlığının temelinde hangi ihtiyacın yattığını fark etmişti.

Dolayısıyla Robinson, bu kitapta, 1970'li yıllarda sermaye birikiminin bir krize girmiş olduğunu ve bu krizin ancak 'küreselleşerek', yani ulusötesi bir devlet aygıtının -'ulusüstü siyasi ve ekonomik kurumlar ile ulusötesi güçlerin nüfuz edip dönüşüme uğrattığı ulusal devlet aygıtlarının oluşturduğu gevşek fakat giderek tutarlılık kazanan bir ağın'- meydana getirilmesi sayesinde çözülebileceğini savunmaktadır. Bu nedenle ulus-devlet sistemi 'artık kapitalizmin örgütleyici ilkesi olmaktan çıkmıştır. Ulusal devletler, daha büyük bir ulusötesi devlet yapısının bileşenleri olarak, artık ulusal birikim süreçleri yerine küresel çıkar gruplarına hizmet etme eğilimine girmiştir'.

ABD - Eyleyen mi, eylemlilik mi?

Bizim klasik anti-emperyalist sol olarak adlandıracağımız alternatif görüş Gowan tarafından oldukça inandırıcı bir şekilde ifade edilmiştir:

> [küreselleşme] kesinlikle organik ekonomik ya da teknolojik süreçlerin kendiliğinden oluşan bir sonucu değil, bir devlette -Amerika

6 Held ve McGrew, *The Global Transformation Reader*, s.105.

Birleşik Devletleri- art arda işbaşına gelen hükümetler tarafından yapılan siyasi tercihlerin siyasi bir sonucu olmuştur.[7]

Bu görüşe göre, yeni uluslararası kurumlar, ta en baştan, dünyanın en güçlü siyasi oluşumu olan Washington ile dünyanın en güçlü ekonomik oluşumu olan Wall Street arasındaki bilinçli bir ittifak tarafından yaratılmış, şekillendirilmiş ve kendisine tabi tutulmuştur. Todaro'nun[8] 'neo-klasik karşı devrim' diye adlandırdığı şeyin ardından Dünya Bankası, IMF ve sonrasında DTÖ, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki devlet aygıtının içinde vücut bulan özgül bir siyasi blokun kontrolü altına girmiştir. Küreselleşme kuramcılarının parmak bastığı 'ulus-devlet'in zayıflığı hususu, aslında mevcut diğer bütün devletlerin bu tek devletin elinde toplanan muazzam ve eşi görülmemiş güç karşısındaki zayıflığıydı.

Bu görüşler, ne 11 Eylül öncesi süreçle ne de ondan sonra meydana gelen olaylarla bütünüyle bağdaşmaz değildir. Bir defa, uluslararası kurumların varlığı küreselleşme tezinin doğruluğunun kanıtı değildir. Bazı ulus-devletlerin bu kurumlara nispetle zayıflamış olması da öyle. Bu, başka ülkelerin güçlenmesinden de kaynaklanabilir pekâlâ. Çoktaraflı ya da ulusötesi yönetim sistemleri, ulusal emelleri taşıyan bir volan kayışı işlevi görebilir ve çoğunlukla da olan budur. Eğer bir ülke, uluslararası bir talimata uyarsa -tıpkı iki savaş arasındaki dönemde Almanya'nın Versay Antlaşması uyarınca içinde bulunduğu durum gibi- bu ancak diğer ülkelerin bu talimatları ona dayatmış olduğu anlamına gelir. Bu durum, güçlü ülkeler kendi güçlerini uluslararası bir örgüt adına kullanmayı seçseler de değişmez. Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiş olan Birleşik Devletler, bu konuda halihazırda bir muğlaklık yaşansa da, kendi amaçlarını uluslararası kurumları kullanarak gerçekleştirme yolunda epey bir mesafe katetmiştir ve bunu daha yaşlı Avrupalı rakiplerinin emperyal emellerini dizginlemenin yolu olarak benimsemiştir.

Öte yandan, Amerikan devletinin, uluslararası kurumların tali-

7 P. Gowan (1999) *The Global Gamble: Washington's Faustian bid for world dominance* (Londra ve New York: Verso), s. 4.

8 M.P. Todaro (1994) *Economic Deveopment* (Londra: Longman), s. 85.

matları doğrultusunda işlev görmeyi bir yana bıraktığı kabul edilebileceği gibi, aynı zamanda temsil ettiği uluslararası çıkarlar açısından uygun bir eyleyen olduğu da savunulabilir. 'Cavallo Planı'nın uygulandığı dönemde, yani peso dolara ayarlıyken Arjantin'e verilen uluslararası borcun toplam miktarı, dünya mali piyasalarına olan sadakatleri ülkelerine olan bağlılıklarından açıkça daha fazla olan Arjantin vatandaşlarının ellerinde tuttuğu dolar miktarına eşitti.[9] Mali deregülasyon, uluslararası likiditede olağanüstü bir artışa neden olmuş, bu da zengin vatandaşların ülkedeki genel gidişata kendilerini kaptırmamalarını ve tam manasıyla dünya ölçeğinde faaliyet göstermelerini çok daha kolaylaştırmıştı. Bu dolar kapitalistlerinin kendi çıkarlarını hamburger düşkünü bir Amerikalının çıkarlarını koruduğu kadar koruyabilecek uluslararası bir düzene ihtiyaçları vardır ve örneğin Kolombiya gibi ülkelerde -Venezüella'yı saymaya gerek bile yok- ABD'nin tek taraflı eylemlerini yüreklendirmek ve şekillendirmek bu dolar kapitalistlerinin işine gelmektedir. Ghosh, 'yerleşik olmayan Hintliler'in Hindistan devlet politikasını belirlemede oynadıkları önemli rolü belgelemektedir. Ayrıca Bhagwati gibi yazarların küreselleşme gündemine sağladıkları katkı da açıkça ortadadır.

Öyleyse asıl önemli olan şey, neyin nerede olduğu değil, hangi yöne doğru gitmekte olduğudur. ABD'nin, diyelim ki 30 yıl öncesine kıyasla, *daha az* egemen olduğuna dair fazlaca bir kanıt yoktur. Peki bu olgudan neyi öğrenebiliriz? Mesele geçmişle değil gelecekle ilgilidir. Ulus-devlet, liberal varyantlardaki haliyle sınıfın yerine tamamen başka bir şey konulması sonucu ya da, daha çok Marksizmin etkisindeki varyantlarda öngörüldüğü üzere, kapitalist sınıf marifetiyle ortadan kaldırılabilir ya da enikonu zayıflatılabilir mi? Ya da klasik Marksistlerin inandığı gibi bu, işçi sınıfı sayesinde kolay yoldan başarılabilecek bir şey midir? Yoksa ulusal engellerin olmadığı bir dünya gerçekten imkânsız mıdır?

9 Mükemmel bir istatistiksel sunum ve siyasi analiz için bkz. E.M. Basualdo ve Matías Kulfas (2000) 'Fuga de capitals y endeudamiento externo en la Argentina', *Realidad Económica* (Buenos Aires: IADE [Instituto Argentina para el Desarollo Economica]), s. 76-103.

Sermaye, teritoryal devleti bir yana atabilir mi?

Sorunun özü o halde şudur: Ulus-devletin gerçekte sermaye açısından vazgeçilmez olan işlevleri var mıdır? Savran, bu kitapta yer alan makalesinde şunu savunmaktadır:

> [Kapitalizmde] ulusal para birimi, kamu maliyesi sisteminin varlığı, özgül bir çalışma ilişkileri rejimi ve genel ekonomik yapı gibi devletin tam da özünü oluşturan özellikler, ulus-devletlerin ekonomik sınırlarını birbirlerinden ayırır.

Bu bakış açısına göre, sermaye ne denli ulus-devletlerden bağımsız hareket etmeyi tercih ederse etsin, ulusal devlet, sermayeye, onsuz yapamayacağı şeyler sunmaktadır. Kapitalist rejimde ulusötesi yönetişim bu nedenle kesenkes imkânsızdır.

Birbirleriyle çatışan böylesi yorumlar küreselleşmeye verilecek tek bir tepki içinde beraber var olabilir mi? Gerçekte bir görüş birliği var mıdır; yoksa sermayenin küreselleşmesine cephe alan bu muhalefet, ilerlemenin tekerine çomak sokmak üzere bir araya gelen ve gene bu doğrultuda aralarındaki farklılıkların üstüne şal örten yaygaracı bir koalisyondan mı ibarettir? Biz, hem görüş birliğinin hem de farklılıkların tam anlamıyla tutarlı bir anlayışın geliştirilmesi için yaşamsal önem taşıdığını düşünüyoruz; çünkü her iki çözümleme de günümüz gerçekliğinin temel yönlerinin farkındadır. Mevcut ulusal devletlerin eski işlevlerini yitirdikleri de, uluslararası kurumların onların yerini almakta başarısız oldukları da doğrudur. Yapısal kriz demekle işte bunu, kısa sürede kalıcı bir çözüme kavuşturulamayacak olan sorunlar dizisini kastediyoruz.

Son otuz yılda, mevcut ulus-devletlerin yeterli bir sermaye enstrümanı olarak dünya piyasalarında işlev görme kapasiteleri tahammül sınırlarının ötesine taşmıştır. Günümüz dünyasındaki siyasi istikrarsızlığın birincil kaynağı da budur. Ancak, 11 Eylül sonrası olayların da gösterdiği gibi, yeni uluslararası kurumlar da ulusal sermaye ya da dünya sermayesi için yeterli birer araç olarak hizmet sunma konusunda aynı derecede başarısız olmuşlardır.

Bu nedenle, karşı karşıya olduğumuz şey, sadece ulusu değil,

onun yerine geçmesi ya da yerini kapması düşünülen uluslararası düzeni de içeren bütün siyasi ilişkilerin yaşamakta olduğu genel bir krizdir. Ortaya çıkacak sonucu soyut şemalara, yeni bir kapitalist düzenin nasıl işleyeceğine ilişkin öngörülere başvurarak (küreselleşmecilerin hayalleri gerçek olsa bile, Seattle ve Cenova aktivistleri kendi obskürantist muhalefetlerini bir yana bıraksalar bile) bilemeyiz. Aynı şekilde, üzerinde yaşadığımız dünyanın gerçek imkânlarını ve gerçek iktidar ilişkilerini göz önünde bulundurmaksızın, bağımsız küçük ülkelerden oluşan modern öncesi mitsel bir devlete ya da adil fakat ütopik bir alternatif dünya düzenine başvurarak da bilemeyiz bunu. Geleceği, ancak olayların gerçek dinamiklerini ve ne yönde hareket ettiğini çözümlediğimiz takdirde, somut olarak görebiliriz. Eğer bunu layıkıyla yapmayı başarırsak geleceği şekillendirebiliriz de.

Küreselleşme yanlılarının politikaları, kanıtlanmamış bir öğretisel sava dayanır: Buna göre küreselleşme, en azından mevcut şekliyle, gezegenin yönetişimine ilişkin olarak kalıcı bir çözüm sunmaktadır. Bu kitabın da gösterdiği gibi, bu öğreti gerçeklerle uyuşmamaktadır. Mesele uluslararası kurumların ulusal kurumlara kıyasla güçlenmiş olması ya da olmaması değildir, mesele bu uluslararası kurumların hâlâ kalıcı bir siyasi alternatif üretememiş olmalarıdır. Aksine, bu kurumların bizatihi kendi varlık koşullarını yok ettikleri yönünde epey kanıt birikmiştir.

Yazarlar, sermayenin küreselleşmesinin doğurduğu sonuçlarla ilgili uzunca bir deneyim yaşanmasının ardından, şu anda önerilmekte olan çözümlerin sorunu çözemeyeceği ve insanlığa rahat bir nefes aldıramayacağı konusunda kesin bir görüş birliğine varmışlardır. Dolayısıyla, başka bir dünya sadece mümkün değil, aynı zamanda gereklidir de.

Iraksamanın Küreselleşmesi

Bu kitap, küreselleşmenin yarattığı olumsuzlukların, bildiğini okuyan, dışsal ya da kötü yönetimin sonucu olarak ortaya çıkan şeyler değil, bizatihi onun ürettiği ve ona içkin olan olumsuzluklar

olduğunu savunarak tartışmayı başlatmaktadır. Küreselleşmenin sorunları, bizzat kendisinden kaynaklanmaktadır: Küreselleşme, tek kelimeyle, sürdürülemez bir nitelik taşımaktadır. Küreselleşmeye itibar etmememizin en temel sebebi onun işe yaramaz oluşudur. Bu onun boş bir kavram olduğu anlamına gelmemektedir. Küreselleşme, en basitinden, herkesin gittiğini düşündüğü yöne doğru gitmemektedir.

Peki gerçekte nereye doğru gitmektedir küreselleşme? Bu soruya cevap ararken karşımıza çıkacak bir sonraki soru şudur: Küreselleşmenin yaşadığı kriz nereden kaynaklanmaktadır? Bu kitabın yazarlarının sunduğu listenin başında gelen ve belki de küreselleşme sorunlarının temelinde yatan şey, küreselleşmenin dünyayı giderek daha adaletsiz bir yer haline getirdiği gerçeğidir. Kagarlitsky'nin de belirttiği gibi, 'Serbest piyasaların türdeşleşmeye yol açacağı savı bir mitten ibarettir. Piyasalar, gerçekte sosyal sınıflar, ülkeler ve bölgeler arasında kutuplaşma yaratmaktadır.'

İlk bakışta, küreselleşmeye bir sınır konulamayacağı görüşüyle onun dünyayı kutuplaştırdığı gerçeği arasında temel bir çelişki var gibi gözükür. Kutuplaşma -özellikle bölgesel kutuplaşma- küreselleşme üzerindeki en esaslı kısıttır. Zamanında eşitliksiz bir dünyanın nasıl küresel bir dünya olabileceğini anlayamamıştık. Bir bakıma bu, bir bütün olarak küresel adalet hareketinin gelip dayandığı noktadır ve elinizdeki kitabın bu hareketin deneyimini yansıttığını ve buna saygı gösterdiğini düşünmemizin nedeni de budur.

Kendi içinde ayrılıklar gösteren küreselleşme karşıtı hareketi birleştiren şey, göründüğü kadarıyla, eşitliksiz bir özgürlüğün saçmalık olduğu yolundaki o eski Jakoben reçetedir. Eşit olmadan da özgür olunabileceği fikri sadece yanlış değil, aynı zamanda imkânsızdır da. Yoksulları zenginlerden acımasızca ayıran herhangi bir sosyal sürecin, kendini tümleşik bir totalite olarak nasıl sürdürebileceğini anlamak çok güçtür. Asıl sorun, bazı yazarların belirttiği gibi, küreselleşmenin, parçalanmaya yönelik yabancı eğilimlerle bir bakıma 'savaş halinde' olması değil, çelişkili özü gereği, organik bir içsel kısıt oluşturması ve bu kısıtın şimdilerde

küreselleşmenin önünde bir engel oluşturması, böylelikle de parçalanmaya yol açmasıdır.[10]

Bu salt kuramsal bir sorun değildir. Aynı zamanda pratik ve acil bir sorundur. Bölgesel eşitsizlik ile siyasi istikrarsızlık arasında hem mekân hem de zaman bakımından çok sıkı bir ilişki vardır. Bugün dünya haritasına baktığınızda, başta küreselleşmenin amansız düşmanı ve onun özyıkımının merkezi olan Ortadoğu olmak üzere, bölgesel aşırılıkların en uç noktada olduğu bölgelerle askeri ve sivil çatışmaların daimi bir hâl aldığı ve liberal demokrasininse bir hayal olduğu bölgeler arasında neredeyse bire bir korelasyon kurmanız mümkündür. Eşitsizliklerin dünya ölçeğinde yıldan yıla artış eğilimi göstermesiyle birlikte, Birleşmiş Milletler tarafından savaş kategorisine sokulan askeri çatışmaların sayısı da yükselen bir eğri çizmektedir. Sahip oldukları ortalama zenginlik bakımından 20, 40, 80 ve hatta (son zamanlarda) 100 civarındaki katsayılarla birbirinden ayrılan bölgelerin herhangi bir çatışma olmaksızın sükûnet içinde tek bir hukuksal düzene itaat etmeyi sürdürecekleri düşüncesi alabildiğine ütopik bir düşüncedir.

Bu kitaba makaleleriyle katkıda bulunanlar, küreselleşme sürecinin *kendisinin* nasıl olup da -ister sosyal, bölgesel, jeopolitik; ister askeri, ticari ya da mali olsun- her düzeyde, sonunda küresel yönetişimi imkânsız hale getiren istikrarsızlıklar doğurduğunu gözler önüne sermektedirler.

10 Bununla ilgili tarihsel örnekler mevcuttur. Harold James (2003) *The End of Globalisation: Lessons from the Great Depression* (Cambridge, MA, ve Londra: Harvard University Press), on dokuzuncu yüzyılda küreselleşmenin kendi yıkımını kendisinin hazırladığı ve sonuçta Büyük Buhran'a neden olduğunu öne sürmektedir. Çıkarılabilecek sonuçlardan biri, on dokuzuncu yüzyılda küreselleşmeye 'yanlış yapıldığı' ya da küreselleşmeden geri çekilme sürecinin yanlış yönlendirildiği ve dolayısıyla farklı bir politika çerçevesinde onun aslında işe yarayabileceği şeklinde olabilir. Aynı derecede geçerli olan ve kanıtlarla daha iyi desteklenen bir başka sonuç ise, küreselleşmenin hiçbir politik çerçevede işe yaramayacağı ve insanların bu yüzden ondan uzak durduğu şeklinde olabilir.

Küresel adalet mümkün mü?

Peki bu söylediğimiz, bu kitabın yazarlarının ve genel olarak küresel adalet hareketinin adil bir uluslararası düzen fikrinden vazgeçtikleri ya da vazgeçmeleri gerektiği anlamına mı gelmektedir? 'Başka bir dünya mümkün' sloganı gerçek bir içeriğe sahiptir: Adil bir uluslararası düzenin ulaşılabilir bir hedef olduğunu, ancak bunun mevcut araçlarla gerçekleştirilemeyeceğini anlatır. Yukarıdaki analizin sonucuna göre bu, piyasa ve özellikle sermaye piyasası aracılığıyla gerçekleştirilemeyecek olan bir hedeftir. Kısacası, eğer adil bir küresel düzen istiyorsanız, kapitalist bir düzen bunu size sağlayamaz.

Büyüyen ekonomik eşitsizlik, özellikle de bölgesel eşitsizlik, serbest piyasaya dayatılan bir şey değil, aksine onun doğurduğu bir sonuçtur. Pritchett'in[11] ufuk açıcı makalesinde de belgelendiği gibi bu, dünya piyasasının büyümesi süresince görülen seküler[12] bir eğilimdir ve çok uzun bir süreden beri de devam etmektedir. Yirminci yüzyılın başlarında (klasik emperyalizmin en tepe noktasına ulaştığı zamanlar), kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılada (GSYİH) en zengin ile en yoksul ülke arasındaki fark 22'ye 1'di. 1970 yılına gelindiğinde bu fark 88'e 1 olmuştur. 2000 yılına gelindiğinde ise -yani piyasa, tarihteki en geniş sınırlarına ulaştığında- aradaki fark 267'ye 1'e çıkmıştır.[13] Bu sürecin, piyasanın kendisinden başka bir kaynağının olması düşünülemez.

Eşitsizliğin en hızlı arttığı yerler piyasanın ilerlediği ya da devletin gerilediği yerlerdir. Freeman, Robinson ve Ghosh, küreselleşmenin en evrensel ürününün eşitsizlik olduğunu istatistiksel olarak belgelemekte ve diğer tüm yazarlar da buna katılmaktadır. Bu gelişme 1980'den sonra müthiş bir ivme kazanmış ve kendisini en çok

11 L. Pritchett (1997) 'Divergence, Big Time', *Journal of Economic Perspectives* (Yaz).

12 yüzyılları kapsayan -*çev.*

13 Freeman'ın bu kitaptaki makalesine bakınız. 1980 yılında en zengin ülke ABD (kişi başına 5.070 $), en yoksul ülke de Bangladeş (kişi başına 57 $) idi. 2000 yılında ise en zengin ülke Lüksemburg (45.917 $), en yoksul ülke de Gine Bissau (161 $) idi. 2001 yılında ortalama bir ABD vatandaşı ile ortalama bir Bangladeş vatandaşı arasındaki oran 101'e 1'di.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte mevcut devlet yapılarının çözüldüğü ülkelerde göstermeye başlamıştır. Eşitsizliğin en az yaşandığı yer ise teritoryal bir devlet oluşturmaya çalışan, fakat bunu henüz olgunlaştıramayan Avrupa Topluluğu olmuştur.

Dahası, artan eşitsizlik, genellikle geri çevrilemez olması açısından, kapitalizmdeki herhangi bir başka eğilime benzememektedir. Terminolojide ilk kez Kondratieff[14] tarafından ortaya atılan on yıllık iktisadi döngü, düşüşü yükselişin ve yükselişinse düşüşün izlediği geri çevrilebilir bir süreçtir. Sonuç olarak, düşüşler pek çok ciddi sorunlara neden olsa da, bu sorunlar genellikle giderilmekte ya da yükseliş evresinde dönüşüme uğramaktadır.

Belle ve Malig'in de belirttiği gibi, Kondratieff, dünya piyasa ekonomisinin uzun süren durgunluk dönemleriyle hızlı bir büyümenin yaşandığı *Belle Époque* (Güzel Çağ) dönemlerinin birbirini takip ettiği 40-70 yıllık hareketlerinin bu anlamda geri çevrilebilir olduğunu savunmuştur. Greenspan'ın ekonomik stratejisinde belirtilmeyen önemli bir varsayım da ABD'nin yeni bir Kondratieff genişlemesi yaratmak için marşa basarak dünya üzerindeki ekonomik uyuşukluğa bir son verebileceği ve böylece küreselleşmenin krizini çözebileceği düşüncesidir.

Böyle bir şey gerçekleşse bile -ki şimdiye kadar bütün kanıtlar bunun aksini göstermektedir-eşitsizlik hiçbir zaman Kondratieff dalgalarının alçalıp yükselmesini tersine çevirme yolunda hiçbir önemli belirti göstermemiştir; dolayısıyla yeni bir Kondratieff, küreselleşmenin yarattığı olumsuzlukların çözümü değildir.[15] Aksine,

---

14 Kondratieff'in geri çevrilebilir ve geri çevrilemez süreçler ile döngü ve trend arasındaki ayrımının ve bu ayrımın sonraki iktisadi döngü analizlerindeki ufuk açıcı rolünün ayrıntılı bir tartışması için bkz. C. Freeman ve Francisco Louçã (2001) *As Time Goes By: From the Industrial Revolutions to the Information Revolution* (Oxford: OUP), s.77.

15 Modelski ve Thompson, Kondratieff'in dalgalarının hem küresel olarak önem taşıyan dünya endüstrilerinin yükseliş ve düşüşüyle hem de dünya güçlerinin bir yükseliş ve düşüş döngüsüyle ve de dünyadaki siyasi düzenlemelerdeki bir değişiklikle bağlantılı olduğunu savunmakta ve buna hegemonik döngü diye atıfta bulunmaktadırlar. G. Modelski ve William R. Thompson (1996) *Leading Sectors and World Powers: The coevolution of global economics and politics* (Columbia: University of South Carolina Press).

üçüncü Kondratieff yükselişine sahne olan o *Belle Époque* (1873-93) aslında klasik emperyalizmin yükselme devriyle çakışmış ve Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte doruğa ulaşmıştır. Iraksama kimi zaman ivme kazanır, kimi zaman ivme kaybeder (gerçi bunların Kondratieff dalgalarının zamanlamasıyla çok fazla ilişkisi yokmuş gibi gözükmektedir); 1947'den 1968'e kadar süren 'altın çağ'ın görece istikrarının maddi temeli yavaş bir ıraksama oranıyla birlikte dünya genelindeki hızlı bir büyüme oranı olmuştur. Ancak genel büyümenin aksine, ıraksama yavaşlayabilir fakat asla durmaz.

Dünya piyasasının hızla genişlemesi, dünyadaki genel büyümeye ilişkin o temel sorunu çözmeksizin, ıraksama oranındaki paralel bir hızlanma ile aynı anda gelişme göstermiştir. Küreselleşme hâlâ kendi mezarını kazmakla meşguldür. Ancak bu, küreselleşmenin asla mümkün olamayacağı ya da ulus-devletin zorunlu olarak sonsuza kadar yaşayacağı anlamına gelmemektedir. Bu, piyasa güdümündeki küreselleşmenin ya da sermayenin küreselleşmesinin anlamca çelişkili olması demektir. Tarihte ulusal engellerin kaldırılmasına yönelik güçlü eğilimler olabilir, piyasa da bu yönde işlev gören öğelerden biridir. Ancak asıl konu, piyasanın başladığı işi bitirip bitiremeyeceğidir. Şu son yirmi yıllık deneyimimiz piyasanın bunu yapamayacağını göstermektedir.

Savaş Çağının Kökeni

Küreselleşmecilerin görüş birliği içerisinde oldukları bir şey varsa eğer, o da şöyle bir şeydir: Küreselleşme, -zaman ve mekân engellerinin büyük ölçüde ortadan kalkması, enformasyon devrimi, üretimin dünya çapında örgütlenmesi, bir dünya piyasasının oluşması gibi- derinlere kök salmış tarihsel ve teknik süreçlerin dayanıklı ve neredeyse kaçınılmaz bir sonucudur; onu modifiye edebilir, sesini kısabilirsiniz, ama durduramazsınız; onu durdurmak, gerçekte, tarihin akışını tersine çevirmekle mümkündür. Görünen o ki, postmodern bir dünya imkân dahilindeki tek dünyadır.

Bu tuhaf teleolojik[16] perspektifte yalnızca iki temel politik seçenek vardır. Bunlardan biri kendi yolundan şaşmamak ve, Kurt Tucholsky'nin sözleriyle, 'açıkça hayır demek'tir. Fakat küreselleşme yanlısı yazılardan çok azı bu olguya 'hayır' demenin bizi nereye götüreceğini anlatmaktadır. Aslında, küreselleşmeye dur demek bizi bir yere götürecek olsa bu, görünen o ki, küreselleşme yanlısı argümanı büyük ölçüde çürütürdü. Dolayısıyla tek yol, küreselleşmenin, çekinceler konulsun ya da konulmasın, kaçınılmaz olduğu varsayımıyla hareket etmek ve belki de göze en çok batan sosyal kusurlarını Üçüncü Yol politikaları ve yoksulluğu ortadan kaldırma programlarıyla gidererek onu daha ılımlı bir şeye doğru yönlendirmektir.

Bu çetinceviz vizyon, kitabın bölümlerinde tanıtlandığı gibi, Üçüncü Dünya'da yaşanan siyasi tartışmalar üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır. Ne ki, eldeki kanıtlar da çetincevizdir. Sermaye piyasalarını Kuzey'e açmanın net fiili sonucu, bu piyasaların kuruması olmuştur. *Wall Street Journal*'ın yaptığı sıralamaya göre 28 gelişen ülke borsasından, dolar bazında, sadece üçü -Macaristan, Brezilya ve Çin- 2000 yılında 1992'deki konumlarına kıyasla daha iyi bir noktaya gelmiştir.[17] Basit aritmetik bile su üstünde kalmanın pratik bir metodu olmaktan çıkmıştır: 1992 yılında, gelişmekte olan ülkelerin borç ödemeleri toplam 179 milyar dolar iken, net mali girdiler toplam 128 milyar dolardı. 2000 yılına gelindiğinde borç ödemeleri 330 milyar dolara ulaşmış, net mali girdilerse 86 milyar dolara düşmüştür.[18] Mali liberalizasyonun işlevi hiçbir zaman sermayeyi

16 Burada böyle bir teleolojiye başvurulması son derece gariptir; çünkü küreselleşme kuramcıları, klasik kuramların sunduğu o sözde 'tek bir hâkim dönüşüm dinamiği'ne genellikle şiddetle karşı çıkarlar (krş. A. Giddens (1990) *Consequences of Modernity* (Cambridge: CUP), akt. Rosenberg, *Follies of Globalisation Theory*, s.96). Akademisyenlerin, alışkanlıkları icabı, yaptıkları öngörüleri 'eğer'ler ve 'ama'larla bulandırmaları bir kenara bırakıldığında, küreselleşmeyle ilgili bir dizi şaşırtıcı anlatım, konu zaman ve mekânın hızlanması/küçülmesi olgusunun 'tek hâkim dinamik' olarak alınmasına, enformasyon devrimine ve hemen her şeyin yükselen dalgasına gelince, neredeyse binyılcı bir determinizm önermektedir.

17 *Wall Street Journal* dolar hisse endeksleri. Aynı tarihte S&P 500 Endeksi 1992 yılındaki seviyesinin beş katına çıkmıştı. Bu seviyenin üç katının altına da asla düşmedi.

18 *World Economic Outlook*, Mayıs 2000.

Kuzey'den Güney'e göndermek olmamış, aksine bunun tersi yaşanmıştır: Şubat 2004 itibariyle, yıllık 517 milyar dolarlık bir ödemeler dengesi açığıyla karşılaşan ve bu açığı giderek artmakta olan ABD, dünyadaki bütün tasarrufları silip süpürmüştür.

Kimi başarı öyküleri neredeyse her zaman kuralı kanıtlayan istisnalar olmuşlardır. Çin ekonomisinin kısa sürede başarıya ulaşması, Freeman'ın da belirttiği gibi, küreselleşmeden çok Çin'i standart IMF çerçevesinin tamamen dışında bırakan politikalarla ilintilidir. Gelişmeler, Malezya'nın 1997 krizine sermaye hareketlerine karşı sıkı tedbir ve kontrollere başvurmak suretiyle verdiği tepkinin herhangi bir IMF reçetesinden çok daha etkin bir kurtarma paketi işlevi gördüğünü doğrulamıştır. Rusya'nın 1997'de borç ödemesinde bulunmayışı ekonomisini düzeltmesine, geçici de olsa, büyük katkı sağlamıştır. Ghosh'un işaret ettiği gibi, Hint sermayesinin önemli başarıları bile Hindistan'ın uluslararası sermaye hareketlerinin ana hedeflerinden biri olmamasından kaynaklanmıştır. İçeriye çok az sermaye girince dışarıya da çok az sermaye çıkmıştır.

Mevcut ahval ve şerait küreselleşmenin sağlığa zararlı olduğunu göstermektedir. O halde Üçüncü Dünya'daki pek çok hükümet onu niçin benimsemektedir? Küreselleşmeyi güzelleyen ideoloji bunda bir etkendir ve bu kitabın yazarları bu ideolojiye sağlam temelli bir kuşkuculukla yaklaşmaktadırlar. Akademisyenlerce üretilen küreselleşme kuramı da, *de facto*, gelişmeye ilişkin determinist ve tek taraflı bir anlayışın serbestçe at koşturmasında sorumluluk sahibidir; Üçüncü Dünya'ya, arkasına yaslanıp küreselleşmeden azami fayda sağlaması dışında, neredeyse hiçbir alternatif sunulmamaktadır.

Başka alternatifin olmadığı düşüncesinin yanlışlığı, mevcut koşularda bile, Çin ve Küba'nın (farklı yollardan giderek) gösterdikleri gibi, apaçık ortadadır. Gelin görün ki, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte, daha önce Üçüncü Dünya ülkelerinin kullanımına açık olan korumacı mekanizmalar da ortadan kaybolmuş, tek başlarına kalan bu ülkeler hem dünya piyasasının hem de küreselleşmeci güçlerin siyasi saldırılarına maruz kalmışlardır. Dolayısıyla, küreselleşmeyi savunan argümanın esaslı bir maddi temeli vardır. Alternatifler hep vardı, ancak bunlar zorlu seçimlerdi ve, tıpkı Vene-

züella vakasının gösterdiği gibi, ülkeyi içeride ve dışarıda büyük risk altına sokuyordu. Bununla birlikte, küreselleşme argümanı tarihsel özgülük açısından her zaman yetersiz kalmıştır. Üçüncü Dünya ülkelerinin karşı karşıya oldukları ikilem mutlak bir ikilem değildir. Eğer yeni bir tarihsel durum ortaya çıkıyorsa, ki bizim kanaatimiz bu yöndedir, önümüzdeki zorluklar çetrefilli, hatta belki de hiç olmadığı kadar çetrefilli olacaktır; ama elimizdeki seçeneklerin sayısı da bir o kadar fazladır.

Hiçbir ideoloji maddi bir temel olmaksızın kök salamaz. Küreselleşmeci güçlerin siyasi saldırılarına Üçüncü Dünya'nın gösterdiği direnci kırmak için tarihsel açıdan özgül olan iki faktör devreye girmiştir. Bunlardan biri düpedüz ekonomik terördür, ekonomik istikrarsızlaştırma tehdidi ve borçlandırmadır. Bunu, doğrudan bir siyasi terör evresi izlemiştir, ki hikâyenin bu kısmı genellikle hasır altı edilmektedir: Şili'deki darbe, Arjantin, Brezilya, Filipinler, Türkiye ve daha pek çok ülkedeki diktatörlükler, o amansız askeri zorbalıklara karşı IMF politikalarının tek seçenek olarak ortaya çıktığı sosyal ve siyasal bir ortam yaratmıştır.

Bunlar ilk ve halen de en etkili kitle ikna silahlarıdır. Birçok hükümet, işlerin düzeleceğine pek de inanmadığı halde IMF'yle işbirliğine gitmiştir.

Üçüncü Dünya burjuvazisi – ulusötesi mi, komprador mu?

İkinci etmen ise, nasıl bir çerçevede incelemeyi seçerseniz seçin, 'ulusötesi burjuvazi'nin maddi bir varoluşa sahip olduğuna dair eldeki güçlü kanıtlardır. Bağımlılık kuramcılarının, 1970'lerde, kendi ülkelerinin ekonomi alanında yabancıların egemenliğine tabi olmasını kabul eden yerli kapitalistleri betimlemek için kullandıkları 'komprador burjuvazi' kategorisi, artık, mali sermaye devreleri aracılığıyla dünya kapitalizmine doğrudan eklemlenen o yeni Üçüncü Dünya tabakasının statüsünü yeterince yansıtmaktan uzaktır. Küreselleşme; çoğu Üçüncü Dünya ülkesinde, siyasi elitlerden oluşan yoz bir azınlığı semirtmiş, onları hızla zenginleştirmiş ve bu ülkelerin kaderinden bağımsız olarak bu grubun gönenç seviyesini yükseltmiştir.

Bu elit sınıf, Üçüncü Dünya'nın IMF politikalarını desteklemesini sağlamada önemli bir rol oynamıştır. Elit kesimin, Kemal Derviş'in Türkiye'deki o kısa politik kariyerinin de tanıtladığı gibi, sahnenin ortasında bulunmasına gerek yoktur; fakat bu kesim, Üçüncü Dünya'nın orta sınıflarına sermayedarların himmetine mazhar olacakları yönünde vaatte bulunarak, bu sınıflar içinde her zaman toplumsal bir taban yaratabilmekte, dört bir yandan sıkıştırılan bir partiyi iktidarda tutmak için ittifak önerileri sunabilmektedir. Torbasından istediği zaman yeni popülistler çıkarabilmekte ve bunu, Alberto Fujimori'nin inişli çıkışlı kariyerinin de açıkça tanıtladığı gibi, artık her şeyin kaybedilmiş gözüktüğü bir anda yeniden küreselleşme yanlısı bir blok oluşturmak için tam zamanında ve gerektiği kadar süreyle devreye sokabilmektedir. Ulusal kurumlarla uluslararası kurumlar arasındaki ringi elinde tutabilmektedir. Her iki tarafın da yaranmaya çalışacağı klasik bir arabulucu statüsüne sahip olan bu sınıf, her iki tarafın da kulak vereceği bir ideolojiyi benimsemektedir. Küreselleşme kuramı, bitmez tükenmez bir muğlak söylemle o gün gibi açık sonuçları birleştirerek boşlukları mükemmelen doldurmaktadır.

Dış güçler için bir volan kayışı olarak Üçüncü Dünya devleti

Ne ki, paradoksal biçimde, bütün bu sürecin sonunda ortaya çıkan şey şudur: Uluslararası kurumların gücü hiçbir zaman Üçüncü Dünya hükümetlerinin üzerinde bir güç olmamış, fakat hep bu hükümetler dolayımıyla kendisini göstermiştir. Uluslararası kurumlar, son tahlilde, bu hükümetlerin rızasını aldıktan sonra icraatta bulunmaktadırlar. Elbette hükümetlerin rızası hiçbir şekilde halkın rızasıyla bir ve aynı değildir ve dolayısıyla bu kurumlar her zaman bir ikinci seçenek olarak iş görmüştür. Bu bakımdan, küreselleşme yanlılarının yaptığı analiz geçerli gözükmektedir. Dünya ölçeğinde bu, Üçüncü Dünya devletinin ayırt edici bir özelliğidir; Üçüncü Dünya devleti bir eyleyenden çok bir eylemliliktir.

Ancak son yirmi yılda uluslararası kurumların bu gücü neredeyse yok olma noktasına gelmiştir. 2001-2002 yıllarında, IMF hegemonyasının arkasında ne gibi bir enkaz bırakacağına tipik bir örnek

teşkil eden Arjantin, birkaç ay içinde dört devlet başkanı değiştirmiş ve sonunda IMF politikalarına karşı koymaya niyetli olan bir başkanın halktan aldığı destek -kamuoyu yoklamalarına göre- %85'lere çıkmıştır.

Dolasıyla Freeman, dünya yönetişiminin ulusötesi bir devletten değil, dünyayı yöneten bir bloktan -başrollerde Washington ve Wall Street'in, yardımcı rollerde Avrupa ve Japonya'nın oynadığı ve figüran rollerinin de bu işe az ya da çok gönülsüz olan Üçüncü Dünya hükümetlerine verildiği bir ittifaktan- meydana geldiğini düşünmektedir. Bir ülkenin uluslararası kurumların arzusu hilafına kendi politikalarını uygulamaya koyduğu her önemli yol ayrımında -örneğin Rusya'nın borçlarını ödemeyi askıya alması, Malezya'nın Asya krizine verdiği tepki, Çin'in süregelen stratejisi, Küba'nın bağımsızlığını kıskançlıkla koruması ya da Arjantin'in IMF ve diğer alacaklılarına rest çekmesi gibi durumlarda- söz konusu ülke aslında uluslararası kurumlar karşısında galip gelmiştir ve şimdiye kadar -destabilizasyon ya da savaş yoluyla doğrudan siyasi müdahale dışında- kararlı bir ülkeye diz çöktürecek hiçbir yol bulunamamıştır. Aslında ABD'nin bu kurumlara olan kızgınlığının ve Bush yönetiminin bu kurumların başka yollarla yapamadıklarını zor kullanarak yapma kararının arkasında büyük ölçüde bu yatmaktadır.

Rızanın sosyal temelinin aşınması

Özcesi rıza, artık buharlaşıp havaya karışmıştır. IMF politikalarını uygulayan istikrarlı hükümetler kurmak artık ülkeler ve halklar açısından imkânsız hale gelmektedir. Piyasa güdümlü küreselleşmenin alabildiğine azdırdığı eşitsizlik toplumda yıkıcı etkiler yaratmış, bu da IMF politikalarını uygulama yönündeki iradeye büyük darbe vurmuştur.

Uluslararası finans topluluğunun yıllardır gözdesi olan Arjantin pek çok bakımdan klasik bir vakadır. Gözden düşen siyasi elit, hükümet oluşturmak için gerekli sosyal tabana artık sahip olmadığını gördü. Buna rağmen halk muhalefeti, en azından ilk başlarda, her bir politikacıyı daha işe yeni koyulmuşken reddetmek biçiminde ifadesini buluyordu. Siyasi istikrar, bir şekilde, başkan olmasına

kimsenin ihtimal vermediği Nestor Kirchner'in IMF'ye karşı gelip, 'Hayır, Arjantin önce kendi büyümesini sağlayacak ve borcunu ancak bu büyüme gerçekleştiği zaman ödeyecektir,' demesiyle sağlanabilmiştir.

Rıza elde etmekte uğranılan başarısızlık zorunlu olarak tutarlı, kalıcı ya da hoş alternatifler doğurmaz. Orta Asya ve Orta Afrika'da, küresel ekonominin dayattığı iktisadi barbarlığın ardından siyasi barbarlık sökün etmiş, bu da uygar bir düzenin gerektirdiği sosyal dokuyu darmadağın etmiştir. Bu durumun bir dış müdahale için bahane oluşturması da ironinin dik âlâsıdır.

Bütün bunlar, gerçekliğin somut tahlilini yapmak yerine ütopik bir vizyona kapılmanın ne kadar tehlikeli olduğunu göstermektedir. Ulus-devletin çökmesi durumunda, onun yerini, yeni bir uluslararası düzen şöyle dursun, kaos ve kopkoyu bir karanlıktan başka bir şeyin alamayacağını düşünmek için elimizde akla yatkın ne gibi nedenler vardır? Şurası unutulmamalıdır ki, ulus-devlet, egemen bir yapıdan çok daha fazlasını ifade eden tümleşik bir birimdir. Paradan silaha, güvenlikten eğitime, sosyal yardımdan trafiğe ve hatta salgın hastalıklarla mücadeleye varıncaya değin, düzleyici her mekanizmada kendisini gösterir. Ulus-devlet, bu enstrümanlardan herhangi birini bir diğerini desteklemek için kullanabilir. Aralarında öylesine yakın bir ilişki kurar ki kurulan bu bağlantılar merkezi yönetim kaldırılsa ya da değiştirilse bile varlığını sürdürmeye devam eder. Bürokrasi, ne denli kötü yaparsa yapsın ve hangi yoz çıkarların peşine düşerse düşsün, işlerin yürümesini sağlamaktadır; onun unutulan işlevlerinden biri de budur. Bürokrasi, salt banka hesapları ve akademik unvanlar için değil, toplumun bütününün yeniden üretilmesi için zaruri olan koşulları sağlamaktadır.

IMF, Dünya Bankası ve DTÖ -ya da ulusötesi şirketler- böylesi bir tümleşik yeterliğe sahip değildir. Bunlar, tek bir konuya odaklanmış ve tek bir işlevi olan, yaptıkları işte uzmanlaşmış/profesyonelleşmiş (bu nedenle de sıklıkla yanılan), ama kendi işleriyle doğrudan ilintili olmayan hiçbir konuda ne sorumluluk üstlenen ne de yönetim kademelerinde görev alan yapılardır.

Avrupa'nın zorunluluğu

Avrupalıların, pan-Avrupacı bir askeri kapasiteyi de dahil ederek, bütün bir ulus-devlet aygıtını Avrupa düzleminde inşa etmekle bu kadar meşgul olmalarının sebebi tam da budur. Bir toplumu yönetmek *sadece* parayı ya da ticareti ya da *sadece* sosyal politikayı kontrol etmek demek değildir. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), DTÖ gibi 'bir diğer' uluslararası kurum değildir; yasalar çıkarmak, onları yürürlüğe koymak ve uygulamak için tümleşik bir yeterliğe sahip olacak yeni bir ulus-devlet oluşturma girişimidir. Avrupa sermayesinin ulusal olmayan güçlü bir ulusötesi devlet değil yeni bir ulus aradığı gerçeği, mevcut ulusötesi örgütlerin sınırlılıklarını tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

Bu nedenle IMF ve DTÖ için eldeki tek işlevsel siyasi mekanizma, ne kadar zayıf ya da baskı altında olurlarsa olsunlar, uluslararası örgütlerin kendilerinden istediklerini kabul edecek ve uygulayacak olan teritoryal hükümetlerin varlığını temin etmektir. Bu örgütlerin sınırlılığı da işte budur. A.J.P. Taylor, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sının diplomasi tarihini ele aldığı çalışmasında, kukla bir devletin kuklacının üzerinde her zaman mutlak bir güce sahip olduğunu, çünkü kuklacıyı her zaman çökmekle tehdit edebileceğini savunmuştur. Her kuşaktan İngiliz politikacılar da Kuzey İrlanda'da böyle bir durumla karşı karşıya olduklarını görmüşlerdir. Benzer şekilde, uluslararası örgütlerin kaderi ulusal hükümetlerin istikrarıyla iç içe geçmiş durumdadır ve küreselleşme yanlıları da bunun farkındadır. Dünya Bankası'nın son zamanlardaki feryadının bir nedeni de budur.

Ulusal hükümetlerin, kendi yönergelerini canlı politikalara tercüme etmelerini ve böylece toplumu bir günden diğerine muhafaza edip yeniden üretmelerini sağlayan teritoryal bir temel olmadığı takdirde, bu uluslararası yapıların verdikleri direktifler boşlukta kalır. Tüm bir egemenlik sahasının kendisinden ayrılmasına cevaz veren devlet, devlet değildir; bu da dünya üzerindeki ulus-devletlerin self-

determinasyon hakkının en amansız düşmanı olmaları paradoksunu açıklamaya yardımcı olmaktadır.[19]

Sonunda bütün bu konular, en azından sermaye söz konusu olduğu sürece, tek bir konuya indirgenmektedir: Uluslararası örgütler yaptırım araçlarını, ama özellikle de zor'un kendisini bertaraf etmeye yanaşmamaktadırlar. IMF'nin ordusu yoktur, onun ordusu Amerika Birleşik Devletleri'dir.

Tarih, bugüne dek, sermayenin rızayla alamadığını zorla aldığını göstermiştir. Zor'un dayatılması rızanın sağlanamayışından kaynaklanır. Küreselleşmenin özündeki çelişki budur. Küreselleşme, ulus-devleti destabilize etmekte ve dolayısıyla zor, dünya kapitalizmi açısından, asal bir enstrüman haline gelmektedir; ancak aynı küreselleşme, son tahlilde, dünya kapitalizminin ihtiyaç duyduğu zor'u uygulamak için gene ulus-devlete başvurmak zorundadır.

Dolayısıyla, Hudson'un ABD'nin nükleer savaş dürtüsü üzerine yazdığı makale, bu saldırının bir sonraki evresine karşılık verecek yeterlikteki bir anti-küreselleşmeci kavrayış için kilit öneme sahiptir. Barış ve küresel adalet hareketleri bu saatten sonra iki kardeştir. Ekonomik adalet ancak ABD'nin kendi hedeflerini zor kullanarak dayatamaması sayesinde gerçekleşebilir. Ama öte yandan, savaş dürtüsünün muharriki de dünyadaki ekonomik adaletsizliktir. Bu karşılıklı ilişkinin doğasını anlamak çok önemlidir.

ABD'nin, şu anda Irak'ta yaptıklarından çok daha ileri gidip (açıkça dillendirdiği üzere) nükleer silahlar konuşlandırma noktasına dek varan savaşma dürtüsü, uçuk bir Strangelove[20] fantezisi değil, yeni bir dünyanın doğuşuna verilen (üzerinde epey düşünülmüş ve hazırlık yapılmış) bir tepkidir. Uluslararası kurumların kuru nasihatle yapamadığını Pentagon'un savaş yoluyla yapabilmesini sağlayacak stratejik (ve danışıklı) dürtünün bir parçasıdır.

Ancak tam da bu nedenle, gücün değil zayıflığın bir ürünüdür

19 Kendi halkları için. Elbette genellikle diğer ülke halklarının, özellikle de rakip ülke halklarının, kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi konusunda son derece heveslidirler.

20 Stanley Kubrick'in 1964 yılında çektiği *Dr. Strangelove* adlı filmin nükleer savaş ve yıkım planları peşindeki çılgın başkarakteri. –*çev.*

bu: Çünkü küreselleşme, ABD varlığının bağımlı olduğu politikaları dayatabilecek teritoryal hükümetler temin etmede başarısız olmuştur. Rıza sağlanamamasıyla birlikte küreselleşme çağının perdesi kapanmış, savaş çağının perdesi açılmıştır.

Yeni Emperyalizme Giriş

Clausewitz'e göre savaş, politikanın başka araçlar kullanılarak yürütülmesidir. Bush yönetiminin siyasal hedefleri nelerdir? ABD bundan neyi elde etmeyi ummaktadır?

2002 yılı başlarında, saygın akademik yayın dünyası şöyle dursun, küresel adalet hareketindekiler de dahil olmak üzere çok az kimse, modern dünyayı betimlemek için 'emperyalizm' sözcüğünü kullanıyordu. Lenin'in söyledikleri -ki onun çözümlemesi İngiliz parası 'Kraliçe Victoria: Hindistan İmparatoriçesi' efsanesini doğurduğu dönemde herkesin dilindeydi- akademik disiplinlerin çoğunda soğuk karşılanan ve 'savaşlara son verecek ilk savaş'tan, büyük güçlerin açık sömürgecilik uygulamasından ve devrimci Rusya'nın deneyiminden 80 yıl sonraki bir aktivist kuşağına yabancı gelen şeylerdi.

2004 yılındaysa, bu zamanlara geri dönebileceğimiz yolunda çokça spekülasyon yapılmaya başlandı. Avrupa İstikrar Girişimi (*European Stability Initiative* –ESI) Bosna'yı bir Avrupa *raj*ına[21], kendi 'yüksek temsilcisi' Paddy Ashdown'u da (Liberal Demokrat Parti'nin eski lideri) 'Hindistan'ın liberal emperyalist Genel Valisine' benzeten bir rapor yayınladığında küçük çapta bir skandal koptu, hepsi o kadar.[22] 2002 yılına gelindiğinde, yeni yeni beliren 'başarısız devletler' öğretisi, giderek daha çok ülkenin -bu ülkelerin sayısı hiç belirtilmemektedir- kendilerini yönetecek durumda olmadıklarını ve başkaları tarafından yönetilmeleri gerektiğini imleyen yeni bir emperyal vizyon fikrini çoktan benimsemişti. Bu misyonu yeni bir dünya politikasının temeli olarak yaygınlaştırmaya yönelik ciddi girişimler Tony Blair'in saygın danışmanı Robert Cooper gibi

21 *raj* (Hint.): hükümdarlık, yönetim –*çev.*

22 *The Economist*, 26 Temmuz 2003, s.29.

figürler ve New American Century'nin şimdilerde çok tanınan ağ sayfası gibi kanallarla medyada yer bulmaktaydı. 15 Temmuz 2003 tarihli *Wall Street Journal*'da yazdığı gibi:

> On yıl önce imparatorluğa karşı olmak ırza tecavüze karşı olmak gibi bir şeydi. 'İmparatorluk', Star Wars (Yıldız Savaşları) filminde yanlış tarafı alkışlayan birkaç kanı bozuk dışında herkes için çirkin bir sözcüktü. Bugün bu sözcük aklanıp paklanmış olarak yeniden ortaya çıkmıştır. İmparatorluğun en saldırgan destekçileri 'yeni muhafazakârlar'dır; bunlardan biri olan William Kristol -*The Weekly Standart*'ın yayıncısı- geçenlerde Fox televizyonunda 'Eğer insanlar bizim emperyal bir güç olduğumuzu söylemek istiyorlarsa, varsın söylesinler,' demiştir. Bu gazetede bir ara başyazılar kaleme almış olan Max Boot da, 11 Eylül 2001'den hemen sonra, 'Afganistan ve benzeri sorunlu bölgeler, bir zamanlar golf pantolonlu-kolonyal şapkalı ve özgüvenli İngilizlerin sağladığı türden yabancı bir yönetime muhtaçtır,' diye yazmıştır.
>
> Sol eğilimli dış politika düşünürleri de, amaçtan çok kullanılan araç konusunda yeni muhafazakârlarla görüş ayrılığına düştüklerini söyleyerek savaş korosunda yerlerini almışlardır. Bu düşünürlerin istediği şey de bir imparatorluktur, fakat çoktaraflı kurumlarca yönetilen bir imparatorluk. Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Direktörü ve Britanya Başbakanı Tony Blair'in danışmanı Robert Cooper, Batı devletlerinin, belki de Birleşmiş Milletler öncülüğünde hareket ederek, düzensizlik ve kargaşanın hüküm sürdüğü bölgelerin siyasi sorumluluğunu kendi üzerlerine alacakları 'yeni bir tür emperyalizm' talebinde bulunmaktadır. Liberal eğilimli bir düşünce kuruluşu olan Brookings Enstitüsü'nden Ivo Daalder ve James Lindsay de şöyle yazmışlardır: 'Asıl tartışma bir imparatorluğa sahip olup olmama konusunda değil, ne tür bir imparatorluğa sahip olunacağı konusundadır.'
>
> Görünen o ki, artık hepimiz emperyalistiz.

Küresel adalet hareketi; dünyanın yeni, sıcak çatışmalı ve muhtemelen açık sömürgeci bir evreye girdiği fikrini giderek daha fazla kabullenmeye başlamıştır. Daha sorunsal olan şey, küreselleşmenin, öteden beri, doğruca emperyalizm diye çok daha iyi bir şekilde tanımlanabilecek bir gerçekliğin gözlerden kaçırılmasına hizmet eden bir kavram olup olmadığıdır.

Bu kitapta, Avrupa ile Ortadoğu arasındaki önemli ilişkiye değinen Sungur Savran ile Asya kıtasını ele alan Jayati Ghosh, küreselleşmeye, emperyalist bir proje diye doğrudan atıfta bulunmaktadırlar. Santa Barbara konferansında Tarık Ali, pek çok delegenin paylaştığı bir görüşü çok etkili bir biçimde dile getirmiştir:

> Bu şeyi itiraf edeyim. Ben küreselleşme sözcüğünden iğreniyorum ve hep iğrendim, çünkü onun bir maske olduğunu düşünüyorum. David Harvey bu sabah bunu dile getirdi ve onunla bu konuda hemfikirim. Nedir bu küreselleşme? Küreselleşme; epeydir bizimle birlikte olan, yirminci yüzyılda yetmiş yıllığına kesintiye uğrayan ve sonra tekrar işinin başına dönen -elbette ki bütünüyle başka bir tarzda- kapitalist sömürünün yeni bir biçimidir.[23]

Ama artık hava döndü. Daha beş yıl öncesine dek dünya ahvali üzerine yapılan ciddi bir konuşmaya 'emperyalizm' sözcüğünü sıkıştırmak rövanşist, doktriner ve düpedüz yersiz bir davranış olarak görülmekteydi. Yaşanan düşünsel kriz şu gerçeği hızla açığa çıkardı, ki bu ilk kez olan bir şey değildi: Beş yıl öncesine dek bir kenara itilen ve çoğun alay edilen bir fikir sol ve sağ radikallerin çabasıyla gündemin ortasına yerleşmişti; bu, radikallerin ana akım entelijansiyadan önce bu fikri tartışmaya ve değerlendirmeye başladıkları anlamına geliyordu.

İmparatorluk - geri mi dönüyor, devam mı ediyor?

Kişinin tercihi hangi dilden yanaysa onu kullanması her zaman bir rahatlık sağlar, böylelikle düşüncelerin açık seçik ifade edilmesi mümkün olur. Ancak, sırf bir sözcük tekrar kullanıma girdi diye herkesin onu kullanırken aynı şeyi kastettiği ya da aslında başka bir noktaya kaymış olan bir gerçekliği geçerli bir şekilde tanımladığı düşünülemez. 'Emperyalizm' sözcüğüne yüklenen farklı anlamların, yalnızca verimli bir diyalog sağlamak için değil, hakikate ulaşmak için de -ki bu husus çok daha önemlidir- didik didik edilmesi gerekmektedir.

Radikal sağ ile liberal solun bakış açısına göre emperyalizm,

23 Mayıs 2003'te Santa Barbara Üniversitesi'nde düzenlenen Eleştirel Küresel Araştırmalar Konferansı'nın genel kurulunda yapılan konuşma.

büyük güçlerin en şaşaalı çağlarında varolan, fakat 1918'de aniden sona eren ya da en azından sönümlenmeye yüz tutan bir duruma dönüş anlamına gelmektedir. Üçüncü Dünya ülkeleri artık özgür ve bağımsız bir topluluğun parçasıdırlar; ekonomik yönden aşağı bir konumda olsalar da en azından siyasi olarak eşittirler.

Sağa göre bu bağımsızlık aşırıdır ve kısıtlanması gerekmektedir, çünkü sayısı giderek artan bu ülkeler suçludurlar ve özgürlük hakkını kaybetmişlerdir. Bunlar kitle imha silahları edinmekte, diktatörleri beslemekte, teröristlere yataklık etmekte ve genel olarak Amerikan yaşam tarzını tehdit etmektedirler. Dolayısıyla, uygar ülkeler bu özgürlüğü ya dizginlemeli ya da hükümsüz kılmalıdır; çünkü bu, herkesin özgürlüğüne yönelik bir tehdittir. Liberal sola göreyse bunun yapılmaması gerekir; çünkü bu, ülkelerin egemenliğinin temelini oluşturan uluslararası hukukun en temel kuralının ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir.

Bu ana akım kullanımıyla emperyalizm, geçmişte kalan bir durumu anlatmaktadır ve tartışma da onun geri gelip gelmediği, ya da kimileyin, onun geri gelmesinin iyi bir şey olup olmadığı noktasında düğümlenmektedir.

Klasik anti-emperyalist geleneğe göre emperyalizm asla bir yere kaybolmadı. Sadece açık sömürgeci bir biçimden bir başka biçime girdi; bu da kimi zaman yeni-sömürgeci ilişki, kimi zaman bağımlılık ilişkisi diye adlandırıldı. Üçüncü Dünya ülkelerinin özgürlüğü düzmecedir, tamamen biçimsel bir özgürlüktür. Üçüncü Dünya devleti bağımlı, hareket özgürlüğü son derece kısıtlı, tüm bunların ötesinde ekonomik bakımdan Kuzey'e prangayla bağlı olan bir devlettir. Dolayısıyla doğrudan askeri işgal, tahakküm biçimlerinden yalnızca bir tanesidir; böylesi bir işgal daha öncesinde gözlerden kaçırılan şeyin apaçık hale gelmesini sağlamaktadır. Bu sebeple 'emperyalizm', Lenin'in 'Emperyalizm: Kapitalizmin en son aşaması' belirlemesinin bir devamı olarak, şu anda içinden geçmekte olduğumuz tarihsel evreyi bütünüyle betimlemektedir. Bu belirleme, örtük olarak, emperyalizmin ardından bir başka aşamaya hâlâ geçmemiş olduğumuzu anlatmaktadır; bugünkü durum 1873 civarında başlayan bir evrenin çeşitli mutasyonlarını yaşıyor oluşumuzdan ibarettir.

Bu düşünsel gelenek bu zamana dek bir kenara itilmiş olsa da dünya tarihinin bu yeni evresine ilişkin bütünlüklü bir kavrayıştan sökülüp atılamaz. Bu kitabın amaçlarından biri de, küresel adalet ve barış hareketlerinin parametreleri dahilinde, bu düşünsel gelenek ile bugünkü kuşağın yeni fikirlerinin gerçek anlamda karşı karşıya gelip hesaplaşmasını sağlayacak bir çerçeve oluşturmaktır.

İkinci bir amaç da, klasik anti-emperyalist geleneğin kuramsal katkısının akademik çevrelerce daha ciddi biçimde tanınması gereğine işaret etmektir. Bu gelenek, dobraca söylersek, bugüne dek bastırılmıştır. Geçen yüzyılın büyük siyasi liderlerinin -Hilferding, Lenin, Trotskiy, Luxemburg, Kautsky ve daha birçoklarının- fikirleri özne olarak değil, nesne olarak alınmaktadır. Bu fikirler, tarihçilerin Hitler'in fikirlerini ele aldıkları tarzda, gerçekliğe ışık tutmak için değil fakat siyasi bir hareketin kendi hedeflerine nasıl ulaştığını anlamak için ele alınmıştır.

Küresel adalet hareketi bu mirasla barışabilir, onu soğurabilir ve ondan bir şeyler öğrenebilir; bunları yapmalıdır da. Bu hareketin kendi düşünsel katkısı ile klasik anti-emperyalist gelenek arasında oluşturulacak uygun bir sentez için zaman gelmiş geçmektedir. Artık blokajlar kalktığına göre, tarihin lağım sularından nelerin akıp gelmekte olduğunu öğrenmek için olsa bile, yüksek imparatorluk dönemini büyük bir dikkatle incelememek her halükârda aptalca bir tutum olur. Fakat imparatorluk hakkında en son yazmış olan insanların bu imparatorluk çağında yaşamış olduklarını ve dahası büyük bedeller ve kahramanlıklar pahasına ve hepimizin yararına onu bozguna uğrattıklarını teslim etmek de önemlidir. Bu insanların yaptığı analizler salt öğretisel bir yapı değildir, insan deneyimiyle canlı bir bağlantı kuran analizlerdir.

Yeni bir düşünsel sentezin temeli

Ele alınması gereken üç sorun var. Birincisi, hakiki bir sentez hakiki bir diyalog gerektirir. ABD'nin Yeni Dünya Düzeni'yle olan ilişkisi hakkındaki iki zıt görüşün her biri, dikkatimizi dünya düzeninin farklı yönlerine çekmektedir; çünkü bu, çelişkili bir düzendir. Önceden oluşturulmuş bir öğretiye uymayan her şeyi yalınkat bir

yaklaşımla reddetmek, muhtemeldir ki, dünyanın yaşamsal önem taşıyan yönlerini gözden kaçırmaya ya da ihmal etmeye yol açacaktır. İkincisi, dünya, araya giren bu yetmiş yılda yerinde durmamış, başka bir noktaya gelmiştir. Belki de şeytan ayrıntıda gizlidir ama, eğer Tarık Ali'nin ileri sürdüğü gibi şeytan 'tamamen farklı bir tarzda' tekrar işbaşı yapmışsa, söz konusu olan şey belki de aynı iş değildir. Yüksek emperyalizm devrinden bu yana dünyaya ne gibi yeni öğelerin katıldığını, hangi öğelerinse hiçbir şekilde değişmediğini, sözcüklere çok fazla bir anlam yüklemeden, soğukkanlı ve nesnel bir tutumla değerlendirmek şarttır.

Üçüncüsü, ki sol açısından en can sıkıcı olanı budur, kuram -süreç içerisinde- öğreti olarak yeniden inşa edilmiş, sonra belli bir noktada dondurulmuş ve evrim imkânından mahrum bırakılmıştır. Sol ne zaman geleneğe başvurarak kendi kuramlarını savunsa, bu kuramları güçten düşürmektedir. Kuram doğrudur, çünkü empirik açıdan zamana karşı başarılı bir sınav vermiştir; o ne bir kişinin, ne bir partinin, ne de bir ülkenin malıdır.

Daha kötüsü, sol ne zaman kuramı dogmaya indirgese, kendi mirasını baskı altında tutan güçlerin arasına katılmaktadır. Böyle bir sol, neyin 'hakiki' Leninizm ya da 'hakiki' Marksizm olup neyin olmadığını bildirmekte ve -süreç içerisinde- hareket ile Lenin, hareket ile Marx arasına bir bariyer yerleştirmekte, böylece kendisini geleneğin muhafızı konumuna koymaktadır. Bugün Marx'ı aslından okumayı salık veren kimse yok neredeyse; okur, Marx'ı ancak Marksistlerin getirdiği yorumlar aracılığıyla anlamak durumunda. Geçmişin kuramsal mirası 'istler' aracılığıyla aktarılıyor. Muhafız olmaya soyunan Marksistler, Leninistler, Trotskiystler zamanla birer gardiyana dönüşüyor. Bu insanların yaptığı yorumlar çoğun sığ ve kusurludur, özgün eserden çok neo-klasiklerden gelen eleştiriler karşısında zayıf kalmaktadır. İronik olan şey şudur: Klasikleri yorumlama tarzlarının genel geçerliği konusunda ısrarcı olanlar, çoğun, bu eserlerin kabul görmesinin önündeki en büyük engeli gene kendileri oluşturmaktadırlar.

Kuram ve tarih, yüzleşirken, kendi özgün biçimleriyle karşı karşıya gelmelidir. Tarihin özgün biçimi onun deneyimlendiği biçimdir, kuramın özgün biçimiyse onun yazıldığı biçim. Dolayısıyla

yeni kuşağın, önyargısız olarak, Marx'ı, Lenin'i ve Trotskiy'i -ya da konumuzla ilintisi bakımından Luxemburg'u Kautsky'yi, Buharin'i, Hilferding'i ve yanı sıra Hobson, Mark Twain gibi liberalleri- okumasına ve okuduklarını, gene önyargısız olarak, kendi deneyimlerine uygulamasına imkân verilmelidir.

Tarih kendini yineler, fakat hep yeni öğelerle. Küreselleşme ister 'basitçe emperyalizmin bir diğer adı' olsun ister olmasın, dünya yerinde saymamıştır. Bizi bir sonraki evrede neyin beklediğini bilmek bir zorunluluktur. Tarihsel uslamlamadan layıkıyla istifade etmek istiyorsak -geçerli ve tümleşik bir sosyal bilim için kilit önem taşıyan editörler açısından- geçmişteki bir durumun bugün hâlâ hüküm süren belli başlı öğelerini -farklı biçimde organize olsalar bile- saptamaya çalışmamız gerekmektedir. Klasik anti-emperyalist geleneğin kendi tarihsel evresini tanımlayan anahtar öğeler nelerdir? Bunlar bugün ne ölçüde geçerlidir? Mesele, bu temel öğeleri kuşatan yorumsal dogmanın büyük bir ağırlık kazanması değildir; dogmanın verdiği basit, temel mesajdır. Mesele, solun neyi tartıştığı değil, neyin üzerinde görüş birliğine vardığıdır.

Klasik anti-emperyalist mutabakat

Bizim görüşümüze göre klasik anti-emperyalist gelenek içerisinde üç belirtik anlaşma noktası vardır:

1) Dünya birbirinden bütünüyle farklı türde iki ülkeye bölünmüştür. Bunlar, temelde farklı olan iki ayrı ulus-devlet niteliği edinmişlerdir; her biri ancak bir diğeriyle olan ilişkisi sayesinde tam olarak anlaşılabilir.
2) Bir ülkenin başka bir ülkenin tahakkümü altına girmesi kapitalizmin sonucudur. Bu, bir hanedanlığın beslediği emeller örneğinde olduğu gibi ne atavistik[24] karakterli bir kalım, ne de Hıristiyan fundamentalizminde olduğu gibi yabancı bir dayatma meselesidir.
3) Emperyalizm rekabetçi bir sistemdir; bir toprak parçasının tahakkümü için verilen mücadele kapitalist rekabetin en yüksek biçimidir.

24 kadim zamanlara ait özelliklerle ilgili -*çev.*

Bu önermeler formel küreselleşme kuramıyla nasıl bir ilişki içerisindedir? En soyut düzlemde küreselleşme kuramı klasik Marksistlerin fikirleriyle, teslim ettiğinden çok daha fazla ortak noktaya sahiptir (klasik Marksistlere göre dünya piyasası temel ekonomik gerçekliktir, dolayısıyla sınıf, hem ulusal hem uluslararası düzlemde, ulusun ve devletin asli/en önemli temelidir). 'Dünyanın işçileri'ne seslenen Komünist Manifesto, birçok bakımdan, gezegenimizin ilk küreselci projesiydi; zira bunu oldukça pratik ve etkili bir biçimde, iki kitlesel Enternasyonal (İkinci ve Üçüncü) yaratarak ve Rus Devrimi'nin enternasyonalist ideallerini şekillendirerek kanıtladı.

Marksistlere ulus-devletin standartlarını koyan kimseler ve gene ulus-devletin mezar kazıcısı olan modern küreselleşmeciler rolü biçilirse ya da Marksistler kendilerine böyle bir rol biçerlerse, kafa karıştıran bir kutuplaşma ortaya çıkar. Burada bir tarih duygusuna ihtiyaç vardır ve ne yazık ki küreselleşmeyle ilgili pek çok yazıda eksik olan şey de budur. Hobsbawm'ın belirttiği gibi yirminci yüzyıl, son kertede, Rus işçi sınıfı ile Amerikan kapitalist sınıfı arasındaki dünya savaşına indirgenebilir. Her savaş iki farklı başoyuncunun görüşlerine tekabül eden iki farklı hikâye, tarihin iki farklı yorumunu doğurmaktadır. Yirminci yüzyılda uluslararası ilişkiler kuramını iki dünya projesi arasındaki ideolojik mücadele güdümledi; bu projelerin her biri bu savaştaki taraflardan birinin ihtiyaçlarından kaynaklanmaktaydı ve gene her bir proje on dokuzuncu yüzyıl devlet sisteminin belli başlı sınırlılıklarını -kendi sınıfının bakış açısına göre- aşmaya çalışıyordu. Komünist gelenek mülksüz halkın ortak uluslararası çıkarına dayanan 'ulusötesi bir devlet' arayışındayken, Amerikancı gelenek bağımsız-egemen ulusları içine alan 'liberal demokrasi' peşindeydi. Her gelenek, bulduğu gerçek dünyayı, kendi perspektifinden hareketle kuramlaştırdı ve buna belli ölçüde mitsel bir boyut da kattı.

Liberalizm, Marksizm ve zıtların birbirine nüfuz etmesi

Her iki proje de, hem maddi hem kuramsal anlamda, gerçek tarihin sınırlılıklarıyla karşı karşıya kaldı. Komünistler teritoryal bir devlete, SSCB, kapatılmış durumdaydı –tümleşik bir devlet yapısı içerisindeki resmi bir uluslar federasyonu olan SSCB, klasik an-

lamda hiçbir şekilde ulus-devlet özelliği göstermiyordu. 'Tek ülkede sosyalizm' ilkesinin hayata geçirilip geçirilemeyeceği ikilemi ya da bunun nasıl inşa edileceği sorusu Rus komünistleri arasında en başından itibaren bölünmelere yol açtı; zira sosyalizm, tanımı gereği, bir dünya projesiydi. Belli sınırlara hapsolmuş bir sosyalizm anlamca bir çelişki demekti; muzaffer Stalinci kanat bile Sovyet sisteminin dünya ölçeğinde yaygınlaşması konusunda oldukça net bir tavır sergiliyordu. Bir tarafta bunun nasıl yapılması gerektiği, öbür taraftaysa bu süre içerisinde Sovyetler Birliği'nde ne yapılacağı sorusu komünistler arasında ayrılıklara sebep olmaktaydı.

Aynı anda Amerikan sermayesi de, eski imparatorlukların elindeki ülkeleri özgürleştirmenin pek de iyi bir şey olmadığına karar verme noktasına gelmişti; zira kendi faaliyetleri için bir alana ihtiyaç duyuyordu. Filipinler İspanya'nın sömürgesi olmaktan kurtulduktan sonra ABD tarafından ilhak edildiğinde, Amerikan kamuoyunda şiddetli (ama şimdilerde unutulmuş olan) bir tartışma yaşandı. Mark Twain ve arkadaşlarının kurduğu 'anti-emperyalist birlik' öylesine etkili oldu ki Demokratlar anti-emperyalist bir başkan adayı çıkardılar. ABD, genelde, doğrudan yönetmek yerine, yanaşma devletler aracılığıyla yürüttüğü sistematik bir yönetişim politikası izlemekteydi. İki dünya savaşından sonra da pek çok ülkeye askeri birliklerini gönderen ve bunda birinciliği kimseye kaptırmayan küresel bir güç haline geldi.

Böylelikle tarih, bir yandan dünyanın en ateşli küreselleşmecilerine ulusal bir biçim dayatırken bir yandan da dünyanın en ateşli milliyetçilerine küresel bir rol vermekteydi. Ulusun tüm bir modern gelişim süreci soyut bir siyasi alanda değil, fakat bu iki proje arasındaki çatışmanın güdümündeki bir dünyada gerçekleşti. Hiçbir kapitalist ülke, SSCB varolduğu sürece, sömürgecilik doğrultusundaki girişimlerini başarıyla sonuçlandıramadı; fakat SSCB de kendi egemenlik sahasının dışına çıkamadı. 1943 yılında ABD, SSCB ve 'Yaşlı Avrupa' arasında, üç kutuplu dengeden hareketle teknik bir anlaşmaya varıldı. Üçüncü Dünya ise, kapitalist olmayan dünyanın yayıldığı alanı üç katına çıkaran savaş sonrasının o devrimci ve anti-sömürgeci dalgasını arkasına aldı ve diplomatların çizdiği dün-

ya haritasına kendi mührünü vurdu. Varılan anlaşma formel bir dekolonizasyona işaret ediyordu: ulus-devletlerin bağımsızlığı kabul ediliyor, ama bu bağımsızlık uluslararası hukuk ve antlaşmalardan kaynaklanan yaptırımlara tabi tutuluyordu.

Westfalya mitolojisinin çelişkileri

Bu sistem uluslararası ilişkiler (Uİ) kuramında genellikle 'Westfalya sistemi' olarak betimlenir. 1648 tarihli Westfalya Barış Antlaşması, Protestan Reformasyon hareketiyle başlayan din savaşlarına son verdi. Bu antlaşma (ve uluslararası ilişkiler kuramının pek önemsemediği Augsburg Antlaşması), 'egemen'e kendi uyruklarının dinini belirleme hakkı tanıyarak ve onu hem Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan hem de Katolik Kilisesi'nden resmen bağımsız kılarak egemenlik kavramının doğmasına yol açtı. Rosenberg'e[25] göre:

> Uluslararası kuram açısından (ve bir ölçüde uluslararası hukuk ve siyaset kuramı açısından da) Westfalya sisteminin ikonik önemi, onun epeydir uygulanmakta olan ayrıntılı ve bir hayli karmaşık hukuksal ve teritoryal hükümlerinin çok ötesine uzanır. Yirminci yüzyılın sınırlarla birbirinden ayrılmış egemen devletler dünyasından geriye bakıldığında Westfalya, dünya tarihinin bir dönüm noktası olarak, egemenliğin (en ilkel haliyle algılanmasına ve muntazaman uygulanmamasına rağmen), daha sonra gezegenin her yerine yayılacak olan Avrupa devlet sisteminin örgütlenme ilkesi olarak konsolide edilmeye başlandığı nokta diye gözükür. Bu açıdan bakıldığında Westfalya Barış Antlaşması modern jeopolitiğin ilk kaynağı olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla, egemen-bağımsız devletlerden oluşan şimdiki uluslararası sistem çoğun 'Westfalya sistemi' diye anılır.

Klasik anti-emperyalist geleneğin bakış açısına göre bu mitsel bir yaklaşımdır. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar Avrupa, Amerika ve belki de Japonya dışında dünyanın hiçbir yerinde ulus-devletler varolmamıştır; on dokuzuncu yüzyılda dünyadaki egemen örgütlenme biçimi imparatorluktur. Bugünkü ulusal devletler sistemi ancak 1947'den beri (o da kısmen) varolan bir sistemdir ve birbiriyle

25 Rosenberg, *Follies of Globalisation Theory*, s. 280.

tamamen çelişen iki proje -bir yanda dünya sermayesinin *de facto* lideri olan ABD ile diğer yanda dünya işçi sınıfının *de facto* lideri olan SSCB- arasındaki pata durumundan kaynaklanmıştır.

Liberal demokrasinin kilit önem taşıyan düşünsel ilkesi, klasik anti-emperyalizm görüşüyle -az ya da çok- dolaysız bir çelişki içerisindedir. Küreselleşme üzerine yazan birçok yazar arasında da eleştirel tutumlara rastlanmaktadır –bunlara daha sonra döneceğiz. Ancak bizim asıl dikkat çekmek istediğimiz şey, klasik anti-emperyalist görüşün 80 yıl önce geliştirdiği ve bizim de küreselleşme karşıtı düşüncenin merkezine oturtulması gereken önemli içgörülerden biri olduğunu düşündüğümüz spesifik bir bakış açısıdır. Bu, zaman karşısında başarıyla sınav vermiş olan şu yalın önermeye dayanır: Ulus-devletler dünyası, birbiriyle belirli bir ilişki içerisindeki -temelde farklı olan- iki ayrı gruba bölünmüştür: tahakküm edenler ve edilenler.

Bu, dünyanın adaletsiz bir yer olduğunu ya da zengin ve yoksul, Kuzey ve Güney diye ikiye ayrıldığını söylemekle aynı şey değildir; bundan çok daha fazlasını söylemektedir. Bu, güçle ilgili bir ifadedir. Zengin ülkelerin yoksul ülkeler üzerinde *tahakküm kurduğu* anlamına gelmektedir. Üstüne üstlük, bu ülkelerin zengin olmasının nedeni de *budur.* Dolayısıyla, zengin ülkelerin egemenliği ile yoksul ülkelerin egemenliği özdeş değildir. İlki *koşulsuz ve mutlak* iken ikincisi *koşullu ve görecelidir.*

Bu ayrım uluslararası ilişkilerdeki her bir çatlaktan sızıp karşımıza çıkmaktadır. Kitle İmha Silahları kesinlikle Birleşik Krallık ile ABD'nin Irak'a saldırma kararının altındaki asal ilke değildi, saldırıyı haklılaştırmakta kullanılan bir argümandı. Bu ülkeler, zaten işlemekte olan önleyici askeri müdahale öğretisini, yani henüz var olmayan bir tehdidi etkisiz hale getirmek için müdahalede bulunma hakkını kullandılar. Peki bu tehdidin gerçekten var olup olmadığına kim karar verecek? Elbette işgal edilen değil. Bu yalnızca işgalcilerin hakkıdır. Sözgelimi, Üçüncü Dünya ülkelerinden oluşan bir koalisyon bu ilkeden hareketle ola ki ABD'ye müdahalede bulunmaya karar verdiğinde Büyük Güçler'in tepkisinin ne olacağını bir tasavvur edin; gerçek şu ki dünyanın bir kısmı diğer kısmını istila etmek için bu ilkeyi kendisine koşulsuz bir hak olarak görmektedir.

Nominal egemenlik

Liberal demokratik tepkiyi, her basitleştirmenin bir haksızlık yaratacağı gerçeğini de aklımızda tutarak, şöyle özetleyebilmeyi umuyoruz: Büyük imparatorluklar geçmişte büyük toprak parçalarını işgal etmiş ve bu yerleri tahakkümleri altında tutmuşlardır. Ama artık oralardan çekilmişlerdir, dolayısıyla imparatorluklar çağı sona ermiştir. Geçmişte kalan bir sistemin yerine bugün artık bağımsız ve egemen ülkelerden oluşan bir dünya sistemi geçmiştir. Egemen bir ülke, işgal edilmemişse, nasıl tahakküm altında olabilir ki?

Biçimsel olarak özgür olsa da bir ülkenin başka ülkelere tabi olabileceği fikri küreselleşme kuramına yabancı değildir. Küreselleşme kuramı bunu son yirmi yıldır söyleyegelmekte. Ne ki bütün dikkatini ulusötesi kurumlar üzerinde yoğunlaştırmış durumda; ona göre bu ulusötesi kurumlar ulusal devletin gücünü aşındırmaktadır, öyle ki bu devlet egemen gözükmesine rağmen gerçekte egemen değildir. Birçok varyantta ne denli apolejetik[26] gözükürse gözüksün şu gerçeğin teslim edilmesi gerekmektedir: Küreselleşme kuramının kaynağında Westfalyacı görüşten kopuş vardır. Bununla birlikte, burada kuramsal bir sıçrayışa gerek duyulmaktadır. Küreselleşme kuramının kabul ettiği gibi eğer uluslararası bir kurum bir ulus-devletin gücünü aşındırabiliyorsa, klasik anti-emperyalizm görüşünün savunduğu gibi bunu niçin bir başka ulus-devlet de yapamasın?

Küreselleşme kuramının bu görüşe karşı, görebildiğimiz kadarıyla, bir savunması yok. Bu kuram kendi mezarını kendisi kazmaktadır. Ulusal egemenliğin dışarıdan gelecek müdahaleyle aşındırılabileceği düşüncesi kabul edildimiydi, emperyalizme ilişkin klasik analizin pekâlâ geçerli olduğu da kabul edilmiş olur. Zira, eğer ulusüstü kurumlar ulusal devletlere üstün gelebiliyorsa, bu durumda küreselleşmeci kitaptaki her argümanı kullanıp diğer ulus-devletlerin de aynı üstünlüğü kurabilecekleri ileri sürülebilir. Mesele, o halde, empirik bir meseledir. Pek çok ülkenin gücünün ve asli fonksiyonunun dış etkiler ve sınırlamalar sonucunda aşınıma uğradığını teslim edersek, bu, gerçekte, bu ülkelerin ulusötesi kurumların -ya da diğer devletlerin, en

26 savunma kabilinden -*çev.*

önemlisi de, egemen devletlerin- baskı ve etkisine boyun eğmelerinden dolayı mı böyledir? Gerçekte, Üçüncü Dünya'daki ulus-devletler Birinci Dünya'yı oluşturan devletlerden hiçbir durumda bağımsızlık ve özgürlüklerini kazanamamışlar mıdır?

Rosenberg'in de ileri sürdüğü gibi, küreselleşme kuramı, Westfalya mitini modernitenin yeterli bir betimi olarak kabul ederek liberalizmden kopmaya çalışmakta, fakat sonrasında post-modernitenin moderniteyi geride bıraktığını savunmaktadır.

Bu görüş tarihle bağdaşmamaktadır. İleri ulus-devletler nüfuz alanlarını asla kendi ülke sınırları içerisine hapsetmediler. Avrupa'nın 'büyük güçler'i ancak kolonizasyon süreci içerisinde ve kolonizasyon sayesinde ulus-devlet oldular. İngiliz, Fransız, Felemenk, İspanyol ve Portekiz ulusları tarihsel bir fetih süreci içinde/sayesinde doğdu. Bu uluslar, ancak yabancı topraklar üzerinde kurdukları egemenlik sayesinde ulusal kimlik edindiler. Onlara daha sonraları katılan diğer ülkeler, özellikle İtalya, Almanya ve Japonya, denizaşırı yayılmacılık konusunda öylesine güçlü bir dürtüye sahiptiler ki bu güç mücadelesi iki dünya savaşına yol açtı.

Öte yandan, Üçüncü Dünya ülkeleri tamamen farklı bir formasyon sürecinden geçti; ya -Latin Amerika'da, Asya'da ve istisnai bir Ortadoğu vakası olarak Türkiye'de görüldüğü üzere- bir bağımsızlık savaşı sonucunda oluştular ya da Büyük Güçler'in dünya haritasına keyfi olarak çizdikleri sınırlarla vücut buldular..

Dekolonizasyon gerçekte neyi başardı?

Peki 'formel' dekolonizasyon gerçekten de tam bir siyasi bağımsızlık yaratıp süper güçlerin küresel ölçekli heveslerini kursaklarında mı bıraktı? Bizce, bu kitaba yazılarıyla katkıda bulunan Üçüncü Dünyalı yazarların, küreselleşmiş dünyanın emperyal bir dünya olduğu yolundaki savı en hararetle savunan kişiler olması bir tesadüf değildir; bu olgu, Batı'nın ekonomik başarılarından gözleri kamaşmış çevrelerin dışında kalan herkesin günlük deneyimiyle doğrudan uyuşmaktadır.

Gerçekten de Üçüncü Dünya aktivistleri arasında akademik küreselleşme kuramına yönelik olarak hayli yoğun bir kinik ve kuşkucu yaklaşım ön plana çıkmıştır. Çünkü, bu aktivistlere göre, kimi Batılı

devletlerin kendileri de egemenliklerinin bir kısmını yitirmeye başlarken, Batı siyaset kuramı da, ulusal devletin liberalizmin iddia ettiği kadar egemen olmayabileceğini keşfetmiş gözükmekteydi. Üçüncü Dünya ülkelerinin egemenliği ise hiçbir şekilde söz konusu değildi.

Bunu en dramatik şekilde gösteren örnek Şili ile Britanya arasındaki görünür benzerliklerin ortadan kalkmasıdır. 1970'lerde bu iki ülke arasında biçimsel analojiler kuruluyordu. Görünürde her iki ülkede de parlamenter bir rejim vardı ve reformcu bir sosyalist parti iktidardaydı. Ne ki sermaye İngiltere'de başbakanı deviriken, Şili'de başkanı vurdu.

Dahası, Şili'deki darbeyi yabancı bir güç doğrudan teşvik etti; bu güç Üçüncü Dünya'da kendi dış politikasının gerekliliklerine uyum gösteren hükümetlerin iktidara gelmesine yardımcı oldu, onlara mali destek sağladı. Doğrudan askeri işgal, destabilizasyon, darbeler ve dayatılan diktatörlükler çoğu Üçüncü Dünya ülkesi için günlük hikâyenin bir parçasıdır. Yirmi-otuz yıllık bir parlamenter rejimin ciddi/kalıcı bir dönüşüm yaratabileceği görüşü kuşkuyla karşılanmaktadır ve bu kuşkunun haklı bir temeli vardır; özellikle de hapse atılan, devlet güçleriyle paramiliter güçlerin cinayet ve işkencelerine maruz kalan, dış destekli diktatörlere ilişkin anıları taze olan kişiler açısından.[27]

Öyleyse, büyük güçler -özellikle de ABD- açısından kendi ihtiyaçlarına cevap verecek türden hükümetleri iktidarda tutmak niçin bu denli önemlidir? İşte bu noktada klasik geleneğin ikinci önermesi gene zaman sınavından başarıyla çıkmaktadır. Savran'ın belirttiği gibi,

> Irak, uluslararası solun belli kesimlerine, İslam ülkelerinde çocukların bile bildiği şu gerçeği öğretti: Bush yönetiminin sürdürdüğü savaş petrol ve hegemonya savaşıdır. (Burada salt retorik bir dil kullandı-

27 A. Giddens (2000) *The Third Way and its Critics* (Cambridge: Polity) adlı kitabında Birleşik Krallık'taki Üçüncü Yol'u, bütün dünyada ve özellikle Şili'de uygulanıyor olması nedeniyle, savunmaktadır. Şili'nin 1974'te yaşadığı deneyimin 2004 yılındaki programı üzerinde hiçbir etkisi olmadığı cidden düşünülebilir mi? Bu tür bir bağlamından koparma girişimi iki ülkenin aynı evrensel ve dünya çapında kısıtlara tabi olduğu anlamına gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde savaş sonrası dönemde sol, siyasi direniş kapasitesinin barbarca ve hepten yok edilmesi gibi bir durumla karşılaşmadı; ekonomik uygulamalar karşısında sergilediği inatçı direniş ve bunda elde ettiği başarılar pazarlık gücünü gözle görülür derecede arttırdı.

ğım düşünülmesin diye ve de bir İslam ülkesinde yaşamayan okurları göz önüne alarak, söylediğim sözün gerçekliği bütünüyle yansıttığını vurgulamama izin verilsin: örneğin, Türkiye'deki nüfusun büyük çoğunluğu, Afganistan'daki savaş öncesinde ve sırasında, bunun bir petrol savaşı olduğu yönünde güçlü bir kanaate sahipti.)

Siyasi tahakkümün amacı ekonomik üstünlük elde etmektir. Bu, aynı zamanda, tarihin büyük olgularından biridir; akademik çevrelerin yüz çevirdiği bu olguyu boğuntuya getirilmekten kurtaran da bir bakıma küresel adalet hareketi olmuştur. Küresel adalet hareketinin doğuşunun sebebi, ileri ülkelerin kendi bildiklerini okudukları her anda milyonlarca insanın işlerin daha kötüye gittiğini bizzat yaşayarak görmeleridir.

Kuzey'in Güney karşısında kendi ekonomik üstünlüklerini güvenceye kavuşturmasını sağlayan mekanizma hakkında hem klasik anti-emperyalist sol hem de küresel adalet hareketi içerisinde -resmi ekonomi içerisindeki tartışmaları zikretmeye gerek yok- karmaşık ve bitmemiş bir tartışma yaşandığını belirtmemiz gerekir.[28] Ancak bu tartışmayı buraya taşımaksızın,[29] gayet iyi bir işlerliği olan şu var-

28 Böylelikle Samuelson faktör-fiyat teoremi (Paul A. Samuelson (1948) 'International Trade and the Equalisation of Factor Prices', *Economic Journal*, no. 58, s.163-84), 1940'lı yılların sonlarında, oldukça standart ekonomik sayıltılar temelinde, ulusal ekonomilerdeki emek fiyatlarıyla sermaye fiyatlarının zamanla yakınsayacağı tespitinde bulundu. Uluslararası iktisat kuramı üzerine yazılan standart ders kitaplarının çoğu, dünyada olan biten şeylerin kuramla açıklanamayacağına dikkat çekerek başlar; arkadan, bu başarısızlığı açıklamak için, aynı yanlış kuramla ilgili olarak yapılan uyarlamaların ve değişikliklerin uzun bir listesi verilir. Gerçek bir bilim, böylesine temel bir olgusal ihtilafa, görünürdeki kanıtlara bakarak, kuramın dayandığı temelin tümden bir yana atılması gerektiği öngörüsüyle yaklaşırdı.

29 Buradaki temel mesele bir ülke sermayesiyle bir başka ülke sermayesi arasında özgül bir ilişki kurmak suretiyle, sistematik bir biçimde, ortalamadan daha büyük bir kârın -Marx buna artı-kâr der- nasıl elde edilebileceğini anlama meselesidir. Geleneksel 'Marksizm' bunun gerçekleşmesine elveren mekanizmaları kuramlaştırma yeterliğinde değildir, çünkü Marx'ın denge yorumuyla kendinisınırlamaktadır. Bu bakış açısına göre kalıcı artı-kâr, ki bu gerçekte dengesiz büyüme dinamiklerinin bir ürünüdür, mantıksal olarak varolamaz. Bu durum gelişmemişliğe ilişkin olarak son dönemde ortaya atılan kuramların, mantıksal olarak tutarlı bir biçimde, bağımlı ekonomilerin ekonomik tabiyetinin gerçek temelini sergileme konusunda başarısız olmalarına yol açmıştır. Örneğin bkz. A. Freeman (2003) 'When Things Go Wrong: The political economy of market breakdown', A. Zeuge ve Richard Westra, *Value and the World Economy Today: Production, finance and globalization*, (Londra: Palgrave) ve www.iwgvt.org sitesindeki makaleler.

sayımda bulunulabilir: Eğer yoksul ülkeler yüzde otuz daha yoksul olduklarında zengin ülkeler yirmi kat daha zengin olmuşlarsa ve dünyanın zengin ulus-devletleri, yoksul olanları kimin yöneteceğine karar verecek durumdaysa, bu ülkeler balık kavağa çıkana dek aynı kararları almaya devam edecek, böylece daha da zenginleşeceklerdir.

Küreselleşmenin Çıkış Kapısı

Şimdi de konumuzla yakından ilgili olan bir ikinci içgörüye (klasik anti-emperyalist gelenek buna karşı zorlu bir mücadele vermek durumundadır), bir dünya düzeninin işlevsel gerekliliğine, yüzümüzü çevirelim. Bize göre bu, 1945 sonrası dünyanın kilit önem taşıyan yeni öğelerinden biridir; anti-emperyalist sol o tarihten bu yana, her zaman başarılı olmasa da, bununla mücadele etmeye çalışmaktadır. Bu öğe, aynı zamanda, 1945'ten sonra sağlanan istikrarın (halihazırdaki kriz bu istikrarı tehdit etmektedir) bir veçhesi ve bugün yaşamakta olduğumuz değişmelerin dramatik doğasını anlamamıza yardımcı olan bir anahtardır.

Erken emperyal çağlarda büyük güçler, kendilerini dünyanın *bir parçası* üzerinde egemenlik kurmakla sınırladılar. Aslan payı Britanyalılarındı (haritanın büyük bölümü kırmızı renkteydi), diğer büyük güçler de kendi paylarına düşeni almışlardı: Fransızlara Afrika, Karayipler ve Hintçini; Portekizlilere Güney Afrika, Zavallı Küçük Belçika'ya Kongo, Hollandalılara ise Güneydoğu Asya düşmüştü.

Amerikan liberalizminin en büyük içgörülerinden biri böylesine bölünmüş bir tahakküm sisteminin siyasi olarak sürdürülemez oluşunu öngörmesidir. Bu bölünmüşlük iki büyük savaşa sebebiyet vermiş, Avrupa sermayesini tüketmiş ve yerkürenin neredeyse üçte birine komünizmin hâkim olmasına yol açmıştır. Emperyal ilişki salt özel bir soygun düzenine indirgenemez. Bizatihi piyasa, giderek artan bir eşitsizlik doğurur ve zengin ülkelerin ortalama gelirini yoksul ülkeler aleyhine artırır. Siyasi düzenin işlevi, büyük ölçüde bilinçsiz olan mekanizmaların işlemesini sağlamaktır; sermaye piyasasının, mümkün olan her yerde, zengin ülkelerin çıkarına serbestçe işlev görmesi şarttır; zira dünya ölçeğinde onlara servet aktaran şey piyasadır.

Bu egemenlik sistemi kendini sürdürecekse eğer, gerekli olan şey bir dizi özel egemenlik sahası değil, siyasi bir dünya düzenidir. İleri ülkeler, eşitsizlik artışını muhafaza eden her şeyi ellerinde tutma gereği duymakta ve bu nedenle salt belli bir toprak parçasıyla özel bir ilişki kurmaya değil, dünyanın genel bir organizasyona tabi tutulmasına ihtiyaç duymaktadırlar; böylesi bir dünyada kendi uzmanlıklarından yararlanıp büyük kârlar elde edebilecek ve bağımlı ülkelerin çok ilerisinde yer almaya devam edebileceklerdir. Kısacası, ileri ulus-devletler için ideal olan organizasyon biçimi, Bond'un belirttiği gibi, 'küresel *apartheid*'tır –bu sistemde güçlü ve egemen ülkeler, hizaya sokulmuş fakat üniter nitelikli bir dünya düzeninin yöneticisi konumundadırlar.

Ultra-emperyalizmin çözümsüz çelişkileri

Yukarıda anlattıklarımızın bir sonucu olarak ileri ulus-devletlerin oluşturduğu sistem, sermayenin dünya ölçeğindeki egemenliğini sürdürecek bir organizasyon biçimine ihtiyaç duyar. Bu sistemin istikrarlı olması için hiçbir çelişki içermemesi gerekir; yani, ileri ülkelerin birbirlerinin onayını alarak, artı-kârı ya kalıcı bir siyasi anlaşma uyarınca ya da kendi kendini düzenleyici bir tarzda (örneğin kârın, kapitalistler arasındaki ekonomik rekabet temelinde paylaşılması) paylaşmaları gerekir. Böylesi bir düzenleme Kautsky tarafından 'ultra-emperyalizm' adı altında mütalaa edilmiştir ve klasik anti-emperyalist geleneğin formel küreselleşme kuramına en yakın durduğu yer de bu noktadır.

Bununla birlikte, siyasi bir sistemin *gerekli* olduğu için *mümkün* de olabileceğini varsaymak feci bir hatadır. Tam da böyle bir sisteme ulaşılmadığı içindir ki emperyalist çağ bu denli vahşi ve kıyıcı olmuştur.

ABD'nin getirdiği çözüm, kendisini, bu egemenliğin organizatörü olarak, Ghosh'un deyimiyle büyük güçlerin 'Kindleberger lideri' olarak, takdim etmek oldu; bu hegemonik lider 'özgür dünya'nın temsilcisi olarak dünya jandarmalığını üstlendi, böylece büyük güçlerin geri kalanı da Üçüncü Dünya karşısındaki üstünlüklerini sürdürebildi. ABD, klasik Marksist terminolojiyi kullanırsak, kendisini süper-

emperyalist bir dünya düzeninin genel direktörü olarak sundu. Bu da Kautsky'nin 'süper-emperyalizm'ine yakın düşmekteydi. Bu yeni bir tarihsel buluştu. Çağın sorusu, bunun da kalıcı bir biçimde kendini yeniden üretip üretemeyeceği ya da ABD'nin çözemeyeceği türden çelişkileri içinde barındırıp barındırmadığı sorusudur.

ABD, Avrupa'daki büyük güçlerin Versay Antlaşması'yla getirdikleri düzenlemeden kararlı bir biçimde uzak durdu (Almanya'yı yenilgiye uğratan Avrupa devletleri, bu ülkeyi iyice ezip yok olma noktasına getirmeye kalkıştılar; bu da gerçekte Almanya'nın bir Üçüncü Dünya gücüne indirgenmesi demekti). Keynes'in de ısrarla belirttiği gibi bu ahmakça tutum, Alman faşizminin yükselişinde büyük rol oynadı; yani, pek çok Alman, faşizm ile demokrasi arasında değil, faşizm ile sosyal yıkım arasında bir seçim yapmakla karşı karşıya olduklarını gördü.

Oysa ABD, savaştan sonra Japonya ve Almanya'yı yeniden inşa etti; Avrupa ve Asya'ya sermaye ihraç etti. Bunu elbette komünizmin yayılmasını durdurmak için yaptı. Fakat bu ülkeleri birer büyük güç olarak desteklemeksizin böyle bir şeyi yapamazdı; bu amaçla ileri ülkeler ile Üçüncü Dünya arasındaki ilişkileri *bir bütün olarak* muhafaza etmek zorundaydı. Yani, siyasi bir dünya düzeni yaratmak zorundaydı.

ABD, bunu yaparken, sermayeyi -bir süreliğine- bir bütün olarak temsil etti. Hatta ileri ülkeler arasında bir tür fonksiyonel işbölümü organize etti. İkinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerinden Britanya'ya bir imparatorluğa özgü askeri ve mali işlevler tahsis edildi, ancak Britanya'nın bunu ABD'nin ortaklığıyla ve ABD liberal demokrasisinin ilkelerine göre yapması gerekiyordu. Yenik güçlerse (Japonya ve Almanya), anayapısal olarak kışla hapsine tabi tutulmuş, imparatorluğu hatırlatan bütün özelliklerinden soyundurulmuş, ama bu arada da 'yoğun' bir kapitalist kalkınma sürecine sokulmuşlardı. Bu ülkeler, yabancı topraklarda kendilerine macera arayacak imkânlardan neredeyse bütünüyle yoksun bırakıldıkları için, sermayelerini *teknik üstünlük* sağlama üzerinde yoğunlaştırdılar ve kapitalist dünyanın atölyeleri haline geldiler, muazzam bir yatırım oranı ile bir hayli yüksek bir büyüme oranı tutturdular. Bu

suretle, ileri ülkelerin her biri süper kâr getirecek belli bir kaynağı, Üçüncü Dünya'nın artı-işgücünü kurutacak belli bir vasıtayı tekeline aldı; genelde tek bir ülke tarafından organize edilse de bütün emperyalist ülkeler bu düzenlemeden kârlı çıkıyordu.

Dolayısıyla, görünen o ki, klasik anti-emperyalist geleneğin üç ana ilkesinden birinci ve ikinci ilke zaman sınavından başarıyla geçerken üçüncü ilke geçememiştir: Büyük güçler arasındaki çatışmalar, silahlanma yarışı, rekabet: peki bunlar nerededir?

Süper-emperyalizmin çelişkileri

Şu ana dek, 1980'lerin başından beri dünya düzenini çekip çeviren 'küreselleşme bloku'nun dağılmasına yol açan öğelerden sadece birini saptadık. Bu öğe, ileri ülkeler blokunun egemenliğiyle uyumlu bir sosyal organizasyon tesis etme becerisi gösteren Üçüncü Dünya devletlerinin dayandığı sosyal tabanın aşınması şeklinde kendini gösterdi. Bu aşınma küreselleşmenin hüküm sürdüğü yirmi yıl boyunca devam etti. Ne ki ikinci on yılda, yönetici blok *içerisinde* -bu blok o zamana dek ABD'nin hegemonyasındaydı- her yönüyle yepyeni bir gelişme baş gösterdi.

Küreselleşmenin ilk on yılında ileri ülkeler, bir bütün olarak, Üçüncü Dünya'dan ve bir geçiş süreci yaşayan ülkelerden çekildiler, 'gelişmekte olan ülkeler'i de beraberlerinde götürerek. Dahası, kimi ülkeler bu on yılın büyük bölümünde Amerikalılara yetişme yolunda çaba harcamaya devam etti ve özellikle Alman ve Japon nüfuz alanlarındaki bölgesel alt-ekonomiler, savaş sonrası işbölümünün başlattığı bir gelişme çizgisi takip etti. Bu ülkelerin hem gayri safi yurtiçi hasılaları hem de kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılaları ABD'ninkinden sistematik olarak daha hızlı büyüdü; büyümenin motoru olan yatırım oranları da ABD'ninkini geride bıraktı, Güney Kore gibi ülkelerde bu oran ABD'deki oranı ikiye hatta üçe katladı. 1990'larda bu gelişme durdu. ABD'de ortalama büyüme hızı 1990'lardan 2000'e %21 civarında gerçekleşti, buna karşın Güneydoğu Asya'daki büyüme -önceki on yıla kıyasla- %70'lerden %19'a düştü. Avrupa'daki büyüme hızı ise dolar bazında negatife geriledi.

Savaş sonrasındaki işbölümü temel nitelikteki bir istikrarsızlığı

körüklemişti. ABD hegemonyasının başarısı, bir önceki emperyal çağda Britanya hegemonyası için de geçerli olduğu üzere, iç içe geçmiş üç işlevi yerine getirmesine bağlıydı: dünyanın polisi, bankeri ve teknolojik lideri olmak. ABD'nin teknolojik liderliği (50 yılı aşan bir sürede kıta ölçeğinde görece yoğun bir gelişmeyle elde edilen bir liderlik) kendisine -ihracat sayesinde- büyük bir artı-kâr sağladı; ABD bu parayla Marshall Planı'nı, Kondratieff'in dördüncü altın çağını ve Güneydoğu Asya ile Batı Avrupa'nın o göz kamaştırıcı kalkınmasını finanse etmekte kullandı.

Rekabetçi emperyalizmin kaçınılmazlığı

ABD, teknolojik liderliğini, muazzam büyüklükte ticaret açığı vermesinden de açıkça görüldüğü üzere, yitirmiştir. Dolayısıyla, küreselleşme sonrası ekonomik istikrar, büyük miktardaki sermayenin dünyanın diğer ülkelerinden ABD'ye akması ve böylece bu ülkenin açığını kapatması olgusuna dayanmaktadır. Bunun anlamı şudur: En temel düzeyde, Amerikan devletinin çıkarları ile Amerikan mali sermayesinin çıkarları, diğer gelişmiş ülke sermayelerinin çıkarlarıyla -genelde- artık örtüşmemektedir. Böylelikle ABD hegemonik lider olma özelliğini giderek yitirmektedir, çünkü gelişmiş ülke sermayelerinin bir bütün olarak büyümesine elveren bir dünya düzeni organize etmede giderek yetersiz kalmaktadır. Bir blokun yararına olan politikalar başka bir blokun zararınadır; kazananın olduğu yerde kaybeden de olacaktır. Kapitalist gelişmenin en temel yasası olan rekabet, bir kez daha, dünya politikasındaki oyunculardan biri olmuştur.

ABD, kendi ulusal çıkarı ile dünya düzenini muhafaza etme yönündeki o küresel işlevi arasında kalıcı ve onulmaz bir çelişki yaşıyor. Bunun sonucunda da hem barış muhafızı hem de dünya bankeri olma yönündeki işlevlerini, giderek, kendi ekonomisine yontacak şekilde düzenliyor.

Öte yandan, ABD'nin hem ortağı hem rakibi olan ülkeler, onun dünya liderliğini destekleme adına, ABD ekonomisine omuz vermeye davet ediliyor; buysa bu ülkelerin ekonomileri için büyük bir tahribat demek. ABD'nin, finans kurumları üzerinde kurduğu denetim giderek özel bir silaha dönüşüyor; bu durum Wall Street'teki finans

oyuncularının ve 'heç edilmiş fon' yöneticilerinin elini güçlendirmekle kalmıyor, ABD'nin tehdit olarak algıladığı ülkelere karşı kullanabileceği özel bir enstrüman işlevi görüyor.

1997 mali krizi bu süreci bütün çıplaklığıyla gözler önüne serdi. Bu noktada Gowan'dan[30] uzun bir alıntı yapmak yararlı olacak; zira Gowan, piyasanın o 'kör' işleyişinin, aslında, hedefi artık salt dünya liderliği olmayan bir devletin bilinçli müdahalelerinden ibaret olduğunu açıkça tanıtlamaktadır:

> ABD hükümetinden, IMF'den ve Wall Street kurumlarından gelen baskılara boyun eğip sermaye hesaplarını ve finans sektörlerini dışa açan devletler, kendi ekonomilerinin ve nüfuslarının çok tehlikeli bir tuzağa düşmesine imkân tanıdılar: sıcak para girişi ve kısa vadeli borçlar onlara deyim yerindeyse ilaç gibi gelmişti, zira bu devletler bu sayede İngiliz-Amerikan finans merkezlerince belirlenen kur politikalarının olumsuz etkilerinden kaçınabileceklerini düşünüyorlardı. Gelgelelim, bu hiç de aranan ilaç değil, oltanın ucundaki yemdi. Bir bölgedeki finans sektörleri bu yemi yutmak isteyince oltaya takılıyorlardı; böylece ABD heç fonlarının tuzağına düşüyor, finans dünyasındaki savaşta kolay hedef haline geliyorlardı. Heç edilmiş fonlar darbeyi indiriyor, kredi için yeniden Londra ve New York'un yolu tutuluyordu; ülke ekonomileri birbiri ardınca, yaralı bir hayvan gibi sürüklenip, IMF ve ABD Hazinesi'nin ameliyat masasına yatırılıyordu.
>
> ...Sermaye hesap kontrollerini dağıtmaları yönündeki Amerikan baskısına boyun eğmeyi reddeden ülkeler bu kıyımdan kurtuldu, çünkü heç edilmiş fonlar onları vuramadı. Bir devletin makro-ekonomik düzenlemede yaşadığı başarısızlığını bir felakete tahvil eden faktör, sermaye hesaplarının liberalizasyonunun Asya gelişme modelinde açmış olduğu gediğin büyüklüğü oldu. Çin, Tayvan, Vietnam ve Hindistan, sermaye denetimlerini mali saldırılardan korumayı büyük ölçüde başardılar. Kilit alanları liberalleştirmiş olan ülkeler ise makro-ekonomik yönetimdeki başarısızlıklarının yıkıcı spekülatif saldırılara çok uygun bir zemin hazırladığını gördüler.
>
> ABD Hazine Bakanlığı, bu krizi, Amerikan kapitalizminin geleceğini dönüştürebilecek, onun egemenliğini yirmi birinci yüzyılda da sürdürmesini sağlayabilecek tarihsel bir fırsat olarak gördü.

30 Gowan, *The Global Gamble*, s. 103-5.

Avrupalılar, dünya finans sisteminin giderek tek bir oyuncunun partizanca kullandığı bir enstrüman haline gelmesi karşısında ancak endişe duyabilirlerdi. Maastricht Antlaşması'nın neoliberal temellerine epey vurgu yapıldı; bu antlaşma istihdamdaki gerileme pahasına fiyat istikrarına büyük önem veriyordu. Ancak mali probite ve kur istikrarına yapılan bu muazzam vurgunun ikinci bir amacı daha vardı. Avronun piyasaya verildiği gün Avrupa basını -Britanya dışında- bunu büyük bir coşkuyla karşıladı –zira dolara güçlü bir rakip çıkmıştı. 2002'nin sonlarına gelindiğinde 56 ülke avroyu referans para olarak benimsemişti, bunların çoğu Orta Avrupa ülkesiydi.[31] Bu arada, Birleşik Devletler'e giren sermaye içerisinde kısa vadeli borçların oranı %80'e ulaşmıştı.

Başka Bir Dünya Kaçınılmaz

Biz burada, sömürgeciliğin o parlak günlerine geri döneceğimizi ya da Üçüncü Dünya Savaşı'na doğru koşar adım yaklaşmakta olduğumuzu kesinlikle öngörmüyoruz. Ne ki iki empirik olgunun dikkate alınması ve günümüz dünyasının yorumlanış tarzına eklemlenmesi gerekiyor.

Birincisi, eğer bugünkü dünya düzeni gerçekten de klasik emperyalizmle -klasik emperyalizmin ortaya çıkışı 1873 ya da dolaylarına tarihlenebilir- bir devamlılık içerisindeyse, ve dahası, eğer 1789'u kapitalist üretim tarzının -Marx, bu üretim tarzını, 'üretim araçlarının resmen sermaye tarafından içerilmesi' diye niteler- olgunlaştığı tarih olarak kabul etmeye razıysak, bu durumda, böylesi bir emperyalizmin pre-emperyalist evreden daha uzun sürdüğünü söylememiz gerekir.

İkincisi, bugün sermayenin dünyayı egemenliği altına aldığını görüyoruz; fakat sermaye, bir yüzyıldan uzun bir süre *kendi bildiğince* ayakta kaldıktan sonra, bütün pre-kapitalist sınıflardan siyasi anlamda tamamen bağımsızlaştığını kanıtlamış durumdadır. Kapitalizmle başka bir şeyin karışımı olarak addedilebilecek bir sistemde, tamamlanmamış bir geçiş sürecinde yaşamıyoruz artık. Bu, bay-

31 V. Giacchè (2001) 'Perché la Guerra Fa Bene all'Economia (I)', *Proteo* (Roma: CEDES), no.3, s. 111-16.

lar, şu demektir: Bu bir dünya kapitalizmidir ve varlığını sürdürmek için emperyalist olmak zorundadır.[32]

Gelişme kuramının ırkçı bir alt-metni, tekdoğrusal Marksist varyantlarda da görüldüğü üzere, şu şekilde karşımıza çıkıyor: Bağımlılık, layıkıyla kapitalist olma yolunda uğranılan başarısızlıktır.[33] Gunder-Frank'ın o ufuk açıcı 'Gelişmemişliğin Gelişmesi'[34] başlıklı makalesi, bağımlı ülkelerin gelişmemişliğinin, kapitalizmin egemen ülkelerde kendini yeniden üretmesini sağlayan asal araçlardan biri olduğunu ileri sürerek klasik anti-emperyalizmin temel bir içgörüsünü yeniden kurmaktadır.

Dünya politikasının temel sorusu, kapitalizmin emperyalizm olmadan hayatta kalmasının mümkün olup olmadığı sorusudur.[35] Biz bunun mümkün olmadığına inanıyoruz, kanıtlar da bizi destekliyor. Durum buysa, bunun bir dizi pratik içerimi vardır:

1) Emperyalizmin *kapitalist* alternatifi yoktur. Bir başka deyiş-

32 Bu kesinlikle dünyanın net çizgilerle kapitalistler ve işçiler olmak üzere ikiye ayrıldığı anlamına gelmemektedir. Aksine, köylü sınıfıyla küçükburjuvazi hâlâ dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır; Üçüncü Dünya'ysa sayıca kalabalık mülksüz sınıflara sahiptir. Bununla şunu demek istiyoruz: Kapitalizm bugün, başka herhangi bir mülk sahibi sınıfa bel bağlamaksızın, şöyle ya da böyle, *hükümranlığını sürdürmektedir.* Başka türlü ifade edersek, bugünün Üçüncü Dünya'sının toprak beyi Somoza'dan çok Monsanto'yu andırmaktadır.

33 Marksistler; feodal, 'Asyatik' ya da ikisinin bileşiminden oluşan pre-kapitalist formasyonlardan kapitalist ve sonra sosyalist aşamaya ulanan tek taraflı bir devinimi öngören aydınlanmacı bir ilerleme fikrini, çoğun hiç eleştirmeden benimsedikleri için suçluluk duyabilirler. Marx'ın görüşü bu değildi: 'İlkel birikim üzerine olan bölümün, kapitalist ekonomik sistemin Batı Avrupa'da ortaya çıkışının izini sürmekten öte bir iddiası yoktur... O [benim eleştirmenim], kapitalizmin Batı Avrupa'da doğuşuna ilişkin olarak çizdiğim tarihsel taslağı, içinde bulundukları tarihsel koşullar ne olursa olsun bütün ulusların aynı genel gelişme çizgisini takip etmeye yazgılı olduğu yolundaki tarihsel-felsefi bir kurama dönüştürmekte ısrar etmektedir.' 'Marx'tan *Otchstvenniye Zapiski*'ye, Kasım 1877', K. Marx ve Friedrich Engels içinde (1955) *Marx-Engels Selected Correspondences* (Moskova: Progress Publishers), s. 292.

34 A. Gunder-Frank (1994) 'The Development of Underdevelopment', *Monthly Review Press.*

35 Burada mutlak monarşiyle ilginç bir biçimsel benzeşim vardır. Mutlakiyet, feodalizmin kendini sürdürdüğü *biçimdi*; bu süreçte feodalizmin çelişkileri alabildiğine keskinleşti, böylece monarşiye karşı çıkan devrimci hareketlerin önü açıldı, fakat sonunda bu hareketler feodalizmi de ortadan kaldırdı.

le, sosyalizm olmadan adaleti sağlamanın yolu yoktur. Sosyalizme giden yol ne denli uzun ve zorlu olursa olsun, hatta bunun olabilirliği ne denli tartışma konusu olursa olsun, sosyalizmden başka hiçbir şey mevcut durumu düzeltemez. Dünyanın birbirine hiçbir yönden eşit olmayan iki ayrı parçaya bölünmesi ve siyasi zorbalık sayesinde bu bölünmüşlüğün sürdürülmesi, sermaye için bir seçenek değil, onun varoluş koşuludur.

2) Dolayısıyla, kapitalizmde *barış* imkânsız bir şeydir. Savaş, dünyanın zengin ve yoksul diye ikiye bölünmesinin kaçınılmaz sonucudur; çünkü savaş olmaksızın ne yoksullar yoksul kalmaya zorlanabilir, ne de zenginler -egemen sermaye blokları arasındaki rekabetin bir sonucu olarak- gelip bu bölünmüşlüğün üzerine oturabilirler.
3) *Kısmi* çözümlerle adalet kalıcı kılınamaz. Kapitalizm bütün varlığıyla emperyalist sisteme bağlıdır, dünyanın zengin ve yoksul diye ikiye bölünmesine tavır alan reformları ya da ulusal deneyleri uzun süre bünyesinde barındıramaz. Nikaragua ve Şili örneklerinin de tanıtladığı üzere, emperyalizm, adalet çağrılarına ya da iyi davranması yönündeki ricalara kulak asmaz. Emperyalizmin doğasında iyilik yoktur. Halk direnişinin ortaya koyduğu alternatifler ne denli adil ve demokratik olursa, büyük güçler onları ezmek için o denli kararlı davranacak ve başvurdukları yöntemler de o denli barbarca olacaktır.
4) Sosyalizme giden *kestirme* bir yol da yoktur. Emperyalizm, kahramanca fedakarlıklara tanık olduğumuz yirminci yüzyıldan görece muzaffer çıkmıştır. Emperyalizmin ancak ona karşıt ve ondan daha büyük bir güç tarafından alt edilebileceği açıktır; ne ki böylesi bir güç halihazırda mevcut değildir, bu gücün inşa edilmesi gerekmektedir.

Ütopyacılık, yazgıcılık ya da gerçekçilik

Yukarıda sıraladıklarımızın hayatı kolaylaştırmadığını söylememiz gerekir. Bütün direniş hareketlerinin önünde zor bir görev vardır; bu, çok çetin de olsa, hem adalet ve eşitlik için gün gün mücadele

vermeyi hem de bu kazanımların gelecek kuşaklara da erişmesini temin etmek için uzun soluklu bir savaşıma girmeyi gerektirmektedir. Bu zorlukların doğurduğu yazgıcılık, David Harvey'in son eserinde açıkça kendini göstermektedir: bu eser, birçok yönüyle, yenilerde ortaya çıkan 'liberal konsensüs' fikrinden esintiler taşımaktadır:

> Tehlike şudur: anti-emperyalist hareketler, kapitalizmin meydana çıkardığı potansiyelden bütünüyle istifade eden alternatif bir küreselleşme ve alternatif bir modernite arayışına girmek yerine, tepeden tırnağa anti-modernist hareketlere dönüşebilir.
> Dünyada bu tür alternatiflerin peşinde olan birçok hareket var (Dünya Sosyal Forumu bu arayışları simgeliyor). Bu hareketler ilginç fikirlere sahip; kısmi başarılar da kazanılmış durumda. Fakat ben, anti-kapitalist ve anti-emperyalist hareketin, böylesi bir görevi yerine getirmek için halihazırda yeterince güçlü olmadığına ve hatta ne teorik ne de pratik açıdan yeterli donanımda olmadığına inanıyorum. Bu durumda ortaya şu soru çıkıyor: çok tehlikeli bir siyasi ve ekonomik durumla yüz yüze olduğumuz bugün, acil olarak ne yapmamız gerekiyor?
> Bana göre, kapitalizmin kendisini geçici olarak dizginleyebilmesini ve emperyalist güçler arasında giderek şiddetlenen hesaplaşmalardan geri durmasını sağlayacak tek yol var; bu da bir tür küresel 'yeni' Yeni Düzen'in orkestrasyonudur. Bu, hem önde gelen kapitalist güçler içerisindeki siyasi ve ekonomik uygulamaların yeniden bir öncelik sıralamasına tabi tutulmasını (neo-liberalizmden vazgeçilmesi ve Keynes'in yeniden bölüşüm modelinin bir bakıma yeniden inşa edilmesi), hem de kapitalist güçlerin dünya sahnesinde daha çok (yeniden) paylaşıma dayanan bir tarzda hareket etmeye hazır hale gelmesini (Karl Kautsky'nin ultra-emperyalizmini andırır biçimde) gerektirecektir. Soldaki insanlar için soru, böylesi bir hamleyi desteklemeye (geçmişte sosyal demokrasiye ve yeni düzen politikalarına verilen desteklere benzer şekilde) hazır olup olmadığımız sorusudur. Yoksa bunu basitçe 'reformizm' diye niteleyip karşı mı çıkacağız? Ben bunu destekleme eğilimindeyim (tıpkı, bazı çekincelerim olsa da, Lula da Silva'nın Brezilya'da yaptıklarını büyük ölçüde desteklediğim gibi); böylelikle geçici bir süre bize nefes aldıracak bir alan açabilir ve bu alanda daha radikal bir alternatif inşa etmeyi deneyebiliriz.[36]

Bu yaklaşım, küresel adalet hareketi içerisinde -liberal ütopyacı-

36 Nader Vossoughian'ın David Harvey ile 2003 tarihli *The New Imperialism* (Oxford: OUP) adlı kitabı üzerine yaptığı söyleşi. Bu söyleşinin tamamı Vossoughian'ın web sitesinde yayımlanmaktadır: http://agglutinations.com/archives/000013.html.

lık ve sekter ütopyacılık diye adlandırabileceğimiz- birbiriyle çatışan iki eğilimi açığa vurmaktadır.

Sekter ütopyacılık, Harvey'in de haklı olarak işaret ettiği gibi, büyük ölçekli bir sosyal adalet tesis etmek ve hatta ABD dış politikasını stratejik bir yenilgiye uğratmak hemen mümkünmüş gibi hareket etme tehlikesinden kaynaklanmaktadır. Harvey'in 'anti-kapitalist ve anti-emperyalist hareketin böylesi bir görevi yerine getirmek için halihazırda yeterince güçlü olmadığı ve hatta ne teorik ne de pratik açıdan yeterli donanımda olmadığı' şeklindeki görüşüne katılıyoruz.

İşte tam da bundan dolayı küresel adalet hareketi, mevcut güç ilişkileri içerisinde neyin başarılabileceği konusunda her an dikkatli ve ihtiyatlı davranmak zorunda olduğunu görmüştür. Özellikle de, adaleti kendisine dert edinen kimselerin, süreç sosyalistler tarafından yönetilmiyor ya da sosyal adaletle sonuçlanmıyor diye, gerçekleştirilmesi mümkün reform ya da ilerlemelerle sonlanabilecek süreçlerden (örneğin, IMF'nin egemen Üçüncü Dünya devletlerinin işlerine karışmasına set çekecek herhangi bir hareketten) *desteğini çekmesi* felaket olur. Bunun en aşikâr örneği Irak'taki savaştır. Saddam Hüseyin barbar bir diktatördü, fakat bu diktatörün onu finanse eden ve silahlandıran güçlerin aynısı tarafından alaşağı edilmesi kimse için ileri bir hamle olmadı.

Mahathir Muhammed de, Malezya'da -daha incelikle yürütse de- otoriter, baskıcı ve yoz politikaların uygulayıcısı konumundaydı; ancak bu durum, Malezya hükümetinin 1997 Asya krizine ülkeye spekülatif sermaye girişini keserek cevap vermekte sonuna kadar haklı olduğu gerçeğini değiştirmez –bu spekülatif sermaye akışları IMF ortodoksisi ile ABD dış politikasının güdümündedir. Böyle bir durumla karşı karşıya kaldığında hiçbir adalet hareketi, IMF'ye yapacağı muhalefeti Mahathir'in ülke içinde uyguladığı politikanın düzeltilmesi şartına bağlayamaz.

Ne ki emperyalizmin *pasifikasyonu* ya da *hümanizasyonunun* geçerli bir seçenek olduğu öncülünden hareket etmek de, aynı şekilde felaketle sonuçlanacak bir ütopyacılıktır. Dolayısıyla biz, 'bir tür küresel "yeni" Yeni Düzen'in orkestrasyonu'nun pratik bir seçenek

oluşturduğu fikrine kesenkes katılmıyoruz. 'İyicil bir emperyalizm'in olabilirliği vejetaryen bir kaplanın olabilirliği kadardır.

İyicil bir emperyalizm fikrini hepten geçersiz kılan şey böyle bir emperyalizmin gerçekleşebileceğine dair hiçbir tarihsel kanıtın olmaması gerçeğidir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar süren ve onu da kapsayan klasik emperyalizm evresi -tüm dünyada yarattığı etkiler göz önüne alındığında- dünya tarihinin en barbar evresidir. Klasik emperyalizm Üçüncü Dünya'nın acımasızca yok edilmesini, art arda gelen iki savaşta dünyanın topyekûn ateşe verilmesini, sivillerin kıyımdan geçirilmesini ve de Holocaust'u yarattı.

ABD emperyalizminin 'Pax Americana' adı altında uygulamaya koyduğu metotlar, Avrupalı öncellerinin uyguladığı metotlardan daha 'medeni' değildir. ABD emperyalizmi Japonya'ya karşı nükleer silahlar kullanmak suretiyle nükleer çağı başlattı, savaşın son aşamasında -ekonomisi çökmüş- Kuzey Kore'ye sebepsiz yere ve sistematik olarak bomba yağdırdı; Latin Amerika'ya, Ortadoğu'ya ve Afrika'ya defalarca askeri müdahalede bulundu ve Vietnam'da iki milyon insanı öldürdü.

Dünyanın en baskıcı, en iğrenç rejimlerine (kırk yıl boyunca ırkçı Güney Afrika rejimine, Franco'ya, Salazar'a, Guatemala'da birbiri ardınca gelen rejimlere, İsrail'e, İran Şahı'na, Pinochet'ye, Marcos'a, Somoza'ya, Yunanistan'da albaylar cuntasına, Suudi Arabistan'a ve elverişsiz hale gelinceye değin Saddam Hüseyin'le Usame Bin Ladin'e) destek verdi. IMF ve DTÖ kanalıyla milyonlarca insanın ölümüne sebep oldu, milyarlarca insanın yoksulluğun pençesinde kıvranması ve on milyonlarcasının önlenebilir ya da kontrol altına alınabilir hastalıklardan ölmesi karşısında kılını kıpırdatmadı. Aynı ABD, kendi içindeki sistematik ırkçılığa ve siyah nüfusa yönelik adli teröre müsamaha göstermekte ve bu uygulamalara kanat germektedir. Çevreyi hiç aralıksız tahrip etmekte, buna muhalefet eden herkese karşı askeri güç kullanmaktadır. Belirlediği stratejik hedefine günbegün yaklaşmaktadır: bir dış politika enstrümanı olarak savaş çıkarmakta ve nükleer silahları dünyanın her yerine yerleştirmektedir.

Bu yüz yıllık barbarlık ahlaki bir karakterden yoksun oluşa indirgenemez. Bu, seçmenlerin birbiri ardınca yanlış seçimde bulun-

malarının bir sonucu değildir, derin ekonomik zorunluluklardan kaynaklanan bir durumdur.

Can çekişen bir hayvanla yaşamak

Ancak, yazgıcı bir hükmün bizi feci bir şekilde yanlış yöne sokan bir ikinci, ve belki de en önemli, boyutu daha var: Emperyalizmin bu eylemleri onun gücünden değil zayıflığından kaynaklanmaktadır. ABD bugün askeri müdahalelere yöneliyor, çünkü kendi hâkimiyetini artık barış ortamında sürdüremiyor. Öte yandan bu başarısızlık derinlere kök salmış ve giderilmesi mümkün olmayan bir zayıflıktan kaynaklanıyor: Emperyalizm, *iktisaden*, tıkanmıştır. Kendi kendini düzenleyememektedir. Kendisini uzunca bir süre daim kılma yeterliğindeki toplumsal ve siyasal formasyonları sürdürememektedir. Ne denli güçlü silahlara sahip olsa da bu durumu düzeltemez; tam tersine durum daha da kötüye gidecektir.

Birleşik Devletler'in ve genel olarak emperyalizmin kurduğu hâkimiyet kendi araçlarıyla baş başa kalacak denli güçlü olsaydı sonsuza dek sürebilirdi; böylesi bir durumda korkunç sonuçlarla karşılaşılır, yapılacak çok az şey kalırdı; küçücük adalet kırıntılarıyla idare etmek ve reformları en minimal düzeyde tutmakla yetinmekten başka bir alternatif pek söz konusu olmazdı.

Problem, bu hâkimiyetin kendini daim kılamaması, sürekli olarak kendi yıkımına zemin hazırlamasıdır. Dolayısıyla mesele, bu yıkıcı süreçten neyin çıkacağı meselesidir. Eğer 'iyi insanlar hiçbir şey yapmazsa', Holocaust'un da gösterdiği gibi, işler kötüye gitmeye devam edecektir. Ama öte yandan, emperyalizm kendi hâkimiyetini ensonu sürdüremeyeceği içindir ki, kendi yerine daha iyi bir şeyin geçmesini sağlayacak güçleri yaratabilir ve yaratacaktır da. Emperyalistlerin böyle yapıp yapmayacakları otomatik bir sonuç değildir. Bir seçim yapmak durumundayız. Başka bir dünya mümkün, başka bir dünya gerekli, fakat böyle bir dünya gerçekleşmeyebilir de. Bu bizim ne yapacağımıza bağlı.

Barbarlık çağında ittifaklar

Direnme gereğini dikte eden şey emperyalizmin kendi kendini yıkan bir özelliğe sahip olmasıdır. Mesele, gerçekte, reform yerine 'devrim' ya da yeniden bölüşüm yerine 'sosyalizm' peşinde koşup koşmama meselesi değildir. Bu tür karşı konumlanışlar anlamsızdır. Bir devrimci, ısrarcı bir reformistten ne eksik ne de fazladır. Dünyanın büyük devrimcilerini başkalarından ayırt eden şey onların ölçüsüz talepleri ('ekmek, barış, toprak') değil, mevcut kurumların böylesi taleplere artık müsamaha gösteremediği bir çağda onları gerçekleştirmek için gerekli olan önlemleri almış olmaları gerçeğidir. Öte yandan, devrimin yolunu tıkadığı gerekçesiyle reformu hepten reddeden biri de düpedüz bir sekterdir.

Savaş olasılığını çok küçük de olsa azaltan, cinsel ve ırksal baskıya maruz kalanların haklarını savunan ya da herhangi bir yerdeki herhangi bir ücretli işçinin yaşam standartlarını çok az da olsa yükselten herhangi bir hamle, ne denli minimal olursa olsun, daha iyi bir yaşam arayışında olan herkesin tam desteğini almayı hak etmektedir.

Buradaki problem farklıdır: Emperyalizmin 'yapısal reform'dan geçmesini öngören bütün önerilerin neredeyse tamamı, pratikte, bir müzakere biçimini almaktadır; bu müzakerede feda edilen şey sosyalizmin uzun erimli hedefi değil, fakat görüşmeye tabi tutulamaz kısa erimli hedefler ile herhangi bir birleşik pratik hareketin zeminini oluşturan oldukça minimal reformlardır.

Örneğin, güç ilişkilerinin Bush ve yandaşlarını yollarından alıkoymayı güçleştirdiğini söylemek başka bir şeydir; onları bu yoldan geri durmaya ikna etmek için adalet hareketlerinin ırkçılığa karşı mücadeleyi bırakmaları, kadın haklarını unutmaları, sendikaları terk etmeleri, Filistinlileri kaderleriyle baş başa bırakmaları, Kyoto sözleşmesinin çiğnenmesine karşı çıkan bütün muhalif hareketlerden kopmaları, IMF kurbanlarını savunmayı bırakıp 'küçük boyutlu' ya da 'nispeten adil' yapısal düzenlemelere destek vermeleri ya da ABD'nin işgalci güç olarak herhangi bir ülkedeki yasadışı varlığının birazcık hafifletilmesi karşısında bu duruma müsamaha göstermeleri gerektiğini söylemek tamamen başka bir şey.

Bu bakımdan 'nefes aldıracak bir alan' yoktur; biz Harvey'in

kafasındaki uzlaşmanın bu tür bir şey olmamasını ümit ediyoruz. Ama bu gerçek bir seçenektir. Dünya tarihinde özgürlük hareketlerinin emperyalizmden bir nefeslenme alanı elde ettikleri biricik nokta, emperyalizmi bozguna uğratıkları nokta(lar)dır.

1945'ten sonra Avrupa'nın emperyal emellerinin bir hayli kısılması ve 'Pax Americana', büyük ölçüde Sovyet kuvvetlerinin başarısı sayesinde gerçekleşti. Vietnamlıların zaferi dünyaya yirmi yıl rahat bir nefes aldırdı; bu yirmi yıllık sürede Birleşik Devletler'in muazzam bir askeri güçle açıktan müdahalede bulunma kapasitesi ciddi biçimde sınırlandı. Barış hareketi ABD'nin Kitle İmha Silahları Programı'nı durdurabilse ya da en azından erteletebilse, bu hem Çin'in hem de Üçüncü Dünya'nın üzerindeki baskıları önemli ölçüde azaltır (ABD'nin bu ülkelerde tek taraflı bir nükleer müdahalede bulunması, hayal etmesi bile imkânsız sonuçlar doğurur).

Arjantin'in, şu satırları yazdığımız sırada, dünya tarihinde (bir egemen ülkeye ait) gelmiş geçmiş en büyük borç miktarını ödemeyi ısrarla reddetmesi -Arjantin halkının böyle bir tehditte bulunmayan bir hükümeti kabul etmeyecekleri yolundaki inatçı duruşları bir yana- IMF ve Dünya Bankası'nın yapısal düzenleme konusundaki düşüncelerini değiştirmede, bu kuruluşlardan yirmi yıl boyunca büyük bir iyi niyetle daha makul davranmaları yolunda ricada bulunmaktan çok daha etkili olmuştur.

Bu öncül üzerine inşa edilebilecek ve inşa edilmesi gereken ittifaklar, elbette ki, halihazırdaki reformu gelecekteki sosyalizme feda ederek işe başlayamaz. Bu saçma bir denklemdir; çünkü sosyalizm ancak reform yönündeki en büyük güç olarak ortaya çıkarsa başarılı olabilir. Ne ki eldeki kanıtlar, ittifakların, *hiçbir* emperyalist müdahalenin ilerici olmadığı temel öncülü üzerinde inşa edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Şu basit nedenden dolayı emperyalizme hiçbir ödün verilmemelidir: emperyalizmin yapacağı şeylerin hiçbiri durumu iyiye doğru değiştirmez.

Sınıf, ulus ve bölge

Bu kitapta yer verdiğimiz (birbirine ters düşen ya da birbiriyle mutabık kalan) yaklaşımların bazı pratik içerimlerinin olmasının sebebi

tam da budur. Değişebilir olmakla kalmayan fakat gözümüzün önünde resmen değişen belli ulusal biçimlerden bağımsız olarak, dünyanın temel siyasi bölünmüşlüğü dünya üzerinde yaşayan halkların iki parçaya bölünmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır: 'gelişmiş ülkelerde' yaşayanlar ile geriye kalan diğer ülkelerde yaşayanlar.

'Klasik emperyalizm'in son aşamasına gösterilen keskin muhalefetten miras kalan bu perspektif, dünyanın sınıflara bölünmüşlüğünün artık bir önemi olmadığını mı, yoksa coğrafi mücadelelerin bir şekilde sınıf mücadelelerini aştığı ya da bu mücadelelere galebe çaldığını mı imliyor? Hiçbiri değil; ama şu anlama geliyor: Klasik anti-emperyalistlerin de savunduğu gibi, hâkim ülkelerdeki işçi sınıfıyla bağımlı ülkelerdeki işçi sınıfının birbirlerinkinden epey farklı bir ittifak yapısına ihtiyaçları vardır –çünkü birbirlerinden oldukça farklı devletlerde yaşamaktadırlar.

Üçüncü Dünya'da toplumsal ilerleme ile ulusal egemenlik kopmaz bir biçimde birbirine bağlıdır. Bu ülkelerde servet paylaşımını yoksulların yararına değiştirmeye kalkışan her hareket anında dünya sermayesinin muhalefetiyle karşılaşır –özellikle de mali sermayenin muhalefetiyle: neredeyse bütün muhalif halk hareketlerinin IMF'yi hedef almasının nedeni budur. Bu tür hareketlerin dünya sermayesinin bu muhalefetine karşı durmak için kendi devletlerini de direnişin bir parçası haline getirmeleri bir zorunluluktur. Dolayısıyla bu hareketler, zorunlu olarak, ülkenin egemenliğine yönelik herhangi bir dış tecavüze, demokrasi adına, karşı koymaları gerektiğini görürler. Bu, büyük ölçüde, Üçüncü Dünya uluslarının yüzlerinin 'içe dönük' olmasından dolayı böyledir; bu ulusların temel işlevi savunmacı bir nitelik taşır. Üçüncü Dünya'daki işçi sınıfı hareketlerinin, bütün yoksullarla ezilenlerin kendi kapitalistleri karşısındaki savunmalarını zaafa düşürmeden, kendi devletlerinin egemenliğini savunmaları şarttır.

Emperyalist ülkelerde ise hikâye çok daha farklıdır. ABD'nin 'egemenliği' bu devletin *dış* gücüyle, yani dünyanın büyük bir bölümünü baskı altında tutmasıyla, eşanlamlıdır. Öte yandan, Avrupa ve Japon imparatorluklarının kolu kanadı 1945'te iyice budandı diye bunların ulusal devletlerinin ya da Avrupa Topluluğu'nun salt kendi halklarının iç işlerini düzenlemek için varoldukları sanılmamalıdır.

DTÖ, IMF ve Dünya Bankası; Üçüncü Dünya'yı, tam da Avrupalılar ve Japonlarla kurulan ortaklık sebebiyle ve bu ortaklık sayesinde ezen çokuluslu enstrümanlar olarak işlev görmektedirler. Serbest ticaret anlaşmaları ve Lomé sözleşmesi gibi düzenlemeler yoluyla bu devletler dünya piyasasını kendilerine büyük avantajlar getirecek doğrultuda manipüle ederler.

Klasik anti-emperyalist duruş, yumuşatmadan söylersek, hâlâ geçerlidir. Emperyalist ülkelerdeki işçi sınıfı ile toplumsal hareketler kendi ülkelerinin egemenliğine karşı *farklı* bir tavır almak zorundadırlar, hele de böylesi bir egemenliğin dünya halklarının büyük bölümü için askeri ve ekonomik zulüm anlamına geldiği gün gibi açıkken.

Modern dünya politikasının yürütülme şekli bu duruşun herhangi bir şekilde değiştirilmesini gerektirmekte midir? Bir bakıma, evet. Yirminci yüzyılda kıtasal güçlerin oluşturulması yönünde bir eğilim vardı. Bu nedenle de Üçüncü Dünya ülkelerinin egemenliği, pek çok yönden, dünya sermayesine karşı güçlü bir ekonomik savunma hattı örmede yetersiz kalmaktadır. Her şey bir yana, Üçüncü Dünya hareketlerinin karşı karşıya olduğu en zor görev, dünya sermayesinin sürekli olarak birbirine düşürmeye çalıştığı ülkeler arasında, bölgesel düzeyde, tutarlı bir birlik meydana getirmektir; öte yandan, emperyalist dünyadaki hareketlerin önündeki en zor görevse, baskıcı güçlerin kendi aralarında giderek daha da genişleyen bloklar oluşturarak (ister Avrupa kalesinin sonsuzca genişlemesi yoluyla, ister NAFTA ve ALCA gibi antlaşmalar aracılığıyla) ısrarla yarı-resmi ilhaklara varan girişimlerde bulunmaları karşısında tavır almak ve o 'küresel *apartheid*'ın birer enstrümanı olmamaktır.

Son olarak, dünyanın iki ayrı parçasındaki 'ulus'a görünürde çelişkili bir yaklaşım getiren bu vizyon, bütün ulusların üzerinde yer alan ortak, 'proleter' bir görüşün öldüğü anlamına mı geliyor? Bizce hayır; biz bunu Marx'ın eski ama hâlâ her bakımdan geçerli şu vecizesinin modern bir enstantanasyonu olarak görüyoruz: Bir başka ulusu ezen ulus asla özgür olamaz. Başka bir dünya mümkün –bu, ancak ve ancak, gezegendeki hâkim ülkelerin iktidarına bir defada ve tümden olmak üzere son vermekle başarılabilir.

2

Ulusların Eşitsizliği

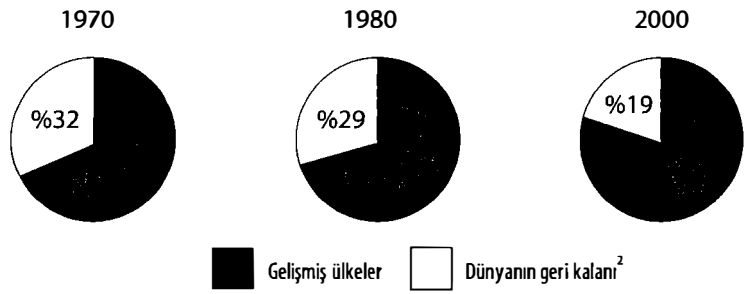
ALAN FREEMAN

Mutlak Iraksama

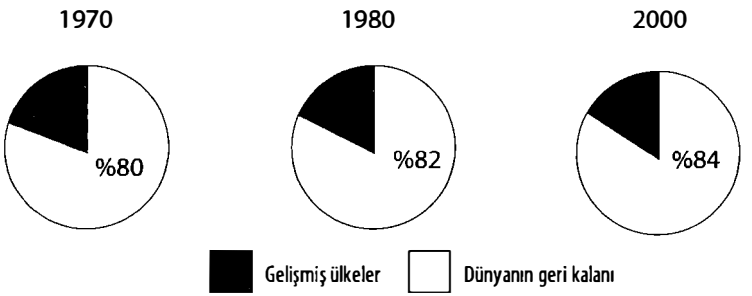
Zenginler ve geriye kalanlar: Dünya ekonomisinin iki büyük bloku

Şekil 2.1 dünya gelirinin 1970-2000 yılları arasında IMF'nin 'gelişmiş' diye sınıflandırdığı ülkelerle geriye kalan ülkeler arasında nasıl paylaşıldığını göstermektedir.[1] Şekil 2.2 ise dünyanın bu bölgelerinde yaşayan nüfusların oranını göstermektedir. 1970-2000 yılları arasında dünyanın gelişmiş ülkeler dışında kalan kısmının dünya gelirinden aldığı pay %30'lardan %20'nin altına gerilemiştir. Bu zaman dilimi içerisinde bu yerlerde yaşayan insanların oranı da %80'den %84'e çıkmıştır.

1 Bu bölümde kullanılan ekonomik veriler IMF'nin World Economic Outlook veri tabanında yayımladığı GSYİH verilerinden, 1992 öncesi geçiş döneminde olan ülkelerle ilgili veriler Groningen Büyüme ve Kalkınma Merkezi'nden ve nüfus ile ilgili veriler de ABD Sayım Bürosu'ndan alınmıştır.

Şekil 2.1 Dünyadaki gelir paylaşımı

Şekil 2.2 Dünya nüfusunun dağılımı

Küreselleşmenin başladığı 1980 yılında, gelişmiş ülkelerin geliri, nüfuslarına oranla, dünyanın geriye kalan kısmından 11 kat daha fazlaydı. 2000 yılında ise bu fark 23 katına çıktı.

Dolayısıyla, küreselleşme yirmi yıl içinde dünyanın gelişmiş ül-

2 Dolar bazında cari kur üzerinden hesaplanan dünya gelir dağılımı. IMF, ilerlemiş ülkeleri 'Önde Gelen Sanayi Ülkeleri'ni (Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere, Japonya, ABD ve Kanada) ile Avrupa Birliği'nin diğer ülkelerini, 'Yeni Sanayileşmiş Asya Ülkeleri' (YSAÜ -Tayvan, Hong Kong, Singapur ve Güney Kore) ve diğer altı ülke (Avustralya, İzlanda, İsrail, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre) olarak tanımlamaktadır. 'Dünyanın geriye kalan kısmı' ise IMF'nin 'Gelişmekte Olan' ve 'Geçiş Döneminde Olan' ülkeler olarak gruplandırdığı ülkelerdir. Sayım Bürosu tarafından sınıflandırılan ve nüfusu tahminen 1,7 milyon olan 30 kadar ülke ise IMF tarafından sınıflandırılmamıştır. 1970'ten beri karşılaştırılabilir bir temelde dosyalanmış sürekli bir veri tabanının bulanamadığı şu ülkeleri karşılaştırmalardan çıkardım: Bosna, Bulgaristan, Kamboçya, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Eritre, Makedonya, Slovakya, Slovenya ve Yemen.

keleriyle geriye kalan kısmı arasındaki eşitsizliği ikiye katlamıştır. Dünyanın bu iki kısmının ortalama geliri arasındaki oran olarak ölçülen bu eşitsizlik, küreselleşmeden önceki on yıl içinde yılda %2,4 oranında artarken, sonraki yirmi iki yıl içinde yılda %3,9 oranında artmıştır.

Özcesi küreselleşme, ıraksama (makasın açılması) demektir.

Ortalama gelirleri, Tablo 2.1'de olduğu gibi, 1995 sabit dolar bazında ifade edebiliriz.[3] Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen GSYİH 1980 yılında 18.088 dolarken 2000 yılında 26.201 dolara çıkmış, dünyanın geri kalan kısmında ise aynı dönemde 1.690 dolardan 1.160 dolara gerilemiştir.

Tablo 2.1 1995 sabit dolar bazında kişi başına düşen GSYİH

						Yıllık büyüme oranı, %	
	1970	1980	1990	2000	2002	1970-1980	1980 - 2002
Gelişmiş ülkeler	10.473	18.088	23.989	26.201	25.672	5,6	11,8
Dünyanın geriye kalan kısmı	1.248	1.690	1.356	1.160	1.100	3,1	-2,1
Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen GSYİH'nın dünyanın geriye kalanında kişi başına düşen GSYİH'ya oranı	8,4	10,7	17,7	22,6	23,3	2,4	3,9
Gelişmiş ülkelerin toplam nüfusu (milyon)[4]	718	778	827	833	845	0,4	0,8
Dünyanın kalan kısmının toplam nüfusu (milyon)	2.810	3.466	4.213	4.288	4.431	1,2	2,1

Böylelikle küreselleşme, dünya ekonomisine ve siyasetine 150 yıldır hâkim olan bir fenomeni, dünya uluslarının eşitsiz bir temelde

3 Oranlar tabii ki para birimlerinden bağımsızdır.

4 Toplam nüfus dünyanın toplam nüfusundan azdır, çünkü kullanılabilir veri eksikliği nedeniyle bazı ülkeler toplama dahil edilmemiştir: 2. dipnota bakınız.

bölünmesi fenomenini, hiç olmadığı kadar keskinleştirerek yeniden gözler önüne sermiştir.

Zenginler saflaşıyor: ABD mucizesinin perde arkası

Aynı dönemde ABD ile dünyanın diğer gelişmiş ülkeleri arasındaki ilişkinin tamamen tersine döndüğünü görüyoruz. Tablo 2.2, 1970'ten 2000'e kadar her on yılın büyüme oranlarını karşılaştırmakta, Şekil 2.3'se sonuçları ayrıntılı olarak göstermektedir.

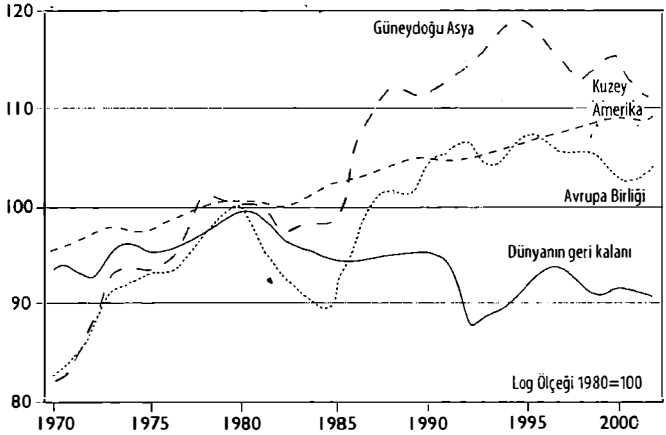
ABD'nin 1990'lı yıllarda dünyadaki büyümeye öncülük ettiği bilinen bir gerçektir.[5] Fakat işin pek bilinmeyen yönü şudur: ABD bu konumuna, anılan zaman diliminde, yirminci yüzyılın son yarısındaki herhangi bir döneme kıyasla daha iyi bir performans sergileyerek ulaşmamıştır; bunun sebebi diğer bütün ülkelerin aynı dönemde bir hayli kötü bir performans ortaya koymalarıdır. ABD'nin belli başlı rakipleri 1950'lerden itibaren uzun süre yüksek büyüme oranları tutturmuşlardı, fakat bu durum artık sona ermiştir. Bu ülkelerin büyüme oranları ABD'nin 1960'ların sonlarından beri sahip olduğu düzeyin altına düşmüştür[6].

Tablo 2.2 Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranları

Kişi başına düşen GSYİH'daki total artış (on yıl boyunca % olarak)	1970-80	1980-90	1990-2000
Kuzey Amerika	24,6	24,8	20,9
Avro bölgesi	122,0	25,4	-8,4
Güneydoğu Asya	128,9	68,1	19,9
Dünyanın geri kalanı	35,4	-19,8	-14,5

5 Daha sonra ele alacağım Çin'i hariç tutarsak.

6 Bu farklılıkların bölgesel niteliğini yansıtmak için IMF'nin sınıflandırmasında değişiklikler yaptım. 'Güney-Doğu Asya' Japonya'yı ve YSAÜ'leri; Avrupa, Avrupa Birliği'ni; Kuzey Amerika ise ABD ve Kanada'yı kapsıyor.

Şekil 2.3 Sabit dolar bazında kişi başına düşen reel GSYİH

Bu durum, ABD ile daha öncesinde onun uysal partnerleri olarak işlev gören zengin ülkeler arasındaki ilişkiyi tersine çevirmiştir. 1980 yılına kadar Kuzey Amerika, reel dolar bazında, dünyanın diğer bütün bölgelerinden daha yavaş büyümekteydi.[7] Dolayısıyla, gelişmiş ülkelerin ekonomik çıkarları, sadece dünya ekonomisinin değil aynı zamanda dünya siyasetinin yönlendirilmesi konusunda da ABD'nin liderliğini kabul etmekte yatmaktaydı. Almanya ve Japonya ise, esas olarak, ekonomik yönden ABD'ye üstün gelmek için siyasi konularda onun peşine takılma stratejisi izliyorlardı.

Küreselleşme bu koalisyonun maddi temelini çökertti. Küreselleşme süreci -1980'den 2000'e- her on yıllık dönemde büyük bir dalga yaratarak, ABD'nin rakiplerinin elinde savaş sonrası genişlemeden kalmış olan son kırıntıları da silip götürdü.

Özellikle ikinci dalga çok etkili oldu. Hem Avrupa hem de Güneydoğu Asya 1980-1985 yılları arasındaki düşüşün ardından tekrar toparlandı; 1990 yılına gelindiğinde Avrupa kayıplarını telafi etmiş,

7 Avrupa ve Güneydoğu Asya hem ABD hem de gelişmekte olan ülkelerden daha hızlı büyüyor olsa da, dünyanın geriye kalan kısmı bir bütün olarak hâlâ gelişmiş ülkelerin gerisinde seyretmekteydi.

Güneydoğu Asya ise o yüksek büyüme trendini yeniden yakalamıştı (ama hâlâ Kuzey Amerika ile aralarında büyük bir mesafe vardı). Dolayısıyla, küreselleşmenin ilk yılları gelişmiş ülkelerin dünyanın geri kalanından uzaklaşmasında büyük pay sahibiyken, gelişmiş ülkeler arasındaki mesafenin açılması yönünde çok az etkili oldu. 1990'lı yıllar tarihsel bir kopuşa tanıklık etti. 1995'ten itibaren *bütün* dünya, diğer 'gelişmiş' ülkeler de dahil olmak üzere, Kuzey Amerika'ya nispetle yavaşladı. 2002 yılına gelindiğinde ABD, Güneydoğu Asya karşısındaki bütün kayıplarını kapatmış ve kişi başına düşen GSYİH'daki kümülatif artışta liderliği Avrupa Birliği'nden geri almıştı.

Mutlak Durgunluk

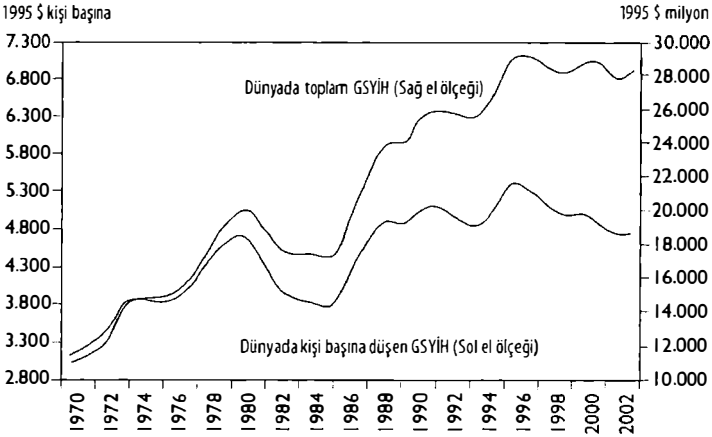
1990'lı yıllardaki ıraksamaya bir başka süreç daha eklendi: durgunluk. Bunun nedeni ABD'nin kendi büyüme hızını artırmada başarısız olması ve diğer gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarında yaşanan keskin düşüşlerdi. Iraksama durgunlukla birleşince, dünya yönetişiminin günümüzde yaşadığı siyasi kriz ortaya çıktı.

Durgunluk özellikle çarpıcıdır, çünkü neredeyse hiç fark edilmeden sürmüştür. Özcesi, Şekil 2.4'ün de gösterdiği gibi, dünyada kişi başına düşen GSYİH gerilemeye başlamıştır.

1988 yılında dünyada kişi başına düşen GSYİH sabit 1995 doları bazında 4.885 dolar iken, 2002 yılında 4.778 dolara düşmüştür. Yani, aradan geçen 14 yıl boyunca reel dolar bazında mutlak bir düşüş yaşanmıştır. Tablo 2.3'te de görüldüğü gibi, küreselleşmenin bugünkü durumundan önce dünyada kişi başına düşen GSYİH yılda %3-4 oranında artmaktaydı. Küreselleşmenin ilk on yılında bu oran %1'in de altına düştü; 1990'lı yıllarda ise negatife geriledi. Küreselleşme dünyadaki büyüme hızını artırmamış, aksine mutlak surette azaltmıştır.

Tablo 2.3 Sabit 1995 doları bazında dünyada yıllık büyüme oranları

	1970-80	1980-90	1990-2000
Dünyada kişi başına düşen GSYİH	% 4,2	% 0,8	% -0,2
Dünyada toplam GSYIH	% 6,1	% 2,5	% 1,2

Şekil 2.4 Sabit 1995 dolar bazında dünyada toplam ve kişi başına düşen GSYİH

Iraksama, Durgunluk ve Küreselleşmenin Sonu

Konvansiyonel iktisadi yaklaşım küreselleşmenin ekonomik yönden başarılı, fakat siyasi yönden başarısız olduğu kanısındadır. Gerçekteyse küreselleşme siyasi bir zafer kazanmıştır, ama ekonomik açıdan tam bir felaket olmuştur.

Küreselleşmenin başarısı neredeyse her ülkenin dünya piyasasına katılma biçimini düzenleyen yönetici bir blok yaratmasında yatmaktaydı; böylelikle bazı istisnalara rağmen -burada özellikle Çin'i anmamız gerekir- az ya da çok tekbiçimli bir ekonomik düzeni dünya çapında, tek bir tümleşik ekonomik politikayla birlikte, uygulamak mümkün olmaktaydı. Bu blok zengin ülkelerin güdümünde ve ABD'nin hegemonyasındaydı. Zengin ülkelerin nüfusunun önemli bir bölümü, onların başarılı müşterilerinden oluşan bir çoğunluk ve yoksul ülkelerin yönetici sınıflarından meydana gelen bir azınlık, bu blokun toplumsal tabanını teşkil ediyordu.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler dünyanın geri kalanı aleyhine büyüdükleri sürece, hem Avrupa ile Japonya'nın hem de YSAÜ'lerin

desteğini sağlamada problem çıkmadı. Küreselleşme yanlısı hükümetlerin işbaşında olduğu ülkelerde, özellikle de dünyanın mali sermaye devreleriyle bütünleşmiş olan yerlerde, ciddi ağırlığa sahip elitler özel ayrıcalıklardan istifade etti, ülkenin genel düzeyinin çok üzerinde bir hayat standardına sahip oldu. Küreselleşmeden fayda sağlayanların toplumsal desteğinin zayıf olduğu birçok ülkedeyse bu blok, düpedüz korku salarak yönetmeyi sürdürdü: borçlar ve sermaye kaçışı iki büyük tehdit olarak öne sürüldü.

Bu temel konsensüsten dolayı, dünyadaki ekonomik düzenlemenin büyük bölümü IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi ulusötesi yapılara rahatlıkla havale edilebilirdi. Böyle bir politikanın icrası ciddi bir problem oluşturmamaktaydı, çünkü her devlette bu küresel ekonomik konsensüsü uygulamayı taahhüt etmiş bir hükümet işbaşına getirilebiliyordu.

Fakat bu siyasi piramit sürdürülemez bir ekonomik taban üzerinde duruyordu. Siyasi birliktelik ekonomik ıraksamayla bağdaşamaz. Genel olarak söylemek gerekirse, insanlar arasındaki ekonomik farklılıklar ne denli derinse, siyasi antagonizmalar da o denli keskinleşir. Dolayısıyla, siyasi olarak ensonu başarılı olabilecek biricik küreselleşme biçimi, ekonomik farklılığı artırmaya değil azaltmaya dayanan bir küreselleşmedir.

Böylesi siyasi antagonizmalar ancak üretimin dünya çapında genel olarak arttığı bir ortamda askıya alınabilir ya da dengede tutulabilir; çünkü bu durumda ıraksama ancak göreceli olur. Arkada kalanların büyük bölümü her şeye rağmen yükselen bir yaşam standardından yararlanıyor ve dünyanın zengin bölgelerindeki büyüme siyasi çatışmanın önünü kesmeye yeterli bir artık (siyaseten erişilebilir) üretiyorsa, bu durumda açık ulusal ve siyasal çatışmalardan kaçınılabilir ya da bu tür çatışmalar alt düzeyde tutulabilir.

Genel ve uzun süreli bir Kondratieff yükselişinin hüküm sürdüğü 1950'lerle 1960'lardaki o altın çağda yaşanan durum buydu. Ülkeler birbirlerinden uzaklaşmaya devam etseler de, bu sadece bazı ülkelerin diğerlerinden daha hızlı büyüdükleri ve dolayısıyla mutlak anlamda yoksul olan insanların sayısının azaldığı anlamına geliyordu. Gelgelelim, bugün ıraksama durgunlukla birleşmiştir. Çatışma,

başvurulabilecek birçok seçenekten sadece biri olmaktan çıkmıştır: giderek daha fazla sayıda insan bunu tek çözüm yolu olarak görmektedir. Bu, aslında, liberal demokrasinin bütün temelini ortadan kaldırmaktadır; çünkü insanların hayatta kalmak için birbirleriyle savaşmaktan başka seçenekleri yoksa, ne denli akılcı düzenleme yapılırsa yapılsın bu çatışmaların önüne geçilemez.

Durgunluk ıraksamayla birleşince küreselleşme de küreselleşme yanlısı bloku dağıtmakta, onu kelimenin tam anlamıyla parça parça etmektedir. Dünyanın önemli bir bölümü artık yönetilemez duruma gelmiştir. Arjantin örneğinin dramatik bir biçimde tanıtladığı gibi, bir yandan IMF politikalarını uygularken bir yandan da siyasi yaşamını sürdürebilecek kalıcı hükümetler oluşturmak giderek güçleşmektedir. Afganistan'da Ortadoğu'da ve de giderek artan ölçüde Afrika'da siyasi istikrarsızlık tüm bir bölgeyi egemenliği altına almıştır.

Küreselleşmeyi mümkün kılan siyasi kurumlar böylelikle kendi varoluşlarını mümkün kılan ekonomik koşulların altını oydular. Bu durum, bunların birer dünya kuruluşu olarak gördüğü işlevlerin mutlak sınırının ne olduğunu gözler önüne serdi. IMF'nin esas zayıflığı, icra gücünün olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu sermaye piyasası açısından özellikle önemlidir –sermaye piyasası, 'küreselleşme' dönemini dünya piyasasının genel genişlemesinden gerçekte ayırt eden şeydir. İcra gücü olmazsa, borçlu alacaklısını hiç tanımayabilir; onu, borcunu ödemesi için, yasayla yetkilendirilmiş bir gücün zorlaması gerekmektedir. Dolayısıyla, Rus ve Arjantin hükümetleri uluslararası anlaşmalarla aldıkları borçları ödemeyi reddettiklerinde, IMF'nin yakınmaktan başka yapabileceği pek bir şey yoktu.

Bir ulus-devlet, kendi sınırları içerisinde, yasalarına uymayan herhangi bir bireyin ya da şirketin mallarını haczetmek için güç kullanabilir. Uluslararası düzeyde böyle bir yaptırım gücü söz konusu değildir. IMF'nin ordusu ya da polis gücü yoktur. Dolayısıyla, IMF'nin 'yapısal düzenleme' planlarıyla dayattığı politikalar ne denli insafsız olursa olsun, bunlar hep ilgili hükümetin rızasının alınmasını gerektirir; borç tehdidiyle zapturapt altına alınan hükümetlere de bir yandan ülke içindeki muhalefeti bastırma görevi verilir. Ülkeler gerçekte borçlanmaya yazgılı olmadıklarını yavaş yavaş anlamaya başladıkça

bu yönetimsel rızayı temin etmek giderek güçleşmektedir; böylesi bir rızayı gösteren hükümetlerinse siyasi ömrü sona ermektedir.

Bu durum, eğer gelişmiş bir ülke kendisine rıza gösteren hükümetlerin işbaşında kalmasını beceremeyen ülkelere kendi politikalarını dayatmak istiyorsa, tek bir çözüm yolu bırakmaktadır: fetih. Eğer bir ülkenin hükümet organları muhtemelen iktidardan düşmelerine yol açacak önlemleri uygulamaya koymayı reddederse, bir dış müdahaleyle alternatif kurumlar oluşturmaktan başka seçenek kalmaz. Bir ülkeyi, o ülkedeki hükümetin reddettiği politikaları benimsemeye ya da borçları ödemeye zorlamanın bir başka yolu yoktur.

Güç kullanmayla ve fetihle ilgili problem şudur: bu yolla çoktaraflı bir rıza temin etmek esas itibariyle imkânsızdır; *dolayısıyla fethedici güç, ulusal devletin son ayrıcalığıdır.* Bu konuda, ne olursa olsun, ulusal güçlerin egemenliğinde bir aşınma olmamıştır. Dolayısıyla fetih, ulusal devletler tarafından organize edilmektedir.

Bu olgu, çokuluslu bir kapitalist hükümeti son kertede imkânsız kılmaktadır. Bunun sağlam bir maddi nedeni vardır: fatihler anlaşma hükümlerine bağlı değildirler. Basitçe ekonomik koşullarını dayatırlar –Irak petrolünün tanzim edilmesi örneğinde olduğu gibi. Ganimetler fatihlere aittir. Dolayısıyla, fetih ve savaş, ekonomik rekabetin nihai ve mantıksal biçimidir.

ABD'yi uluslararası kuruluşları 'by-pass' etmeye ve tek taraflı bir gündeme dönmeye yönelten şey budur, terörizm değil. IMF'nin Wall Street lehine işleri yürüttüğü o eski 'karışmama' politikasının yerini doğrudan askeri ve siyasi müdahale almıştır, çünkü IMF artık bu işi yerine getirememektedir.

'Washington Mutabakatı' terimini ortaya atan John Williamson[8] bu sürece şöyle açıklık getirmektedir:

> Mevcut ABD yönetimiyle uluslararası finans kuruluşları arasında ekonomik politikalar üzerinde artık genel bir anlaşma yoktur ... IMF'nin Asya krizinden bu yana akıllıca davranıp geri çekilmesiyle birlikte, piyasa ekonomisine yenilerde geçmiş ülkelerdeki serma-

8 J. Williamson (2003) 'From Reform Agenda to Damaged Brand Name: A short history of the Washington Consensus and suggestions for what to do next', *Finance and Development* (IMF), Eylül.

> ye hesabının liberalizasyonuna yönelik tutumlarda artık kritik bir farklılık vardır ... Bu arada Bush yönetimi hâlâ Şili ve Singapur gibi ülkeleri, en parlak sermaye denetimlerini bile zayıflatmaya zorlamak için çift taraflı serbest ticaret anlaşmalarını kullanıyor. Ticaret konusunda bile uluslararası finans kuruluşları ABD'nin tarım ve çelik konusundaki politikasına sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Bu bakımdan, artık bir Washington Mutabakatı'ndan söz edilemez –bu durum Bush yönetiminin Birleşik Devletler ile dünyanın geriye kalanı arasında açtığı o geniş yarığın bir yansımasıdır.[9]

Buna ikinci bir süreç eşlik ederek uluslararası kuruluşların kaderini tayin etti. ABD bir yandan Üçüncü Dünya'da istikrarlı yönetim blokları yaratma yeterliğini yitirirken, bir yandan da bir zamanlar partneri olan ülkeler karşısında siyasi hegemonyasını yitirdi. Çoktaraflı fetih çoktaraflı faydalar getirmiyor. ABD'nin tek taraflı gündemi ABD yönetiminin sadece çoktaraflı kuruluşları terk ettiği anlamına gelmiyor, ABD bu tutumuyla bir zamanlar partneri olan ülkeler üzerinde kendi çıkarlarını geliştirme yönünde bilinçli bir karar verdiğini de ortaya koyuyor. Irak savaşı bunu nihayet açıkça gözler önüne serdi. Fransa ve Almanya ABD'nin Irak politikasına insani güdülerden ötürü değil,[10] kendi ekonomik gerekliliklerinin ABD'ninkiyle ters düşmesi dolayısıyla karşı çıktılar.

Son olarak şu önemli noktayı belirtelim (çünkü bu husus belki de bu kitabın varoluş nedenidir): küreselleşmeden elde edilen çoktaraflı faydalar silinip gittikçe, gelişmiş ülkelerdeki, özellikle de Avrupa'daki işçi sınıfının o kırılgan desteği de ortadan kaybolmuştur. Küreselleşme karşıtı hareketin ve barış hareketinin 'Kuzey' bileşeninin şaşırtıcı bir büyüme göstermesinin arkasında yatan asıl faktör de budur.

Küreselleşme, varolduğu son 23 yılki haliyle, kendi kendini tahrip etmektedir. Küreselleşme yeni bir çağın doğuşuna yol açmıştır: korumacılık, yarışma ve savaş çağının...

---

9 A.g.e.

10 Haiti Devlet Başkanı Aristide'nin düşürülmesine katkı sağlamakla elde edeceği fırsatları gördüğünde Fransa'nın askeri müdahaleye olan itirazları birden buharlaşıverdi.

Yeni Rekabetçi Bölgecilik Çağı

Bu ortaya çıkan yeni cesur dünyada politika nasıl bir biçim alabilir? Bu soruyu politikanın ekonomik temellerine eğilerek, yirmi birinci yüzyıl politikasının olası biçimini inceleyerek (bunun için de dünyanın belli başlı bölgeleri içerisinde ve bu bölgeler arasında görülen ıraksama yapısına bakarak) daha ayrıntılı olarak yanıtlamaya çalışacağım. Ne ki önce bazı temel metodolojik sorulara yanıt vermek gerekiyor; bunlardan birincisi ekonomi ile siyaset arasındaki ilişkidir. En temel soru ise şudur: Devlet niçin gereklidir?

Standart ekonomi kuramının[11] en açık sonucu, piyasaların 'doğal' eğiliminin yakınsama olduğu yolundadır. Neredeyse bütün Ortodoks kuramlara ve hatırı sayılır miktardaki heterodoks kurama göre ıraksama, piyasalar yüzünden değil, onlara rağmen gerçekleşen bir şeydir –o, ya yanlış yönlendirilmiş hükümetler ile sendikalar, teröristler ve küreselleşme karşıtları gibi habis güçlerin ya da geri karakterli bir geçmişin piyasalar yardıma gelmeden önce yaratmış olduğu bir sonuçtur. Teknik bir dille ifade edersek, yakınsama piyasaya *içsel*ken, ıraksama *dışsal*dır.

Bunu eldeki kanıtlarla bağdaştırmak güçtür; zira dünya, dünya piyasası ortaya çıktığından beri, hangi ölçü kullanılırsa kullanılsın, şu ya da bu şekilde ıraksamakta ve önüne çıkan engeller zayıf olduğunda bu ıraksama hızı daha da artmaktadır.[12] Gerçekten de bu, bugün her zamankinden daha zordur; çünkü tüm dünya, belki de tarihte ilk defa, esas olarak kapitalist bir dünya olmuştur. Geçmişteki küreselleşme dönemi, bir anlamda, dünya ekonomisini kapitalizm ile 'pre-kapitalist' engeller -Rosa Luxemburg'un belirttiği engeller de dahil olmak üzere- arasındaki bir etkileşim olarak açıklamaya

11 'Standart kuram' derken kastettiğim şey, genel denge ilkesi etrafında varlıkbilimsel olarak inşa edilen herhangi bir yaklaşımdır. Bkz. A. Freeman (1999) 'The Limits of Ricardian Value: Law, contingency and motion in economics', Annual Conference of the Eastern Economic Association (EEA), Mart, bu bildiriye www.iwgvt.org adresinden ulaşılabilir.

12 Dünya ölçeğindeki ıraksamanın yetkin bir anlatımı için bkz. L. Pritchett (1997) 'Divergence, Big Time', *Journal of Economic Perspectives*, Yaz; bu makaleye http://econ.worldbank.org/files/375_wps1522.pdf adresinden ulaşılabilir.

soyunan bütün gelişme kuramlarına karşı nihayet davayı bir çözüme kavuşturdu. Piyasanın önünde hiçbir ciddi pre-kapitalist engel kalmadı. Karar artık verilmiştir: Kapitalist gelişme sürecinin müsebbibi *kapitalizmdir*.

Bir dizi ekonomi kuramı -yeni ticaret kuramı, içsel büyüme kuramı vb.- ıraksamayı, piyasanın piyasa dışı fenomenlerle etkileşimine bağlayarak açıklamaya çalışmaktadır. Fakat Marx'ın eseri dışında hiçbir ekonomi kuramı, piyasaların sırf piyasa oldukları için ıraksama yarattıkları gibisinden doğal bir sonucu içermemektedir. Iraksama açıklanacaksa bir istisna olarak açıklanmaktadır. Daha çok da, ıraksamanın gerçekleşmediği iddia edilmekte ve bu iddia temel olgular karşısında neredeyse dinsel bir körlükle dillendirilmektedir.

Bunun devletin geleceği açısından ne gibi sonuçları olur? Benim görüşüm, ekonomist olmayanlarca yaratılan bir kuram olan küreselleşme kuramının, ekonomistlerin bakış açısını herhangi bir eleştiriye ya da sorgulamaya tabi tutmaksızın soğurduğu yolundadır. Devletin ekonomik bir anakronizm olduğu fikri ekonomistlerin zihnine iyice yerleşmiştir. Fakat bu fikrin kuramsal kökeni nedir? Bu, esas olarak, ideolojik bir öncülden, kendi başına bırakıldığında piyasanın homojenleşmeyi sağlayacağı yollu görüşten kaynaklanmaktadır.

Eğer bu doğru olsaydı, insanları birbirine düşüren belli başlı sebeplerden biri hiç şüphesiz ortadan kalkardı. İktisadi ortodoksi doğru olsaydı, devletin en temel işlevlerinden biri -yani düzenleme ve *çatışmayı* frenleme işlevi- iktisaden çözülürdü.

Fakat ıraksama piyasanın doğal eğilimiyse tamamen zıt bir sonuç çıkacaktır. Iraksama bütün toplumsal çatışmaları keskinleştirecek ve sonunda savaş kaçınılmaz olacaktır. Politikanın vazgeçilmez bir işlevi vardır: piyasanın ürettiği ıraksama süreçlerini sınırlandırmak ya da doğruca bunların üstesinden gelmek. Dolayısıyla, ıraksama ne denli güçlüyse devlete duyulan talep de o denli büyük olur. Marx'ın ekonomi politiğinin önemli içgörülerinden biri ulus-devletin *sınıf* çatışmasını düzenlediği yolundaki tespittir; buysa piyasanın önemli sosyal ürünlerinden birinin, sivil toplumun elde

edilen gelire ve mülkiyetle olan ilişkiye göre sınıflara bölünmesinin, doğal sonucudur.

Ancak Marx'ın ekonomi kuramı, devletin *ulusal* bir biçime ve hatta sınırları belli bir toprak parçasına sahip olmasını dikte etmez.[13] Tersine Marx, pek çok bakımdan, ilk küreselleşme kuramcısıydı; bu gerçeği küreselleşmeye karşı çıkanlar da destekleyenler de çoğun unutmaktadırlar. Piyasanın, ulus-devletlerden bağımsız olarak dünyanın her yerinde sınıfları oluşturduğunu, ve dahası, mülk sahibi sınıfların ücretlilere karşı sergiledikleri dayanışmanın ulusal sınırların ötesine uzandığını ve bu sınırları aştığını ilk fark eden Marx'tı. Marx'a göre kapitalist sınıf, piyasanın oluşturduğu uluslararası bir sınıftı. Marx, bundan dolayı, kapitalist sınıfla uluslararası düzlemde de hesaplaşması için kendisini işçi sınıfının uluslararası kurumlarını inşa etmeye adadı.

Peki öyleyse, niçin bir dünya devleti ya da dünya kuruluşlarından oluşan devlet benzeri bir sistem, ulus devletle aynı rolü oynayamıyor? Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan dünya kuruluşlarının, bunda başarılı olmaları için, ulusal devletlerin yaptığı gibi, ıraksamayı sınırlama ve çatışmayı düzenleme doğrultusunda hareket etmeleri gerekirdi. Fakat eldeki tanıtlamalar onların, ıraksamayı hızlandırıp çatışmaya yol açarak, tam da aksini yaptıklarını gösteriyor.

Dünyanın sınıflara ayrılmasının üstüne dünyanın sınırları belli egemenlik sahalarına -ülkelere- bölünmesi bindi; kapitalist piyasanın bir ikinci büyük zorunluluğundan kaynaklanmaktaydı bu: farklı coğrafyalarda biriken sermaye, bu egemenlik sahalarını birbiriyle rekabet eden bloklara böldü. Bu fenomenin bu şekilde analiz edilmesi yirminci yüzyıl Marksistlerinin kuramsal bir başarısıydı; empirik tanıtlamalar bu Marksistlerin temel analitik kategorilerinin bugün de geçerli olduğunu gösteriyor.

Dünyadaki en temel ekonomik ve toplumsal bölünmenin sınıflar arasındaki bölünme olduğu doğrudur. Gelgelelim, en temel

13 Teritoryal devlet kesinlikle ulus-devletle aynı şey değildir. Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları (pre-kapitalist imparatorlukları saymaya bile gerek yok) teritoryal devletlerdi fakat ulus-devlet değillerdi. Ulus-devlet, teritoryal boyutun etnik kökenle çelişik bileşimidir; bu da ulus devletin son iki yüzyılda niçin barbarca biçimlere büründüğünü açıklamaktadır.

siyasi bölünmeyse bir bütün olarak 'gelişmiş' ülkelerle diğer ülkeler arasındaki bölünmüşlüktür ve bu durum sınıf çatışmasının zorunlu olarak sonuna kadar oynanacağı kurumsal çerçeveyi oluşturur ve ortaya birbirinden bütünüyle farklı iki devlet türü çıkar: hâkim devletler ve tâbi devletler. Gelişmiş ülke devletinin tipik işlevi, dünyanın artı-kâr kaynakları üzerinde tekel oluşturarak dünyanın geri kalanından özel avantajlar söküp almaktır –dünya piyasasının işlemesinden kaynaklanan ve dünya ortalamasının çok çok üzerinde olan, istisnai bir kârdır bu. Üçüncü Dünya'nın ya da tâbi devletin tipik işlevi ise kendi kapitalistlerini bu yağmaya karşı korumaktır. Bunu yaparken bir yandan kendi kapitalistlerinin dünya piyasasının işleyişi yüzünden uğradığı artı-kâr kayıplarını en aza indirgemek, öte yandan ülkedeki çalışan kesimler ile dışarının yağmacı kapitalistleriyle içerinin tâbi kapitalistlerinin oluşturduğu o habis ittifak arasındaki örtülü çatışmayı bastırmak zorundadır.

'Küreselleşme', yağmacı devletlerin kendi egemenliklerinin ekonomik boyutunu uluslararası finans kuruluşlarının yetkisine devrettikleri ve aralarındaki örtülü rekabeti bastırdıkları belli bir biçimdi. Iraksamanın yıkıcı sonuçlarıyla çatışan şey işte bu yetkilendirmedir. Tâbi devletler, giderek artan bir şekilde, dünyanın geri kalanıyla olan ilişkilerini kendilerine özgü bir tarzda organize etmek durumunda kalmaktadırlar, tıpkı on dokuzuncu yüzyılın sonunda yaptıkları gibi.

Ancak buradaki sorun hâkim devletlerin oluşturduğu sistemin bu amaç için yetersiz kalmasıdır; çünkü bu sistem tek bir kıta devleti -ABD- ile bir dizi ulusal devletten oluşmaktadır (bu ulusal devletlerden hiçbiri tek başına ABD'nin karşısına dikilecek güçte değildir; ve gene her biri, Amerikan devletinin kendi kapitalistlerinin emrine sunduğu siyasi güç ile ekonomik ağırlığın altında ezilmektedir. Yirmi birinci yüzyıl politikasının *bölgesel devlet oluşturma* projelerinin, bölgesel ittifakların ve birbirine rakip bölgesel ticaret projelerinin -AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu), ALCA (Amerika Kıtası

Serbest Ticaret Anlaşması), Mercosur (Güney Ortak Pazarı), APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği) vb.- ekonomi politiğine indirgenmesinin nedeni de işte budur.[14]

Birincisi, Avrupalılar, ABD'yle ekonomik, siyasi ve en nihayet askeri yönden boy ölçüşmelerini sağlayacak yeterlikte kıtasal bir güç inşa etmek zorundadırlar. İkincisi, çözülme ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Üçüncü Dünya ülkeleri, süper güçlere karşı kendilerini savunacak yeterlikte bölgesel bloklar ve örnek tipte devletler inşa etmek durumundadırlar. Ve üçüncüsü, hem ABD'nin hem de Avrupa'nın politikaları, sanki klasik emperyalizm çağındaymışız gibi, sürekli bir şekilde Üçüncü Dünya'yı siyasi bakımdan bölmeye yöneliktir.

En can alıcı siyasi hedef, kıtasal ölçekte bir Üçüncü Dünya devletinin doğuşunu engellemektir. Bundan dolayıdır ki, Sovyetler Birliği'nin yıkılması küreselleşme yanlısı blokun asal hedefi olmuştur. Gene bu hedef doğrultusunda İslamı (pan-nasyonal özlemleriyle birlikte) şeytanlaştırmak, Hindistan'ın parçalanmasını bir alt-metin olarak sürekli gündemde tutmak ve epeydir kıtasal bir ekonomik güç olan Çin'i gelişmiş ülkelerin ihtiyaç duyduğu dünya düzeninin önündeki başlıca engel haline getirmek gerekmektedir. 'Terörizm', aslında, Üçüncü Dünya'nın kıtasal ölçekteki ittifaklarının oluşturabileceği tehdidin kod adıdır; zira ciddi bir ağırlık kazanan pan-nasyonal bir Üçüncü Dünya koalisyonunun sermaye piyasalarından kendini yeterli surette ayrı tutması ve ken-

14 DTÖ maddelerinin, oldukça spesifik bir biçimde, serbest ticaret bölgelerine istisnai bir rol verdiği ve böylece bu bölgeleri kendi kurallarına uymaktan bağışık tuttuğu unutulmamalıdır; oysa bu, akademik küreselleşme kuramının çoğun gözden kaçırdığı bir hususdur. GATT'ın XXIV. maddesi bir Serbest Ticaret Bölgesi'nin yerine getirmesi gereken sıkı şartlar önermektedir ancak bunlar asla uygulanmamaktadır. 1990'da olduğu gibi, üçü zaten 1957 yılından önce olan, sadece dört çalışan taraf (toplam 50 taraf içinden) herhangi bir bölgesel anlaşmanın XXIV. maddeyi yerine getirdiği konusunda anlaşmaya varmıştır. 'GATT'ın STB'lerin (Serbest Ticaret Bölgeleri) ve gümrük birliğinin söz konusu maddeye uygunluğunu sınama tecrübesi çok da cesaret verici olmamıştır...[bölgesel anlaşmalardaki] GATT kurallarının artık hükmünün kalmadığını söylemek bir abartı olarak değerlendirilemez.' (B. Hoekman ve Michel Kostecki (1995) *The Political Economy of the World Trading System: From GATT to WTO* (Oxford: OUP), s.219). Bkz. A. Freeman (1998) 'Gatt and the World Trade Organisation', *Labour Focus* no. 59, s. 74-93.

dine bağımsız bir gelişme yolu çizmesi gelişmiş ülkeler için büyük bir tehlikedir.

Dolayısıyla, mevcut devletler sisteminin küreselleşmenin ekonomik doğurgularını düzenlemede mutlak surette yetersiz kaldığı çok doğru bir saptamadır. Fakat, mevcut sistemin yerini bir dünya yönetişim sisteminin alabileceği öngörüsü de bir o kadar yanlıştır. Sonuçta, dünya yönetişimine ilişkin genel bir krizin yaşandığı bir döneme girmiş bulunmaktayız. Bu süreç devletin ilgasına doğru değil, devletlerin ve egemenlik sahalarının tamamen yeni bir tarzda yapılanmasına doğru gidiyor. Buna yön veren iki fenomen var: bir taraftan egemen blokun dünyanın geri kalanına karşı giderek siyasi karakter kazanan bir mücadele vermesi, öte taraftan egemen blok içerisindeki kutuplaşma.

Dolayısıyla asıl mesele, ekonomik ıraksamanın yapısını bölge bölge incelemek, bütün ütopik yanılgıları bir tarafa atmak ve bu ıraksaklığın -kendisine tekabül eden- siyasi egemenlik yapılarını ne yöne sürüklediğini sormaktır. Ancak, bunu yapmak için olası analiz enstrümanlarından en sağlıklısına ihtiyacımız var. Bu nedenle bir sonraki kesimde metodoloji sorununa değinecek, son kesimde ise dünyanın ekonomik coğrafyasının yeni yapısını somut olarak tahlil ederken bu metotları uygulayacağız.

İstatistiğin Sınırlılıkları

Dünya GSYİH istatistiklerinin toplanmasından elde edilen rakamlara ne kadar güvenebilir, ortaya çıkan sonuçlara ne kadar inanabiliriz? Yirmi birinci yüzyıl ekonomik coğrafyasının doğru ve eksiksiz bir resmini elde edebilmek için merkezi önem taşıyan üç soru üzerinde duracağım.

Birincisi, GSYİH istatistikleri sadece bütünlüğünü koruyan ülkeler için mevcuttur; GSYİH miktarında hem ülkeler arasında hem de aynı ülke içerisinde belirgin bir farklılaşma söz konusudur. Ulusal sınırlar yoksulluğun hakiki coğrafyasını gözlerden saklıyor mu? Daha açık ifade edersek, yoksulluğun coğrafyası yok mudur?

İkincisi, fiyatları dünya parasına çevirerek inceledim. Eşitsizliği parasal bazda, yani *ödeme gücü* bazında ele aldım ve bu eşitsizlik

göstergelerini mevcut kur oranları üzerinden ABD doları cinsinden ifade ettim. Gelire ve üretime ilişkin başka ölçüler de vardır –örneğin, alım gücü paritesi (AGP). Bunlar çoğun farklı sonuçlar verirler, 1990'ların başına kadar bu ölçülere oldukça kuşkuyla yaklaşan uluslararası kuruluşların bugün bunları büyük bir şevkle benimsemesinin nedeni budur. Eşitsizlik, öyleyse, istatistiksel bir kurgudan baska bir şey değil midir?

Üçüncü konu ise, kıtasal bir ekonomisi olan, sermaye piyasasından bağımsız kalabilen ve küreselleşmenin son döneminde benzeri görülmemiş ve sürdürülebilir bir büyüme hızı yakalayan Çin'in durumudur. Çin'in uyguladığı politikalar IMF'nin 1982'den itibaren dünyanın geri kalanına sattığı ideallere çok uzaktır (Çin, sermaye hareketlerini sıkı bir denetime tabi tutmayı sürdürmüş ve Geçiş Dönemi Ekonomileri'ni -IMF'nin Çin'i bu kategoriye dahil etmediğini belirtmemiz gerekir- kasıp kavuran 'şok tedavisi'ni reddetmiştir). Çin, küreselleşmenin başarısının bir kanıtı mıdır? Yoksa tam tersi mi? Gerçekte neyin olup bittiğinin doğru bir betimini vermek için bu durum istatistiklerde nasıl ele alınmalıdır?

Ortalamaların Kullanımı ve Kötüye Kullanımı

İstatistik kurumları ulusal bazda veri toplayacak şekilde donanmışlardır. Ülke sınırlarını aşıp dünyadaki gelir dağılımına ilişkin verilere ulaşmak âdeta imkânsızdır; bu gerçeğin farkına varılmasıyla ancak, şimdilerde oldukça küçük bir mali kaynak bu sorunun çözümü için tahsis edilmeye başlanmıştır.

Bununla birlikte, bazı temel aritmetik hesaplar, bir ülke içindeki gerçek gelirin ortalamanın altında ya da üzerinde seyredebileceği temel sınırları göstermektedir. Bu durum, en temel sosyal konuyu, yani belli bir bölgede, bu bölgenin ortalama geliri göz önünde bulundurularak, ne kadar zengin ve ne kadar yoksul insanın mantıksal olarak bir arada yaşayabileceği sorusunu düşünmeye başladığımızda daha da açık hale gelmektedir.

Gelişmiş Üçüncü Dünya Ülkeleri?

Birincisi, genel eşitsizlik ölçeği -yani, dünyadaki yoksul insanların sayısıyla zengin insanların sayısı arasındaki ilişki- göz önüne alındığında, bugün dünyada gördüğümüz ölçek üzerinden, ortalamalar arasındaki farklılıkların giderek azalan -hatta düşük- eşitsizlik seviyeleriyle bir arada varolması istatistiksel açıdan imkânsızdır. *The Economist*'in 26 Haziran 2003 tarihli sayısında yer alan şu görüşler, doğrusunu söylemek gerekirse, temenniden öte bir anlam taşımamaktadır:

> Küresel eşitsizlik, artmak bir yana, aslında büyük bir düşüş içerisindedir. Fakat bu eşitsizlik, en zengin ile en yoksul arasındaki uçurum olarak ölçülürse ya da nüfuslarına bakılmaksızın (böylelikle Çad ve Çin'i eşit büyüklükte sayarak) ülkelerin ortalama gelirleri arasındaki farklılık olarak ölçülürse böyle bir sonuca ulaşılamaz. Normali neyse o yapıldığında, yani ülke içerisindeki bireysel gelirlerin dağılımı olarak ölçüldüğünde, bu eşitsizliğin bir hayli daraldığı görülür.

Eşitsizliğin, uygun bir şekilde sunulduğunda, bir ülkedeki ortalama gelirin bir başka ülkedeki ortalama gelirle karşılaştırılmasına indirgenemeyeceği görüşüne katılıyorum. Fakat bu, coğrafyanın hiç önemli olmadığını söylemekle aynı şey değildir. Bu bölümün başında bir ülkeyi bir başka ülkeyle karşılaştırmadım. Onun yerine, bütünsel bir yaklaşımla, dünyanın bir kısmını bir başka kısmıyla karşılaştırdım.

Bütün yaptığım şey, IMF'nin kendi sınıflamasını kullanarak, dünyayı ikiye bölmekti. Dünya gelirini bir pasta olarak düşünürsek, küreselleşmenin söz konusu evresi başlamadan önce, dünyadaki nüfusun %82'si bu pastanın %29'unu -kendi aralarında paylaşmak üzere- alıyordu. Bu evre sona erdiğinde bu %29'luk pay %19'a düştü. Bunu eşitsizliğin artışından başka bir şekilde sunmak istatistiksel aldatmacadan başka bir şey değildir.

Fikirleri sabitlemek amacıyla 'yoksul'u, 'dünyanın geri kalanı'nın ortalamasına eşit bir gelir seviyesinde yaşayan kişi olarak tanımlayacağım –yani, 1995 kuruyla günde 3 dolarlık bir gelire sahip olan kişi.[15] Bu durumda, ortalama eşitsizlik arttığı sürece yoksul insan-

15 Bu tanımın, 'yoksulluğun' ne anlama geldiğiyle ilgili o karmaşık soruyu davet ettiği düşünülebilir. Aslında bu tanım, tavanı biraz da düşük tutmaktadır: günde 3 dolar Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (BMTKK) yoksulluk tanımından (günde 2 dolar) çok az yukarıdadır. Dünya üzerinde kendi vatandaşlarından böyle bir geliri olan herhangi birini yoksulluğa yakın olarak değerlendirmeyecek gelişmiş bir ülke yoktur.

ların sayısının azalması aritmetik olarak imkânsız olmaktadır. Bu öylesine temel bir istatistiksel gerçektir ki, bunu ısrarla yadsıyan kişinin düşünme yetisinin yerinde yeller estiği sonucunu çıkarmaktan başka yapacak bir şey kalmıyor.

Tartışmanın hatırına her ülkedeki bireysel gelirin bugün giderek birbirine yaklaştığını varsayalım –Robinson'un bu kitabın 6. Bölümünde aktardığı sayısal veriler bu sonucun tartışılır olduğunu gösteriyor. Bu durumda, eğer dünyanın iki ayrı kısmında ortalama gelirler giderek birbirinden uzaklaşıyorsa, bu yerlerde yaşayan insanların gelirleri arasındaki makasın da giderek açılıyor olması gerekir. Dolayısıyla, uç bir örnek olarak, dünyanın bu iki kısmının her birinde herkesin aynı geliri kazandığını düşünün. Bu durumda, ülke ortalamaları kişi bazındaki eşitsizliği anlatan mükemmel bir kılavuz olacaktır. Her ülkede her birey aynı gelire sahip olacaktır. 'Dünyanın geri kalanı'ndaki 4 milyar 288 milyon insan 'gelişmiş ülkeler'deki 833 milyon insanın kazandığından 23 kat daha az kazanıyor olacaktır –bu da küreselleşmenin başlangıcındaki farkın iki katına çıkması demektir.

Dolayısıyla, dünyanın bu iki kısmındaki gelirler, *The Economist*'in yazdığı gibi, giderek eşit hale geliyorsa bu ancak (bu iki kısmın ortalama geliri arasında bir ıraksama yaşandığı için) dünyanın bu iki kısmındaki bireysel gelirler arasında da bir ıraksama yaşandığı anlamına gelir. İstatistikle başka bir sonuca ulaşmak mümkün değildir.

Şimdi de alternatif olasılığa bir göz atalım. Varsayın ki her bir ülke içerisindeki eşitsizlik, ortalama gelirdeki farklılıklara kıyasla, büyük olsun ya da giderek büyüsün. Fakat bu da, yukarıda verilen ortalamalar göz önüne alındığında, dünya nüfusunun büyük bölümünün -en azından görece- yoksul olduğu ve giderek yoksullaştığı anlamına gelir. Sözgelimi zengin sınıfın, 'dünyanın geri kalanı'nın 2000 yılındaki tüm ortalama GSYİH'sının aynısını (1.160 dolar), gelişmiş ülkelerin ortalaması olarak benimsediğini düşünün –gerçekten de çok alçakgönüllü bir fikir. Bu durumda gelişmiş ülkelerin geliri Üçüncü Dünya'nın ortalamasından 23 kat daha büyük olacaktır. Fakat bu sınıf, 2000 yılında tüm dünya gelirinin %19'una karşılık gelen pastanın paylaşılmasıyla idare etmek zorundadır. Bu durum

bu sınıfın büyüklüğüne mutlak bir sınır koymaktadır: bu sınıfın nüfusun 23'te 1'inden daha fazlasını oluşturması mümkün değildir. Bunu yapması için 'dünyanın geri kalanı'nın tümünün ortalamasının 1.160 doların üstüne çıkması, daha doğrudan ifade edersek, paylarına düşen pastanın büyümesi gerekecektir.

Dahası, bu uç durumda bile, geriye kalan nüfus hiçbir şey kazanamayacaktır. Dolayısıyla, ya bu zengin sınıf gelişmiş ülkeler ortalamasından bile daha yoksul olmalı ya da çok küçük bir sınıf olmalıdır. *The Economist*'in adı bilinmeyen yazarı bir seçim yapmak durumundadır. *Ya* bu sınıf aslında çok zengin değildir ya da aslında sayıca büyük değildir. Dünya nüfusunun beşte dördüne sahipken dünya gelirinin beşte birini alan bir coğrafyada hem zengin hem de sayıca büyük bir sınıfın varolması mümkün değildir.

Teknik olarak, yüksek gelirli çok sayıda insana -farklı bir dünyada- sahip olmak mümkün bir şeydir, ortalama gelirler birbirinin çok uzağına düşse de. Bunun aritmetiksel koşuluysa şudur: Yoksul ülkelerde yaşayan insanların sayısı, dünya nüfusuna kıyasla az olmak durumundadır. Böylesi bir durumda, servet genel olarak artarken, yerkürenin büyük ölçüde marjinal kısımlarına hapsedilmiş küçük ve çok yoksul bir aşağı sınıfa tanık olabiliriz.

Yoksul insanların varlığını yadsımak güç olduğu için onlarla ilgili sayılar çoğun bu şekilde sunulmaktadır. Bu, aslında, 'Üçüncü Yol'un kullandığı analitik çerçevedir. Küreselleşmeyle ilintili siyasi sorunlar, toplumdan dışlanmış marjinal bireylerden oluşan görece küçük ve yönetilebilir tabakalarla sınırlıymışçasına dillendirilmektedir. Küreselleşme, pastanın her bir parçasında yaşayan insanların sayısı o parçanın büyüklüğüyle orantılıymış gibi ele alınmaktadır. Bu durumda da liberal demokrasinin problemi, bu kenara itilmiş -az sayıdaki- bireyleri ilerlemenin genel sürecine dahil etmekten ibaret olmaktadır.

Gelin görün ki dünyanın büyük çoğunluğu pastanın küçük dilimini almakta ve dahası aradaki fark giderek büyümektedir. Üçüncü Yol'un 80'e 20 vizyonu, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun bu 'marjinalleşmiş' tabakadan oluştuğunu hesaba kattığımız anda, istatistiksel anlamda çökmektedir. Gerçekten, nüfus açısından ba-

kıldığında, dünyanın 'marjinal' insanlarının gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlar olduğu görülür. Yoksul ülkelerde yaşayan insanların sayısı, istatistiksel olarak, dünya nüfusunun ezici çoğunluğunun aynı zamanda yoksul olması gerektiğini dikte etmektedir; bu temel aritmetik gerçekten herhangi bir şekilde uzak durma girişimi ya cehaletten ya da mugalatadan ibarettir. Çoğunluğun yoksul olduğu bir dünyada marjinaller zenginlerdir. İşte bu nedenden dolayı zenginlerin, zenginliklerini doğrudan siyasi tahakküm kurarak sürdürmekten başka seçenekleri yoktur. Çoğunluğun azınlık tarafından siyasi 'entegrasyona' tabi tutulması şefkatli bir liberal demokrasinin değil, bilinçli bir diktatörlüğün göstergesidir.

Üçüncü Dünya ayarındaki ilerlemiş ülkeler?

Aksi yönde sadece bir istatistiksel olasılık mevcuttur ve bu Paul Krugman tarafından öne sürülmüştür. Bu olasılık, Birinci Dünya'nın yoksullarıyla Üçüncü Dünya'da yaşayan kitleler arasında, esas olarak, siyasi açıdan dolayımsız bir siyasi çıkar özdeşliği olduğunu tanıtlamaya soyunan Negri ve Hardt'ın[16] görüşleriyle uyuşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ortalama gelirin yüksek oluşunun sebebi belki de bu ülkelerdeki süper zengin bir sınıfın cımbızla seçilip alınmasıdır, böylece -bu ülkelerde nüfusun çoğunluğu Üçüncü Dünya'ya özgü koşullar altında yaşasa da- ortalama gelir yüksek çıkmaktadır. Bunu empirik olarak irdelemek bu bölümün kapsamı dışındadır.

Ancak şunları da belirtmeden geçmeyelim. Birincisi, bu durum küreselleşme yanlılarına bir rahatlık sağlayamaz; çünkü böylesi bir durumda siyasi istikrarsızlık daha da kötüye gider: Ortalamalar marifetiyle, dünyadaki görece yoksul insanların sayısı olduğundan daha az gösterilecektir. Gelgelelim, ikincileyin, gelişmiş ülkelerdeki işçi sınıfının önemli bir kesiminin emperyalist faaliyetleri desteklemede hiçbir çıkarının olmaması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu görüşü, gelişmiş ülkelerdeki işçi sınıfı örgütlerinin geçmişte kendi ülkelerinin girdiği fetih savaşlarına verdiği destekle bağdaştırmak güçtür. Ve nihayet, bunun aritmetik olarak mümkün olabilmesi-

16 A. Negri ve M. Hardt (2001) *Empire* (Cambridge, MA: Harvard University Pres).

nin tek yolu, gelişmiş ülkeler içindeki eşitsizliğin gelişmiş ülkeler ile dünyanın geri kalanı arasındaki eşitsizlikten bir hayli büyük olmasıdır. Bu, empirik bulgularla desteklenmesi güç bir tezdir.

Para Neleri Satın Alır? Satın Alma Gücü, Ödeme Gücü ve Büyüme

Bu makaledeki rakamlar, daha önce de belirtildiği gibi, ulusal GSYİH'lerin mevcut döviz kurları üzerinden dolara çevrilmesiyle hesaplanmıştır. İnternet erişimi olan herkes bunların doğruluğunu kontrol edebilir, çünkü IMF bunları ücretsiz olarak yayınlamaktadır.

IMF'nin 1990'ların başına kadar yaygın bir biçimde kullandığı bu metot, kurumlar küreselleşmenin sonuçlarını değerlendirmeye kalkıştıklarında bugün genel olarak ortaya çıkan tablodan farklı bir tablo sunmaktadır. Özetle, küreselleşmeciler kale çizgilerini değiştirmişlerdir. Bugün imalat çıktısı, çoğun, ülke çıktılarını alım gücü paritesi (AGP) bazında karşılaştırmak amacıyla sunulmaktadır.

Bir AGP doları, her yerde ve her zaman aynı miktarda malı temsil ettiği varsayılan kurmaca bir para birimidir. Aslında dünyada hiç kimse bir AGP doları ile satın aldığı şeyi tüketmemektedir. Bir AGP doları sanal bir dünya vatandaşının ortalama tüketimini temsil eden bir sepet 'ideal' malın hesaplanması yoluyla kurgulanmaktadır.

Böyle bir vatandaş mevcut değildir; çünkü dünyanın farklı bölgelerindeki tüketim kalıpları büyük farklılıklar göstermektedir. Gerçekten de, ileriki sayfalarda göreceğimiz gibi, küreselleşmeyle birlikte tüketim kalıplarında da ıraksama yaşanmıştır. Dahası, AGP dolarları, çok temel anlamda, mevcut değildir: faturaları ya da borçları ödemek için kullanılamaz. Bir AGP doları ödeme aracı değildir. Avrupa 'yeşil pound'u gibi uluslararası ödemelerde kullanılabilecek bir hesap birimi bile değildir. Özellikle de, borçlu ülkeler bunları kullanarak alacaklılarına ödeme yapamazlar; bunu yapabilseler, dünyanın borcu dörtte üç oranında azalır.

Tek bir tutarlı AGP ölçüsü yoktur ve böylesi bir ölçünün kuramsal olarak mümkün olmadığı görüşü genel kabul görmektedir. Özelde, ülke fiyat düzeyleri arasında karşılaştırmalar yapmaya elverişli olan bir AGP ölçüsü, toplam imalat çıktısını tahmin etme konusunda el-

verişli değildir ya da bunun tersi söz konusudur.[17] Daha da kötüsü, hem zaman hem mekan karşılaştırmaları için geçerli tek bir çıktı ölçüsü imkânsızdır; dolayısıyla ya tek bir AGP ölçüsü kullanılarak ülkelerin mutlak düzeyleri karşılaştırılır ya da başka bir ölçü kullanılarak ülkelerin büyüme hızları karşılaştırılır, fakat aynı ölçüyle ikisi birden yapılamaz. Kısacası, tek bir AGP ölçüsünü hem ıraksamanın hem de durgunluğun bir göstergesi olarak almak kuramsal açıdan mümkün değildir. Bu nedenle OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) 1990 yılında iki farklı AGP ölçü kümesinin yaygınlaştırılması kararını almıştır:

> 1989 yılında UNSTAT (Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi) ve Eurostat (Avrupa İstatistik Birimi) AGP'lerin ve reel harcamaların hesaplanmasında kullanılan toplama yöntemlerini tartışmak üzere ortak bir uzmanlar toplantısı düzenlemiştir. Uzmanlar bu tür hesaplamaların sonuçlarının pek çok amaca yönelik olarak kullanıldığı ve *bütün amaçlar için yeterli olan tek bir toplama yönteminin olmadığı* kanısına varmış ve sonuçta iki ayrı ölçü kümesinin hesaplanması ve yaygınlaştırılması yönünde tavsiye kararı almışlardır [vurgulama özgün metinde].[18]

Ancak bu, çoğu organın, özellikle de genel olarak kamuyu amaçlayan yayınlarda, sadece tek bir ölçü varmış gibi yazmasını ya da, daha da kötüsü, göstermek istedikleri bir noktayı kanıtlayan belli bir ölçüyü seçmesini ve sonrasında onu sanki eldeki tek ölçüymüşçesine kullanıp kesin bir dille konuşmasını engellememektedir. İstatistik otoriteleri bile bundan muaf değildir; OECD'nin acı acı belirttiği gibi:

> Hem Eurostat hem de OECD, uzmanların önerilerini prensipte kabul etmiştir ancak özellikle Eurostat için önemli olan bir uygulama zor-

17 Genelde iki ölçü sistemi kullanılmaktadır: Etelto-Köves-Schultz (EKS) yöntemi ve Geary-Khamis (GK) yöntemi. Bunların ikisi de yeterli bulunmamaktadır, yine de EKS AGP'leri ülkelerin karşılaştırılması konusunda daha iyi bulunurken, GP AGP'lerin bir grup ülkenin toplam imalat çıktısının hesaplanmasında daha elverişli olduğu görülmektedir. Aslında GK yöntemi bir grup ülkeyi sanki tek bir harcama kalıbı olan tek bir ülke gibi değerlendirirken, EKS yöntemi farklı ülkelerin harcama kalıpları arasındaki farklılığı daha fazla gözler önüne sermektedir.

18 OECD (1990) *Purchasing Power Parities and Real Expenditures*, C. 2 (Paris: OECD Statistics Directorate). s. 4.

luğu bulunmaktadır. Topluluk ülkeleri için elde edilen sonuçlar ekonomik analizler kadar yönetsel amaçlar için de kullanılmaktadır. Bu nedenle Eurostat, Topluluk için geçerli resmi sonuçlar olarak kabul edilebilecek tek bir küme sonuca gerek duymaktadır.

Yani kuramsal olarak saçma da olsa Avrupalılar bunu siyasi olarak yine de yapacak.

Aydınlanmanın böylesi...

Küreselleşme ve dünya fiyatlarının hareketi

Şimdi yukarıda bahsedilen bütün zorlukları bir kenara bırakalım ve sadece bugünkü dolar bazında ve AGP'ler bazında imalat çıktısı ölçümünün sonuçlarını karşılaştıralım. Tablo 2.4 en alt ve en üst grup ülkeler için dünya toplamlarının aynı olması için ayarlama yapıldıktan sonra 1999 yılındaki AGP çıktısının dolar çıktısına oranını göstermektedir.

İlerlemiş ülkelerin çıktısının AGP'lerde dolar bazında olduğundan sistematik olarak daha düşük ve Üçüncü Dünya'nın çıktısının da daha yüksek olduğu görülebilmektedir. Bunun etkisi hayli büyüktür: Örneğin listenin altındaki Sri Lanka listenin en başındaki Japonya ile karşılaştırıldığında, aralarındaki eşitsizlik AGP'lerde -dolar bazında- olduğundan yedi kat daha az görünecektir. Bir başka deyişle, Sri Lanka borçlarını ödediği zaman, bu ülkenin yapısal düzenlemeye karşı çıktığında sahip olacağı alım gücünden -dolar başına- yedi kat daha az bir alım gücüne sahip olmasına izin verilecektir.

Bir bakıma (bütünüyle olmasa da AGP yöntemindeki kuramsal kusurlar yüzünden), AGP çıktısı dolar çıktısından yüksek olan bir ülkede fiyatlar daha düşük olacaktır. Böylece eğer bir ülkenin yerli ürünleri ABD'deki fiyatlara kıyasla daha ucuz ise uluslararası organlar bu ülkeyi ürünlerini dünya piyasasında satarak elde ettiğinden daha fazla ve hatta bazı durumlarda çok daha fazla üreten bir ülke olarak kayıtlara geçirecektir. Örneğin, tablodan da görülebileceği gibi, IMF ile Dünya Bankası'nın Çin ve Hindistan'ın performanslarına ilişkin tahminlerinde, Çin'in reel para çıktısı 4,38'le, Hindistan'ınki ise 4,23'le çarpılacaktır.

Ancak IMF bunu yalnızca Hindistan'ın küreselleşmenin bir sonucu olarak iyi bir performans gösterdiğini kanıtlamak istediği zaman

yapmaktadır; faturalarını ödeyip ödeyemediğini soruşturduğunda değil. Yani IMF, kendi politikalarına bir ülkenin uyup uymadığını değerlendirmek için normal dolarları, bu politikaların işe yarayıp yaramadığını değerlendirmek içinse AGP'leri kullanmaktadır.

Tablo 2.4 AGP ve dolar bazında GSYİH oranları, 1999 yılında en yüksek ve en düşük*

Ülke	Piyasa döviz kuruyla AGP bazında GSYİH'nin dolar bazında GSYİH'ye oranı	Ülke	Piyasa döviz kuruyla AGP bazında GSYİH'nin dolar bazında GSYİH'ye oranı
Japonya	0,62	Bangladeş	2,39
İsviçre	0,63	Ürdün	2,44
Danimarka	0,69	Kolombiya	2,48
Norveç	0,73	Filipinler	2,50
İsveç	0,75	İran	2,91
Almanya	0,78	Kenya	3,09
Avusturya	0,79	Tayland	3,22
Finlandiya	0,80	Gana	3,23
İrlanda	0,81	Bulgaristan	3,26
B, Krallık	0,83	Etiyopya	3,97
Belçika	0,85	Nijerya	4,15
Fransa	0,86	Hindistan	4,23
Hollanda	0,86	Çin	4,38
ABD	0,87	Pakistan	4,70
İtalya	0,93	Endonezya	4,81
İsrail	0,95	Suriye	7,11
Slovenya	1,01	Sri Lanka	7,13

* Toplamların aynı olması için yapılan ayarlamadan sonra

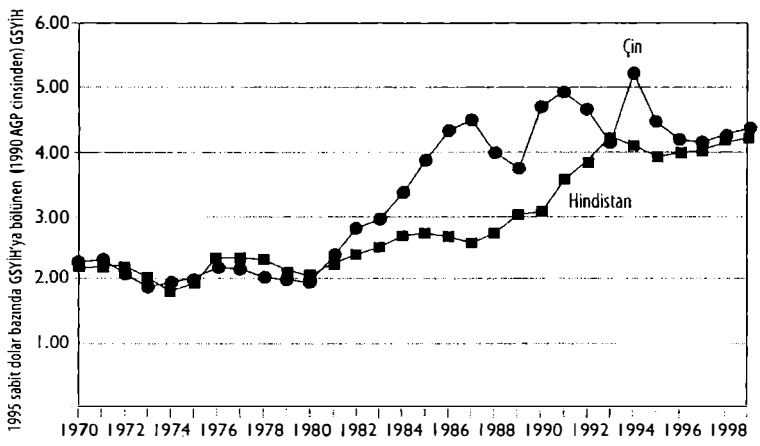
AGP ve Hindistan'ın katkısı

Sorunu en açık şekilde gözler önüne seren örnekler Hindistan ve Çin'dir; özellikle de Hindistan, Çin'in tersine, daha uzun yıllar sürdürülebilir bir büyüme dönemi geçirmek durumundadır (Jayati Ghosh elinizdeki kitabın 4. Bölümünde bu hususu açıklığa kavuşturuyor). Çin'in reel ve sürdürülebilir bir büyüme evresinden geçmekte olduğuna hiç kuşku yok (bu konuyu bir sonraki kısımda ele

alacağım). Fakat Çin, 'küreselleşmiş' ülkeler kategorisinde yer almaya hak kazanmış değil. AGP ölçümlerinin istatistiksel sonucu Çin ile Hindistan'ı sanki özdeş bir süreçten geçiyorlarmış gibi göstermek ve bu içi boş büyümeyi küreselleşmenin başarısının 'kanıtı' olarak kullanmak olmuştur.

Hindistan'ın GSYİH'sı 1996 yılı AGP'siyle 1.783 milyar dolarken, 1990 yılı cari dolar kuruyla 441,7 milyardı. Çünkü Hindistan'da 1 dolar, Tablo 2.4'te de gösterildiği gibi, ABD'deki 1 dolardan dört kat daha fazla satın alma gücüne sahiptir. Dolayısıyla, Çin ile Hindistan'ın 1999 yılında toplam ulusal geliri cari kur üzerinden 1.428 milyar dolarken, IMF bunu 5.932 milyar dolar olarak bildirmektedir, bu da Avrupa'nın yıllık gelirine (AGP bazında 7.203 milyar dolar) yaklaşan bir miktardır.

Çin ve Hindistan'ın özgül bir istatistiksel etkisi vardır; çünkü, küreselleşme başladığından bu yana, bu ülkelerin AGP bazındaki gelirleri olağanüstü bir hızda artış gösterdi. Şekil 2.5 Çin ve Hindistan için AGP ile piyasadaki cari kur oranlarındaki sabit dolar cinsinden ölçülen GSYİH oranını göstermektedir. Bu ülkelerin AGP cinsinden GSYİH'larının, küreselleşme evresine girdiğimizden bu yana 250 kat arttığı görülmektedir.

Şekil 2.5 Çin ve Hindistan için reel dolar ve AGP doları bazında ölçülen GSYİH oranları

AGP dolarındaki bu artış açıkça küreselleşmenin özgül bir sonucudur. Bu ülkelerin dünya piyasasındaki serveti kendilerine mal etme kapasiteleri ciddi bir düşüş göstermiştir; çünkü yerel fiyatlar ABD fiyatlarından çok daha hızlı düşmüştür. Bu salt Hindistan ve Çin'e değil, bütün gelişmekte olan ülkelere özgü bir durumdur.

Bunun iki önemli içerimi vardır. Birincileyin, bu durum, küreselleşmenin ticaret hadlerini kötüleştirdiği anlamına gelmektedir. Asyalı bir üretici bir Amerikan malı edinebilmek için Amerikalı bir üreticiden ortalama dört kat, bir Japon malı edinebilmek için de bir Japon üreticiden yedi kat daha fazla çalışmak zorundadır. Gelişmekte olan ülkeler, özellikle de Asya ülkeleri, gelişmiş ülkelerin ürünlerini pazarda edinmek için çok daha az donanımlıdırlar –buysa, tam tamına, bu ülkelerin rekabetçi bir anlayışla yatırım yapmaları için gerek duydukları şeydir ve IMF'nin yapısal uyum planları da onları bu malları satın almaya zorlamaktadır. Bu planların asal özelliklerinden biri şudur: Gelişmekte olan ülkelerin emek-yoğun ana mamul ihracatı üzerinde yoğunlaşmaları gerekmektedir. Bu malların aşırı arzı, meta fiyatlarının tepetaklak düşüşünde başrolü oynamakta, böylelikle bütün strateji bozulmaktadır.

AGP ve cari döviz ölçümleri arasındaki ıraksama bütün gelişmemiş ülkelerde görülen bir durum olsa da, bunun istatistiksel etkisi büyük ölçüde Çin ve Hindistan (büyüklükleri nedeniyle) üzerinde yoğunlaşmaktadır. Eğer bu iki büyük Asya ülkesi hesaplamanın dışında tutulursa, reel dolar bazındaki ıraksama AGP bazında bile yeniden ortaya çıkar. Tablo 2.5, AGP bazında ölçülen ıraksamanın küreselleşme dönemi boyunca 7,4'den 6,9'a düştüğünü göstermektedir. Fakat eğer Asya hesaplamadan çıkarılırsa, küreselleşme dönemi esnasında bu oran 3,5'ten 5,1'e yükselmektedir (oysa önceki kırk yılda bu oran neredeyse sabit kalmıştır).

Tablo 2.5 AGP bazında kişi başına düşen GSYİH, Asya dahil ve hariç

1990 AGP doları bazında kişi başına düşen GSYİH	1950	1960	1970	1980	1990	1999
Dünyanın geriye kalan kısmı	845$	1.147$	1.464$	1.936$	2.341$	3.124$
Asya dışında dünyanın geriye kalan kısmı	1.712$	2.244$	3.060$	4.059$	3.875$	4.239$
Gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler	5.480$	7.569$	11.190$	14.402$	18.190$	21.539$
Asya dahil edilince ıraksama oranı	6,5	6,6	7,6	7,4	7,8	6,9
Asya hariç tutulduğunda ıraksama oranı	3,2	3,4	3,7	3,5	4,7	5,1

İki fiyat kanunu

Reel dolar bazında ölçülen GSYİH'nın AGP bazında ölçülen GSYİH'dan farklılık göstermesi yeni bir şeylerin olup bittiğinin işaretidir. Otuz yıl önce dünyadaki imalat çıktısı net bir artış halindeyken şimdi değildir. Küreselleşmenin işe yaradığını öne sürmek isteyen herhangi birinin dile getirebileceği en kesin post-modern ifade, bu görüşün ancak imalat çıktısını belli bir şekilde ölçen biri tarafından destekleneceği yollu ifadedir.

AGP bazında yapılan gelir ölçümlerinin basit bir parasal ölçümden sapması başka bir şeyi daha göstermektedir: Küreselleşme sadece gelirlerde değil *fiyatlarda* da bir ıraksamaya neden olmuştur. Paradoks şudur: Uyumlu bir dünya piyasası yaratacağı düşünülen küreselleşme, dünya fiyatlarında ikili bir sistem yaratmaktadır. Küreselleşmenin toplam etkisini oldukça basit olarak şöyle özetleyebiliriz: Küreselleşme *ücret* maliyetiyle *sermaye* maliyetini birbirinden uzaklaştırmıştır. Artık küresel bir sermaye maliyetiyle yerel bir emek maliyeti söz konusudur.

Tam da bu iki kutuplu fiyat sisteminden ötürü tek bir AGP ölçüsü gerçekte ne olup bittiğini anlatmaya yetmemektedir. Dahası, dünyadaki anahtar sürecin tümleşik bir dünya piyasasının oluşumu olduğunu ileri sürmek ve sonrasında yerel farklılıklara yoğunlaşarak bunu incelemek her halükârda saçmadır.

Gerçekteyse fiyat farklılaşması ile çıktı farklılaşmasının *bileşik* etkisini incelememiz ve bu ikisinin ayrı değil fakat tamamen birbirine bağımlı fenomenler olduğunu anlamamız gerekmektedir. Konuyu

tam bir açıklığa kavuşturmak gerekirse, fiyat farklılaşması gelir farklılaşmasının bir *sonucu* ve onun bir kanıtıdır. Gelirler birbirine yakın düzeydeyse fiyatlar niçin farklı olsun ki? Bu hiç de akla yatkın değil. Gerçek çıktının, istatistiksel olarak, AGP cinsinden ölçülmesinin sonucu şudur: Gerçeklik -yani, gelirdeki ıraksama- bir etki yaratır, bu da fiyat farklılaşmasıdır; ve bu durum daha sonra asıl sebebi, yani gelir farklılaşmasını gözlerden saklamak için kullanılmaktadır.

İki çıktı ölçüsünün neden farklılık gösterdiğini anlamak o kadar da zor değildir: bunun nedeni düşük gelirlerin ancak düşük ücretler temelinde mümkün olmasıdır. Düşük ücretler hem insanların daha az tüketmelerinden hem de ücret sepetini oluşturan ürünlerin ('ticarete konu olmayan mallar') ucuz olmasından dolayıdır. AGP ölçüsünün gerçekte yaptığı şey, özünde, bütün ücret sepetlerini birbirine eşitmiş gibi ele almasıdır, bunlar farklı tutarlara mal olsalar bile.

Gelişmiş ülkelerin ürettikleri ürünler -yani, yüksek teknolojili yatırım malları- için bir dünya piyasası ile dünya fiyatları olmasaydı bu durum geçerli olabilirdi. Dünya fiyatlarındaki ıraksama, esas olarak, ülke bazında ücretlerin küresel sermaye mallarından ıraksamasıdır. AGP ile çıktıya ilişkin parasal ölçüler arasındaki uçurumun giderek derinleşmesi bu açılan fiyat makasının bir yansımasıdır sadece: ücretlerin düşük olduğu bir ülke yapay olarak yüksek bir imalat çıktısına sahip gibi gösterilir; bu da bu ücretler dünyanın iki ayrı kısmındaki ürünlerin farklı fiyatlarıyla çarpılarak yapılır.

Bunun asıl süreci gözlerden sakladığını düşünmek için bir dolu sebep vardır. En önemlisi de nedensellik ilişkisini tersine çevirmesidir. Metalaşmış bir dünyada insanlar iyi yaşadıkları için para kazanmazlar, para kazandıkları için iyi yaşarlar. Bir ülkenin kendisini yoksulluktan kurtarıp kurtaramayacağını bilmek istiyorsak anlamamız gereken ilk şey *bu ülkenin bunu yapmak için elinin altında ne kadar para olduğudur.*

Bu özellikle önemlidir; çünkü bir ülkenin geliri sadece geçinmek için değil, yatırım yapmak ve büyümek için de kullanılmaktadır. Bütün harcamaların bu fondan karşılanması gerekmektedir ve buradaki can alıcı faktör yatırım mallarının maliyetidir, ücretli malların değil (yatırım malları, genelde, gelişmiş ülkelerde üretilen ve gelişmiş ülke fiyatlarına göre mal edilen dünya mallarıdır).

Yoksul bir ülke yoksulluktan nasıl kurtulabilir? Gelişmiş bir ülkeden daha hızlı büyüyerek. Bunun için yatırım yapması gerekir. Bu durumda iki seçeneği vardır: yatırım mallarını ya kendisi üretecek ya da dünya piyasalarından satın alacaktır. Fakat yatırım malları yerel olarak üretmesi pahalı olan 'dünya sepeti'nin bir parçasıdır tam tamına, çünkü bu mallar teknolojiyi içerir, teknoloji ise maliyeti yüksek bir şeydir. Dolayısıyla, eğer bir ülke yatırım mallarını yerel olarak üretiyorsa, ucuz yerel ücretli malların avantajlarından ve hatta ucuz yerel işgücünden yararlanamayacaktır, çünkü teknolojik bakımdan sofistike olan işlemler yüksek maaş vermeyi gerektirir.[19] Öte yandan, bu ülke yatırım mallarını satın alırsa -IMF politikalarının her halükârda ona biçtiği kader budur- o zaman yerel değil küresel fiyatlardan ödeme yapacaktır. Aslında, ilerlemiş ülkelerdeki rakiplerinin ödemesi gereken para miktarının aynısını ödeyecektir.

AGP ve cari kur ölçümleri arasındaki farklılık özetle şunu demeye gelmektedir: Dünya ikiye bölünmüştür; dünyanın bu her iki kısmı için de geçerli olan (kuramsal açıdan tutarlı) tek bir gelir hacmi ölçüsü yoktur. Neyi seçeceğimize karar vermek zorundayız: Ekonomik performansı ölçerken dünyanın gelişmiş ve hâkim kısmındaki fiyat yapısına mı bakacağız, yoksa dünyanın bağımlı/tâbi kısmındaki fiyat yapısına mı?.

Burada dünyanın bu iki kısmına ait büyüme öngörülerini karşılaştırmak istiyoruz. Gelişmiş ülkeler, her şeyden önce, teknoloji üzerinde neredeyse total bir tekele, yani yatırım mallarını üretme araçlarına sahiptirler. Geriye kalan ülkeler aradaki bu mesafeyi ancak yatırım mallarına emili bu teknolojiyi edinerek kapatabilirler (yatırım mallarını dünya pazarında satışa sunmak gelişmiş ülkelerin özel bir ayrıcalığıdır). Yoksul bir ülkenin yoksulluktan kurtulup kurtulamayacağını öğrenmek istiyorsak, onun verimlilik artış oranını küresel Kuzey'inkinden daha fazla artırmak için ihtiyaç duyduğu ileri sermaye mallarını satın alıp alamayacağını öğrenmemiz

19 Vasıflı teknolojiyi satın alamayan bir ülke kendi vasıflı işgücünün başka yerlere (bu teknolojiyi rahatlıkla alan ülkelere) sistematik bir biçimde kaydığını görecektir; böylesi bir göçe itiraz etmesi de boşunadır, çünkü bu vasıflı işgücünün eğitimini hiçbir zaman karşılamak durumunda olmamıştır.

gerekiyor. Bu mallar genellikle gelişmiş ülkelerde üretilir ve dahası bu ülkelerin yıllık harcamalarının büyük bir kısmını oluşturur. Dolayısıyla, karşılaştırma için kullanılması gereken temel, *gelişmiş ülkelerdeki* fiyat yapısıdır; bizim dünya geliri ile eşitsizliği, en hâkim ve en büyük gelişmiş ülke olan ABD bazında incelemeyi seçmemizin sebebi de budur.[20]

Bir ülkenin teknolojik bakımdan ilerlemiş ülkelere yetişebilmesini ya da onlar karşısında tutunup tutunamayacağını belirleyen bir başka faktör, o ülkenin bu teknolojiyi dünya piyasasında satın alma yeterliğidir; yani kendi ürünlerinin gelişmiş ülke ürünleri karşısındaki mübadele oranıdır. Reel dolar cinsinden AGP bu kapasiteyi ölçer: küresel ölçekte, küresel piyasalarda yarışmak için gerekli araçları edinme yeterliğini... Yukarıda verilen rakamlar, her şeyden önce, küreselleşmenin yoksul ülkelerin büyüme kapasitelerini yok ettiğini göstermektedir. Yoksul ülkelerin büyüme hızı (yani, yoksulluğa dur demek için gerek duydukları satın alma kapasiteleri) sürekli olarak azalmakta ya da en iyi durumda sabit kalmaktadır. Eğer karşı güçler oyuna müdahil olmazsa bunun böyle devam etmesi, yani göreceli ve mutlak gelirlerle yaşam standartlarının gerilemesi -genel bir durgunluk hüküm sürdüğü sürece- kaçınılmazdır.

Çin'in İstatistiksel Önemi

Küreselleşmenin şakşakçılığını yapmakta çıkarı olan organlar Çin'in spesifik rolünü gözlerden saklamak için onu ayrı bir varlık olarak almayıp toplam rakamların içine sokmaktadır. Örneğin IMF, istatistiksel hesaplamalarda Çin'i 'Asya' bölgesine dahil ederken, Orta Asya cumhuriyetlerini 'Transkafkasya ve Orta Asya' bölgesine sokmaktadır. Gene IMF, Çin'i, 'geçiş dönemindeki' ülkelerden saymamaktadır.

Bazı durumlarda Çin'le ilgili veriler düpedüz yanlı bir tutumla sunulmaktadır. Bizim adı bilinmeyen *Economist* yazarımız şöyle demektedir:

---

20 Bu görüş, yoksul ülkelerin zengin ülkelerin ürünlerini alıp alamayacaklarını sormak yerine, zengin ülkelerin yoksul ülkelerin ürünlerini almalarının ne kadar kolay olduğunu soran neoklasik görüşün tam tersidir. Bu bir ekonomik kapasite ölçüsü değil, yağmanın mümkün olup olamayacağının ölçüsüdür.

> Asya'daki ülkeler aslında aradaki boşluğu önemli ölçüde kapatmaktadır: Burada, zaten gelişmiş olan Japonya'yı saymazsak, 1950-2001 yılları arasında kişi başına düşen gelir beş kat artmıştır. İlk yıllarda Asya'nın büyümesi, özellikle Hong Kong ve Singapur gibi kent devletleri ile Tayvan ve Güney Kore gibi siyasi açıdan birer anomali sayılabilecek iki ülkeyle sınırlı olması bakımından, istisnai bir örnek olarak değerlendirilip hesaba alınmamıştır. Fakat 1980'den sonra, bu büyüme sadece Güneydoğu Asya'ya yayılmakla kalmamış, aynı zamanda dünyanın en kalabalık ülkeleri olan Çin ve Hindistan'da da hız kazanmıştır. Asya'nın dünya nüfusunun yarısından fazlasını barındırdığı göz önüne alındığında, böylesi bir ilerlemeye artık daha fazla kayıtsız kalınamayacağı açığa çıkmaktadır.

Asya'nın bir kenara atılmaması gerektiği doğrudur. Ama eğer Çin'i atarsak, *The Economist*'in yazarı tarafından uygulanan ölçüye göre Asya'da kişi başına düşen gelir, AGP bazında bile, %205 civarında artmaktadır ve bu oran 'beş kat' artıştan bir hayli düşük bir artış oranıdır ve gerçekte oldukça yavaş bir yıllık büyüme hızı olan %2,25'e eşittir (aynı dönemdeki dünya ortalamasından daha az bir orandır bu).

Çin'in dünyanın 'geri kalan kısmı' kategorisi üzerindeki etkisi de aynı derecede olumludur. Tablo 2.6, gelişmiş bölgelerde Çin dahil edilerek ve edilmeyerek hesaplanan kişi başına düşen GSYİH'nin yıllık artış oranlarını göstermektedir.[21]

Tablo 2.6 Çin dahil edilerek ve edilmeyerek hesaplanan kişi başına düşen GSYİH artış oranları

1995 sabit dolar bazında kişi başına düşen on yıllık toplam GSYİH artışı	1970-80	1980-90	1990-2000
Dünyanın geri kalan kısmı	%35,4	%-19,8	%-14,5
Çin hariç dünyanın geri kalan kısmı	%32,6	%-20,2	%-25,1

Çin hesaba katılmadığı takdirde, 'dünyanın geri kalan kısmı' neredeyse iki kat daha hızlı bir düşüş içine girmiştir. Çin'in böylesine hızlı büyümesinin istatistiksel etkisi en çok 1990'lı yıllarda hissedil-

21 Aksi açıkça belirtilmedikçe, bu bölümde mutlak bir 'reelgelir' tahmini her verildiğinde 1995 sabit dolar bazındaki ölçüm kullanılmaktadır.

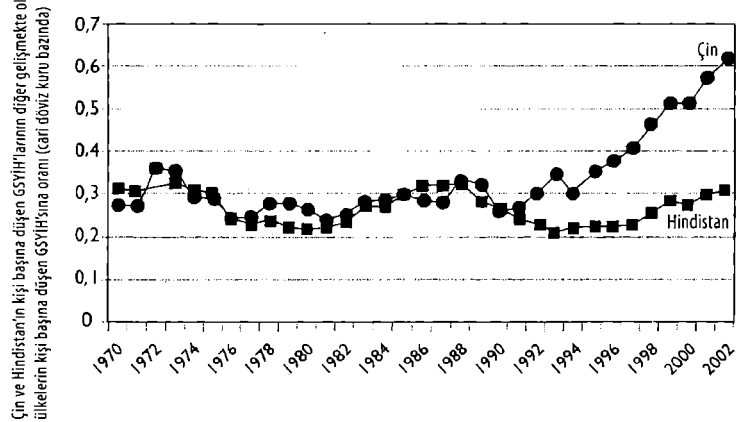
miştir. Bu, literatürdeki bir başka eğilime ilişkin bir problemi öne çıkarmaktadır: ortak bir 'Asya mucizesi'nin birer parçasıymışçasına Çin'le Hindistan'ı irtibatlandırmak. Fakat Tablo 2.7'nin de gösterdiği gibi, 1990'lardan itibaren Çin'in büyüme hızı reel dolar bazında Hindistan'ınkini kat kat geçmeye başlamıştır. Dahası, Çin'in ekonomik performansındaki değişme, tamamen farklı bir büyüklük derecesindedir. Bir ekonomi on yılda iki kat büyüyorsa ve daha da önemlisi dünya nüfusunun beşte birlik bir kısmını barındırıyorsa, bu ülke sadece 'büyük' bir ekonomi olmakla kalmaz, fakat aynı zamanda dünya politikasını da dönüştürür.

Tablo 2.7 Çin ve Hindistan'ın kişi başına düşen GSYİH'larındaki artış

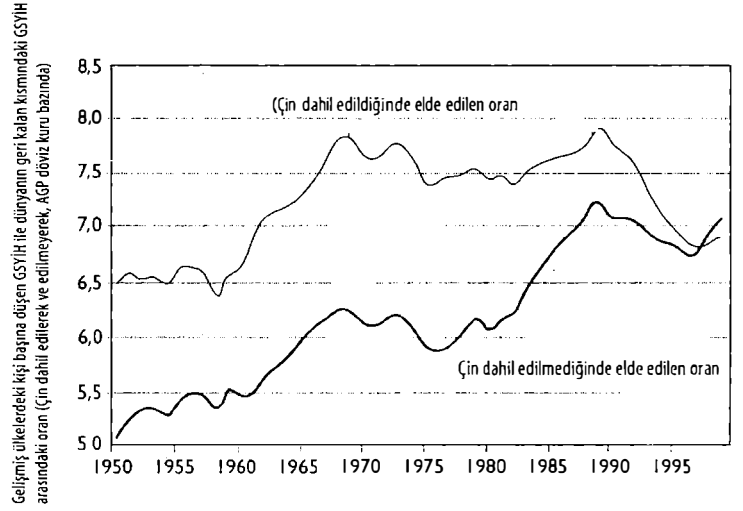
1995 sabit dolar bazında kişi başına düşen on yıllık toplam GSYİH artışı	1970-80	1980-90	1990-2000
Çin	%55,0	%-26,7	%103,4
Hindistan	%13,0	%-4,1	%1,1

Çin, 2010 yılına kadar, eğer mevcut büyüme trendleri devam ederse, dolar bazında Japonya'dan daha fazla çıktı üretecektir; 2023 yılına gelindiğindeyse bu miktar Avrupa'nınkini aşacaktır. AGP bazında ise Çin'in GSYİH'sinin 2015 yılına kadar ABD'ninkini geçeceği sıklıkla belirtilmektedir (Çin zaten şu anda imalat çıktısında dünyanın en büyük ikinci gücüdür). Stratejik planlamacıların gözünden kaçmayan bir içerim de Çin'in, bizim yaşam süremiz içinde ABD'ye askeri açıdan rakip olabilme yeterliğine sahip olmasıdır; bu durum dünyadaki güç ilişkilerini tümden değiştirecektir. Bu da mevcut yüzyılın bir Amerikan yüzyılı olacağı fikrini çürütmektedir.

Bu süreç Çin'in gelişmekte olan dünyayla olan ilişkisini ve dolayısıyla gelişmekte olan dünyanın kendisini Şekil 2.6'nın da gösterdiği gibi çoktan bir dönüşüme uğratmıştır. Burada Çin ve Hindistan'ın kişi başına düşen GSYİH'ları, Çin ve Hindistan dışında kalan diğer bütün gelişmekte olan ülkelerin ortalamasına nispetle gösterilmektedir. 1990 yılında, hem Çin hem de Hindistan ortalamanın çok altındaydılar. Ancak 2000 yılında, Çin'in kişi başına düşen GSYİH'sı onu ortalamanın çok üzerine taşımıştır.

Şekil 2.6 Çin ve Hindistan'ın cari döviz kuru bazında ölçülen kişi başına düşen GSYİH'ları

Şekil 2.7 Çin dahil edilerek ve edilmeyerek AGP döviz kuru bazında ölçülen eşitsizlik

Bu dönüşümün gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizliğin büyümesi üzerindeki etkisi, AGP doları bazında bile görünecek kadar çarpıcıdır. Eğer Çin pay ve paydaya dahil edilirse, bu şekilde (AGP doları bazında) ölçülen eşitsizlik 1950'den bu yana neredeyse hiç artmamaktadır. Ancak Çin hariç tutulursa, özellikle 1975'te hızla yükselen ve kısa süren bir düşüşten sonra, 1995'te tekrar yükselişe geçen açık bir yükselme trendi görülmektedir.

Şekil 2.7, gelişmiş ülkelerle dünyanın geri kalan kısmı arasındaki (Çin dahil edilerek ve edilmeyerek) AGP bazında ölçülen eşitsizliği göstermektedir.

Çin gerçekten büyüyor mu?

Yukarıdaki gerçeklerle karşılaşınca Çin'in gerçek GSYİH'sının ne olduğu konusunda önemli tartışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu durum, kendi içinde, Çin ekonomisinin her yönüyle kapitalist olmaktan uzak olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Örneğin, Çin'de üretim harcamalarıyla ilgili güvenilir bir ölçüm bulunmamaktadır; çünkü üretimin çoğu para karşılığında yapılmamaktadır. Uç bir bakış açısına göre, Çin'in istatistikleri kendi imalat çıktısını öylesine çarpıtmaktadır ki bu ülkenin şimdiye kadar kaydedilen büyümesi büyük ölçüde bir uydurmadan başka bir şey değildir.

Bir de karşıt uçtaki görüşe -Çin'in gelir artış hızının aslında yılda %2'den biraz daha fazla olduğu görüşüne- bir bakalım. Fakat IMF, Çin'in istatistiklerini nominal değer bazında kabul etmektedir ve IMF'nin dünyadaki imalat çıktısı konusunda çıkardığı sonuçlar bu varsayıma dayanmaktadır. Çinli istatistikçilerin Çin'in imalat çıktısı ile ilgili olarak kaydettikleri değer yanlış ise, o zaman IMF'nin tüm dünya için kaydettiği rakamlar da, küreselleşmecilerin açık ya da örtülü olarak Çin'in başarısını küreselleşmenin başarısına dahil etmesi de yanlıştır.

Bu nedenden dolayı bu bölümün son kısmında, bağımlı dünyayı Çin'den bağımsız olarak inceleyeceğiz, ki yapılması gereken de budur.

Yeni Bölgecilik ve Iraksamanın Siyasi Coğrafyası

Iraksama tekbiçimli değildir. Gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelerden uzaklaşmış, gelişmiş ülkeler kendi içlerinde bölünmüş ve, daha az önemli olmamak üzere, geçiş dönemindeki ülkeler özellikle keskin bir ıraksama yaşamışlardır (SSCB'nin çözüldüğü andan başlayarak). Ne var ki, bölgeler içerisinde bu süreç daha bir değişkenlik göstermektedir. Iraksama, kimi bölgelerin başarılı olup kimilerinin olmadığı coğrafi bir süreçten başka bir şey değil midir? Iraksamanın bir veçhesi kesinlikle budur. Dolayısıyla, örneğin Güneydoğu Asya'nın büyüme hızı Sahra Altı Afrika'sından çok daha fazladır.

Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerden ayrılması her bölgede etkisini göstermekte ve bölgesel farklılıkları da önemsiz kılmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler içindeki herhangi bir bölgesel grubun 'sürüden ayrıldığına' dair bir kanıt bulunmamaktadır. Bu duruma istisna oluşturabilecek tek grup 'Yeni Sanayileşen Asya Ülkeleri'dir (YSAÜ) ve bunların nüfusunun toplamda pek çok büyük Avrupa ülkesinin nüfusundan küçük olduğu unutulmamalıdır.

Peki ne tür ıraksama ve farklılaşma süreçleri iş başındadır? Bu konuda biraz daha derinlere inmek için bazı inceleme araçlarına ihtiyacımız vardır. IMF ve Dünya Bankası dünyayı 'gelişmiş ülkeler' ve geriye kalanlar olarak ikiye ayırırken, zenginliği ya da yoksulluğu önvarsaymayan bir sınıflandırmaya başvurarak gelişmiş ülkelerin ne olduğuna dair açık bir ön-kavram kullanırlar. Burada başlangıç noktası bir iktisadi organizasyon biçimidir; bu ülkeler bu düzenlemeyle dünya kaynaklarından artık elde ederler. Onların zengin ya da yoksul olması bir sonuçtur, bir araştırma nesnesidir, yoksa tanımın başlangıç kısmı değil.

Eğer aklımızda bir ön-sınıflama yoksa, verilerin sunduklarıyla başlamak durumundayız. Zengin ve yoksul dağılımını bu şekilde incelemek ve kanıtların zenginlerin yoksullar karşısında giderek daha zenginleştiğini ortaya koyup koymadığını sormak zorundayız. Bu durumda karşımıza iki zorluk çıkacaktır.

Daha önce de sözünü ettiğimiz ilk sorun, eldeki verilerin nere-

deyse tamamının insanlar değil ülkeler bazında olmasıdır. Her bir ülke içindeki gelir dağılımını bilmediğimiz için gelir dağılımını coğrafyadan tamamen bağımsız olarak incelememiz çok zordur. Aslında uluslar ve ulusal devletler, küreselleşmeye rağmen, bir ülkenin ve bu ülke insanlarının izleyebileceği ekonomik kalkınma yolunun önemli belirleyicileri olmaya devam ederlerse, böyle yapmak doğru olmayabilir. Bununla birlikte bu, kesinlemeye çalıştığımız şeylerden biri olduğu için, bir varsayımda bulunarak işe başlayamayız.

Bunu doğrulamaya kalkışan araştırmalar yavaş yavaş ortaya çıkıyor. Buradaki problem şudur: Bu araştırmaların çıkış noktası *yoksulluk* incelemesidir, dolayısıyla bunların kendilerine dert ettikleri ölçü kişisel gelirdir. Fakat, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, kişisel gelir belli bir ülkenin dünya piyasasından edindiği toplam parasal servetin sadece bir parçasını oluşturmaktadır. Neden olan bir faktörden çok neden olunan bir faktördür ve asıl ıraksama sürecinin derinine inmemize imkân vermemektedir. Gerçekte peşinde olduğumuz asıl rakam işgücü verimliliğidir, ülkedeki faaliyetler sonucu üretilen servettir.

Çoğu ekonomistin de katıldığı gibi, kişi başına düşen GSYİH aslında bu büyüklüğü temsil etmektedir. Rakamlara ulaşmak mümkün olsa ölçülmesi gereken şey zenginlik yaratan kapasitenin ya da daha açık olmak gerekirse değer yaratan kapasitenin paylaşımıdır. Bu da sonuçta ortaya kişisel gelirden çok daha farklı bir dağılım çıkaracaktır; çünkü yoksul bir ülkede az ücretle çalışan insanlar (bu işgücünü kullanan çokuluslu şirketlerin büyük kâr elde etmelerinden de açıkça görülebileceği üzere) servet üretiminde genellikle çok verimlidirler.

İkinci problem ıraksamanın her halükârda nasıl ölçüleceğine ilişkindir. Neyi neyle karşılaştırmak gerekmektedir? Dünyayı *a priori* gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler diye ikiye ayırdığımızda, bir grup ülkenin geliriyle bir başka grup ülkenin gelirini kolay yoldan karşılaştırmış oluyorduk. Fakat artık karşılaştırmaya elverecek 'doğal' gruplamalar yok elimizde. Burada üç işlemi bir araya getiriyoruz.

İlk olarak gelirin *coğrafi* dağılımını kesinlemeye çalışabiliriz. Dünyada Latin Amerika, Afrika vb. gibi nispeten iyi tanımlanmış

bölgeler bulunmaktadır. Bu bölgeler birbirinden farklılık mı gösteriyor? Her bir bölge içindeki gelirler farklılık mı gösteriyor?

İkincisi, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin birbirlerinden çok farklı yollar izlediğini bildiğimiz için bunları birbirine karıştırırsak incelemek istediğimiz şeyden şaşarız. Dolayısıyla gelişmemiş ülkelerin kendi içlerindeki ve birbirleri arasındaki coğrafi ilişkileri incelememiz gerekmektedir.

Üçüncüsü, coğrafyadan bağımsız olarak neler olup bittiğini görebilmek için en kolay yöntem, nüfusu eşit büyüklükteki gruplara bölerek onları sıralamaktır. Bizim de burada inceleyeceğimiz en yaygın özet ölçü, nüfusun beşe bölünmesiyle ortaya çıkan %20'lik gruplardır.

Bu miktarla ilgili rakamların bulunmaması durumunda, en nötr varsayımı, yani bir ülkedeki herkesin aynı miktarda servet ürettiği varsayımını kabul etmemiz gerekmektedir. Bu bölümdeki bütün beşte birlik kesimler bu temelde hesaplanmıştır.[22] Rakamlar son derece çarpıcıdır.

Tablo 2.8 her beşte birlik kesim ile ortalama arasındaki oranı, Tablo 2.9 ise her beşte birlik kesimin -1995 dolar bazında- kişi başına düşen gelirini göstermektedir. Bu bölümün tamamında olduğu gibi, bir gelir oranı olan bu ıraksama ölçümlerinin herhangi bir fiyat deflasyonu metoduna ya da herhangi bir para biriminin kullanılmasına bağlı olmadığı vurgulanmalıdır. Bunlar ancak, gelirlerin bu ülkelerin cari döviz kuru üzerinden dünya piyasasındaki satı alma gücü baz alınarak ölçülmesine dayanır.

22 Hesaplamanın yapıldığı ve aynı zamanda temel verilerin de bulunduğu bir hesap çizelgesine www.iwgt.org/quintiles adresinden ulaşılabilir.

Tablo 2.8 Kişi başına düşen ortalama GSYİH oranı olarak gelişmemiş ülkelerde kişi başına düşen GSYİH'nin beşte birlik kısımları (Çin dahil edilmeden)

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002
En alt %20	0,27	3,01	0,23	0,30	0,25	0,19	0,20	0,21	0,22
İkinci %20	0,38	0,01	0,26	0,37	0,36	0,30	0,34	0,36	0,39
Üçüncü %20	0,42	0,01	0,46	0,45	0,40	0,34	0,36	0,39	0,42
Dördüncü %20	0,84	0,03	0,87	0,94	0,98	0,93	0,83	0,86	0,93
En üstt %20	3,10	0,08	3,17	2,94	3,02	3,25	3,28	3,19	3,05

Tablo 2.9 Cari döviz kuru üzerinden reel dolar bazında gelişmemiş ülkelerde kişi başına düşen GSYİH'nin beşte birlik kısımları (Çin dahil edilmeden)

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002
				$					
En alt %20	277	396	384	323	284	239	239	234	234
İkinci %20	390	451	441	392	421	376	408	402	413
Üçüncü %20	437	597	771	476	460	423	431	431	436
Dördüncü %20	868	1.104	1.451	999	1.135	1.167	986	956	976
En üstt %20	3.213	3.471	5.280	3.127	3.495	4.074	3.913	3.567	3.200
Ortalama	1.036	1.203	1.665	1.063	1.157	1.254	1.194	1.117	1.050

Eğer gelişmekte olan ülkeler içinde özellikle zengin ya da özellikle yoksul bir tabakanın sivrilmesi nedeniyle önemli bir ıraksama olursa, daha alt seviyelerdeki oranların düşmesini ve daha yukarıdakilerin de yükselmesini beklemeliyiz. Aslında 30 yılı aşkın bir süredir, gelişmekte olan herhangi bir ülkenin beşte birlik kesimlerinin durumlarında ne nispi ne de mutlak anlamda bir değişiklik olmuştur. Küreselleşmenin bugünkü evresinden önceki on yıl içinde beşte birlik kısımların ilk üç bölümü ve özellikle de ilki %60 civarında artmış ve sonra da tekrar düşmüştür. Dördüncü beşte birlik kesim ise %80'in biraz altında artış göstermiştir.

Bunun dışında, karşımızda neredeyse statik bir manzara vardır. En üst ve en alt beşte birlik kesimler arasındaki oran -en olağan ıraksama ölçüsü- 1970 yılında 11,6 iken 2002 yılında 13,7 olmuştur. Üçüncü ve dördüncü kesimler arasındaki oran ise 3,1'den 4,2'ye

yükselmiştir. Bu oranların, yukarıda da belirtildiği gibi, gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen ortalama GSYİH ile gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen ortalama GSYİH arasında 8,4'ten 23,3'e yükselen oranla karşılaştırılması gerekmektedir. Küreselleşmenin net etkisi, bir bütün olarak gelişmiş ülkelerle bir bütün olarak gelişmekte olan ülkeler arasında büyük bir uçurum yaratmak ve aynı zamanda gelişmekte olan ülkeler arasında da neredeyse sıfır net büyüme ile sıfır ıraksamaya neden olmaktır.

Gerçekten de, gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen GSYİH öylesine olağanüstü bir istikrar göstermektedir ki gelişmekte olan ülkelerin GSHY miktarlarının sabit kaldığını söylemek doğru bir ilk tahmin olacaktır; bu da gelişmiş ülkelerin küreselleşme yoluyla organize olup bütün verimlilik kazanımlarını -yani, bu ülkelerde yaşayan insanları, ortalama olarak, sabit bir değer tahsisatı kapasitesinde tutmak için asgari düzeyde gerekli olanın üzerinde kalan bütün kâr fazlasını- gelişmekte olan ülkelerden çıkardıkları anlamına gelir.

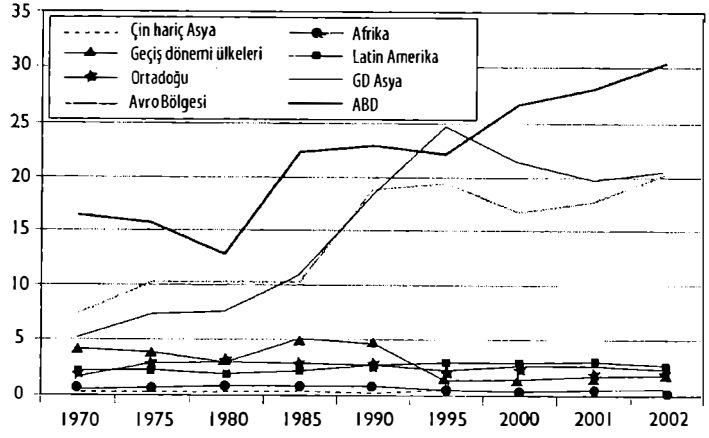
Bu durum bizim mutlak bir ıraksama standardı yaratmamızı sağlamaktadır; herhangi bir ülkenin, ülke grubunun ya da insan grubunun kişi başına düşen GSYİH'sını, gelişmekte olan ülkelerin ortalama GSYİH'sı oranı olarak ölçebiliriz. Dolayısıyla bu standart iki şeyi tablo halinde koymakta yararlı olacaktır: birincisi, dünyanın belli başlı coğrafi bölgeleri arasındaki ıraksama; ikincisi, bu coğrafi bölgelerin kendi içerisindeki ıraksama.

Tablo 2.10 Dünyanın geriye kalan kısmında kişi başına düşen ortalama gelire nispeten kişi başına düşen bölgesel gelirler (Çin dahil edilmeden)

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002
Çin hariç Asya	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5
Afrika	0,7	0,9	0,9	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,5
Geçişdönemi ülkeleri	4,2	3,8	3,0	5,0	4,7	1,5	1,4	1,7	2,0
Latin Amerika	2,2	2,3	1,9	2,4	2,6	3,0	3,1	3,1	2,8
Ortadoğu	1,7	2,9	3,1	2,9	2,7	2,3	2,6	2,5	2,6
Gelişmiş GD Asya	5,2	7,4	7,4	10,8	18,2	24,4	21,2	19,6	20,1
Avro Bölgesi	7,4	10,3	10,3	10,2	18,6	19,2	16,7	17,5	20,0
ABD	16,4	15,6	12,8	22,1	22,7	22,0	26,5	28,1	30,2

Bu standart temelinde, dünyanın belli başlı bölgelerine genel bir bakış atabilir ve bir kıyaslama yapmak için gelişmiş ülkeleri de hesaba katabiliriz. Bu durum Tablo 2.10'da, grafiksel olarak da Şekil 2.8'de gösterilmektedir.

Bu oldukça net bir tablodur ve dünyanın birbirinden oldukça farklı iki bloka bölünmüş olduğunu doğrulamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler arasında, başka bir şey olmasa bile, bir yakınsama olagelmiştir. Geçiş dönemindeki ülkeler gelişmekte olan ülkeler safına sokulmuş, gelişmekte olan ülkeler de iki ayrı gruba ayrılmıştır: gelişmekte olan ülkelerin ortalama gelirinden üç kat daha fazla ortalama gelire sahip olan Latin Amerika, Orta Doğu ve geçiş dönemindeki ülkeler; ikinci grup olarak da gelişmekte olan ülkelerinkinin yarısı kadar bir gelire sahip olan ve bu yönleriyle birbirine yakınsayan Asya ve Afrika ülkeleri. Gelişmekte olan ülkelerin en zengin ve en az zengin olanları (Ortadoğu ve Asya ülkeleri) 6'nın üzerindeki bir çarpanla birbirlerinden ayrılmaktadır.

Şekil 2.8 Dünyadaki bölgelerde (Çin dahil edilmeksizin) kişi başına düşen GSYİH'nın gelişmekte olan ülkelerdeki kişi başına düşen GSYİH'ya oranı

Buna karşılık gelişmiş ülkeler keskin bir ayrılık sergilemektedir; aşırı derecede statik bir coğrafi bölünmeden tek gerçek kopuş yolunu temsil eden ülkeler (yani, çok hızlı bir büyüme hızına sahip

YSAÜ'ler) burada gelişmiş Güneydoğu Asya kategorisine (Japonya, Yeni Zelanda ve Avustralya'yla birlikte) dahil edilmektedir. Dolayısıyla, toplamda ancak dört ülke gelişmekte olan ülkeler grubundan kopmaktadır, bunların toplam nüfusu 2002'de 82 milyona ulaşmaktaydı.

Ne ki gelişmiş ülkeler arasında 1990'ların sonunda yeni bir gelişme ortaya çıktı: Gelişmiş Güneydoğu Asya'nın görece hızlı büyümesi -Avrupa'da olduğu gibi- birden durdu ve tersine dönmeye başladı. ABD herkesi açık ara geride bıraktı. Gelişmiş ülkeler arasındaki bu kutuplaşma, başlıca coğrafi bölgeler *arasında* yoğun bir rekabet döneminin başladığını gözler önüne sermektedir.

Bölgesel toplamlar, bölgeler içindeki farklılaşmaları gözlerden saklamakta mıdır? İşte resmin daha da karışık hale geldiği yer tam olarak burasıdır. Bunu incelemek için (Tablo 2.11 ila 2.15'te), yukarıda bahsedildiği gibi, her bir beşte birlik kesimin ortalama gelirinin ilk beşte birlik kesimin ortalamasına oranlanması gibi daha sık kullanılan bir ölçüm sistemini sunuyoruz.

Tablo 2.11-2.15 Beşte birlik GSYİH'nin en alt beşte birlik kesimin GSYİH'sine oranı

Tablo 2.11 Latin Amerika

Kesim	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002
K2	1,26	1,44	1,28	1,79	2,38	1,77	2,01	1,73	1,65
K3	1,42	1,54	1,32	1,93	3,15	2,23	2,29	1,87	1,72
K4	2,60	2,77	2,94	2,49	3,17	2,61	3,43	3,35	2,36
K5	5,24	3,84	3,95	3,39	3,72	3,45	4,33	4,20	4,22

Tablo 2.12 Ortadoğu

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002
K2	1,24	1,87	2,28	1,28	1,19	1,25	1,06	1,14	1,15
K3	1,61	2,66	2,95	1,53	1,30	1,58	1,19	1,31	1,43
K4	2,24	3,48	4,37	1,81	2,10	2,93	2,27	1,64	2,25
K5	5,20	8,71	17,82	6,37	5,02	7,78	6,79	6,48	6,94

Tablo 2.13 Geçiş Dönemindeki Ülkeler

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002
K2	1,70	1,48	1,57	1,51	1,75	2,27	2,02	2,16	2,39
K3	2,19	2,29	2,47	2,81	3,78	4,87	3,37	3,75	4,23
K4	2,31	2,58	2,81	3,20	4,29	5,27	3,42	3,89	4,37
K5	2,36	2,61	2,84	3,23	4,33	8,46	8,01	8,40	9,38

Tablo 2.14 Çin hariç Asya

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002
K2	1,46	1,06	1,16	1,18	1,42	1,15	1,23	1,27	1,25
K3	1,47	1,06	1,16	1,18	1,42	1,15	1,23	1,29	126
K4	1,54	1,23	1,73	1,37	1,53	1,52	1,31	1,34	1,35
K5	2,74	2,16	3,13	2,39	3,16	4,16	2,65	2,50	2,67

Tablo 2.15 Afrika

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002
K2	1,85	2,24	1,94	1,47	1,50	1,79	2,24	2,16	2,30
K3	2,15	3,35	3,12	2,02	1,82	2,24	3,15	3,07	3,12
K4	3,53	4,13	4,67	2,76	3,94	3,80	4,08	3,99	4,22
K5	9,48	9,89	10,23	8,85	10,61	18,24	18,61	17,04	17,63

Yalnızca iki durumda bölge içinde önemli bir ıraksama görülmektedir: Afrika'da en üst %20'lik kesimdeki GSYİH'nin en yoksul kesimdekinin 17,6 kat daha fazla olduğu görülmektedir; benzer bir durum geçiş dönemi ülkeleri için de (eski Sovyetler Birliği ve eski Doğu Avrupa) söz konusudur.

Ulusların inşası ve yok oluşu

Geçiş dönemi ülkeleri için bir hususun belirtilmesi gerekmektedir: Küreselleşme sürecinin önemli bir etkisi, eğer duruma teritoryal bir devletin siyasi olarak çözülmesi de eşlik ediyorsa, ıraksamadaki dramatik artış olarak kendisini göstermektedir. Dahası, ıraksamanın en hızlı evresi teritoryal devletlerin çözülmesinden sonrasına denk düşmektedir. Teritoryal devlet, ekonomik zayıflıkları ne olursa

olsun, ıraksamanın önünde ciddi bir engel teşkil ediyordu.

Küreselleşme savının savunduğunun aksine, asıl süreç önce ekonomik süreçlerin biçimlenip daha sonra devletin çözülmesi ya da iktidarını kaybetmesi şeklinde değil, tam tersine önce devletin çözülmesi ve sonra da ekonomik süreçlerin başlaması şeklinde gerçekleşmiştir.

Bu bilgiler ışığında, Tablo 2.16'da da gösterilen en son ve en ilginç bölgesel sürece, yani Avro bölgesindeki duruma döneceğiz. Güçlü bir yakınsama sürecine tanık olduğumuz tek bölge burasıdır: 2002 yılında en zengin %20'lik kesim ile en zengin %20'lik kesim birbirinden 1,77'lik bir çarpanla ayrılmıştır. Teritoryal bir devletin oluşma sürecinin başladığı yer işte burasıdır.

Tablo 2.16 Avro bölgesi için beşte birlik kesimdeki GSYİH'nın en altt beşte birlik kesimdeki GSYİH'ya oranı

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002
K2	1,57	1,31	1,49	1,65	1,48	1,31	1,43	1,40	1,37
K3	1,76	1,64	1,75	1,74	1,59	1,65	1,58	1,52	1,47
K4	1,89	1,95	1,96	1,86	1,63	1,93	1,63	1,58	1,54
K5	2,26	2,33	2,28	2,28	1,91	2,17	1,87	1,80	1,77

Bu, aynı zamanda küreselleşmenin başlıca savı olan devletin ekonomik güçler karşısında güçsüz olduğu düşüncesiyle de çelişmektedir. Avrupa örneğinde, ulusal devletler ABD'nin muazzam ekonomik ve siyasi ağırlığıyla baş etmek için *yetersiz* büyüklükteydiler. Aslında, Avrupa'da gördüğümüz şey, teritoryal devlet erkinin dağılması değil, yeni, kıtasal ve teritoryal bir devlet oluşturma dürtüsüdür. Bu süreci tetikleyen, Avrupa'yı Üçüncü Dünya'da yaratılan değeri ABD'den daha etkin bir şekilde kendine mal etmeye iten faktör ekonomik zorunluluktur.

Özetle, küreselleşme sonrası dünya ne ulusların karşı karşıya kaldığı teleolojik ve durdurulamaz bir çözülme sürecinin, ne de ABD'de çizilen bilinçli ve organize bir planın sonucudur. O, piyasanın coğrafi kutuplaşma yönündeki değiştirilemez eğiliminin yarattığı çelişkinin bir ürünüdür. Kapitalist dünya düzeni teritoryal

devletler sisteminin gerekliliğinden kaçma becerisi gösterememiştir. Fakat, öte yandan, mevcut teritoryal devletler sistemi de kapitalist dünya düzeninin gerekliliklerini karşılamaktan kesenkes uzaktır. ABD'nin ve Avrupa'nın kapitalistleri bu sürece stratejik bir vizyonla müdahale etmektedirler: Dünyanın her bölgesine müdahale etme yeterliğine sahip hâkim kıtasal güçler olarak kendilerini yeniden oluşturma vizyonudur bu, küreselleşmenin ekonomik ayağının gerçekleştiremediğini siyasi ve askeri güçle gerçekleştirme vizyonu...

Gelişmemiş ülkelerin birbirlerine ekonomik anlamda yakınsamaları ve bu arada da gelişmiş ülkelerden ıraksamaları, önlerine hem bir olasılık hem de zor bir tercih koymaktadır. Olası olan şey karşılıklı öz-savunmadır. Şurası kesin ki güçler ilişkisi böylesi yapıları bağlantısızlar hareketi olarak yeniden inşa etmeye yeterli değildir. Fakat hem G21 hem de Mercosur, bunların kullanılmamış bir yeterliğe sahip olduğunu göstermiştir. Bu yeterliği kullanmaktan onları alıkoyan şey, hâkim güçlerin bu ülkelerin (bugüne dek küreselleşme dalgasıyla birlikte yükselmiş olan ve hâkim güçlerle hesaplaşmakta hiçbir çıkarı olmayan) elit sınıflarını satın alma ve bölme kapasiteleridir. Dolayısıyla, dünyanın kutuplaşmasıyla ortaya çıkan temel çıkar özdeşliklerinin farkına vararak dünya sahnesine siyaseten müdahale etme görevi bu ülke halklarına düşmektedir.

3

Küreselleşmeci Projenin Krizi ve George W. Bush'un Yeni Ekonomisi

WALDEN BELLO
MARYLOU MALIG[1]

1995'te Dünya Ticaret Örgütü doğdu. Sekiz yıl süren görüşmelerin ardından DTÖ'nün kurulması, kurulu düzen yanlısı basın tarafından küreselleşme çağında küresel ekonomik yönetişim yolunda atılan büyük bir adım diye nitelenip coşkuyla karşılandı. DTÖ'nün temelini oluşturan yaklaşık 20 ticaret anlaşması ticari ilişkilerdeki güç ve zorlama öğesini ortadan kaldıracak bir dizi çoktaraflı kuralı bir araya getiren anlaşmalar olarak sunuldu; bunu sağlamak için ister güçlü ister zayıf olsun herkes etkili bir icra aygıtı tarafından desteklenen bir dizi ortak kurala tabi tutulacaktı. George Soros DTÖ'nün bir kilometre taşı olduğunu bildiriyordu, çünkü ona göre bu örgüt, dünyanın en güçlü ekonomisini (ABD'nin) kendisine tabi kılan biricik ulusüstü organdı.[2] İddia oydu ki DTÖ çatısı altında ABD'nin de Ruanda'nın da tek bir oy hakkı vardı.

DTÖ'nün bakanlar düzeyinde ilk kez Kasım 1996'da Singapur'da düzenlediği toplantıda zafer şarkıları söyleniyordu: DTÖ, IMF ve Dünya Bankası o ünlü bildirilerini yayınlayarak gelecekteki görevlerinin, kendi küresel ticaret, finans ve kalkınma politikalarını küresel refahın temelini oluşturacak şekilde birbiriyle 'tutarlı' kılmak olduğunu belirtiyorlardı.

1 Bu makale, *New Labour Forum* dergisinin 2004 Güz sayısında yer alan yazının geliştirilmiş halidir.

2 George Soros (2002) *On Globalisation* (New York: Public Affairs), s. 35.

Küreselleşmeci Projenin Krizi

2003'ün başlarında bu zafer sarhoşluğunun yerinde artık yeller esiyordu. DTÖ'nün beşinci bakanlar toplantısının tarihi yaklaştıkça örgütün bir açmazda olduğu giderek daha belirgin hale geldi. Ufukta yeni bir tarım anlaşması yok; çünkü ABD ve Avrupa Birliği tarıma verdikleri milyarlarca dolarlık sübvansiyonu var güçleriyle savunuyorlar. Brüksel, DTÖ hükümlerini çiğneyen ihracatçılara vergi indirimi sağlamayı sürdüren ABD'ye yaptırımlar uygulamanın eşiğinde; Washington ise, genetiği değiştirilmiş gıdalar konusunda *de facto* moratoryum ilan eden AB'yi DTÖ'ye dava etmekle tehdit etti. Gelişmekte olan ülkeler (bunlardan bazıları bir zamanlar DTÖ'nün küresel ticarete daha bir hakkaniyet getireceği ümidi içerisindeydi) DTÖ üyeliğinin kendilerine yarardan çok zarar getirdiği konusunda hemfikirdirler. Herhangi bir zorlamayla ya da gözdağıyla karşılaşmadıkça, pazarlarını daha fazla dışa açmaya kesenkes karşıdırlar. Cancun Bakanlar Toplantısı küresel ticaretin liberalizasyonunun yeni bir raundu değil, bir açmazın ilanı olmuştur.

DTÖ'deki bu açmazı küreselleşmeci projenin -bu projenin en önemli başarısı DTÖ'nün kurulmasıydı- krizi ve tek taraflılığın ABD dış politikasının ana özelliği olarak ortaya çıkışı bağlamında anlayabiliriz.

Fakat ilk olarak, küreselleşme ve küreselleşmeci proje üzerinde bazı gözlemlerde bulunalım. Küreselleşme sermayenin, üretimin ve piyasaların -yerküre ölçeğindeki- hızlı entegrasyonudur; bu süreci yönlendiren etken şirketlerin kâr edebilirlik ölçüsüdür.

Küreselleşme iki evreden geçmiştir; birinci evre on dokuzuncu yüzyılın başlarından 1914'e, yani Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine dek geçen süreyi kapsar; ikincisi ise 1980'den başlayıp günümüze dek devam eden evredir. Aradaki döneme ulusal kapitalist ekonomiler damgasını vurmuştur: bu dönemde devlet müdahaleciliği önemli bir düzeye ulaşmış, uluslararası ekonomi -ticaret ve sermaye akışı konularında- katı sınırlamalarla karşılaşmıştır. Piyasa üzerindeki bu iç ve dış sınırlamalar -bunlar, ülke içindeki sınıf çatışması ile

uluslararası düzlemde kapitalistler arasındaki rekabet dinamiklerinin yarattığı sınırlamalardır- neoliberaller tarafından, tahrifatlara yol açan etkenler olarak betimlenmiştir (bunlar, kapitalist ekonomilerle küresel ekonominin 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında yaşadığı durgunluğun ortak müsebbibi olarak görülmektedir).

Küreselleşmenin birinci evresinde olduğu gibi ikinci evresinde de neoliberal ideolojinin hegemonyasının gelişine tanık olduk; neoliberalizm; hızlı bir özelleştirme, deregülasyon ve serbest ticaret yoluyla 'piyasayı serbestleştirme' üzerinde yoğunlaştı. Neoliberal ideolojinin, kabaca, iki versiyonu vardı: 'sert' (Thatcher-Reagan) ve 'yumuşak' (Blair-Soros). Fakat her iki versiyonun temelinde piyasa güçlerine hiçbir kısıt getirilmemesi, ulusötesi şirketlere emek, devlet ve toplum tarafından dayatılan sınırlamaların ortadan kaldırılması ya da aşındırılması vardı.

Küreselleşmenin Üç Kriz Âni

Küreselleşmeci projenin derinleşen krizinde üç ân yaşanmıştır.

Birincisi 1997'de Asya'da yaşanan mali krizdir. Doğu Asya'nın gururlu 'kaplanlarının' süngüsünü düşüren bu olay, küreselleşmenin anahtar öğelerinden birinin -sermaye akışını, özellikle de mali sermaye ile spekülatif sermaye akışını desteklemek için sermaye hesapları üzerindeki kontrolün kaldırılmasının bir sonucu olarak- istikrarsızlaştırma olduğunu ortaya koymuştur. Asya mali krizi, aslında, küresel mali akışla ilgili liberalizasyonun 1970'lerin sonunda başlamasından itibaren yaşanılan (en az) sekiz büyük mali krizin sonuncusudur.[3] Sermaye piyasasının liberalizasyonunun nasıl büyük bir istikrarsızlık yaratacağı, Tayland'da 1 milyon, Endonezya'da ise 21 milyon insanın birkaç hafta içinde yoksulluk sınırının altına düşmesiyle gözler önüne serilmiştir.[4]

3 Bkz. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı, *Trade and Development Report 1998*; ve B. Eichengreen ve Donald Mathieson (1998) *Hedge Fund and Financial Markets* Occasional Paper 166 (Washington, DC: Uluslararası Para Fonu).

4 Chomthongdi Jacques-chai (2000) 'The IMF's Asian Legacy', *Prague 2000: Why We Need to Decommission the IMF and the World Bank* (Bangkok: Focus on the Global South), s. 18, 22.

Asya mali krizi IMF'nin, serbest sermaye akışının küresel ölçekteki ana organının, 'Stalingrad'ı idi. IMF'nin 100 civarında gelişmekte olan ve geçiş dönemi yaşayan ekonomiyi 'yapısal uyum'a tabi kılma yönündeki iddialı girişiminin geride neler bıraktığına tekrar bakılmış ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) gibi kuruluşların daha 1980'lerde dikkat çektiği şeylerin bugün birer gerçekliğe dönüşmüş olduğu görülmüştür. Deregülasyonu, ticaretin serbestleştirilmesini ve özelleştirmeyi hızlandırmak için tasarımlanan yapısal uyum programları hemen her yerde durgunluğu kurumsallaştırmış, yoksulluk ve eşitsizliği artırmıştır.

Thomas Kuhn'un *The Structure of Scientific Revolutions* (*Bilimsel Devrimlerin Yapısı*)[5] adlı klasik yapıtında belirttiği gibi, bir paradigmanın gerçekten de krizde olduğunun göstergesi o paradigmanın en iyi uygulayıcılarının onu terk etmesidir. Neoklasik ekonomide Asya'daki mali krizden hemen sonra, fizikte Kopernik paradigmasının krizi esnasında olup bitenlere benzer şeyler yaşandı: önemli entelektüeller sürüden ayrılmaya başladı -bunlar arasında 1990'ların başında Doğu Avrupa'da şok tedaviyle 'serbest piyasa'ya geçilmesini savunan Jeffrey Sachs, Dünya Bankası'nın eski başekonomisti Joseph Stiglitz, sermaye akışları üzerinde küresel bir denetim kurulmasını talep eden Columbia Üniversitesi profesörü Jagdish Bhagwati ve küresel finans sistemindeki denetim eksikliğini kınayan George Soros (Soros'un yakındığı şey aslında kendisinin zengin olmasını sağlaşan şeydir) sayılabilir.

Küreselleşmeci projenin ikinci kriz ânı kendisini, Aralık 1999'da Seattle'da DTÖ'nün üçüncü bakanlar toplantısının çöküşüyle gösterdi. Seattle, bir süredir kabarmakta olan üç ana hoşnutsuzluk ve çatışma dalgasının ölümcül kesişme noktasıydı:

- Gelişmekte olan ülkeler, 1995'te imzalamaya zorlandıkları Uruguay raundu anlaşmalarının hakkaniyetten uzak maddelerinden rahatsızdı.
- DTÖ'ye karşı kitlesel bir halk muhalefeti (küresel sivil toplumun sayısız sektöründe) zuhur etti; bunlar arasında çiftçiler,

5 T.S. Kuhn (1962) *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago ve Londra: University of Chicago Press).

balıkçılar, sendikacılar ve çevreciler vardı. Bünyesindeki pek çok anlaşmayla bu sektörlerin esenliğine bir tehdit oluşturan DTÖ, küresel sivil toplumu kendisine karşı birleştirmeyi başardı.

- AB ile ABD arasında, özellikle Uruguay Raundu'yla üzeri örtülen tarım konusunda olmak üzere, çözüme kavuşturulmamış ticari anlaşmazlıklar vardı.

Bu üç öğe bir araya gelip Seattle'da bir patlama yarattı; gelişmekte olan ülkeler Seattle Kongre Merkezi'nde Kuzey diktasına karşı isyan bayrağı açtı, 50.000 kişi sokaklara döküldü, gündemdeki farklılıklar AB ile ABD'nin bakanlar toplantısını kurtarmak için uyum içinde hareket etmelerini engelledi. Seatle bozgununun tozu dumanı yatışır yatışmaz Britanya Devlet Bakanı Stephen Byers krizin özünü şu sözlerle ortaya koydu: 'DTÖ, bugünkü haliyle yoluna devam edemez. 134 üyesinin tümünün birden ihtiyaç ve özlemlerini karşılaması için temel ve radikal bir değişime gitmek zorundadır.'[6]

Krizin üçüncü ânını borsaların çöküşü ve Clinton genişlemesinin sona erişi oluşturdu. Bu, sadece borsa köpüğünün patlaması değil, kapitalizmin aşırı üretimden (aşırı üretimin başlıca tezahürüyse muazzam miktardaki aşırı kapasiteydi) kaynaklanan klasik krizinin kaba bir biçimde yeniden öne sürümüydü. ABD'de şirket kârları 1997'den çöküş ânına dek artış göstermemişti. Bu durum sanayi sektöründeki kapasite fazlalılığıyla ilintiliydi, en çarpıcı örneği de o sorunlu telekomünikasyon sektörü oluşturuyordu, bu sektörde kurulu kapasitenin ancak %2,5'inden küresel ölçekte istifade ediliyordu. Reel ekonominin yaşadığı durgunluk sermayenin finans sektörüne kaymasına yol açtı, bu da hisselerin baş döndürücü bir hızda değerlenmesine neden oldu. Fakat finans sektöründeki kârlılık reel ekonominin kârlılığından çok fazla uzaklaşamayacağı için, borsadaki kâğıtların değerinde çöküş olması kaçınılmazdı ve bu da Mart 2001'de gerçekleşti, böylece uzun sürecek bir durgunluğun ve deflasyonun önü açılmış oldu.

Mevcut durgunluğun ya da deflasyonun ve onun resesyonun eşiğinde sendeleyip durmasının belki de daha geniş bir yapısal nedeni

6 Akt. 'Deadline Set for WTO Reforms', *Guardian News Service*, 10 Ocak 2000.

vardır. Bu durum belki de, birçok iktisatçının da belirttiği gibi, o ünlü 'Kondratieff döngüsü'nün sonuna gelmiş olmamızdan kaynaklanmaktadır. Rus iktisatçı Nikolay Kondratieff tarafından geliştirilen bu kuram, küresel kapitalizmin ilerlemesine salt kısa erimli iktisadi döngülerin değil, aynı zamanda uzun erimli 'süper döngüler'in de damgasını vurduğunu öne sürer. Kondratieff döngüleri kabaca 50-60 yıllık dalgalardır. Kondratieff döngüsünün yükselen eğrisini yeni teknolojilerin yoğun bir şekilde kullanılması teşkil eder; teknolojik istismar olgunlaştığında tepe noktaya ulaşılmış demektir, ardından eğri aşağı doğru iner (bu evrede yeni teknolojiler henüz deneme aşamasındayken eski teknolojilerin giderek daha az kazanç ürettiği görülür) ve en sonunda uzun sürecek bir deflasyon dönemine girilir.

Son dalganın çukur kısmı 1930'lar ile 1940'lar arasıydı, bu dönemi karakterize eden iki büyük olay vardı: Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı. Halihazırdaki dalga 1950'lerde yükselmeye başladı ve 1980'lerle 1990'larda tepe noktasına ulaştı. Enerji, otomotiv, petrokimya ve imalat sanayilerinde savaş sonrasında görülen ilerlemeler ve bu sektörlerin kârlılığı sona erdi, bu arada enformasyon teknolojisi görece emekleme aşamasındaydı. Bu açıdan bakıldığında, 1990'ların sonundaki 'Yeni Ekonomi'nin, birçok iktisatçının inandığının aksine, iktisadi döngünün aşkın hali değil, fakat müzmin bir deflasyon dönemine girmeden önce yaşadığımız süper döngünün son parlak evresi olduğu görülür. Bir başka deyişle, mevcut konjonktürün özgünlüğü, halihazırdaki kısa erimli dalganın aşağıya doğru inen eğrisinin Kondratieff süper döngüsünün inişe geçmesiyle çakışmasında yatmaktadır. Bir diğer ünlü iktisatçı Joseph Schumpeter'in ifadesiyle, küresel ekonomi uzatmalı bir 'yaratıcı yıkım' dönemine doğru koşar adım ilerlemektedir.

George W. Bush'un Yeni Ekonomisi

Küreselleşmenin, neoliberalizmin, aşırı üretimin ve kapitalist meşruiyetin birbiriyle kesişen krizleri, Bush yönetiminin ekonomik politikalarını, özellikle de onun tek taraflı hamlelerini anlamamızı sağlayacak bağlamı oluşturmaktadır. Büyük şirketlerin küreselleş-

meci projesi, küresel kapitalist elitlerin dünya ekonomisini ve birbirlerine olan bağımlılıklarını genişletmedeki ortak çıkarını ifade etmekteydi. Ne ki küreselleşme, ulusal elitler arasındaki rekabeti ortadan kaldıramadı. Gerçekte, ABD ile Avrupa'nın hâkim elitleri daha çok milliyetçi nitelikte olan fraksiyonlara bölünmüştü; ayakta kalmak ya da gönenç içinde yaşamak için devlete dayanmak durumundaydılar (ABD'deki askeri-sınai kompleksi örneğinde olduğu gibi). 1980'lerden bu yana, hâkim elit sınıfın büyüyen dünya ekonomisinde küresel kapitalist sınıfın ortak çıkarını vurgulayan küreselleşmeci fraksiyonu ile ABD şirketlerinin çıkarlarının üstünlüğünün temin edilmesini isteyen milliyetçi/hegemonist fraksiyonu arasında kıran kırana bir mücadele hüküm sürmektedir.

Robert Brenner'ın da işaret ettiği gibi,[7] Bill Clinton'un ve Hazine Bakanı Robert Rubin'in politikaları, dünya ekonomisinin genişlemesine, küresel kapitalist sınıfın gönencinin temeli olarak büyük önem veriyordu. Sözgelimi, 1990'ların ortalarında bu ikili güçlü bir dolar politikası uyguladı; bu, Japon ve Alman ekonomilerinin canlanmasını teşvik etmek anlamına geliyordu, böylelikle bu ülkeler ABD patentli mal ve hizmetler için birer pazar işlevi görebilecekti. Öncesinde, daha milliyetçi Reagan yönetimiyse, ABD ekonomisinin Japon ve Alman ekonomileriyle rekabette üstünlüğü yeniden ele geçirmesi için zayıf dolar politikası izlemişti. George W. Bush yönetimiyle birlikte, zayıf dolar politikasını da içeren ekonomi politikalarına geri döndük; bu da diğer merkez ekonomilerinin aleyhine işleyen ve küresel bir gerileme durumundaki küresel kapitalist sınıfın çıkarları yerine ABD sermaye elitlerinin çıkarlarını kollayan bir ABD ekonomisini yeniden canlandırmak demekti.

Bu yaklaşımın vurgulamaya değer bazı özellikleri şunlardır:

- Bush'un ekonomi politiği, Amerikan devleti tarafından yönetilmeyen bir küreselleşme sürecinden mümkün olduğunca sakınma üzerine kuruludur. ABD, sürecin dinamiklerinin, kendi ekonomik gücüne nüfuz etmemesini tercih eder.

7 Bkz. R. Brenner (2002) *The Boom and the Bubble* (New York: Verso), s. 128-133.

Küreselleşmeyi salt piyasanın yönlendiriciliğine terk etmek ABD'nin kilit önem taşıyan şirketlerinin küreselleşmenin kurbanı olmasına ve böylelikle ABD'nin kendi ekonomik çıkarlarından fedakârlıkta bulunmasına sebep olabilir. Dolayısıyla, serbest piyasa retoriğine rağmen, konu ticaret, yatırım ve hükümet sözleşmelerinin yönetimine gelince adamakıllı korumacı kesilen bir grupla karşı karşıyayız. Öyle görünüyor ki Bush tayfasının mottosu 'ABD için korumacılık, geri kalanımız içinse serbest ticaret'tir.

- Bush'un yaklaşımı, küresel bir ekonomik yönetişim biçimi olarak, çoktaraflılığa büyük bir kuşku duyulmasını içerir; zira çoktaraflılık küresel kapitalist sınıfın çıkarlarını genel olarak kollasa da, pek çok durumda, ABD şirketlerinin tikel çıkarlarıyla çelişmektedir. Bush ve tayfasının DTÖ'ye karşı giderek çelişik duygular beslemesi, bu örgütün ABD'nin istemediği pek çok karara imza atmış olmasından kaynaklanmaktadır; bu kararlar bir bütün olarak küresel kapitalizmin çıkarlarına hizmet etse de ABD sermayesine zarar verebilmektedir.
- Gene Bush tayfası açısından, gücün nihai modalitesi stratejik güçtür. Ekonomik güç stratejik güce ulaşmada bir araçtır. Bu şu olguyla ilişkilidir: Bush döneminde yönetici elit sınıfın baskın fraksiyonu Soğuk Savaş'ı kazanan askeri-sınai *establishment*tır. Bu eksen üzerinde küreselleşmeciler ile tektaraflı politikalardan yana olanlar/ milliyetçiler arasındaki çatışma, Çin'e yönelik yaklaşımda kendini göstermektedir. Küreselleşmeci yaklaşım Çin'in ABD sermayesi için bir yatırım alanı ve pazar olarak taşıdığı önemi göz önüne alarak bu ülkeyle angajmana girilmesine vurgu yaparken, milliyetçiler Çin'i esas olarak stratejik bir düşman gözüyle görmekte ve bu ülkenin büyümesine yardımcı olmaktansa onu kısıt altında tutmayı tercih etmektedirler.
- Söylemesi bile fazla, Bush paradigmasında çevre yönetimine yer yoktur, bu ABD'yi değil, başkalarını kaygılandırması gereken bir problem olarak görülmektedir. Sözgelimi, genetiği

değiştirilmiş organizmalarla (GDO) ilgili çevreci kaygıların ABD'yi küresel rekabette yüksek teknolojiye dayanan üstünlüğünden yoksun bırakmaya yönelik bir Avrupa komplosu olduğuna inanan güçlü bir şirketler lobisi vardır.

Eğer bunlar eylem için birer öncül olarak alınırsa, ABD'nin ekonomi politikasına son zamanlarda damgasını vuran şu öğeleri anlamak kolaylaşacaktır:

- *Ortadoğu petrolünün kontrolünü ele geçirmek.* Bu, Bush yönetiminin Irak'ı işgal etmesindeki tek amaç olmasa da elbette ki en üst sırada yer alan amaçlarından biriydi. ABD'nin Atlantik ötesi ilişkisinin asal veçhesi Avrupa'yla olan rekabettir, dolayısıyla bunun hedefinde kısmen Avrupa da vardır. Fakat belki de daha stratejik hedef, ABD'nin stratejik düşmanı olarak görülen enerji fakiri Çin'in bölgenin enerji kaynaklarına erişimini kontrol etmek için bu kaynakları önceden kendisine mal etmektir.[8]
- *Ticaret ve yatırım konularında saldırgan bir korumacılık.* ABD birbiri ardınca korumacı edimlerde bulunmaktadır, bu konudaki en yüzsüz edimlerden biri Doha Bildirgesi'nin kamu sağlığıyla ilgili konuları fikri mülkiyet haklarının üzerinde tutmasına karşı, kendi güçlü ilaç lobisinin talebine cevaben, hasta haklarını sadece üç hastalığı kapsayacak şekilde sınırlaması ve böylece DTÖ'deki müzakerelerin önünü tıkaması oluşturmaktadır. Washington, çıkmaza giren DTÖ müzakerelerini hâl yoluna koymak için çok istekli gözükse de, çabasını büyük ölçüde Amerikalar Serbest Ticaret Anlaşması gibi iki taraflı ya da çoktaraflı ticaret anlaşmalarının imzalanmasına (AB, benzer anlaşmaları imzalamadan önce) yönlendirmiştir. Gerçekten de 'serbest ticaret anlaşmaları' terimi yanlış bir adlandırmadır, çünkü bunlar yalnızca bir tarafın tercihine dayanan ticaret anlaşmalarıdır.
- *Stratejik mülahazaları ticaret anlaşmalarına eklemlemek.*

8 David Harvey, Küreselleşme Trendleri başlıklı konferansta yapılan konuşma, California Üniversitesi (Santa Barbara), 1-4 Mayıs, 20003.

ABD Ticaret Temsilcisi Robert Zoellick yakın zamanda yaptığı bir konuşmada, 'Birleşik Devletler'le serbest ticaret anlaşması yapmak isteyen ülkelerin uygun bulunması için iktisadi ve ticari kriterlerin ötesinde başka bazı kriterleri de yerine getirmeleri gerektiğini' açıkça belirtmiştir. 'Bu ülkeler, asgari düzeyde, ABD'nin potansiyel FTA ortaklarını seçmesine kılavuzluk edecek 13 kriterin bir parçası olarak, Birleşik Devletler'in dış politikası ve ulusal güvenlik hedefleri doğrultusunda onunla işbirliği yapmak durumundadırlar.' Gelgelelim, serbest ticaret öğretisine belki de en fazla bağlılık gösteren hükümetlerden biri olan Yeni Zelanda hükümetine bugüne dek herhangi bir serbest ticaret anlaşması önerilmedi, çünkü bu ülke kendi karasularına nükleer gemilerin girmesini engellemektedir, ABD de bunu kendisine yönelik bir hareket olarak algılamaktadır.[9]

- *Ekonomik krizin maliyetini merkez ekonomileri içerisindeki rakiplerin sırtına yüklemek ve ABD ekonomisine yeniden rekabet gücü kazandırmak için doların değerini manipüle etmek.* Doların avro karşısında yavaş yavaş değer kaybetmesi piyasa temelli bir ayarlama olarak yorumlanabilir, fakat %25'lik bir değer düşüşü -en azından- iyi niyetli bir ihmal olarak görülemez. Bush yönetimi bunun komşuyu fakirleştirme politikası olduğunu yalanlayan açıklamalarda bulunsa da, ABD basınındaki ekonomi yazarları bunun ABD ekonomisini, AB ve diğer merkez ekonomilerin aleyhine, canlandırma girişimi olduğunu söyleyerek işin içyüzünü ortaya koymuşlardır.
- *ABD sermayesinin çıkarlarını kollamak için çoktaraflı organların saldırganca manipüle edilmesi.* AB'nin örgüt içerisindeki ağırlığından dolayı bunu DTÖ'de gerçekleştirmek öyle kolay gözükmese de, ABD hâkimiyetinin çok daha etkin bir şekilde kurumsallaştığı IMF ve Dünya Bankası'nda bu hedefe

9 'Zoellik, FTA Adaylarının ABD Dış Politikasını Desteklemeleri Gerektiğini Söyledi,' *Inside US Trade*, 16 Mayıs 2003. Bu yazı Zoellik'in 8 Mayıs 2003'te yaptığı konuşmayı özet olarak vermektedir.

ulaşmak daha kolaydır. Sözgelimi, pek çok Avrupa hükümetinin destek vermesine rağmen, IMF yönetiminin gelişmekte olan ülkeleri bir şekilde alacaklılarından koruyacak ve onların borçlarını yeniden yapılandırmalarına imkân verecek Ülke Borçlarının Yeniden Yapılandırılması Mekanizması (SDRM) oluşturulması yönündeki teklifi ABD Hazinesi tarafından yakınlarda torpillendi. Çok zayıf bir mekanizma olsa da SDRM, Amerikan bankalarının çıkarını gözeten ABD Hazinesi tarafından veto edildi.[10]

- *Son olarak, sıradaki tartışma konusu için özellikle geçerli bir noktadır bu, çevre krizinin yükünü hem gelişmekte olan ülkelerin hem de diğer merkez ekonomilerinin sırtına yüklemek.* Bush tayfası içerisinde kimileri bir çevre krizinin olduğuna inanmasa da, diğerleri küresel ölçekte sera etkisi yaratan gazların salınımının bugünkü hızda sürdürülmesinin artık imkânsız olduğunu görüyor. Ne ki Bush yönetimi çevre krizini hafifletici düzenlemelerin sıkıntısını/yükünü diğer ülkelerin çekmesini istiyor, çünkü bu tutum sadece çevresel yönden verimsiz ABD endüstrisini bu tür düzenlemenin doğuracağı maliyetlerden bağışık tutmakla kalmayacak, aynı zamanda diğer ülkelere düşen maliyeti artırarak onları köstekleyecek ve böylelikle ABD ekonomisine küresel rekabette üstünlük kazandıracaktır. Washington'un İklim Değişikliğine İlişkin Kyoto Protokolü'nü imzalamaya yanaşmamasının arkasında fundamentalist bir körlük değil, çiğ bir iktisadi reel-politik yatmaktadır.

Aşırı Genişleme Ekonomisi ve Politikası

Bush yönetiminin ekonomi politikalarının muhtemel sonuçlarıyla ilgili herhangi bir tartışma, stratejik hedeflerle çok yakından bağlantılı olması hasebiyle, hem ABD ekonomisiyle küresel ekono-

10 ABD Hazine Bakanlığı ile IMF yetkilileri arasında giderek keskinleşen ihtilaflar hakkında bilgi edinmek için bkz. Nicola Bullard (2002) 'Tpe Puppet Master Shows his Hand', *Focus on Trade*, Nisan; http://focusweb.prg/popups/articleswindow.php?id=41.

minin durumunu hem de o büyük stratejik tabloyu hesaba katmak zorundadır. Başarılı bir emperyal yönetimin temelinde ulusal ve küresel ekonomilerin genişlemesi vardır –önümüzdeki deflasyon ve durgunluk dönemi bu tür genişlemenin önünde tıkaç oluşturacaktır, bu da muhtemelen kapitalistler arasındaki rekabeti kızıştıracaktır.

Dahası, kaynaklar salt ekonomik ve politik kaynakları değil, politik ve ideolojik kaynakları da içermektedir. Çünkü meşruiyet olmazsa -Gramsci'nin deyimiyle, yönetilenlerin yönetim sisteminin adil olduğu yolunda bir 'konsensüs'e varmaları söz konusu olmazsa- emperyal yönetim kalıcı olamaz.

Benzer bir sorunla karşılaşan eski Romalılar, imparatorluklarının uzun dönemde istikrarını sağlamak için bir çözüm yolu buldular; bu çözüm, o zamana dek ulaşılmış en kapsamlı kolektif/kitlesel bir bağlılık yarattı ve imparatorluğun 700 yıl ayakta kalmasını sağladı. Romalıların çözümü sadece (ya da ilkesel olarak bile) militer nitelikli değildi. Romalılar başarılı bir emperyal tahakkümün önemli bileşenlerinden birinin, tahakküm altındakilerin Roma düzeninin 'haktanırlığı' üzerindeki konsensüsü olduğunun farkına varmışlardı. Sosyolog Michael Mann'ın *Sources of Social Power* adlı klasikleşmiş yapıtında belirttiği gibi, 'belirleyici eşik çizgisi' askeri olmaktan çok siyasiydi: 'Romalılar, yavaş yavaş ve farkında olmaksızın, yaygın/geniş bir teritoryal yurttaşlık icat ettiler.'[11] Roma yurttaşlığının hâkim grupların yanı sıra imparatorluğun her yerindeki insanları da -köleler hariç- kapsayacak şekilde yaygınlaşması, 'muhtemelen en geniş kolektif mobilize bağlılık' örneğini doğuran büyük bir siyasi başarıydı. İmparatorluğun herkese barış ve gönenç getireceği yolundaki vizyonun siyasi yurttaşlıkla birleşmesi, meşruiyet diye adlandırılan o soyut fakat başat moral öğeyi yaratıyordu.

Söylemesi bile fazla, yurttaşlığın yaygınlaşması ABD emperyal düzeninde hiçbir rol oynamamaktadır. Gerçekte ABD yurttaşlığı dünya nüfusunun çok ufak bir azınlığına nasip olan ve kıskançlıkla

11 Michael Man (1986) *The Sources of Social Power*, c. 1 (Cambridge: CUP, 1986), s. 254.

korunan bir ayrıcalıktır, ABD sınırlarından geçiş çok sıkı bir kontrole tabidir. Bağımlı halklar entegre edilmemeli fakat ya kuvvet ya da kuvvet kullanma tehdidi ya da küresel/bölgesel yönetimler ve kuruluşlar marifetiyle kontrol altında tutulmalıdır (DTÖ, Bretton Woods sistemi, NATO ve benzer yapılar giderek emperyal merkezin çıkarlarına daha fazla hizmet edecek şekilde manipüle edilmektedirler).

Yurttaşlığın herkesi kapsayacak şekilde yaygınlaşması Amerikan emperyalizminin kullandığı bir gereç olmadı hiç; Washington, 1945 sonrası dönemde komünizmle mücadele ederken, kendi küresel iktidarını meşru kılmak için bir formül üretti. Bu formül iki öğeden oluşuyordu: küresel yönetişim sistemi olarak çoktaraflılık ve liberal demokrasi.

Soğuk Savaş'ın hemen ardından Pax Romana'nın modern bir versiyonuna ilişkin yaygın beklentiler ortaya çıktı. Liberal çevrelerde ABD'nin, sahip olduğu süper güç statüsünü kendi hegemonyasını kurumlaştıracak, fakat aynı zamanda İmparator Augustinos'un kurduğuna benzer bir barış ortamını yerkürenin her yerinde tesis edecek bir çoktaraflı düzene payanda yapacağı yönünde umutlar vardı. Bu, ekonomik küreselleşmenin ve çoktaraflı yönetişimin yoluydu, fakat George W. Bush'un tektaraflılığının bertaraf ettiği yol da buydu.

Frances Fitzgerald'ın *Fire in the Lake*'de belirttiği gibi, liberal demokrasiyi yaygınlaştırma vaadi, Soğuk Savaş esnasında Amerikan silahına eşlik eden çok güçlü bir idealdi.[12] Ne ki günümüzde, Washington ya da Westminister tipi liberal demokrasi, gelişmekte olan dünyada sıkıntıdadır: bu tür demokrasi Filipinler'de, Müşer-

12 Frances Fitzgerald (1973) *Fire in the Lake* (New York: Random House), s. 116. 'Birleşik Devletler'in vizyonunun dünyanın her yerine demokrasi götürmek olduğu düşüncesi, 1950'lerde Amerikan politikasının beylik öğelerinden biri olmuştu. Demokrasi, yani özel mülkiyet hakkıyla sivil özgürlükleri birleştiren temsili demokrasi, belli çevrelerce, Birleşik Devletler eliyle Üçüncü Dünya'ya götürülmesi gereken bir şey olarak görülüyordu. Demokrasi, Amerika'nın sadece komünizme olan muhalefetinin temelini değil, aynı zamanda bu muhalefetin işe yaramasını garanti etmek için de pratik bir metot sağladı.'

ref yönetiminden önceki Pakistan'da ve Latin Amerika'da oligarşik egemenliğin üzerini örten bir şaldan ibarettir. Amerika'daki liberal demokrasi de aslında günden güne daha az demokratik ve daha az liberal olmaktadır. Gelişmiş dünyanın yok denecek kadar az bir kısmı, büyük şirketlerin parasıyla beslenen ve yozlaşan bir sistemi model olarak almak eğilimindedir.

ABD hegemonyası üzerinde bir konsensüs oluşturmak için gerek duyulan moral vizyonun yenilir yutulur hale getirilmesi oldukça güç olacaktır. Aslında bugünlerde Washington'da, konsensüs yaratmak için en etkili aracın kuvvet kullanma tehdidi olduğu yolunda bir kanaat oluşmuştur. Dahası, Arap dünyasına demokrasi götürmekten dem vurulsa da, Robert Kagan ve Charles Krauthammer gibi etkili yeni muhafazakâr kalemlerin başlıca amacının, liberal demokratik mekanizmaları manipüle ederek çoğulcu bir rekabet yaratmak ve böylece Arap birliğini yok etmek olduğu açıkça ortadadır. Araplara demokrasi götürmek, sonradan laf olsun diye söylenmiş bir slogan bile değildir.

Bush tayfası yeni Bir Pax Romana yaratmakla ilgilenmemektedir. Onların istediği şey Pax Americana'dır: bu sayede Araplar gibi bağımlı halkların büyük bölümünün ölümcül Amerikan gücüne saygı duyması sağlanacak, bu arada Filipinler hükümeti gibi diğer grupların bağlılığı nakit para vaadiyle satın alınacaktır. Yerkürede yaşayan insanların büyük çoğunluğunu emperyal merkeze bağlamak gibisinden moral bir vizyona sahip olmayan bu yönetim tarzı, insanlarda ancak tek bir duygu uyandırabilir: direnme.

Tek taraflılığın en büyük problemi aşırı yayılmadır ya da ABD'nin hedefleriyle bu hedeflere ulaşmak için gerek duyulan kaynaklar arasındaki örtüşmezliktir. Aşırı yayılma görecelidir; yani, büyük ölçüde, direnişin bir fonksiyonudur. Aşırı yayılan bir güç, askeri gücünde önemli bir artış kaydetse bile, ona yönelik direniş daha da büyük bir artış gösterdiğinde, gerçekte kendini daha kötü bir durumda bulabilir. Aşırı yayılmanın en önemli göstergelerinden bazıları şunlardır:

- Washington'un Irak'ta sömürge idaresinin güvenli bir temeli olarak işlev görecek yeni bir siyasi düzen yaratmada sürekli başarısızlığa uğraması;
- Afganistan'da ABD yanlısı rejimi, Kabil dışında, konsolide edememesi;
- Önemli bir müttefik olan İsrail'in, Washington'un sınırsız desteğine rağmen, Filistin halkının ayaklanmasını bastıramaması;
- ABD'nin Ortadoğu'da, Güney Asya'da ve Güneydoğu Asya'da Arap ve Müslüman halklarda uyandırdığı tepkinin İslamcı fundamentalistlere yoğun ideolojik kazanımlar sağlaması –Usame Bin Ladin'in de ilk planda beklentisi bu yöndedir;
- Soğuk Savaş dönemine ait Atlantik İttifakı'nın çöküşü ve merkezinde Almanya ile Fransa'nın yer aldığı yeni bir karşı ittifakın ortaya çıkması;
- ABD'nin tek taraflı politikalarına, militarizmine ve ekonomik hegemonyasına karşı küresel ölçekte güçlü bir sivil toplum hareketinin oluşması (bu son zamanlarda kendisini küresel savaş karşıtı hareket olarak ifade etmektedir);
- Bush yönetimi Ortadoğu'yla meşgulken Washington'un arka bahçesinde -Brezilya, Venezüella ve Ekvador'da- neoliberalizm ve Amerikan karşıtı akımların iktidara gelmesi;
- Askeri harcamalar giderek bütçe açıklarına bağımlı oldukça ve bütçe açıkları da giderek daha fazla yabancı kaynaklardan alınan finansmana bağımlı hale geldikçe, bu durum zaten durgunluğun pençesinde kıvranmakta olan bir ekonomide daha fazla gerilim ve stres yaratmaktadır: özcesi, militarizmin ABD ekonomisi üzerinde giderek artan olumsuz etkileri vardır.

Sonuç olarak, küreselleşmeci proje krizdedir. Bu projenin Demokrat ya da Liberal Cumhuriyetçi bir başkanlık tarafından tekrar gündeme getirilip getirilmeyeceği sorusu gözden ırak tutulmamalıdır; zira ABD sermayesi içerisinde Bush yönetiminin tek taraflı

hamlelerine muhalif olan bazı etkili küreselleşmeci sesler vardır –George Soros bunlardan biridir.[13] Fakat bize göre, bu pek muhtemel değildir: tek taraflılık bir süre daha dizginleri elinde tutacaktır.

Özetle, tarihsel bir girdaba girmiş bulunmaktayız: bu tarihsel momente ekonomik krizler, küresel direnişin yayılması, merkez devletler arasında güç dengesinin yeniden gözükmesi ve emperyalistler arası süreğen çelişkilerin yeniden ortaya çıkışı damgasını vurmaktadır. ABD'nin gücünü sağlıklı bir şekilde değerlendirmekle beraber fazla da abartmamalıyız. ABD'nin aşırı yayılmışlığının bariz göstergeleri ve gücün tezahürü olarak gözüken şeyler aslında stratejik zayıflık belirtileri olabilir.

13 Bkz. George Soros, 'America's role in the World', Paul H. Nitze İleri Uluslararası Araştırmalar Okulu'nda (Washington, DC) 7 Mart 2003 tarihinde yapılan konuşma. 'BM şemsiyesi olmaksızın NATO müdahalesi' de dahil olmak üzere Balkanlar'a müdahale edilmesini destekleyen Soros, makul olmayan bir fundamentalizmden kaynaklanması ve ABD'nin dünyanın geri kalanıyla olan ilişkilerinde derin çatlaklar açması sebebiyle Irak savaşını kınadı. Soros'un dillendirdiği argümanlar salt Washington'daki liberal demokrat çevrelerde değil, Cumhuriyetçi Parti içerisinde ve Wall Street'te de kendine yandaş bulan argümanlardır.

4

Emperyalist Küreselleşme ve Güney Asya'nın Ekonomi Politiği

JAYATI GHOSH

Yirmi Birinci Yüzyılın Başında Emperyalizm ve Küresel Ekonomi

Öncelikle, yeni yüzyılın şu ilk yıllarında kapitalist dünya ekonomisinin iki özelliğine dikkat çekmek gerekiyor. Birincisi, emperyalizmin, küresel ekonomik ilişkilerin tanımlayıcı özelliği olarak süregelen ağırlıklı önemidir (emperyalizmin geniş tanımı ise büyük sermayenin değişik bölgeler üzerinde kontrol kurma savaşımıdır). İkincisi, günümüz emperyalizmi, Lenin'in yaklaşık bir yüzyıl önce kapitalizmin tekelci aşaması diye tanımladığı emperyalizmden bazı önemli noktalarda farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar, bir ölçüde, düpedüz tarihin -hem kurumların hem de kapitalist süreçlerin geçirdiği evrimin- sonucudur. Fakat bunlar, ekonomik liberalizasyonun diğer biçimleri kadar, yeni emperyalizme esas şeklini veren özellikler olarak, aynı zamanda ticaretin ve sermaye piyasalarının yakın geçmişte deregülasyon işlemlerinden geçmesinin yarattığı etkilerin de bir sonucudur (bunlar 'küreselleşme' diye adlandırılan şeyin özünü oluşturur).

Dolayısıyla, günümüz dünya ekonomisi açısından bakıldığında, on dokuzuncu yüzyıl sonunun emperyalist küreselleşmesinden farklı olan bir dizi önemli özellik teşhis edilebilir. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Hem üretimin hem de finansın o çok önem verilen uluslararasılaşma ve yoğunlaşma sürecinden geçmesinin doğurduğu sonuçlar;
- Mali sermayenin artan tahakkümü ve değişen doğası;
- Emperyalistler arası rekabet üzerindeki etkiler (ya da böyle bir rekabetin olmaması);
- Tarihin erken dönemlerinde doğrudan askeri ya da siyasi yollardan ulaşılan hedeflere bu kez çoktaraflı kuruluşları ve kurallı rejimleri kullanarak erişmek;
- Küresel kapitalizmin sistemik istikrarsızlığının değişen doğası;
- Günümüzde çekişmelere konu olan yeni teritoryal ekonomi biçimleri;
- Büyük şirketlerin küresel egemenliğini güçlendiren ama aynı zamanda onlarla uluslararası düzlemde hesaplaşma olanağı da sağlayan teknolojik değişmeler; medya endüstrisinin küresel ölçekte yayılması, özelleşmesi ve yoğunlaşmasının doğurduğu sonuçlar.

Üretimin uluslararasılaşmasının yanı sıra sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin, kimi önemli içerimleriyle birlikte, büyük boyutlara ulaştığı açıktır. Küreselleşmenin şu son evresine, tarihten aşina olduğumuz üzre, ekonomik faaliyetin yoğunlaşmasıyla ilgili bazı çok güçlü ve süpürücü dalgalar damgasını vurmuştur. Çokuluslu şirketlerin faaliyetleri açısından, üretimin dikey çizgilerle ayrışması olasılığı (bu durum üretim sürecinin kimi parçalarının yeniden konumlandırılmasına ve coğrafi yönden birbirinden ayrılmasına imkân vermektedir) üretimin uluslararası düzlemde daha büyük bir dikey entegrasyonla kontrol edilmesiyle ilişki içerisinde olmuştur. Dahası, özellikle son on yılda, sadece büyük imalat sanayilerinde değil, aynı zamanda hizmetler sektöründe ve altyapı hizmetlerinde bile, sınırları aşan şirket birleşmeleri ve evliliklerine tanık olduk. Ekonomik faaliyetteki artan yoğunlaşma, genelde, son yıllardaki resesyon ve düşüşün göstergesi olarak alınabilir; zira yoğunlaşma iktisadi döngünün inişe geçtiği evrede hep ön plana çıkar. Fakat bu süreç daha 'dinamik' sektörlerde de (telekomlar, medya ve

eğlence endüstrisi), hatta bu sektörlerin genişleme evrelerinde bile, göze çarpmaktadır. Ne ki bu süreç, bizi, çokuluslu yığışımlar ile bunların kendi hükümetleri arasındaki bağların ortadan kalktığını imleyen yanlış bir yoruma götürmemelidir. Bu bağlar daha zayıflamış gözükse de hâlâ mevcuttur ve büyük kapitalist güçlerin jeopolitik ve ekonomik stratejilerini etkilemeye devam etmektedir.

Uluslararasılaşma, elbette ki en çok finans sektöründe kendini göstermektedir. Spekülatif öğelerin oynadığı büyük rol, mali sermayenin ve üretken sermayenin birbirinden ayrılması (ve bir ölçüde de mali sermayenin üretken sermaye üzerinde üstünlük kurması), mali akışların ülkeler arasındaki sınırları aşan egemenliği etraflıca tartışmayı gerektiren konulardır. Ancak bu süreçlerin önemli bazı içerimlerinin bir dökümünü vermek mümkündür. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Sermaye piyasaları ile mal ve hizmet piyasalarının düzenleme hızları arasında büyük farklılıkların ortaya çıkması; bu, hem mali değişkenler açısından çok hızlı değişimlerin olduğu hem de reel ekonomilerin bundan önemli ölçüde etkilendiği anlamına gelir;
- Spekülatif sermaye akışlarının istikrarsızlaştırıcı rolü, bunun nispi fiyatların genel olarak daha oynak olmasına ve belli ekonomilerin değişen yoğunlukta dönemsel krizlere girmesine yol açması;
- Neredeyse bütün ülkelerde, özellikle para politikaları söz konusu olduğunda, ulusal ekonomi politikalarına getirilen kısıtlar/deflasyoncu itkiler; devletin (siyasi iknadan bağımsız olarak) bütün yurttaşların temel gereksinimlerini ve asgari sosyo-ekonomik haklarını temin etmede giderek yetersiz kalması;
- Paranın sürekli olarak yatırım için yeni alanlar (ya da yükselen pazarlar) keşfetme gereği duyması: bu da deflasyonun dünya ekonomisinin tekbiçimli bir süreci olmamasını, fakat her zaman sermaye girişi kaynaklı birkaç büyüme dönemini de beraberinde getirmesini sağlamaktadır.

Mali sermaye egemenliğinin emperyalistler arası rekabetin doğası üzerinde de etkileri olmuştur. Buradaki husus esas itibariyle şu-

dur: mali sermaye, ulusal kökenden bağımsız olarak, kendi yatırımlarının istikrarını sağlama çabasına girdiğinde, bir ölçüde, kapitalist çekirdeğin (özellikle de ABD hükümeti ile özel teminatların) istikrarına büyük önem verecektir. ABD borsalarında son zamanlarda görülen düşüşe, ABD mali varlıklarından geri durulmasına ve ABD dolarının dünya döviz piyasalarında değer kaybetmesine rağmen bunun anlamı şudur: Mevcut en önemli mali (paraya çevrilebilir) varlıklar açısından, belli ölçüde bir istikrar sağlama ve dolayısıyla böylesi bir istikrarın temelini oluşturan jeopolitik düzenlemeleri pekiştirme yönünde girişimler olacaktır. Bu gereklilik, salt ABD askeri hâkimiyetinin belirleyiciliğinin dışında farklı bir baskı kaynağı da yaratmaktadır. Bu, önemli kapitalist güçlerin can alıcı siyasi ve ekonomik alanlarda (DTÖ görüşmelerinde, ülke politikalarını doğrudan ya da dolaylı olarak ABD sermayesinin yararına işleyecek şekilde belirlemek için IMF'yi devreye sokmada, 'teröre karşı savaş'ta, 'haydut devletler'e yönelik muamelede vs.) birlikte hareket etme, en azından ABD'nin takındığı tavırlara örtülü olarak onay verme eğiliminde oldukları anlamına gelir. Gene bu, ABD'nin ekonomik ve siyasi konulardaki tek taraflılığının gönülsüz de olsa kabul edildiği (Süper 301 ya da ABD Çiftçi Yasası gibi tek taraflı korumacı önlemlerin sürekli biçimde uygulanmasına onay verilmesi, ABD ekonomisinin rekabet üstünlüğünün söz konusu olduğu sektörlerde çok taraflı liberalizasyona gidilmesi yönünde bastırılması, ABD'nin 'haydut devletler' diye tanımladığı devletlere karşı ortak askeri müdahaleler gerçekleştirilmesi vb.) anlamına gelir.

Yeni emperyalizmin, yeni kurumlarla uluslararası kurallar ve protokolleri kendi amacı doğrultusunda kullanmasına ek olarak, ekonomi alanındaki yeni biçimlenmeleri de kontrol etme mücadelesi içerisinde olduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Bu, geleneksel olarak anlaşıldığı haliyle ekonomi alanının (yani, doğal kaynakların, piyasaların ve emeğin) süregelen önemini yadsımak anlamına gelmiyor. Doğal kaynakların, özellikle de enerji ve petrol kaynaklarının kontrolü, emperyalizmin ana ilgi konusu olmaya devam etmektedir. Son zamanlarda gerçekleşen birçok olay bunu tanıtlamaya yeter: Afganistan'da petrol boru hattı inşa edilmesi yönündeki tekli-

fin ABD askeri müdahalesi ve bölgenin jeopolitiği açısından taşıdığı önem; başarısızlığa uğrasa da Venezüella'da halkın büyük desteğiyle seçilmiş bir başkana karşı darbe tezgâhlama girişimi; ABD yönetiminin, mümkün olan her yolu kullanarak Irak'ta zorla bir rejim değişikliği gerçekleştirmek istemesi. Bunlar günümüz emperyalizminin en pervasız dışavurumları olsa da, onun ekonomik içerimlerinin en fazla dillendirildiği alan gelişmekte olan yeni pazarlardır.

Bu yeni pazarlar iki şekilde geliştirilmeye ve erişilebilir kılınmaya çalışılmaktadır. Birincisi, gelişmekte olan ülkelerle eski sosyalist ülkelerin ticaret ve yatırım alanlarının liberalleştirilmesi yoluyla dışa açılmasıdır (IMF ve Dünya Bankası tarafından belirlenen koşullarda ve son zamanlarda da DTÖ kuralları ve çözüm prosedürleri doğrultusunda). Böylesi bir dışa açılma, hele buna bu yenilerde liberalleşmiş ekonomilerin sanayileşme hedefinden görece uzaklaşmaları eşlik ediyorsa, merkez kapitalist ülkelerde üretilen ürün ve hizmetler için yeni pazarlar anlamına gelir. İmalatla ilgili işlerin Kuzey'den Güney'e 'ihracından' kaynaklanan korkulara rağmen, Güney'in Kuzey'le olan ticaret dengesinin açık vermesi ve bu açığın giderek büyümesi elbette ki bir rastlantı değildir. Bununla bağlantılı bir olay da Güney'in ihraç ürünlerinin fiyatlarının düşük olmasıdır; bu da kompozisyonla ilintili bir yanılgıdan kaynaklanmaktadır: Giderek daha fazla sayıda gelişmekte olan ülke, borçlarını ödemek ya da ithalata daha fazla para ayırmak için ihracatlarını artırmaya zorlanmaktadır ya da onlara böyle yapmalarının kendileri için iyi olacağı söylenmektedir. Bu durum, merkez kapitalist ülkelerin işine yaramaktadır; bu ülkeler bu sayede sadece hammaddeleri ve tropik tarım ürünlerini değil, aynı zamanda mamul malları da (gelişmekte olan ülkeler aşırı bir kapasite kullanımıyla ürettikleri bu ürünler üzerinde uzmanlaşmaya teşvik edilmektedir) ucuza ithal etmektedirler.

Yakın geçmişte yeni pazarlar bulmanın yenilikçi yolu, daha öncesinde böyle bir deneyim yaşamamış ülkelerde pazarlar oluşturmak oldu; yani, önceleri ticarete konu olabileceği düşünülmeyen ya da kamu alanı içerisinde tanımlanan ve gerçekleşmesi ancak sosyal müdahaleyle mümkün olan faaliyetlerin ticarileştirilmesi teşvik edildi. Ticarileşmeye itilme ve sonrasında bir dizi kamu hizmetinin

-enerjinin, telekomünikasyonun, şimdilerde suyun ve sağlık hizmetlerinin- özelleştirilmesi bunun en bariz ifadesidir. Yeni ticaret biçimleri bugüne dek görülmedik bir hızla çoğalmaktadır. Bilgi, fikri mülkiyet diye tanımlanan şeyler, enerji kullanma hakkı, kirlilik kontrol sertifikaları: bunların hepsi bugün ticarete tabidir; medya bile elektronik ticaret *(e-commerce)* ve benzer uygulamaları kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bir dolu hizmetin zorla ticarileştirilmesi kapitalist genişlemenin yepyeni ve ümit verici *hinterland*ını oluşturmaktadır.

Bu gelişmenin bir başka veçhesi de enformasyon ve eğlence sektörlerinin ticarileşmekle kalmaması, aynı zamanda büyük endüstriler olarak ortaya çıkmasıdır; gerçekten de bunlar küresel ekonominin en hızlı büyüyen kesimleridir. Bütün sektörler içerisinde en yoğunlaşmış ve en merkezileşmiş sektörlerdir bunlar. Medya sektöründeki çeşitlilik ve büyüme büyük medya şirketlerinin doğuşuna yol açmıştır; bu şirketler bugün en büyük çokuluslu şirketler arasında sayılmaktadır. Bu son on ya da on beş yıla özgü bir fenomendir; büyük medya şirketleri yalnızca dikey entegrasyonla değil, aynı zamanda 'içerik yaratmadan tutun da evlere dağıtım yapmaya varıncaya dek kitle iletişimi sürecindeki her adım üzerinde etkin bir kontrol sağlayarak'[1] da 'sinerji' yaratma peşindedir. 1990'lı yıllar küresel medya devleri arasında o güne dek görülmedik birleşmelere/evliliklere tanık oldu.[2] Bu şirketlerin pek çoğu ulusal bir kimlik taşımadıklarını açıkça beyan etmiş ve kendilerini küresel ya da uluslararası şirket diye nitelendirmişlerdir. Bununla beraber (yerel duyarlılıklara göre programlama yapma yönündeki girişimlere rağmen), medya sektöründe, hem mülkiyet ve yönetim yapısı hem de içerik ve biçim açısından merkez kapitalist ülkelerin, özellikle de ABD'nin hâkimiyeti söz konusudur.

Nicelik bakımından en önemli yeni piyasalar elbette ki finans

1 B. Bagdikian (1997) *The Media Monopoly* (Boston, MA: Beacon Press).

2 Bunun sonucunda, ilk altıyı oluşturan çokuluslu medya şirketleri -News Corporation, AOL TimeWarner, Disney, Bertelsmann, Viacom ve TCI-, dünya çapında yayıncılık yapan ve ticari eğlence faaliyetlerinde bulunan medyanın büyük bölümünü etkin bir biçimde kontrollerinde tutmaktadırlar.

piyasalarıdır; mali aktivitedeki müthiş artış, kapitalizmin -maddi üretimin zayıf olduğu yerlerde bile- ekonomik faaliyet alanları yaratmak ve bunları genişletmek yeterliğinde olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, bankacılık ve sigortacılık gibi finans hizmetleri -merkez kapitalist ülkelerde üslenmiş şirketler bu alanda açıktır ki rekabet üstünlüğüne sahiptir- dünya ticaretinde en hızlı büyüyen alanlar arasındadır. Büyük miktarlardaki finansal kaynakların ülke içinde ve ülkeler arasında akıp durması, ticari türevler gibi bütünüyle hayali metaların alışverişini anlatan bir durumdur. Bu finansal değerler piramidinden büyük kazançlar elde edilmesi kapitalizmin hüneridir, fakat bu durum aynı zamanda spekülatif balonlara da dikkatimizi çekmektedir, sonunda mutlaka patlayacak olan balonlara...

Dahası, yeni emperyalizm bazı gelişmekte olan ülkelerdeki vasıflı işgücünden istifade etmek amacındadır. Bu, başka emekçiler yerlerinden kıpırdayamazken, yüksek vasıflı ve profesyonel işçilerden oluşan küçük bir kesimin mobilitesini büyük ölçüde artırmıştır; ne ki toplam işgücü göçüne ait oranlar kapitalizmin tarihinde hiç olmadığı kadar düşüktür. Bu da, gelişmekte olan ülkelerdeki bu tür vasıflı işçiler arasında küresel entegrasyon sürecine gösterilen ilginin hiç de azımsanmayacak boyutta olmasına katkıda bulunmuştur. Gerçekten de, emperyalist küreselleşmenin başarılı olmasının önemli bir nedeninin de dünyanın her yerinde yerel elit grupları ve orta sınıfları kendi safına katma becerisi göstermesi, onlara ayrıcalıklı bir uluslararası alana kısmen de olsa dahil olma imkânı sunması olduğu ileri sürülebilir (yerel yoksul işçilerin çektiği zorluklar, bu işçilerin artı-değer üretmedeki hayati rolleri sürse de, burada artık unutulabilir).

Görünüşte tek ve kararlı bir süper gücün eksiksiz tahakkümüne rağmen (bu, geçmişte dünya kapitalizminin istikrarlı bir dönem geçirmesi için bir gereklilikti), bugün dünya ekonomisi istikrarlı olmaktan uzaktır; onun sistemik istikrarsızlığa meyyal ve her an patlak verebilecek krizlere gebe olmasının ardında yatan faktörleri şöyle sıralayabiliriz:

Birincisi, ABD, Kindleberger'in kastettiği anlamda,[3] dünya ekonomisinin istikrarını muhafaza etmek için liderlik rolünün gereklerini yerine getirememektedir. Böylesi bir rol asgari düzeyde üç işlevin gerçekleştirilmesini gerektirir: krizi hafifletmek, özel yatırımcıların kararlarından etkilenen ülkelere borç para vermek, dünyanın geri kalanına ihraç ürünleri için bir pazar sağlamak (özellikle de borçlarını geri ödemek durumunda olan ülkelerin böyle bir pazara ihtiyaçları vardır). Krizin hafifletilmesi görülmemiş bir uygulama değildir; bazı ülkeler iflasın eşiğine geldiklerinde ABD Hazinesi'nden ve IMF'den büyük miktarda yardım almışlardır. Gelgelelim, Arjantin'in çarpıcı çöküşü, büyük bir kıtlık tehlikesiyle yüz yüze olmasına rağmen Sahra Altı Afrika'sının kan kaybetmeye devam etmesi, Doğu Avrupa ve diğer bölgelerdeki iç patlamalara gösterilen kayıtsızlık şu gerçeği ortaya koymaktadır: ABD yönetimi, sistemi kurtarma adına, krize müdahale etme ve onu hafifletme sorumluluğu duymamaktadır. Benzer şekilde, inişe geçen ekonomiyi düzeltmek için borç para verme uygulamasından da uzak durulmaktadır, çünkü özel finans (portföy sermayesi de dahil olmak üzere) keskin yükseliş ve düşüş döngüleri yaratmakla ilintilidir, bu ani iniş çıkışları yumuşatmakla değil; ABD'nin politikası da böylesi bir davranışı baskılamaktansa korumaya yönelik olmuştur. Nihayet, ABD 1990'larda çok büyük miktarda dış ticaret açığı vererek dünya ticaretinin motoru olma rolünü oynasa da, bu rolünden 2000'den sonra büyük ölçüde vazgeçmiştir. Gerçekten de, 2000 yılından önce bile, hükümetin bütçe politikası giderek daha çelişkili hale geldikçe, ABD'nin ithalat artısı, özel yatırım tasarruflarındaki açığı yansıtmaya başlamıştır.

İkincisi, kısmen liderin bu rolü yeterince benimsememesinden, kısmen de mali sermayenin o büyük mobilitesinin yarattığı deflasyon itkisinden ötürü, dünya kapitalist sistemindeki toplam büyüme küreselleşmenin şu son evresinde beklentilerin çok altında kalmıştır. Bu dönemde gelişmiş dünyanın büyük bölümünde ekonomik faaliyetlerde bir yavaşlama olduğu, Afrika kıtası da dahil olmak üzere

3 C. Kindleberger (1970) *Power and Money: The politics of international economics and the economics of international politics* (New York: Basic Books).

gelişmekte olan dünyanın geniş bir bölümünde sürekli iç patlamalar yaşandığı, bugüne dek dünya ekonomisinin en dinamik kesimini oluşturan Doğu Asya ile Güneydoğu Asya'nın dramatik bir biçimde yokuş aşağı gittiği artık gün gibi ortadadır.[4] Bu süreçler dünya ticaretinin büyüme hızlarında (değer bazında) yansımasını bulmaktadır; çoğu ülkede ticaretin zorla liberalleştirilmiş olmasına rağmen büyüme hızları yavaşlamıştır, buna dünyadaki yeni yatırım oranlarındaki azalma da eşlik etmektedir.

Üçüncüsü, son dönemdeki emperyalist küreselleşme sürecine damgasını vuran şey, hem ülkelerin kendi içindeki hem de ülkeler arasındaki farklılıkların muazzam ölçüde artmasıdır.[5] Bu konuda bir anlaşmazlık olsa da, ki kaçınılmazdır bu, dikkatli araştırmalar bölgelerin kendi içinde ve bölgeler arasında eşitsizliğin arttığını bulguluyor,[6] bunun yanı sıra müzmin bir yoksulluğun hüküm sürdüğü ve sistem savunucularının tahminlerinin tersine zenginle yoksul arasındaki makasın giderek açıldığı görülüyor. Üstelik, dünya halklarının büyük bölümü kendilerini daha kırılgan ve daha zayıf ekonomik koşulların içinde buluyorlar; refah devleti döneminde sağlanan hizmetler artık ya azaltılmış ya da tamamen ortadan kaldırılmış durumda, kamu hizmetleri ya özelleştiriliyor ya da daha pahalı ve böylece daha az erişilir hale getiriliyor, çalış-

4 1990-1997 döneminde ortalama %3 olan küresel çıktı artışı 1998-2000 arasında %1,5'in altına düştü, izleyen yıllarda daha da geriledi. Yaklaşık 40 gelişmekte olan ülkenin 1990'dan beri kişi başına düşen gelirinde azalma vardır. (Veriler UN DESA, 2002, Office of the Under-Secretary General for Economic Affairs'den alınmıştır.)

5 Kişi başına düşen gelirde sanayileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark 1960-1990 döneminde üç kattan fazla bir artış göstermiştir. 1960-1991 arasında dünya nüfusunun en zengin %20'sinin dünya gelirinden aldığı pay %70'ten %85'e çıkarken, nüfusun en yoksul %20'sinin aldığı pay %2,3'ten %1,4'e düşmüştür. Aslında dünya nüfusunun %85'inden fazlasının gelir payı bu dönemde gerilemiştir. En zengin kesimin aldığı payın en yoksul kesimin aldığı paya oranı 30'da 1'den 60'da 1'e yükselmiştir. Sonraki veriler bu farklılıklarda gözle görülür bir artış olduğunu göstermektedir. (Veriler UNDP *Human Development Report 2001*'den alınmıştır.)

6 Bkz. Giovanni Andrea-Cornia ve Sampsa Kiiski (2001) 'Trends in Income Distribution in the Post-world War II Period: Evidence and Interpretation', WIDER Discussion Paper no. 89 (Helsinki: United Nations University World Institute for Development Economics Research); Branko Milanovic (2001) 'World Income Inequality in the Second Half of the 20th Century', World Bank Research Paper, Mart.

ma (istihdam) koşulları giderek daha güvencesiz ve değişken kılınıyor.

Dördüncüsü, tüm bu özellikler sistemin önemli bir meşruiyet krizi yaşamasına yol açmıştır. Sorgulanan neoliberal argümanın temel öğeleri (ki bunlar günümüzde emperyalist küreselleşme örüntüsüne kuramsal destek sunmaktadır) değildir salt, neoliberalizme payanda olan kuruluşlar da (IMF, DTÖ vb.) halk desteğinden yoksundur ve meşruiyetini yitirmiştir. Küreselleşme karşıtı hareket, yerel ve ulusal ölçekte giderek artan hoşnutsuzluğun bir ifadesidir. Önemli -ve yeni- bir özellik de şudur: Gelişmekte olan ülkelerin elitlerini sisteme entegre etme ve sermayenin küreselleşmesini daha da ilerletme yolunda aktif işbirliği sağlamaları karşılığında onları maddi olarak ödüllendirme süreci hız kesmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, yerel elitlerin suç ortaklığı ve katılımı, küresel kapitalist entegrasyonun başarısını temin etmede etkili bir güç olmuştur –fakat resesyon dişlerini gösterdikçe ve ödüller daha da seyrekleştikçe bu tür suç ortaklığı artık verili bir gerçek diye alınamaz. Dünyanın her yerindeki ekonomi politik direniş hareketleri en azından orta sınıfın bir kısmının, profesyonel unsurların ve çoğu durumda bazı yerel elitlerin de direnişe dahil edilmesini gerektirdiğinden, bu durum kritik bir gelişme olarak alınabilir.

Beşincisi, emperyalizm dünyanın farklı kısımlarında yüzü geriye dönük, rövanşist ve reaksiyoner eğilimlerle giderek muğlaklaşan bir ilişki içerisindedir. Farklı zamanlarda ve farklı yerlerde bu tür eğilimlere destek verilmiş ve yayılmalarına imkân tanınmıştır, fakat bunların birçoğu artık sisteme yönelik bir tehdit olarak görülmektedir: kökten temizlenmesi ve yok edilmesi gereken bir tehdit. Tüm bunlar artık ABD'nin düşmanı olarak görülmektedir, halihazırdaki 'teröre karşı savaş'ın hedef tahtasında yer alanlar -Usame Bin Ladin, El Kaide, Taliban, Saddam Hüseyin- eskiden farklı zaman dilimlerinde ABD yönetiminin gizli ya da açık gözdesi konumundaydılar (ABD bunları, düşman diye bellediği devletlere karşı ya da belli bölgeleri basitçe destabilize etmek için kullanıyordu). Bugün bile, Suudi Arabistan'daki gibi klientalist rejimlerde, reaksiyoner güçlerin büyümesine izin verilmektedir. Başka yerlerde ABD emperyalizmi

yarı-faşist hareketlerin (örneğin, Hindistanda'ki Hindutva hareketi) ve ayrılıkçı güçlerin büyümesini görmezlikten gelmekte ve hatta el altından teşvik etmektedir, bu da geniş bir coğrafyaya yayılmış ülkelerin parçalanmasına destek vermek demektir. Ne ki bu hareketlerin pek çoğu artık kontrolden çıkma ve bizatihi sistemi -kısmen de olsa- destabilize etme noktasına gelmiştir. Eylül 2001'deki terörist saldırılar, destabilizasyona yönelik bu eğilimi anlamayı sağladığı müddetçe ancak, bir sınır noktası olabilir; bu saldırılar sistemin temel organizasyonunda herhangi bir önemli değişikliğe işaret etmemektedir; sistem, öncesi kadar kinik bir biçimde, işleyişine devam etmektedir.

Son olarak, yakın gelecekte muhtemelen daha da önem kazanacak olan bir çelişkiyse deflasyona duyulan ihtiyaçtır; yağmacı mali sermaye deflasyonu bütün sisteme dayatır, bu arada da kendi kârını maksimize etmek için farklı alanlarda farklı deflasyon oranlarının gerçekleşmesi yönünde çaba harcar. Sürdürülebilir bir av-avcı ilişkisi avın sürekli olarak varolmasını gerektirir, fakat yayılan deflasyon bunu pek muhtemel kılmaz. Bugün özellikle ABD'de olmak üzere, başlıca tahvil piyasalarında görülen yokuş aşağı gidiş, finans uzun dönemde reel ekonomik trendlerden ayrılabilse ve böylesine bir ayrılıktan kazançlı çıkabilse bile, onun bunu sonsuza dek yapamayacağını gözler önüne sermektedir.

Bütün bunlar şu anlama gelmektedir: Dünya kapitalist sistemi henüz her bakımdan büyük bir kriz yaşamasa da sistemik istikrarsızlıklar söz konusudur, bu da halihazırdaki örüntünün bazı değişiklikler yapılmaksızın ve hatta orta vadede ciddi bir revizyona tabi tutulmaksızın yoluna devam edemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Küreselleşme Çağında Güney Asya

Başlarken, Güney Asya bölgesinin (kabaca Afganistan'dan Myanmar'a uzanan bölge) emperyalist çekirdek, özellikle de Birleşik Devletler açısından taşıdığı öneme dikkat çekmek yararlı olacaktır. Bu coğrafya, enerji kaynakları ve pazar imkânları göz önüne alındığında, diğer bölgelerden daha az bir ekonomik öneme sahip gibi gözükebilir, ancak durum tam da bu değildir. Hint ekonomisi geniş bir

tüketim malları yelpazesi için büyük bir pazar olarak görülmektedir, mevcut gelir dağılımında bu pazara ilişkin sınırlılıklar bile beklentileri tümüyle ortadan kaldırmamıştır. Dahası, daha öncesinde ya gelişmemişlikten ya da kamu sektörünün oynadığı rolden dolayı ticari bakış açısıyla ele alınmayan faaliyetlerin ticarileştirilmesi ve bundan özel kazanç üretilmesi noktasında Hindistan'da geniş imkânlar vardır. Ayrıca bölge, jeopolitik açıdan, hem Çin'in potansiyel gücünün sınırlandırılmasına yardımcı olma (özellikle Hindistan böyle bir kapasiteye sahiptir) hem de Orta Asya ile Bengal Körfezi'ndeki petrol ve mineral kaynaklarına erişim imkânı sağlama özelliğine sahiptir. Bölge, aynı zamanda, belli türde vasıflı işgücü gibi yeni/başka ekonomik öğeler üzerinde denetim kurma mücadelesinin verildiği yerdir.

Güney Asya ekonomileri -özellikle de Hindistan- 1990'ların başından sonraki dönemde gelişmekte olan dünyaya ait 'başarı öyküleri'nin sahipleri arasında yer aldı. Hint ekonomisinin bu dönemde görece iyi bir performans sergilediği yolundaki düşünce, gelişmekte olan dünyanın geri kalanında ağır ya da kaotik deneyimler yaşandığı gerçeğine (Doğu Asya ile Latin Amerika'nın en önemli ve o güne dek en dinamik ülkelerindeki büyük mali krizlere ve Güney'in büyük bölümünde hâlâ devam eden durgunluğa ve hatta gerilemeye) ayna tutmaktadır. Bunlarla kıyaslandığında büyük ölçüde istikrarlı bir görüntü çizen Hint ekonomisi, ve aslında bölgedeki küçük ekonomilerin çoğu, yükselen pazarların neredeyse tipik özelliği olan şiddetli krizlerden sakındı. Fakat o başarılı performans nitelemesi pek çok bakımdan yanıltıcıdır, çünkü hem Hindistan hem de tüm bir Güney Asya bölgesi bir önceki on yıla kıyasla daha sönük bir ekonomik büyüme göstermiştir. Dahası, bölgedeki bu büyüme örüntüsü düşük istihdam, büyük gelir eşitsizliği ve müzmin yoksullukla maluldür. Bir başka deyişle, belli bazı sektörlerdeki net başarılara rağmen, bir bütün olarak küresel ekonomik entegrasyon süreci nüfusun büyük çoğunluğunun maddi yaşam koşullarında dramatik bir iyileşmeye yol açmadı ve bölgedeki ekonomilerin kırılganlığını ve güvensizliğini artırdı.

Hindistan'da 1980'den bu yana her beş yıllık dönem için toplam GSYİH'daki artış oranı -sabit fiyatlarla- 5,5 ila 5,8 arasında

seyretmiş, ticaret ve sermaye piyasalarının liberalleştirilmesi süreci bu örüntüde herhangi bir değişiklik yaratmamıştır.[7] Ayrıca, yatırım oranları arttıkça (GSYİH payı olarak) bu durum uzun vadede yansımasını bulmuş ve aslında artış oranı önceki dönemlere kıyasla yavaşlamıştır. Daha önemlisi, 1990'den bu yana geçen süre içerisinde çok düşük oranlarda bir istihdam artışı sağlanmıştır. 1993-94'ten 1999-2000'e uzanan dönemde kırsal istihdam yılda %0,6 gibi çok düşük bir artış göstermiştir, bu oran bağımsız Hindistan'ın tarihinde hiçbir dönemde görülmediği kadar düşük bir orandır ve kırda yaşayan nüfusun artış oranının da çok altındadır. Yıllık %2,3 olan kentsel istihdam artışı gene önceki dönemlere ait artış oranlarının çok altındadır. Resmi sektördeki istihdam durgunluk içerisindedir.[8] Diğer göstergeler tüketim kalıplarında da rahatsız edici değişmeler olduğuna işaret etmektedir. Kişi başına düşen tahıl tüketimi 1990 yılında günde 476 gramken 2001 yılında 418 grama düşmüştür.[9] Ulusal Örneklem Surveyi'nin verilerine göre, kişi başına düşen toplam kalori tüketimi 1987-1988 yılları arasında günde 2.200 iken 1999-2000 yılları arasında 2.150 civarına gerilemiştir. Nüfusun çok az bir kesiminin sayıca artış hızına ve yaşam tarzının iyileşmesine bakıldığında, bu durum gelir dağılımındaki kötüleşmenin de

---

7 Bu kesimde verilen rakamlar CSO: National Income Accounts of India'nın çeşitli sayılarından alınmıştır; yazarın yaptığı hesaplamalara dayanan ayrıntılı tablolar şu kaynaklarda bulunabilir: C.P. Chandrasekhar ve Jayati Ghosh (2002) *The Market that Failed: A decade of neoliberal economic reforms in India*, (Yeni Delhi: Leftword Press); National Sample Survey Organisation: Estimates of Consumer Expenditure, 1999-2000, Yeni Delhi.

8 İstihdam örüntülerindeki tek olumlu özellik eğitimli işsizlerin oranındaki düşüştür; bu da, büyük ölçüde, büyük kent merkezleriyle diğer kentsel alanlarda enformasyon teknolojisine dayanan hizmetlerin artmasıyla ilişkilidir. Ne ki bu özellik, bilgisayar dili ve programlarıyla ilgili gelişmelerle birlikte, uluslararası kamuoyunun dikkatini çekse de, ekonominin bütünü göz önüne alındığında çok önemsiz kalmaktadır.

9 Bu düşüşün, yüksek bir yaşam standardına kavuşulmasıyla birlikte tüketimin çeşitlenmesi anlamına geldiği öne sürülebilir. Fakat durum genelde şudur: Toplam tahıl tüketimi tahılın dolaylı biçimde tüketilmesinden, yani besicilik ve tavukçulukta yem olarak kullanılmasından dolayı azalmamaktadır. Her halükârda tüketimdeki genel düşüş (kalori bazında), yukarıdaki iyimser sonucun geçerli olmadığını göstermektedir.

bir göstergesi olmaktadır (survey verileri bunu doğrulamaktadır). Yoksulluğa ilişkin kanıtlar veri toplama prosedüründeki değişikliklerle bulandırılsa da (bu durum şu son survey verilerini önceki tahminlerle karşılaştırmayı imkânsız kılmaktadır), genel göstergeler 1970'lerin ortalarından 1990'a dek -nüfus sayımından elde edilen bilgilere göre- yoksulluğun düşüş içerisinde olmakla beraber, bu düşüşün daha sonra hız kestiğini ya da tamamen durduğunu ortaya koymaktadır.[10] Bu arada, hükümetin sermaye harcamalarını azaltması, altyapıyla ilgili darboğazlarla ve temel kamu hizmetlerinin sağlanmasındaki kötü gidişle ilişkilendirilmektedir.

Diğer yeni pazarlarda görülen iniş çıkış döngülerine kıyasla Hindistan'da büyüme sürecinin genel bir istikrara sahip olması -ki bu Hint ekonomisinin sıkça zikredilen en olumlu özelliğidir-, bu dönemin büyük bir bölümünde sermaye hesapları liberalizasyonunun görece sınırlı kaldığını ve Hint ekonomisinin bu dönemde uluslararası mali piyasaların gözdesi konumuna hiç gelmediğini göstermektedir. Bir başka deyişle, Hindistan büyük miktarda spekülatif sermaye akışına maruz kalmadığı için sermaye kaçışından da etkilenmedi. Bu arada da, Körfez'de ve diğer bölgelerde geçici işlerde çalışan göçmen işçilerin gönderdiği dövizler ödemeler dengesinin istikrarına büyük katkıda bulundu.

Bölgedeki diğer ülkelerde liberalizasyona tabi kılınan ekonomik büyüme çoğu durumda pek parlak sonuçlar vermedi. Pakistan'da 1990'lardaki yıllık ortalama büyüme oranları, 1980-1990 arası döneme göre, üçte bir oranında azaldı. Sanayideki büyüme oranı yıllık %8,2'den %4,8'e düştü. Yoksulluğu azaltmada önceki dönemde gösterilen başarı 1990'larda tersine döndü: mutlak yoksulluk koşulunda yaşayan hane halkı oranı 1990-1991 de %21,4 iken 1998-1999'da %32,6'ya yükseldi. İşsizlik arttı, reel ücretler düştü ve gelir dağılımı bozuldu. Bütün bunlar, geçmişe kıyasla çok daha büyük bir makro-ekonomik istikrarsızlık ortamı içerisinde gerçekleşti.

10 Bkz. Abhijit Sen (2002) 'Agriculture, employment and poverty: Recent trends in rural India', V.K. Ramachandran ve Madhura Swaminathan (ed.) *Agrarian Studies* (Yeni Delhi: Tulika Books).

Bangladeş'te 1990'lardaki toplam büyüme oranları bir önceki on yıla kıyasla biraz daha yüksekti, ama nüfusun yaklaşık %45'ini pençesine alan yoksulluk olgusunda bir değişme olmadı. Gerçekten de 1994-95'ten sonra, hem üretimdeki düşük artıştan hem de düşük istihdam yaratımından dolayı, yoksulluğu azaltma hızında gerileme oldu. Sanayideki büyüme ihracat yönelimli tekstil sektörünün genişlemesinden olumlu etkilendi (daha öncesinde atıl bırakılan MFA kotalarından yararlanarak), fakat tekstil ve giyim dışında diğer imalat sektörleri ya durgunluk ya da gerileme içerisine girdi. Ülkedeki bütün üretken sektörler Hindistan'da ticaretin liberalleştirilmesinden olumsuz etkilendi; Hindistan'la Bangladeş arasındaki sınır, kevgirden farksız haliyle, kaçakçılığın büyük miktarlara erişmesine imkân verdi. Böylelikle Bangladeş'e giren yabancı kökenli ürünler hem tarımda hem de imalat sanayinin çoğu sektöründe (besicilik ve tavukçuluk gibi sektörlerde bile) üretimi ve istihdamı olumsuz yönde etkiledi. Gelir dağılımı 1990'lar boyunca daha da bozuldu.

Nepal ekonomisi de, benzer şekilde, açık sınırından dolayı Hindistan'daki liberalizasyon uygulamasından kötü etkilendi. Üretken sektörlerdeki büyüme zayıftı; özellikle sübvansiyonların kaldırılması uygulamasına kamu yatırımlarının kırsal altyapıya ayrılmaması eşlik edince, tarım sektörü çöküşün eşiğine geldi.

1990'larda özellikle tarım sektöründe görece düşük bir büyüme hızına sahip olan Sri Lanka makro-ekonomik dengeleri tutturamadı, büyük miktarda ticaret açığı verdi ve istihdam yaratamadı. İç siyasi kargaşa ve kuzeydeki savaş hali bu durumdan ancak kısmen sorumluydu; tarımsal ihraç ürünlerinin -Sri Lanka ekonomisinin can damarıdır bu- değerindeki düşüş de bunda önemli bir rol oynadı.

Dolayısıyla, genel olarak konuşursak, bölgenin küresel ekonomiyle entegrasyonu GSYİH'da büyük artışlar ya da daha üretken bir istihdam yaratımı getirmemiş, yoksulluğu azaltma konusunda olumlu izler bırakmamıştır. Tersine, istihdam olanakları daha da kırılganlaşmış, gelir dağılımında giderek artan eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Bütün ülkelerde kamu harcamalarını kısarak 'mali disiplini' sağlama girişimleri üreticiler üzerinde olumsuz etkiler yarat-

mış, fiziksel altyapı ve temel kamu hizmetlerinin nitelik ve nicelik olarak (kişi başına) azalmasına sebep olmuştur. Gümrük tarifelerinden elde edilen gelirlerin kaybı, bunun zorunlu sonucu olarak yerli ürünlerden alınan resmin de azalması ve vergi kolaylıkları sağlamak suretiyle sermayeye verilen teşvikler: tüm bunlar bölgede vergi-GSYİH oranlarında azalmaya yol açmış, devletlerin harcama kapasitelerini düşürmüştür.

Eğer küresel entegrasyon sürecinin etkileri buysa, bölgedeki halkların büyük bölümünün maddi koşulları bu süreçten olumsuz etkileniyorsa, o zaman şu soru sorulabilir: Bütün bu ülkelerdeki hükümetlerin neoliberal ekonomik stratejileri böylesine kaçınılmaz görmelerini sağlayan şey nedir? Bir başka deyişle, liberalizasyon sürecini, uluslararası emperyalizmin dayattığı koşullarla böylesine uyumlu kılan iç siyasi ve sosyal destek nerededir? Şurası açık ki, ekonomi politik süreçler karmaşıktır ve ülkeden ülkeye değişir. Fakat, Hindistan'ın yaşadığı deneyime biraz daha yakından bakılırsa bazı düşüncelere ulaşmak mümkün olabilir.

Hindistan'ın ekonomiyi liberalleştirme stratejisinin ekonomi-politik bakımdan en ilginç özelliklerinden biri, büyük kapitalist sınıfın çeşitli unsurlarının ve siyasi ağırlığı olan diğer toplumsal grupların (orta sınıf ve çeşitli meslek grupları), başlangıçta şartlı olarak ama daha sonra hiçbir şart öne sürmeksizin ona verdikleri destektir. Bu durum, bir ölçüde, Hint kapitalist sınıfının ithal ikameci büyüme yıllarında ve sonrasında çoğalıp çeşitlenmesiyle açıklanabilir. Buna yol açan üç faktör vardı.[11] Birinci faktör, yeni ürünler ve yeni pazarların devreye girmesi süreciyle ilintiliydi. Hindistan'da zamanla mevcut tekelci grupların geleneksel zemini dışında bir dizi alan oluştu (ticaret, değişik türde hizmetler ve Hindistan'da yerleşik olmayan gruplarca yurt dışında gerçekleştirilen operasyonlar gibi... bunlar sermaye birikimini sağlamaya hizmet etti). Ticaret tipik bir örnektir: bu alanda görece bağımsız kapitalist grupların büyümesine ve çoğalmasına tanık olundu, bunlardan bazıları kimi zaman sanayi ürünlerinde de

11 Bu argüman Chandrasekhar ve Ghosh'un *The Market that Failed* adlı yapıtlarında etraflıca irdelenmektedir.

görece başarılı oldu.[12] Bir diğer örnek finanstı. Önceki yıllarda bankacılıktaki büyük kamu sektörünün varlığı yerli sermayenin finans sektörünü birikim amacı doğrultusunda kullanma becerisine sınırlama getiriyordu; fakat işler 1980'lerden itibaren değişmeye başladı (özellikle de borsa devreye girdikten sonra). İzleyen dönemlerde borsadaki spekülatif artış finans camiası içerisindeki kimi *insider*ların, çoğun küçük orta sınıf yatırımcının aleyhine olmak üzere, büyük miktarda sermaye biriktirmesine imkân verdi.

Bu şekilde sermaye biriktiren gruplar zamanla, sadece uygun yeni pazarlara girerek değil, aynı zamanda ekonomideki yeri büyük olan sanayilere büyük yatırımlar yaparak da imalat sanayine çeşitlilik getirmeyi amaçladılar. Bu da kimi geleneksel iş çevrelerine doğrudan meydan okumak demekti. Bu geleneksel tekeller geçmişte hükümetin uyguladığı sanayi ve ticaret politikalarının koruması altındaydı, bu politikalar sadece ithal ikamesini değil aynı zamanda kapasite yaratımı ve üretimiyle ilgili düzenlemeleri de içeriyordu. Dolayısıyla bu gruplar, iç pazarın o dar zemininde, her bir sanayi kolunda ekonomik olmayan fabrikalar kurmakla cisimleşen küçük yatırımlara yöneliyor, böylelikle de riske girmekten kaçınabiliyorlardı. Bu durum bu grupların, yeni teknolojiden dolayı ithal ürünlerle rekabete girmekten pek çekinmeyen yeni oyuncular karşısında tutunamayacakları anlamına geliyordu.

Belli alanlara girme becerisi gösteremeyen ve yeni ürünlerin girişinden sonuna dek istifade etme yeterliğinden uzak olan büyük sermaye, ekonomideki göreceli konumunun zamanla kötüye gittiğini gördü. Bu kötü gidişatı tersine çevirmek için, yurt dışına açılmak da dahil olmak üzere, yeni arayışlara girdi. Burada dışa açılmanın iki farklı türünü birbirinden ayırt etmek gerekiyor. Birinde faaliyetler basitçe yurt dışına taşınır; bu yatırım yerel olarak finanse edildiği için ülke ekonomisinden çok az miktarda bir sermaye ihracını gerektirir. İkincisi ise, kazanılan dövizlerin yurda dönüşünün söz

12 Bu durum özellikle çelik, araba lastiği ve çimento gibi sektörlerde faaliyet gösteren gruplar için doğrudur; şu veya bu nedenden dolayı bu tür ürünler bazı dönemlerde piyasada bulunmaz, böylece oluşan karaborsadan büyük kazançlar elde edilir.

konusu olmadığı bir sermaye ihracını içerir; bu durum, en azından, rantiye statüsü edinmeyi içerir ama faaliyetlerin genişlemesine de yardımcı olabilir. Döviz kazanımlarının yurda dönmemesi karşısında, ekonomiyi bir bütün olarak finanse etmek için büyük uluslararası borçlanmalara gidilmesi gerekir.

Köklü büyük sermayenin önündeki ikinci yol, kamu sektöründe ya da küçük kapitalistlerce işgal edilmiş olan alana kaymaktı; ve böylelikle onlar da deregülasyon yoluyla sanayide kendilerine yer açılması talebinde bulundular. Anti-tekel yasalarının bertaraf edilmesi, lisans alma koşullarının kaldırılması, belli sektörleri küçük kapitalistlere 'tahsis eden' yasal düzenlemelerin kaldırılması, küçük kapitalistleri ezen yüksek faiz oranları, kârlı kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve kamu sektörüne bütçeden hiçbir destek aktarılmaması... tüm bunlarla deregülasyon başarıldı. Kısacası büyük sermaye, devletin belli alanları kontrol etmesinden ilk başlarda kazançlı çıkarken, belli bir aşamadan sonra bu kontrollere karşı tavır almaya başladı. Dolayısıyla büyük sermaye neoliberal 'liberalizasyon' programına -programın (ithalatın liberalleştirilmesi gibi) bazı yönlerinden büyük rahatsızlık duysa da- en azından şartlı destek verdi.

Başka bazı kesimler (örneğin, tarımdaki kapitalistler), kimi unsurlarının karşı çıkmasına rağmen, ekonomik rejimdeki bu değişime şartlı onay verdi. Tarımdaki kapitalistler, sübvansiyonların ve yönlendirilmiş kredilerin geri çekilmesini hiç hoş karşılamasalar da, ürünlerini uluslararası piyasaya uygun fiyatlardan ihraç etme düşüncesiyle umutlu bir beklentiye girdiler. Sonuçta, yerli sermayenin ağırlıklı bir kesimi metropoliten sermayeyle, bu sermayenin talep ettiği şartlarda, uzlaşma noktasına geldi. Böylelikle metropoliten sermayenin Hint piyasasından pay elde etmesine (kamu sektörü şöyle dursun bu, köklü kapitalistlerin bile aleyhineydi) izin verildi; yerli sermaye bu sayede hem iç piyasada hem de uluslararası piyasada küçük ortak olarak bir şeyler elde edebileceğini umuyordu. Bundan dolayı da liberalizasyon programına, devlet müdahaleciliğinin tümüyle terk edilmesine ve metropoliten sermayenin (bu sermayenin

sözcülüğünü Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu üstlenmişti) talep edegeldiği ekonomik rejime destek verdi.[13]

Liberalizasyona verilen destek giderek artıyordu, bu durum sadece sanayi ve tarım sermayesi için söz konusu değildi. Tamamen farklı türde yeni bir işadamları sınıfı doğuyordu; bunlar arasında türedi zengin kategorisine sokulabilecek kişiler, uluslararası vurguncular, iltimas peşinde koşanlar, komisyoncular vardı; bunlar çoğun 'yerleşik olmayan Hintli' ya da bu tür Hintlilerle bağlantıları olan ve gene çoğun kaçakçılık ya da silah ticaretiyle uğraşan insanlardı. Bu tür özel faillerin üretim temelinde bir faaliyette bulundukları söylenemezdi, aracı/asalak statüleri ve faaliyetlerinin uluslararası düzlemde taşıdığı değer onları doğal olarak 'açık ekonomi'ye eğilimli kılıyordu. Ve nihayet, üst düzey bürokrasiyi dışarıda bırakmamak gerekmektedir, bu grup da IMF ve Dünya Bankası'yla sıkı bir ilişki içerisindeydi: bu bürokratlar görevlerinden ayrıldıktan sonra ya çeşitli dolar projelerinde yer almak ya da bol kazançlı bir makama gelmek ümidiyle Washington'a dönüyorlardı; üst düzey bürokrasideki bu kesimin ağırlığı hızla artıyordu ve bu kesimin eğilimi doğal olarak Washington Mutabakatı politikasıyla aynı doğrultudaydı. Dolayısıyla, uluslararası öznelerin giderek artan biçimde 'bağışçı' kapasitelerini artırmalarından ayrı olarak, önceki ekonomik rejimin iç çelişkileri, toplumun güçlü ve varlıklı kesimlerinin bu rejimi uluslararası öznelerin isterleri doğrultusunda değişmesine giderek artan bir destek vermelerini doğurdu.

Büyük sermayenin bu desteğinin yanı sıra geniş ve siyasi açıdan güçlü kentli orta sınıflar ve 1980'lerde tüketimin artışından kaynaklanan büyüme sayesinde reel gelirleri artan çiftçiler, uluslararası

13 Daha güçlü ve daha köklü tekelci grupların bu konuda daha ihtiyatlı davrandıkları doğrudur. Bu sermaye, kendi faaliyet alanının dışında kalması şartıyla (kamu sektörünün egemen olduğu alanlar da dahil olmak üzere) ithalatın serbestleştirilmesinden rahatsız olmazdı; kendi imparatorluklarını genişletmek için yabancı sermayeyle işbirliği yapmaktan ve böylelikle kontrol mekanizmalarının bu tür işbirliğini daha da kolaylaştıracak şekilde gevşemesinden rahatsızlık duymazdı; ancak metropoliten sermayenin kendi imparatorluğuna tecavüz etmesini hoş karşılayamazdı. Dolayısıyla bu sermayenin neoliberal ekonomik liberalizasyona yönelik tutumuna damgasını vuran şey muğlaklık oldu.

ürünlere erişme arzusu duymaya ve ticari serbestlik talep etmeye başladılar. Ve elbette ki teknolojide ve medyada meydana gelen devrimler, özellikle de uydu yayıncılığının giderek artan önemi, uluslararası gösteri etkisine önemli bir itki kazandırdı ve liberal ve tüketimci talepleri körükledi.

Önemli toplumsal değişmelerden biri de Hint toplumunun bir kesiminin hızla küreselleşmesiydi (bunun makro-ekonomik stratejide değişim yaratacak etkililikte bir basınç uygulayıp uygulamadığı tartışmalı bir konudur). Medya dışında bunun başlıca enstrümanlarından biri savaş sonrasının Hint diyasporasıydı. Hint elitlerine ve orta sınıflarına mensup, nitelikli pek çok insanın yurt dışına yerleşmesi, ekonomiyi dışa açmaya yönelik tüketici taleplerine azımsanmayacak bir katkı sağladı. Yerleşik olmayan Hintliler sadece sermaye akışının önemli birer kaynağı olarak görüldükleri için değil, aynı zamanda Hindistan'a yerleşik toplum içindeki hâkim gruplarla yakın ilişki içerisinde oldukları için de önemliydiler. Şurası unutulmamalıdır ki, liberalleştirme reformları bütünsel olarak başarısızlığa uğrasa ve Hint halkının büyük çoğunluğunun yaşam koşullarını kötüleştirse de, üst ve orta sınıfların önemli bir kesiminin maddi koşullarını belirgin bir biçimde geliştirmiştir. Bu gruplar siyasal arenada, genel nüfus içerisindeki sayılarıyla hiç de orantılı olmayan bir ağırlığa sahip oldukları için, ekonomik stratejiyi kendilerine maddi avantaj getirecek şekilde etkileyebildiler. Yerel elitlerle orta sınıflar, işte bu bakımdan, küresel ekonomiyle bütünleşme sürecinin sadece birer suç ortağı değil, aynı zamanda aktif savunucuları oldular.

Neoliberal ekonomik reform programı hükümetin ekonomiyle ve devlet birim'leriyle olan ilişkisinde bir değişiklik icap ettirse de bu, değişim sözcüğünün akla getirdiği gibi 'devletin kendini geri çekmesi' şeklinde olmadı. Dolayısıyla devlet, kendi yurttaşlarının beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılama yükümlülüğünden vazgeçtiği halde, devletin eylemleri piyasaların işlemesinde ve sermayenin kendi (farklı) hedeflerini gözetme yeterliği göstermesinde can alıcı bir rol oynamaya devam etti. Hükümet ve bürokrasi, reformların uygulandığı on yılın sonunda ekonomik işlerlik açısından merkezi bir konuma geldi;

gerçekten de genel eğilim ekonomik ve mali gücün önemli ölçüde merkezileşmesi şeklinde kendini gösterdi. Pek çok kişi, 'devletin geri çekilmesi'nin ve ekonominin piyasanın disiplinine maruz bırakılmasının, karar vermedeki keyfilikleri ve bununla kaçınılmazcasına bağlantılı olan yolsuzluğu/çürümeyi ortadan kaldıracağına inanmıştı. Bu, ekonomiyi 'kuralların yönettiği bir sistem' -gerçi bunlar piyasanın kurallarıydı- haline getirerek onun işleyişini bir düzene sokacaktı. Gelgelelim, bu neoliberal yapısal uyum dönemi esnasında Hint ekonomisindeki yolsuzluk, kayırmacılık ve keyfilik daha önce hiç görülmemiş seviyelere çıktı. Özelleştirme uygulaması, sermayenin kamu varlıklarını ucuza kapatmasının ve böylece ilkel birikim sağlamasının bir başka aracı oldu. Daha öncesinde kamu sektörünün elinde olan değerli doğal kaynaklar yok pahasına özel şirketlere devredildi, bu arada alınan komisyonlara ve bu şirketlerin şaibeli hedeflerine ilişkin iddialar ayyuka çıktı. Sistemin giderek çürümesiyle birlikte 'piyasa disiplini' ne idüğü belirsiz bir şey haline geldi.

Sadece Hindistan'da değil tüm Güney Asya bölgesinde bu dönem salt açık bir yozlaşmaya değil, aynı zamanda demokraside ve yurttaşların temel sosyo-ekonomik haklarında da büyük bir gerilemeye tanık oldu. Bölgede, Pakistan'da olduğu gibi, demokrasinin resmen yadsınmasına pek rastlanmasa da, devletler -olayları ve süreçleri kontrol etme yeterlikleri giderek daha zayıflasa da- bazı yönlerden giderek daha merkeziyetçi ve daha otoriter bir tutum sergilediler.

Merkezileşmiş/merkezileşen ve giderek otoriterleşen devletin bu tip bir liberalizasyon için gerekli koşul olduğu ileri sürülebilir, bu liberalizasyon kendi yurttaş çoğunluğunun desteğinden türeyen iç meşruiyetten çok dış meşruiyete (yabancı finans oyuncularına ve uluslararası piyasaların 'disiplinine') dayanmak durumundadır. Devletin niteliğinde meydana gelen böylesine bir değişim, liberalizasyon yüzünden artan gelir eşitsizliklerinin ve bunların yol verdiği toplumsal ve siyasal süreçlerin serpintisi olarak alınabilir. Bu eşitsizlikler Güney Asya toplumlarının bazı uzun erimli yapısal özelliklerini ön plana çıkardı; bu toplumlarda ayrıcalıklı gruplar ekonomideki sınırlı kaynaklar ve gelir getiren kanallar üzerindeki denetimlerini sürekli kılma/sıkılaştırma arayışında olmuşlardı. Bu

da, kırsal alanda belli mekanları işgal eden kişileri ya da hem sanayileşme için yedek işgücü ordusunu hem de yasal olmayan faaliyetler için bereketli bir işgücü arzını oluşturan çok sayıda insana hiçbir şekilde söz hakkı tanınmamasını beraberinde getirmişti. On yıllardır Güney Asya'nın pek çok kısmında ekonomik faaliyetleri karakterize eden şey olan hukuk tanımazlık bu dönemde daha da yoğunlaşmış, ekonomik ve diğer her türlü hukuksuzluk sivil toplumun bütün gözeneklerine nüfuz eden bir özellik haline gelmişti: bu süreçte her şeyin -yurttaş haklarının bile- pazarlanabilir ve pazarlık konusu yapılabilir bir şeye dönüşmesine imkân verildi. Bu arada sıradan yurttaşlar sosyo-ekonomik haklarının, sivil özgürlük alanlarının ve sosyal güvencelerinin budandığını gördüler; bunlar, merkezi devlet yapısının belli hukuksuzluk biçimlerini güçlü faillerin ve grupların yararına olacak şekilde yönlendirmesine imkân tanımak için yapılması elzem olan uygulamalardı.

Bu birbirine eşlik eden iki trend (ekonomik ve mali merkezileşme ile giderek bozulan gelir dağılımı) çeşitli bölgesel ve topluluklar arası gerginliklerin (bunlar Güney Asya toplumlarıyla devletlerinin tanımlayıcı bir özelliği olagelmiştir) artmasına sebep olacak doğrultuda işledi. İstikrarsızlığın artması ve güvenliğin giderek yok olması bölgenin özelliklerinden biri haline geldi. Bu durum kendisini -Hindistan ile Pakistan arasında yaşandığı üzere- salt sınır anlaşmazlıklarında değil, aynı zamanda ulusal sınırlar içerisindeki iç savaşlar ve topluluklar arası çatışmalar biçiminde de göstermektedir. Bu çatışmalar hem maddi çelişkilerden kaynaklanmakta hem de bu çelişkileri beslemektedir. Bu gerginlikler aynı zamanda çok önemli bir siyasi işleve de sahiptir: devletler, bu sayede, halkın dikkatini gerçek ve yakıcı sorunlardan uzaklaştırıp onun öfkesini potansiyel olarak daha tehlikesiz yönlere kanalize edebilmekte ve bu arada temel ekonomik yükümlülüklerini üzerlerinden atabilmektedirler.

Açıktır ki, bu tür gerilimlerin hepsinin dolaysız ve tek nedenli bir maddi temeli yoktur. Bununla birlikte, toplumun çok geniş bir kesiminin hem düşük reel gelir hem de güvencesiz istihdam koşulları sarmalında yaşadığı o büyük maddi güvencesizliğin, görece ufak fakat göze batan bir azınlığın azgınca tüketim yapmasıyla

bir arada gerçekleşmesinin, oldukça olumsuz toplumsal ve siyasal sonuçlar doğuracağı ortadadır. Sistem içerisinde giderek daha fazla sayıda insanın özlemleri ile varolan gerçeklik arasındaki uçurumdan dolayı yaşadığı engellenme duygusu, bu sistemdeki herhangi bir görünür ya da potansiyel rakibe, hatta rakip konumunda olmayan fakat üzerine hücum etmesi görece kolay olan bir gruba rahatlıkla yönlendirilebilir. Bölgede çeşitli azınlık gruplarına karşı periyodik olarak gerçekleştirilen saldırılar bu eğilimin dışavurumlarından biri olarak görülebilir. Sistemden sorumlu olan insanlarla hesaplaşma becerisi gösterilmeyişi (ya da gerçekte sistemden nemalanma) ve hatta bu güçlü unsurlarla hesaplaşma isteğinin bile duyulmayışı (çünkü bu unsurlar hâlâ belli ölçüde ulufe dağıtacak güçtedirler), asıl sorumluların, engellenmeden kaynaklanan saldırgan kalkışmaların hedefi olamayacakları anlamına gelmektedir. Bunun yerine, böylesi bir engellenme giderek büyüyen antagonizmalar yaratmakta, hem bulundukları fiziksel mekân hem de sürdürdükleri yaşam tarzı bakımından benzerlikler taşıyan ve bu tür saldırılara daha kolay bir hedef oluşturan insanlara yönelik bir şiddet dalgası ortaya çıkmaktadır. Saldırılara hedef olan bu grupların da toplumun en dezavantajlı ve maddi açıdan en zayıf kesimleri arasında olduğunu belirtmemiz gerekir.

Bunun daha geniş, uluslararası bir bağlamı vardır; bu bağlam emperyalist küreselleşmenin şu son evresini özellikle yansıtan bir özellik taşımaktadır. Dünyada, hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde, yöneticilerin ve toplumda ayrıcalıklı bir konumda olanların, çoğunluğun çıkarlarını göz ardı etme ve sadece küçük bir azınlığın yararına olan politikaları hayata geçirme yönünde güçlü bir eğilimleri vardır. Mali sermayenin yükselişi ve büyük sanayi ülkelerinin bile kaderini belirleyen spekülatif sermayenin oynadığı etkin rol, bu durumu daha da keskinleştirmiştir. Hükümetler, giderek artan sıklıkta, yurttaşlarının büyük çoğunluğunun refahını sağlayacak bazı temel önlemleri alamamalarının nedeni olarak sermayenin kaçması tehlikesini göstermektedirler; zira halkın yararına yapılacak herhangi bir harcama uluslararası sermaye tarafından doğaldır ki hiç de hoş karşılanmayacaktır. Elbette ki bu

uluslararası eğilimin her ulusal ekonomide bir muadili vardır; bu gruplar süreçten kârlı çıkan ve dolayısıyla 'başka alternatif yok' düşüncesini yerleştirmeye çalışan gruplardır. İşte bu nedenle yerel elitlerin ve hükümetlerin, halkın büyük çoğunluğunun zararına olan politikaları savunmakla kalmayıp, aynı zamanda onları zorla uygulama yetisi gösterdiklerine tanık oluyoruz. Ne ki yaşadığımız durum ne kaçınılmazdır ne de kalıcıdır; bu bölümde daha önce işaret ettiğimiz küresel sistemdeki çelişkiler, belli bölgelerde bile, değişimi yaratacak güçlerin günlerinin geldiğini göstermektedir.

5

Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni: Emperyalizmin ve Savaşın Yeni Dinamikleri[1]

SUNGUR SAVRAN

Neoliberal küreselleşmeye karşı uluslararası hareketin ardından, Irak savaşına karşı dünyanın dört bir yanında düzenlenen güçlü protestolar bir gerçeği herkese bir kere daha hatırlattı: tarihsel gelişim, sırf toplumdaki hâkim kuvvetlerce tasarlanan planların bir ürünü değildir; emekçi halkların ve ezilen kitlelerin de hesaba katılması gereken bir güç olarak aralarında bulunduğu, hasım kuvvetler arasındaki mücadelenin sonucudur. 2003 yılının 15-16 Şubat günleri tarihe bir kilometre taşı olarak geçeceğe benziyor. Tarihte belki de ilk defa, beş kıtada onlarca kentte 10-15 milyon kişi birlikte sokağa çıkarak aynı talebi dile getirdi. Kurulu düzenin *par excellence*[2] sesi *New York Times* bile bundan öylesine etkilendi ki hayal gücünü zorlayarak hareketi 'ikinci süper güç' olarak adlandırdı.

Bu hareketin parçası olmaktan gurur duyan bizlerin artık kendimize şu soruyu sormamızın zamanı geldi: bu 'süper güç'; neoliberal küreselleşme, savaş ve militarizm belalarına etkili biçimde karşı çıkabilecek, net bir bakış açısına sahip mi? Tarihte sıklıkla tanık olunduğu üzere, uzun süren bir atalet döneminin ardından kitle hareketlerinde bir kabarma olduğu zaman bilinç, eyleme geçme istekliliğinin hızına erişemez. Geçtiğimiz çeyrek yüzyıllık zaman diliminde yaşanan yenilgiler, moral bozukluğu ve atalet hali, emekçi halk kitleleri ile sol ha-

1 Bu makale Tuncel Öncel tarafından Türkçeye çevrilmiş, çeviri yazar tarafından da gözden geçirilmiştir.

2 mükemmel örneği -*çev.*

reketlerin, en iyimser görüşle yalnızca kısmi ve parça parça yapılacak bir değişimin mümkün olduğunu ifade eden ideolojiler karşısında savunmasız kalmasına neden oldu. Daha kötümser bir bakış açısıyla ise pek çok düşünürü ve eylemciyi kuşatan yaygın bir çaresizlik duygusu doğdu. Bu durum, teori ve analiz alanlarında, dünyanın ekonomik ve politik durumuna yüzeysel bir teşhis konulmasına yol açmıştır. En yeni örneklerden birisinden bahsedecek olursak, dünyanın 11 Eylül sonrasındaki haline ilişkin hâkim çözümleme aşırı bir sığlıkla maluldür. İkiz Kuleler trajedisinin yarattığı şokun etkisinde kalan solun (en azından Batı solunun) geniş bir kesimi ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin gerçekten de terörizmle mücadeleyle ilgili olduğunu sandı. ABD yönetiminin siyasi söylemi ciddiye alınarak savaş âdeta bir 'misilleme' fiili olarak değerlendirildi. Afganistan'a karşı yürütülen savaşın Avrasya üzerinde hâkimiyet kurmak amacıyla uzun süreden beridir hazırlanmakta olan Amerikan politikasının ayrılmaz parçası olduğunu söyleyenler azınlıkta kaldı.

Ancak, gerçek sınav Irak savaşı ile yaşandı. Burada bir yalpalama elbette söz konusu olamazdı, çünkü ABD-İngiltere ittifakının, Irak'a askeri müdahaleyi haklı göstermek amacıyla sunduğu gerekçelerin yanlış olduğu apaçık ortadaydı. Irak, uluslararası solun belli kesimlerine, İslam ülkelerinde çocukların bile bildiği şu gerçeği öğretti: Bush yönetiminin sürdürdüğü savaş, petrol ve hegemonya savaşıdır. (Burada salt retorik bir dil kullandığım düşünülmesin diye ve de bir İslam ülkesinde yaşamayan okurları göz önüne alarak, söylediğim sözün gerçekliği bütünüyle yansıttığını vurgulamama izin verilsin: örneğin, Türkiye'deki nüfusun büyük çoğunluğu, Afganistan'daki savaş öncesinde ve sırasında, bunun bir petrol savaşı olduğu yönünde güçlü bir kanaate sahipti.) Sistemsel bir analizden kaçınmakta son derece kararlı olan yüzeysellik bu kez farklı bir biçim aldı. ABD'nin izlediği acımasız ve yıkıcı politika, başını Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in çektiği yeni muhafazakârlardan (yaygın deyişle neo-con'lardan) oluşan küçük bir kliğin marifeti olarak sunuldu. Bu kliğin iktidardan uzaklaştırılmasıyla birlikte barış ve adalet ülküsünün galebe çalacağı düşüncesi, hareketin siyaseti açısından bu önermenin doğal bir sonucudur.

ABD'de iktidarda olanların sahip oldukları gerici fikirlerin teşhir edilmesi tabii ki faydalı, hatta zorunludur. Fakat sorun neocon'ların çevirdikleri dolapların teşhir edilmesiyle ilgili değildir; buradaki asıl sorun dünya kapitalizminin ve hegemonik iktidar olarak ABD devletinin sistemsel eğilimlerinin incelenmeden bırakılmasıdır. Olan bitenlerin tüm sorumluluğunun ABD'de iktidarda olan kliğe ait olduğu bir kere kabul edildiğinde, hâkim sınıflar içindeki alternatif kuvvetlerle ittifak kurma arayışı hareket açısından siyasi bir reçete haline gelir. Kurulu düzen içindeki farklılıklar abartılır. Sonunda, ABD-Birleşik Krallık ittifakı karşısında Fransa ve Almanya bir barış ekseni olarak görülmeye başlanır. Birleşmiş Milletler, kitle hareketlerinin ümitlerini bağlamaları gereken uluslararası bir forum olarak ilân edilir.

Bu bakış açısına karşı bir alternatif oluşturulması, birinci Körfez Savaşı'nın arifesinde baba George Bush'un büyük bir tantana ile ilan ettiği Yeni Dünya Düzeni (YDD) stratejisinin altında yatan kuvvetlerin ciddi bir analizini gerektirir. Sol, Yeni Dünya Düzensizliği'nden başka bir şey olmadığı gerekçesiyle bu kavramı sıklıkla bir kenara itmiştir. Bu adlandırmanın propaganda amaçlı yararları olabilir, ancak kavramın, dünyanın bugün vardığı gelişim aşamasında ABD'nin genel siyasi ve askeri stratejisiyle örtüşen gerçek içeriğini tam manasıyla kavramak için yetersizdir. 'Yeni düzen' olarak sunulan şeyin aslında yeni tür bir düzensizlik olduğunun söylenmesi, söz konusu düzensizliğin bu stratejinin yandaşları adına bir başarısızlık olmayıp, aksine bizzat YDD'nin doğasına özgü olduğu gerçeğini gözlerden saklar. ABD emperyalizmi bunu, mevcut dünya düzeninde yaşanacak bir dizi büyük sarsıntının ardından varılacak nihai hedef olarak görmektedir. Dolayısıyla tekrar tekrar suçlanan düzensizlik aslında bu nihai hedefe varmak için dünyanın kat etmesi gereken yolu ifade etmektedir. Başka bir deyişle bu, tam da doğası gereği, *düzensizliğin düzenidir*. Dolayısıyla, YDD kelimenin tam anlamıyla diyalektik bir bütünlüktür: yeni düzenin, düzen ile düzensizliğin bir sentezi olarak oluşabilmesi için eski düzenin şiddetle olumsuzlanması gerekir. Yalnızca kınama ile yetinilmesi, hedeflenecek yeni düzenin inşa edilmesi için kullanılacak yöntem-

lerin ve yolların çözümlenmesini daha da güçleştirir. ABD emperyalizminin dünya hegemonyası peşinde olduğunu söylemek yeterli değildir. Bunu yaparken kullandığı mekanizmaları ve yolları ciddi bir şekilde ele almamız gerekir.

Öte yandan, YDD yalıtılmış durumda kavranamaz, çünkü YDD aslında 'küreselleşme'nin ekonomik stratejisinin siyasi üstyapısı olarak değerlendirilmelidir. Bu makalenin yapısını belirleyen şey de budur. Birinci kısım, 'küreselleşme' efsanesi ve gerçekliğini ele alarak sermayenin uluslararasılaşmasının çelişkilerle dolu tarihindeki bu yeni evrenin arkasında yatan başlıca itici kuvvetleri anlamayı hedeflemektedir. Sonraki kısım, birinci kısımdaki analizi kullanarak, emperyalist siyaset olarak YDD stratejisinin özgül niteliklerini saptamaya çalışacaktır. Böylece, Avrasya ile Ortadoğu'da yaşanan gelişmeleri, emperyalist stratejinin yirmi birinci yüzyılın şafağındaki genel bağlamı içine yerleştirebileceğiz. Sonuç kısmı, birbirine bağlı küreselcilik ve YDD stratejileri bağlamında dünya emperyalist sistemine içkin çelişkileri ortaya koymaya, yakın gelecek için bir kestirimde bulunmaya ve emperyalist kapitalizme karşı mücadeleler açısından dersler çıkarmaya çalışacaktır.

'Küreselleşme': Sermayenin Dizginsiz Dolaşımı

Dünya ekonomisinin bütünleşmesinde gözlenen gelişmeleri nitelendirmek maksadıyla 'küreselleşme' teriminin kullanılması, teoriyi hemen, kapitalizmde nelerin yeni olduğu ve eski kapitalizmin hangi yapısal niteliklerinin hâlâ etkili olmayı sürdürdüğü sorularının cevaplanması göreviyle karşı karşıya bırakır. Zira 'küreselleşme' post-Fordizm, post-modernizm, enformasyon toplumu gibi bir dizi kuramsal kavramdan yalnızca biridir (bunlar, esas olarak, toplumun ve ekonominin eksiksiz bir dönüşüm geçirdiği, dolayısıyla bugüne dek kullanılan kavramsal çerçevelerin dünyayı anlamak için artık tamamen yetersiz kaldığını iddia ederler). Her şeyin sonunun geldiği (tarihin, çalışmanın ve bizzat kapitalizmin) alayıvala ile ilan edilmektedir. Bir dünya sistemi olarak kapitalizmin bazı özelliklerinde hiç şüphesiz ki değişiklikler olmuştur. Ancak, bugünkü dünyayı kavramaya yönelik teorik çabanın vazgeçilmez bir görevi

de *süreklilik içinde değişim* olduğu gerçekliğini *toptan bir dönüşüm* efsanesinden ayırmaktır. O halde işe 'küreselleşme' teorisine dair efsanelerin eleştirisiyle başlayalım.

Teknolojik bir kader olarak 'küreselleşme'

Son dönemde sermayenin uluslararasılaşması ile dünya ekonomisinin bütünleşmesinde yaşanan ilerlemeler burjuva liberal 'küreselleşme' kuramı çerçevesinde kodlandı; bu kuramın varsayımları ve ulaştığı sonuçlar, büyük övgüyle karşılanan *İmparatorluk* kitabının yazarları Michael Hardt ve Antonio Negri başta olmak üzere, soldaki birçok kişi tarafından sorgulanmaksızın benimsendi[3]. 'Küreselleşme' teorisi öylesine etkinlik kazanmıştır ki, kurulu düzenin düşünürleri ve sözcüleri için tabiri caizse ortak akıl haline gelmiş, belli başlı fikirleri popüler medyada yadsınması imkânsız bir dogma biçiminde yaygınlık kazanmıştır. 'Küreselleşme' teorisinin özü dört ana önermeyle özetlenebilir: (1) 'küreselleşme', en son teknolojik gelişme dalgasının, yani enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin dolaysız bir ürünüdür; (2) 'küreselleşme', kaçınılmaz ve geriye döndürülemez bir süreçtir; (3) dünya ekonomisinin yenilerdeki bütünleşmesi, ulus-devleti modası geçmiş bir tarihsel kategori haline getirmiştir (teorinin daha sınırlı uyarlamalarında ise buna zemin hazırlanmaktadır); (4) 'küreselleşme' kapitalizmin tarihsel gelişiminde, emperyalist aşamadan farklı, yeni bir aşama başlamıştır. Bu önermelerin hiçbirisi, günümüz dünya kapitalizminin gerçekleriyle yüzleşme sınavından başarıyla çıkamaz.

Yeni bilgi işlem ve iletişim teknolojilerinin ve yeni maddelerin üretim ve dolaşım alanlarına uygulanmasının sermayenin hareketliliği önünde yeni ufuklar açtığı şüphesiz doğrudur. Ancak, buradan hareketle, üretici güçlerdeki bu gelişmenin dünya ölçeğinde bütünüyle yeni bir ekonomik bütünleşme sürecini tek başına ve dolayımsız bir şekilde harekete geçirdiği sonucuna bir çırpıda sıçranması hiçbir şekilde haklı gösterilemez. Bu bütünleşmenin gerisinde, sosyo-ekonomik ve siyasi nitelikte bir dizi etken yatmaktadır. Bu

3 Michael Hardt ve Antonio Negri (2001) *Empire* (Cambridge, MA: Harvard University Press) [*İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2001].

etkenlerin bazılarını ilerleyen sayfalarda ele alacağız. Bu aşamada şu kadarını söylemekle yetinelim: 1970'lerin sonu ile 1980'lerin başından itibaren Thatcher ve Reagan döneminden bu yana uluslararası burjuvazinin, hegemonik bir ekonomik politika stratejisi olarak neoliberalizmi yerleştirerek paranın, metaların ve üretken sermayenin dizginsiz dolaşımını adım adım gerçekleştirme girişimi başarılı olmamış olsaydı, teknoloji ne denli ilerlerse ilerlesin, günümüzde uluslararası arenada görülen olan ekonomik etkileşim düzeyine asla erişilemezdi. Dolayısıyla, 'küreselleşme'nin, sosyo-politik etkenlerin dolayımı olmaksızın, doğrudan doğruya teknolojik değişimden kaynaklandığı tezi, kendini teknolojik determinizmin kaba bir türü olarak açığa vurmaktadır. Burjuva-liberal teorinin, geçmişte Marksizmi sürekli işlemiş olmakla suçladığı günahı bizzat kendisinin işlediğini görmek oldukça ironik bir durumdur.

Kaçınılmazlık ve geriye döndürülemezlik tezi, bir bakıma örtük biçimde de olsa, aslında doğrudan doğruya bu teknolojik determinizmden kaynaklanır; dolayısıyla ya onunla birlikte ayakta kalır ya da onunla birlikte göçüp gider. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) ilişkisi olduğu her ülkeye 'küreselleşme'nin gerçekliklerine uygun liberal politikaları dayatmak için neden bu kadar zahmete katlandığının ya da Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) dünya ticaretini serbestleştirmek amacıyla neden birbiri ardına müzakere turları düzenlemek zorunda kaldığının sorulması, kaçınılmazlık ve geriye döndürülemezlik iddialarının saçmalığını göstermeye yeterli olacaktır. Daha genel düzeyde bakılırsa, tarihin akışını tunç yasalara bağlı, 'özneden yoksun' bir süreç olarak değerlendiren geriye döndürülemezlik iddiası, insan etkinliğini tarihi etkileme imkânından alıkoyar. Seattle'dan Cenova'ya, 1995'te Paris sokaklarından 2001-2002'de Buenos Aires'in Parque Centenario'suna kadar dünyanın dört bir yanında ayağa kalkarak 'küreselleşme'ye karşı duran kitleler bu tarih kavrayışını çürütmüşlerdir.

Ulus-devletin giderek modasının geçtiğine ilişkin üçüncü iddia çok daha karmaşık bir sorundur. Bu iddia, başka argümanların yanı sıra, birinci olarak küresel kuvvetler ile ekonomik mübadele akımları karşısında ulusal sınırların anlamsız hale geldiği görüşüne, ikinci

olarak ise bizzat sermayenin kendisinin 'çokuluslu', hatta 'ulusötesi' olarak nitelenen özelliğine dayanır. Uluslararası para, meta ve üretken sermaye akışındaki muazzam artışla birlikte ulusal sınırların anlamını kaybettiği, dünya ekonomisinin tekbiçimli ve türdeş bir varlık haline geldiği düşüncesi, hem teorik açıdan yanlıştır hem de olgularla (ve aslında bizzat 'küreselleşme' teorisinden kaynaklanan ekonomik reçetelerle) bağdaşmamaktadır. Ulusal para birimi, kamu maliyesi sisteminin varlığı, özgül bir çalışma ilişkileri rejimi ve genel ekonomik yapı gibi devletin tam da özünü oluşturan özellikler, ulus-devletlerin ekonomik sınırlarını birbirinden ayırır. (Burada sadece genel olarak eşitsiz gelişmeden bahsetmediğimizi vurgulamak istiyoruz: yalın eşitsiz gelişmenin sonuçları olan ve tek bir devletin sınırları içindekiler dâhil olmak üzere ekonomik *bölgeleri* birbirinden ayıran diğer etkenlerin aksine, yukarıda bahsettiğimiz etkenler *devletleri* birbirinden ayıran etkenlerdir.) Bu etkenlerden ilk üçü, dünya ekonomisinin mevcut kuvvetleri genel bağlamında, (diğer özgüllüklerle birlikte) tipik olarak her ulusal ekonominin izleyeceği farklı patikayı çizen üç ana ekonomik değişkenin (yani döviz kuru, faiz oranı ve ücret haddinin) belirlenmesinde rol oynayan özgül etkiler yaratır. Dolayısıyla dünya ekonomisi katiyen birörnek ve türdeş bir bütün değildir.

Tam tersine, kapitalist dünya ekonomisi eğilim olarak giderek artan sınırötesi akımlara sahip, bütünleşmiş, ancak her biri kendine özgü niteliklere sahip ulusal egemenlik sahalarına ayrılmış bir bütün olarak gözükür. Kapitalist dünya ekonomisi 'pürüzsüz' bir mekân (Hardt ve Negri) değildir, aksine ulusal ekonomilerin çok sıkı şekilde birbirine bağlandığı bir yamalı bohçadır. Farklı ulusal ekonomiler arasındaki çeşitliliklerin 'çokuluslu' olarak anılan şirketlerin yatırım kararlarının temel belirleyenlerinden biri olduğu gerçeği bu görüşü doğrulamaktadır. Yatırım, kapitalist üretim tarzının merkezi süreci olan sermaye birikiminin dolayımlı biçiminden başka bir şey değildir. Dolayısıyla, kilit nitelikteki bu sürecin mekânsal gelişimini belirleyen kanunlar, ulus-devletin devam eden varlığıyla ayrılmaz şekilde bağlantılıdır. Bu gerçek, hükümetlere yabancı sermayeyi çekebilmek amacıyla ekonomi politikalarını 'kü-

resel ekonomi'nin gerekleriyle uyumlandırmalarını salık veren 'küreselleşme' taraftarlarınca da bu kabul edilmektedir –ulusal ekonomilerin özgüllüklerini kabul edip ulusal ekonomi politikasının fark yaratabileceğini söylemenin dolambaçlı bir yoludur bu.

'Çokuluslu' şirketlerden bahsetmişken, ulus-devlet kategorisinin modasının geçtiği görüşüyle ilgili iddianın arkasında yatan ikinci önemli önermeye geçebiliriz. Bu ikinci argümana göre sermayenin artık 'ulusal bağlılıkları' yoktur: 'çokuluslu şirketler' (ÇUŞ'lar) ya da 'ulusötesi şirketler' (UÖŞ'ler) olarak anılan bu şirketlerin tek bir ülkede çıkarları olmadığı söylenir, çünkü sermaye yalnızca kâr peşinde koşar ve bu şirketler de aynı şeyi dünya düzeyinde yapmaktadırlar. 'Çokuluslu' ve *a fortiori*[4] 'ulusötesi' terimleri, bu türden şirketler için son derece yanlış adlandırmalardır. Bunlar arasında, sermayesi farklı uluslara mensup kapitalistler tarafından ortaklaşa kontrol edilen çok az şirket bulunmaktadır (ABB, Unilever ve Royal Dutch-Shell belirgin örneklerdir –hatta aldatıcı ismine karşın Daimler-Chrysler şirketi büyük ölçüde Alman ortağı tarafından kontrol edilmektedir). Bu şirketlerin ezici çoğunluğu fiilen tek bir ulusa (ya da sınırötesi merkezileşmenin giderek artan bir hızla gerçekleştiği Avrupa örneğinde olduğu gibi, yeni Avrupa ön-devletine) mensup kapitalistler tarafından kontrol edilen şirketlerdir. İlke olarak, söz konusu her ulus-devlet, kökleri kendinde olan şirketleri ('en güçlü olan hayatta kalır' düsturuna dayanan, iyi tanımlanmış bir strateji uyarınca) yabancı şirketlere karşı korur ve destekler. Öyle ki, bazı şirketler ulusal sermayenin genel çıkarları için kurban edilirler. Durumun böyle olduğunu göstermek amacıyla epey bir empirik malzeme ortaya konabilir. Çok sayıda hükümetin Irak'ın sözde yeniden inşasında kendi ulusal şirketleri adına pastadan pay kapmak için itişip kakışması, küreselleşme teorisyenlerine ulus-devletlerin hâlâ kendi sermayelerinin çıkarlarını temsil ettiklerini hatırlatmış olmalıydı. ABD ile AB yetkili mercilerinin kendi ulusal (ya da AB vakasında ulusüstü) sermayeleri arasındaki rekabette üstlendikleri rol bunun bir başka açık örneğidir. Fransız gazetesi *Le Monde*'un 19 Haziran 2001 tarihli sayısında, 'Avrupa Komisyonu Airbus'a "hu-

4 daha kesin olarak -*çev.*

kuki kalkan" olmak istiyor' başlıklı bir haber yer alıyordu (s. 20). Alt başlıkta ise şöyle deniyordu: 'Avrupa Komisyonu'nun Ticaretten Sorumlu Üyesi Pascal Lamy, *Le Monde*'a verdiği mülâkatta, Amerikan tehdidi karşısında Avrupalı inşaat şirketlerinin Avrupa'ya ihtiyaçları olduğunu belirtti. General Electric-Honeywell birleşmesinden kaynaklanan siyasi sapmayı eleştirdi.' O halde hatalı 'çokuluslu şirketler' ve 'ulusötesi şirketler' terimleri yerine daha uygun bir terminoloji kullanarak bunlara 'faaliyeti uluslararasılaşmış şirketler' (FUŞ'lar) diyebiliriz.

Bütün bu anlatılanlar, kapitalist dünya ekonomisinin mevcut aşamasında ulus-devletlerin dünya ekonomisinde dikkate alınması gereken bir ağırlığa sahip olduklarını ve bu bütünleşmiş toplam içinde belirgin alt-birimler tanımladıklarını göstermektedir. Ancak, bütün bu argümanların geçerliliğine bakılmaksızın, ulus-devletler tamamen farklı bir nedenden ötürü kapitalizm için son derece büyük bir öneme sahiptirler: ulus-devlet hâlâ sınıf iktidarının faaliyet odağıdır. Sözgelimi, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin farklı devletlerin takip ettikleri politikalar üzerindeki etkileri ne ölçüde önemli olursa olsun, bu etkinin ülkelerin iç politikasına aktarılması hâlâ devlet aracılığıyla yapılmak zorundadır. Her ülkedeki yönetici sınıfın ulusal düzeyde iktidarını pekiştirmesi gerekir. Tersinden bakıldığında, işçi sınıfı ile ezilen kitlelerin iktidarı ele geçirmeleri ulusal sahnede gerçekleşmek zorundadır. Nerede ve ne zaman olursa olsun, iktidarın bu şekilde ele geçirilmesinin emperyalist güçlerin (söz konusu ülkenin halihazırda emperyalist ülkelerden birisi olması durumunda diğer emperyalist güçlerin) yaptırım ve saldırılarıyla karşılaşacağı doğrudur; ancak bu, müdahale eden emperyalist güçlerin, kendini savunmak amacıyla emrinde ordusu bulunan yeni bir devlet ile savaşmak zorunda kalacağı gerçeğini ortadan kaldırmaz. Her halükârda, emekçi kitlelerin iktidarı ele geçirmesi durumunda dışarıdan müdahale edilmesi, kapitalizmin Paris Komünü'nden başlayarak, Ekim Devrimi ile devam edip Küba ve Nikaragua'ya kadar uzanan tarihinde sürekli görülen bir şeydir ve mevcut dönemin *differentia specifica*sı[5] olarak değerlendirilemez.

5 özgül farklılık, ayırt edici özellik –*çev.*

Son olarak, 'küreselleşme' sisteminin işleyişi sayesinde uluslar arasındaki eşitsizliklerin son yirmi, otuz yıllık dönemde fazlasıyla ağırlaştığı gerçeği gün gibi ortadayken, emperyalist aşamanın 'küreselleşme' sayesinde aşıldığı iddiası belki de kitlelerin kolektif zekâsına karşı yapılmış en ağır hakaretlerden biridir. Keza, bu iddianın teorik düzeyde de iler tutar bir yanı yoktur. Emperyalizmin, (Hilferding, Buharin ve Lenin tarafından geliştirilen, Luxemburg ile Trotskiy'in önemli katkılarda bulundukları) Marksist emperyalizm teorisi tarafından betimlenen tüm nitelikleri, geçtiğimiz yüzyılın başında kaleme alındıkları döneme göre günümüzde çok daha fazla geçerliliğe sahiptir. Teorinin bu ilk aşamasında tekeller olarak adlandırılan, büyük gruplar halinde örgütlenmiş devasa sermaye birimleri finans ve sanayi sermayesinin gücünü birleştirerek, faaliyetlerini çeşitlendirmek suretiyle sermayenin (emperyalizm teorisinin öncülerinin deyişiyle *finans kapitalin*) değerlenmesinin tüm alanlarına yöneliyorlar. Bu birimler *sermaye ihracını* her zamankinden daha fazla geliştiriyorlar; öyle ki, sermaye ihracı dünya kapitalizminin karakteristik niteliği haline gelmiş ve bunun da ötesinde meta ihracını kendi mantığına tâbi kılmıştır (firmalar arası mal ve hizmet mübadelesinin uluslararası ticaretin giderek artan bir oranını oluşturması bunun bir göstergesidir). Devasa bankalar ve şirketler dünyanın dört bir bucağında pastadan kârlı paylar elde etmek için birbirleriyle yarışıyorlar. Geçici olarak sessiz bir mücadele içindeki emperyalist devletler ise gezegenin daha büyük parçalarını kontrol etmek için sürekli birbirleriyle didişiyorlar. Hatta çeşitli nedenlerle Leninist emperyalizm teorisinin, ilk kez dile getirildiği zamana göre bugün çok daha anlamlı olduğu söylenebilir. Tek bir örnekten bahsetmek istiyoruz: Yirminci yüzyılın başında, emperyalist ülkelerin sermayeleri arasındaki rekabet, ister sömürge, ister yarı sömürge, ister bağımsız olsun, tâbi konumdaki ülkelerde gerçekleştirilen yatırımlar biçiminde dolaylı olarak yaşanmıştı büyük ölçüde. Günümüzde ise aksine, hem doğrudan yabancı yatırımların hem de portföy yatırımlarının ezici kısmı bizzat emperyalist ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Bunun doğal sonucu olarak, artık mücadele yalnızca emperyalist merkezlerin toprakları dışında kalan

bölgelerde değil (buralarda da daha önce görülmemiş bir şiddette yaşanıyor yaşanmasına), aksine bahsi geçen sermayelerin kendi ülke toprakları üzerinde de sürdürülmektedir.

Geldiğimiz aşamada, burjuva-liberal 'küreselleşme' teorisinin özgül tezlerinin birer hayal ürününden ibaret olduğunu, kapitalizmin emperyalist doğasının hiç de değişmediğini açıkça ifade etmeye hakkımız olduğunu düşünüyoruz. Artık dikkatimizi 'küreselleşme' teorisinin aslında bir belirtisi ve aynadaki kırılmış yansıması olduğu yeni bir gerçekliğe çevirebiliriz.

Kapitalist bir saldırı olarak küreselcilik

Dünya emperyalist sisteminin doğasındaki sürekliliğe karşın, 1970'lerin sonu ile 1980'lerin başından bugüne gelinceye kadar geçen sürede, dünya kapitalist sisteminin işleyişinin somut biçimlerinde dikkatle incelenmesi gereken yenilikler olduğu yadsınamaz. Sınırötesi para, meta ve üretken sermaye akımlarının önündeki engellerin kaldırılması; bu gelişmeye eşlik eden devlet işletmelerinin ve hatta altyapı kurumlarının yaygın biçimde özelleştirilmesi; duruma bağlı olarak bütçe kesintileri, metalaştırma ya da doğrudan özelleştirme yoluyla sosyal hizmetlerin bir kalemde ya da kademeli olarak aşındırılması; başta belediyeler düzeyinde olmak üzere (cafcaflı 'yönetişim' etiketiyle kavramsallaştırılan) özel sektörün hükümetin işlevlerine nüfuz etmesi; işgücü piyasasının esnekleştirilmesi ve yalın üretim teknikleri: tüm bunlar, uluslararası ve ulusal düzeylerde sınıflar arasındaki güç dengesi üzerinde yarattıkları muazzam sonuçlarla tamamen yeni bir çerçeve oluşturulmasına katkıda bulundular. Bu yeni durumun karşısına dikilmek ve uluslararası burjuvazinin kullandığı yeni enstrümanların arkasında yatan dinamikleri açıklayabilmek için, son döneme kalıcı bir şekilde damgalarını vuran dünya-tarihsel niteliğe sahip üç gelişmeyi göz önüne almamız gerekiyor.

Daha iyi bir alternatifin yokluğunda benim mega kapital adıyla tanımlamayı önereceğim sermaye biçiminin, son yarım yüzyılda hâkim sermaye türü olarak ortaya çıkışı bunlar arasında en başta gelenidir. Genelde 'çokuluslu şirketler' diye bilinen yapılarda

somutlaşan bu sermaye biçimi, önceki biçimlerin aksine, ihtiyacı olan emek gücü, hammadde ve diğer girdi alımlarını, üretimin gerçekleştirilmesini ve ürettiği metaları satmayı, her şeyi kapsayan bir stratejik plan dahilinde en kârlı neresiyse orada yapacak şekilde değerlenme sürecini yerkürenin tamamı ölçeğinde planlayıp örgütlemesiyle kendini önceki biçimlerden farklılaştırır. Madalyonun diğer yüzüne bakıldığında, mega kapitalin alt-birimlerinin birbirine bağlı faaliyetlerinin mekânsal olarak birbirinden ayrıldığı, çok sayıda bölgeye ve tek tek ülkelere dağıtıldığı görülür. Dolayısıyla, para, meta ve üretken sermaye akışının önünde sayısız engelin bulunduğu parçalı bir dünya ekonomisi, doğası gereği, bu sermaye biçiminin çıkarlarıyla çelişir ve onun serbestçe gelişimini baskı altına alır. Uluslararasılaşma düzeyi en fazla olan sermaye biçimi olarak mega kapital, kendisine dizginsiz dolaşım ve kârlı değerlenme önünde katı engeller olarak gözüken her şeyin parçalanması ve tasfiye edilmesi için yoğun bir baskı uygular. Bu nedenle, mega kapital, parasal yatırımlardan en yüksek getiriyi elde etme peşinde koşan finans sermayesiyle işbirliği içinde, neoliberalizmin ('serbest piyasa' politikalarının) hızla benimsenmesinin ve neoliberalizmin özgül bir çeşitlemesi (ve uluslararası burjuvazinin yirminci yüzyılın son yirmi yılındaki hâkim stratejisi) olarak 'küreselleşme'nin arkasında yatan başlıca devindirici kuvvettir. Son kertede, neoliberalizm en iyi şekilde, mega kapitalin kendi suretinde bir dünya yaratma girişimi olarak özetlenebilir.

'Küreselleşme' ile neoliberalizmin arkasında yatan toplumsal kuvvetin açığa çıkarılması ne kadar önemli olursa olsun, 'sermaye' kategorisinin vülger (yani Marksist olmayan) bir şekilde kavranması, yeni 'küreselleşme' stratejisinin benimsenmesinin, tamamen işlevselci bir bakışla, ekonomi politiğe ilişkin üstyapının dünya kapitalizminin temel yapılarındaki kaymaya uyum göstermesi olarak görülebileceği bir anlayışa yol açabilir. Bu tür bir anlayış, söz konusu uyum gösterme sürecini hayali bir pürüzsüz sürece dönüştürmek suretiyle süreç içindeki sayısız çelişkileri, tereddütleri ve sürtüşmeleri gizler. Bunun da ötesinde ve belki de daha önemlisi, yeni stratejinin sınıfsal niteliğini, neoliberal 'küreselleşme' stratejisinin benimsen-

mesinin aslında uluslararası burjuvazinin uluslararası proletaryaya ve daha genelde emekçi kitlelere karşı yürüttüğü sınıfsal bir saldırı olduğu temel gerçeğini gözlerden saklar. Çünkü 'sermaye' kendini genişletme arayışı içindeki bir miktar paradan ibaret değildir; kendini genişletmesi esnasında artı-emeğin başta proletarya olmak üzere, doğrudan üreticilerden çekilip alınmasına tâbidir. Sermaye bir nesne değil, bir toplumsal ilişkidir. Sermayeyi daha kârlı kılma sorunu gündeme her geldiğinde, madalyonun diğer yüzünde sermaye ile işçi sınıfı arasındaki güçler dengesinin ilki lehine değiştirilmesi yer alır. Dolayısıyla, mega kapitalin dünya genelinde kârını maksimize etme ihtiyacını karşıladıkları ölçüde, neoliberalizm ile 'küreselleşme' politikaları aynı zamanda, *ceteris paribus*[6], kendilerini sermayenin tecavüzünden korumaya çalışan işçi sınıfının ve beraberindeki diğer doğrudan üretici sınıflarla katmanların (ne kadar sınırlı da olsa) sahip oldukları güce karşı bir saldırı niteliği taşırlar.

Artık neoliberalizmin ve 'küreselleşme' stratejisinin oluşumunu belirleyen ikinci etkenin analizine geçebiliriz. O uzun kapitalist gelişme dalgasının 1970'lerin ortasında buhrana girmesiyle birlikte sınıflar arasındaki ilişkiler çarpıcı bir şekilde değişti. Durgunluk dalgasının bizzat belirleyici nedeni olan ortalama kâr oranlarındaki düşüş karşısında sermaye, artı-değer oranını ve dolayısıyla kâr oranını yükseltmek, böylece de sermayenin yenilenmiş istikrarlı birikimi için zemin hazırlamak amacıyla bütün ülkelerdeki işçi sınıfı ile geniş emekçi kitlelerinin (farklı ülkelerde eşit olmayan düzeylerde olmasına karşın) kazanmış oldukları mevzilere karşı yavaş yavaş saldırıya geçti. Büyük krizlerin tamamında, hasım sınıflar arasındaki uzlaşma alanı daralır ve sınıflar arasındaki ilişkilerin uzlaşmaz doğası herkesin açıkça görebileceği bir hal alır. Böylece, sermaye, işçi sınıflarının (nedenlerine burada değinemeyeceğimiz) yıllar boyunca biriktirdiği korunma biçimlerini ortadan kaldırmaya yönelik amansız saldırısını başlatmış oldu. Zaman zaman sınıf hâkimiyeti için kısmi güvence işlevi gören bu kısmi ve tahammül edilebilir nitelikteki tavizler, durumun tersine dönmesiyle birlikte üstesinden gelinmesi gereken çok sayıda engel haline gelmişti.

6 diğer her şeyin sabit kalması koşuluyla -*çev.*

Kamu sektöründe çalışan işçiler istisnasız tüm ülkelerde sendikal hareketin belkemiğini oluşturmuştu; dolayısıyla üretken kamu sektörünün özelleştirmeler yoluyla yok edilmesi gerekiyordu. (Burjuvazinin özelleştirmeyi ısrarla talep etmesinin tabii ki başka nedenleri de vardı.) Kamu hizmetleri ('refah devleti' olarak anılan şey) geniş halk kitleleri arasında dayanışma yaratmış, işçiler arasındaki rekabete ket vurmuştu; dolayısıyla bunların bütçe kesintileri, hizmetlerin metalaştırılması ve özelleştirme politikalarıyla tasfiye edilmeleri gerekiyordu. Aynı durum, 'kamu kesimi ile özel kesimin işbirliği' ve sözde 'yönetişim' uygulamalarıyla piyasanın baskısına terk edilen bazı belediye hizmetleri için de geçerliydi. Büyük mücadeleler sonucunda çalışma ilişkileri alanında kazanılmış olan kanuni haklar, 'atipik' ve 'güvencesiz' çalışma biçimlerinin saldırısına uğradı. Sermayenin yasama sürecinde dizginleri ele geçirdiği her yerde yeni 'esnek çalışma' gerçekliği çalışma kanunlarına tercüme edildi. Genel amaç, sendikal hareketi, emeğin lehine olan kanuni korumaları, geniş kitlelerin faydalandığı sosyal korunmayı, üretken devlet sektörünü ve piyasa güçlerine kısmen de olsa karşı koyacak bütün her şeyi tasfiye etmek, böylece rekabetin artmasını, işçinin işçiye kırdırılmasını ve işçi sınıfının parçalanarak savunmasız bırakılmasını sağlamaktı.

İşte 'küreselleşme'nin gerçek anlamı, tek tek işçiler ve işçi grupları arasında rekabet yaratmaya yönelik geniş bir yelpazeye yayılan bu kapsamlı önlemler bağlamında tam olarak kavranabilir. 'Küreselleşme', uluslararası işçi sınıfının ulusal kesimlerini birbirine kırdırmayı amaçlayan bir stratejidir. 'Küreselleşme', uluslararası burjuvazinin, ülkeler arasında, bu ülkelerin işçi sınıfları ve emekçi kitleleri arasında rekabeti tüm gücüyle yeniden tesis ederek 'dibe doğru bir yarış' başlatmak amacıyla giriştiği bir hamledir. Dolayısıyla, 'küreselleşme'nin ulus-devlete karşı bir saldırı olduğu ancak belli bir açıdan bakıldığında doğrudur. 'Küreselleşme', mevcut ulus-devletlerin, piyasa rekabetinin vahşi kuvvetlerini evcilleştiren, işçi sınıfı lehine ve geniş kitleler için koruma sağlayan bir tampon mekanizma vazifesi gören bütün işlevlerini tasfiye etmeye çalışır. 'Küreselleşme'nin bu etkiyi yapması, ancak ve ancak söz konusu devletlerdeki yönetici sınıfların aktif

onaylarını alıp katılımlarını sağlamasıyla mümkündür. Emperyalizmin hâkimiyeti altındaki ülkeler için bile bu durum geçerlidir. Bu tür bir değişiklik yalnızca emperyalist ülkelerdeki burjuvazinin lehine olmakla kalmaz, aynı zamanda tahakküm altında tutulan ülkede emekçi kitlelerin zararına olacak şekilde güçler dengesini değiştirerek hâkim sınıfların elini güçlendirir. Bunun sonucunda emperyalist 'aşırı sömürü' de pekiştirilmiş olur.

'Küreselleşme' teorisinin yoldan çıktığı nokta, ulus-devletin belli bazı işlevlerindeki bu aşınmayı, ayrım gözetmeksizin bir bütün olarak ulus-devletin genel olarak modasının geçmesi süreci olarak sunmasıdır. Ortaya çıkan resim, ulus-devletlerin, gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde kapitalist sınıfın lehine politikaları aktif bir şekilde takip ettikleri gerçeğinin üzerini örtmektedir. Aynı zamanda 'küreselleşme' teorisi muzaffer bir edayla, çelişkilerle dolu, büyük sürtüşmeleri içinde barındıran, bazen büyük bir hızla bazen de oldukça tereddütlü biçimde ilerleyen, hatta ara sıra envai türden kuvvetin etkisiyle duraklayan bir süreci âdeta olup bitmiş bir süreç gibi gösterir. İşte 'küreselleşme' teorisi ile ideolojisinin gerçek ideolojik işlevi bu noktada keşfedilebilir: yalnızca kısmi ve başlangıç aşamasında olan bir sürecin genel, tamamlanmış ve geriye döndürülemez bir süreç olduğunu ilan eden 'küreselleşme' teorisi ve ideolojisi, geniş emekçi kitlelerini silahsızlandırıp onları aslında kendi konumlarına karşı kapitalist bir saldırı olan şeye karşı mücadeleye girişmekten caydırma etkisi yaratır.

Ancak, 'küreselleşme'ye ve daha genelde neoliberalizme karşı kitlesel bir mücadele yürütülmesini zayıflatan etkenler yalnızca bununla sınırlı değildir. Diğer etkenler kadar zararlı bir rol oynayan dünya-tarihsel nitelikteki bir üçüncü etkeni tartışmamız gerekiyor. 1989 yılında Orta ve Doğu Avrupa'daki bürokratik işçi devletlerinin çöküşü ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, ardından bu bölgelerde azgın bir kapitalizmin restorasyonu sürecinin başlaması ve bununla birlikte Çin Halk Cumhuriyeti'nde kapitalist restorasyonun sessiz ve derinden mesafe kat etmesi: tüm bunlar işçi sınıfı hareketine ve kitlelerin mücadelesine çeşitli şekillerde büyük zararlar vermiştir. Bu olaylar, bir yandan kapitalizmin kamusal alana ait her

şeye karşı yürüttüğü saldırıyı şiddetlendirirken, öte yandan da geniş halk kesimlerinin farklı, daha iyi bir geleceğe olan umutlarını ve özlemlerini tahrip etmiş ya da en azından son derece zayıflatmıştır. Bürokratik işçi devletlerinin çökmesinin diğer önemli veçhelerine YDD'yi ele alacağımız bir sonraki kısımda geri döneceğiz.

Artık 'küreselleşme' efsanesi ile gerçekliği hakkında yaptığımız tartışmaya dayanarak kısmi bir bilanço çıkarabiliriz. Burjuva-liberal 'küreselleşme' teorisi, dünya ekonomisinin gelişiminde, ulus-devletin sona ermesiyle kopmaz bir şekilde bağlantılı olan, emperyalizmin ötesine geçen yeni bir aşamanın başlamış olduğunu öne sürmektedir. Bunu savladığı ölçüde 'küreselleşme' teorisi aslında efsanelerden bahsetmektedir. Bu bölümün başından beri 'küreselleşme' terimini tırnak içinde yazmamız bundan ötürüydü. Bence burjuvaziyi ve politikalarını eleştirenler, 'küreselleşme'yi nesnel bir süreci betimleyen, meşru bir teorik kavram olarak ele almamalılar. Bu alanda olup bitenleri tanımlarken, zamanın sınamasından başarıyla geçmiş bir Marksist kavramın, *sermayenin uluslararasılaşması* kavramının kullanılması çok daha yerinde bir tercih olacaktır.

Öte yandan, uluslararası burjuvazinin, uluslararası proletarya ile diğer emekçi kitlelerinin ulusal kesimleri arasında kıyasıya bir rekabet yaratmak amacıyla, ulus-devletlerin, önceki dönemin koşullarında çalışan kitleleri koruyucu birer tampon mekanizması vazifesi gören işlevlerini tasfiye etmeye çalıştığı kuşkusuz doğrudur. Bu, neoliberal stratejinin ayrılmaz bir parçası olduğu ölçüde bir gerçekliktir. Efsaneyi gerçeklikten ayırmak amacıyla bu ikincisine küreselcilik demek yerinde olacaktır. O halde, günümüz burjuva ideolojisinin hâkim unsurlarından birisi olan 'küreselleşme' sahte bir teorik kavramdır. Öte yandan, küreselcilik stratejisi, pratikte mücadele edilmesi gereken canlı bir maddi güçtür.

Yeni Dünya Düzeni: Emperyalist Orduların Dizginsiz Dolaşımı

Yeni Dünya Düzeni (YDD) kavramının içinde barındırdığı stratejik yönelimin anlaşılması emperyalizm karşıtları açısından son derece önemlidir. 1990'lı yıllar boyunca ve yeni yüzyılın ilk yılların-

da, YDD'nin temsil ettiği siyasi ve askeri stratejinin daha kapsamlı bir analizine kalkışmaya temel hazırlayacak yeterince veri elimizde birikmiştir. Oluşma süreci devam eden bu yönelimi bütün ayrıntılarıyla, eksiksiz olarak inceleyeceğimizi elbette iddia edemeyiz. Bu kısımda, YDD'nin teşekkülünde payı olan bazı belirleyici etkenleri ortaya çıkarmaya çalışmakla yetineceğiz.

Kliğin tarihteki rolü

Öncelikle ABD politikası hakkındaki hâkim açıklamayla, en azından 11 Eylül'ün ardından hâkim hale gelen açıklamayla ilgilenmemiz gerekiyor. Bu bölümün giriş kısmında, 11 Eylül'ün ardından ABD yönetiminin benimsediği felâketlerle dolu hareket tarzını, oğul Bush'un şahsında iktidarı ele geçiren neo-con'ların siyasi yönelimine dayanarak açıklayan, uluslararası solda yaygın olan bir analizden bahsetmiştik. İlk önce bu açıklamaya bir daha bakacağız.

Marx'tan Plehanov'a ve Mandel'e kadar solda yer alan pek çok düşünür bireyin tarihteki rolünü incelemiştir. Marx'ın 'tarihi insanlar yapar' şeklindeki aksiyomatik ifadesi, öznelerin irade ve bilinçlerini önemsemeyen her türlü mekanistik tarih görüşünü saf dışı bırakır. Eğer tarihi yapan insan oğulları ile kızlarının tamamı ise, o halde belli bireylerin ve *a fortiori* belli kliklerin yapabilecekleri etkileri dışarıda bırakmanın hiçbir mantıklı gerekçesi olamaz. Sadece bilinen birkaç ismi anacak olursak, Napoleon, Stalin, Hitler gibi bireylerin, toplumsal olayların gelecek yüzyıllarda değilse bile gelecek on yıllardaki seyrine kişilikleriyle damga vurduklarından hiç kimse şüphe duymayacaktır. George W. Bush'un böyle bir etki yapacak türden bir birey olmadığı dikkate alındığında, günümüz teorisi doğal olarak Bush'un başkanlığının arkasında rol alan kliğe odaklanmaktadır. Keza, ABD yönetiminin bugünkü politikalarını benimsemiş olmasında Başkan Yardımcısı Cheney ile avenesinin önemli bir rol oynadığı da kesinlikle doğrudur.

Bireylerin ya da bireylerden oluşan grupların tarihin seyri üzerindeki etkilerinin önemiyle ilgili her tartışmada olduğu gibi, burada da mesele onların bir etkisinin *olup olamayacağı* değildir; asıl konu, bunların oluşumuna yol açan nedenler ve koşullar ile bu etki-

yi yapmalarına, yapabilmelerine zemin hazırlayan koşulların nasıl ortaya çıktığının sorgulanmasıdır. Argümanın yüzeyselliği tam bu noktada kendini ele verir. Bu argüman, tek taraflı bir şekilde tipik olarak grup üyelerinin entelektüel kökenlerinin Nazi yanlısı düşünür Leo Strauss'a kadar izlenebileceğini vurgular, ancak ABD'nin aşırı saldırgan bir dış politika ve askeri politika izlemesi gerektiğini savunan bir grubun oluşumunu mümkün kılan Sovyetler sonrası devrin özgüllüğü üzerinde hemen hemen hiç durmaz. Bu insanların neden özellikle bu fikirleri benimsedikleri sorusuna maddi bir açıklama getirme çabası söz konusu olduğunda, verilen yanıtta daima bu insanların Halliburton gibi şirketlerle ya da petrol ve silah sanayileriyle olan kişisel ilişkilerinden bahsedilir. Pek çok analistin yaptığı gibi çözümlemeyi bu aşamada bırakacak olursak, tarihin yapılmasında bir bireyin ya da bir kliğin önemli olduğu sonucuna değil, tarihin *yalnızca* bu insanlar tarafından, onların çıkarları doğrultusunda şekillendirildiği sonucuna varırız.

Bu kapalı dairenin içinden çıkmamıza imkân verecek çok sayıda soru bulunuyor. Birkaç tanesinden bahsedelim: Bu kliğin görüşleri ABD hâkim sınıfı tarafından açıkça bilindiğine göre, o halde neden en azından bu sınıfın belli başlı önde gelen kesimleri yeryüzünün en güçlü devletinin dümenine oğul Bush gibi beceriksiz bir şahsiyetin geçmesi pahasına bu kliği desteklemeyi tercih etti? Ne de olsa bütün liderliklerin belli bir siyasi yönelime sahip oldukları, iktidara bu fikirlerine dayanarak taşındıkları ya da iktidardan bu nedenle mahrum bırakıldıkları herkesçe bilinen, sıradan bir gerçek değil mi? Bu kliğin neden iktidara taşındığı sorusu, bu klik üyelerinin sahip oldukları fikirlere neden sahip oldukları sorusu kadar önemli değil mi? Bu gibi daha yerinde sorulara yöneldiğimizde, neo-con'ların önemli olmakla beraber küçük olan rolleri geri plana çekilir ve sahneyi ABD iktidar sistemi içinde ve daha genelde dünya durumu içinde daha derinlerde yatan etkenler alır.

Tek yanlı bir şekilde neo-con'lara odaklanılması bir yandan daha derinlerdeki bu güçlerin gözlerden uzak tutulmasına, öte yandan da 1990'lı yılların, yani Clinton devrinin genel stratejik yönelimi ile günümüz arasındaki temel sürekliliğin unutulmaya yüz tutmasına

neden olur. YDD'nin kuruluşunun belirleyici olayları olarak, 1991 Körfez savaşı ile başlayan, Bosna ve Kosova ile devam eden, daha yakınlarda ise Afganistan ile Irak'ta yaşadığımız savaşları kapsayan bir dizi savaşın iç tutarlılığını anlamak imkânsız hale gelir. Sömürgecilik kategorilerinin (örneğin, Kosova vakasında 'protektora', Irak vakasında düpedüz sömürgecilik) dirilişinin farklı biçimleri arasındaki içsel bağlantılar tamamen gözden kaçırılır. 'Ulus kuruculuğu'nu açıkça reddeden, bu politikayı takip eden Clinton yönetimini eleştiren bir seçim programıyla iktidara gelen oğul Bush'un neden iktidara gelince onunla aynı tutumu benimsemek zorunda kaldığı ve Tony Blair'in apayrı iki dünyaya aitmiş gibi sunulan politikaları benimseyen iki ABD başkanı ile nasıl bu kadar can ciğer kuzu sarması olabildiği bir muamma haline gelir.

Aşağıdaki kısımda YDD'nin daha sistemsel yönlerine dikkat çekmeye çalışacağız.

Küreselciliğin siyasi üstyapısı

Sermayenin yirmi birinci yüzyılın şafağındaki hegemonik bileşeni olan mega kapitalin kendini gösterdiği değerlenme mekânının, hareketinin önünde aşılmaz engellerle karşılaşmadığı tüm bölgeleri ve ülkeleri kapsadığını ve böylece gezegen sathına tamamen yayıldığını belirtmiştik. Bu coğrafi yayılmanın gerek pekiştirilmesi gerekse daha da genişlemesi, dünyayı mega kapitalin çıkarları adına yönetme görevine uygun bir siyasi üstyapıyı gerektirir. Dünya sermayesinin bu hâkim kesiminin ortak çıkarları, mantıksal olarak, ekonomik düzenleme görevlerinin giderek artan boyutta uluslararası oluşumlar tarafından üstlenilmesini gerekli kılar. Öte yandan, ulus-devletler hem sınıf hâkimiyetinin hem de kapitalistler arası rekabetin kaynağı olmayı sürdürmektedir. Dolayısıyla sermaye ne dünya hükümetinden vazgeçebilir, ne de bir dünya hükümeti yaratabilir. Bu çelişkinin kolay bir çözümü yoktur. Kesin bir çözümden yoksun olan dünya burjuvazisi, bir dünya hükümetinin belli bazı görevlerini ilkel bir tarzda yürüten bir uluslararası örgütler ağından medet ummaktadır. Bu örgütleri, başta Kuzey Atlantik İttifakı olmak üzere, kulağa daha hoş gelmesi

için kullanılan bir tabirle 'uluslararası toplum' adı verilen emperyalist koalisyon perde arkasından kontrol etmektedir.

Bu uluslararası örgütler arasında üç kategori ön plana çıkmaktadır; birinci kategoride UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) ve Kızıl Haç gibi acil durumlarda sınırlı işlevler gören örgütler, ikinci kategoride ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) ve WHO (Dünya Sağlık Örgütü) gibi danışma ve araştırma örgütleri yer alır. Son kategoride ise gerçek bir güce sahip ekonomi ve finans örgütleri vardır; IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nden oluşan troyka bunların başında gelir. Görünürde tarafsız ve teknik nitelikteki bu örgütler aslında tepeden tırnağa siyasidirler. Sözde piyasa rasyonalitesinin mümtaz temsilcisi IMF'yi ele alırsak, 2001 yılında Pakistan ile Türkiye'ye, 2002 yılında Brezilya'ya siyasi amaca yönelik olduğu apaçık belli olan krediler verilirken Arjantin'in ekonomik sıkıntılar altında çöküşe terk edilmesi, bu kurumların emperyalist güçlerin ve hepsinden önemlisi de ABD'nin sıkı denetimi altında olduğunu fazlasıyla göstermektedir. Bu örnekler, YDD'de egemenliğin kurumlar hiyerarşisi içinde dağıtıldığına ilişkin bütün yanılsamaları (örneğin Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk*'u bu türden yanılsamaları barındırmaktadır) yok etmelidir.

Ekonomi troykası kısmi ve tek taraflı bir tarzda ekonomi yönetimine ilişkin görevlerini yerine getirirken, BM şikâyetlerin dile getirildiği siyasi bir organ, âdeta uluslararası düzeyde bir yarı-parlamento olarak faaliyet gösterir. Burada, Genel Kurul başından beri bir 'gevezelik atölyesi' olurken, uluslararası ilişkilerde gerçek güç Güvenlik Konseyi'nde, özellikle de herhangi bir kararı veto etme gücüne sahip olmaları nedeniyle 'diğerlerinden daha eşit olan' beş daimi üyenin elinde bulunmaktadır. Söz konusu diğer uluslararası kurumların çoğu gibi BM'nin tarihi de YDD'den daha eskiye uzanır ve Bağlantısızlar grubunun fazladan bir baskı unsuru olduğu ilk dönemlerinde Soğuk Savaş'ın iki tarafı arasında siyasi (ve ideolojik) bir mücadele platformu işlevi görmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte günümüzde ABD ile müttefiklerinin münasip gördüklerinde keyiflerince kullanabilecekleri bir araç haline gelmiştir. BM, Dünya Bankası ile birlikte, özellikle açlık, çevre, barınma,

kadınların ezilmesi gibi konularda sonu gelmez uluslararası konferanslar sırasında Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) ile Uluslararası STK'ların (USTK'lar) yakınmalarının dile getirildiği, ciltler dolusu ciddi önergelerin hazırlanıp ardından da farelerin eleştirisine terk edildiği bir forum işlevi de görmektedir.

YDD'nin diğerlerinden kat kat fazla öneme sahip olan uluslararası örgütü elbette NATO'dur. Batı emperyalizminin Sovyetler Birliği'ne karşı kurulan askeri kolu olan NATO, Sovyetlerin çöküşünün ertesinde hararetli bir tartışma konusu haline gelmişti. 1999 yılında NATO'nun Kosova'da ilk savaşına başlaması ve savaşın eşiğinde toplanan Washington zirvesinde örgütün yeni bakış açısının belirlenmesi ile birlikte bu tartışma sona ermiş oldu. NATO, emperyalist koalisyonun ortak askeri komuta birimi olma işlevini üstlenecek şekilde yenilendi. Emperyalist çekişmeler, AB ülkelerini ABD emperyalizminin hegemonyasından kesin bir şekilde kopma noktasına getirene kadar, ABD açısından münasip görülen her durumda bu işlevini yerine getirmeyi sürdürecektir. 11 Eylül'ün ardından Kuzey Atlantik Paktı'nın müttefiklerden birine karşı yapılacak bir saldırının bütün ittifak üyelerine yapılmış sayılacağı hükmünü içeren 5. maddesine başvurulması, NATO'nun YDD'nin inşa edilmesinde işlevsel bir rol üstlenmesini sağlamak amacıyla bir dönüşüme tabi tutulduğu gerçeğini teyit etmiştir.

Son bir noktanın daha özenle vurgulanması gerekiyor. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) mirasçısı Dünya Ticaret Örgütü ayrı tutulursa, bahsedilen uluslararası örgütlerin tamamı İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru ve savaşın hemen ertesinde tesis edilen güçler dengesinin birer ürünüdürler. Bu anlamda, YDD ile ondan önce var olan Soğuk Savaş dönemi arasında kesin bir süreklilik bulunmaktadır. Bu örgütlerin günümüzde dünya siyasetinde çok daha ön plana çıktıkları şüphesizdir ve daha da önemlisi yeni ihtiyaçlarla gereklilikleri karşılayacak şekilde tedricen dönüşüme uğramışlardır. Ancak bu olgu, söz konusu kurumların daha önceki bir dönemin ürünü oldukları gerçeğini ortadan kaldırmaz; bu bakımdan, yapılacak reformlarla bu kurumların YDD'nin ihtiyaçlarını karşılar hale getirilip getirilemeyeceği sorusu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

YDD'nin daha yeni veçheleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında ilk akla gelenler ulusal egemenliğin kötülenmesi, sömürgeciliğin dirilişi ve ABD askeri üslerinin dünyanın dört bir yanına yayılmasıdır. Takip eden kısımlarda bunları değerlendireceğiz.

Bu konulara geçmeden önce YDD'nin ardında yatan başka bir dinamiği incelememiz gerekiyor.

Dünyanın yeniden bölümlenmesi

YDD, küreselciliğin kurmaya çalıştığı yeni sistemin siyasi üstyapısıdır. Ancak, bu siyasi üstyapı belli bir tarihsel bağlam içinde inşa edilmektedir. Bu bağlamı da dünya-tarihsel nitelikli bir gelişme belirlemektedir: bürokratik işçi devletlerinin sona ermesi. Dolayısıyla YDD, aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yarattığı boşluğu doldurmak amacıyla uluslararası güç ilişkilerinde yeni bir düzenlemeye gidilmesi anlamına gelmektedir.

Avrupa'daki bürokratik işçi devletlerin çöküşü ve Asya'dakilerin köklü bir dönüşüme uğraması modern tarihte yepyeni bir durum doğurmuştur. Lenin, 1915-16 yıllarında *Emperyalizm* adlı çalışmasını kaleme alırken şöyle demişti: '*Dünyanın büyük emperyalist güçler tarafından paylaşımı tamamlanmıştır*'[7]. 'Paylaşım' kavramının kelimenin dar anlamıyla yalnızca sömürgeleri değil, aynı zamanda yarı sömürgeleri ve nüfuz alanlarını da kapsadığı dikkate alınırsa, durum gerçekten de öyleydi. 1917 Ekim Devrimi ile başlayan ve 1945'ten sonra devam eden bir gelişme, yani kapitalizmin ilga edildiği bazı egemenlik sahalarının görece dünya ekonomisinden uzaklaşıp ekonomik gelişimlerini yalıtılmış bir halde yapılandırmayı denemeleri, bu durumu değiştirdi. Bu bürokratik işçi devletlerinin 1960'lı yıllardan itibaren giderek kapitalist dünya ekonomisiyle yakın bağlar kurma eğilimine girdikleri doğrudur. Ancak, durumdaki gerçek değişiklik Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından meydana geldi. Fitilini bu olayların ateşlediği kapitalist restorasyon süreci muazzam boyutlarda yeni bir sorunun

7 Vladimir İllich Lenin (1975) *Imperialism. The Highest Stage of Capitalism* (Moskova: Progress Publishers), s. 83 [*Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, 1969].

güçlü bir biçimde gündeme gelmesine yol açtı: bu bölgelerin dünya sermayesinin devreleriyle yeniden ve tamamen bütünleştirilmesi. Siyasi sürekliliğe, kapitalizmin yavaş yavaş ilerleyen restorasyonunun ve dünya ekonomisiyle giderek daha fazla bütünleşmenin eşlik ettiği Çin'de de buna koşut bir süreç yaşanıyordu. Dolayısıyla, tamamen yeni koşullar altında olmasına karşın bu gelişme bizi on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine, 'dünyanın büyük emperyalist güçler tarafından paylaşımının tamamlanması'ndan önceki bir döneme geri götürmektedir. Sovyetler Birliği'ni oluşturan eski cumhuriyetlerde kapitalizmin restorasyonunun izlediği kaotik süreç göz önünde bulundurulduğunda, on dokuzuncu yüzyılda ABD kapitalizminin 'Vahşi Batı'ya doğru genişlemesine benzer şekilde, günümüzde *mutatis mutandis*[8] 'Vahşi Doğu'dan bahsetmek yanlış olmayabilir. Emperyalizm, hemen hemen Berlin'den Çin Denizi'ne kadar uzanan devasa bir bölgeyi asimile etmek göreviyle karşı karşıyadır.

Hepsi bu kadar da değil. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, emperyalizmin baskısını dengelemek amacıyla Sovyetler Birliği ile ittifaklar kurmuş olan hükümetlerin bulunduğu dünyanın pek çok bölgesinde de siyasi bir boşluk yaratmıştır. Bunun en önde gelen örneği Ortadoğu bölgesidir; fakat Hint Yarımadası, Afrika'nın pek çok bölgesi ve tabii ki yalıtılmış durumdaki Küba da bu kategoriye uygun düşmektedir. Oğul Bush'un YDD etiketli yeni stratejik yöneliminin açılış hamlesi olarak Ortadoğu'da bir savaşa girmeyi seçmesi rastlantı değildir.

Bürokratik işçi devletlerinin asimile edilmesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardında bıraktığı boşluğun doldurulması iki ayrı sorunu gündeme getirmektedir. Bir yandan, bu bölgelerde istikrarlı bir çerçeve tesis etme görevi bulunmaktadır. Bu çerçeve bir yandan kapitalist restorasyonu pekiştirerek onu geriye döndürülemez hale getirecek, öte yandan önemli sistem karşıtı başkaldırılar olmaksızın sermayenin değerlenmesini güvence altına alacak koşulları yaratacaktır. Çeşitli emperyalist güçlerin özgül çıkarları arasında ayrım gözetilmeksizin, genel olarak emperyalist dünya sisteminin çıkarına uygun düşecek bu görev ortaklaşa gerçekleştirilebilir. Öte yandan, ortada bir de pastadan kimin ne kadar pay alacağı ve bu yeni çerçevenin

8 üzerinde gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra *–çev.*

denetiminin kimde olacağı sorusu vardır. Eski 'Doğu Bloku' ile Çin'de, bu devasa piyasalarda aslan payını Amerikan sermayesi mi, yoksa Alman ya da Japon sermayesi mi alacaktır? Irak ile İran'ın petrol kuyularından ve Hazar havzasının el değmemiş enerji kaynaklarından sağlanacak kârlar Amerikan ve İngiliz şirketlerinin mi, yoksa Fransız ya da İtalyan şirketlerinin mi kasalarını dolduracaktır? İlk görevin yarattığı birlikte hareket etme dinamiğinin aksine ikinci sorun, niteliği gereği, bir rekabet ve çekişme eğilimini harekete geçirmektedir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, bu kudretli ortak düşmanın emperyalist koalisyon üzerinde yarattığı baskının ortadan kalkması, bu çekişmeyi daha da şiddetlendirerek farklı emperyalist güçler arasında rekabetin gelişmesi önündeki kısıtlamaları kaldırmıştır. 1974-75 yıllarından itibaren ekonomik gelişmenin uzun dalgasının durgunluk evresinin başlaması, ABD, Batı Avrupa ve Japonya üçlüsünün sermayeleri arasındaki rekabetin şiddetlenmesine katkıda bulunmuştur. Avrupa'nın emperyalist çıkarlarının Avrupa Birliği içinde giderek bütünleşmesi, artık dünyanın birçok yerinde ABD'nin kapitalist çıkarları karşısında dikilen Avrupa emperyalist sermayesine güç kazandırmıştır. 1990'ların başında, sürekli gibi gözüken bir krize sürüklenene kadar Japonya, elbette ki yükselen emperyalist güç konumundaydı. Japonya'nın yarış dışı kaldığını düşünmek için vakit henüz çok erken olsa da, son dönemde rekabet asıl olarak ABD ile AB arasında yaşanmaktadır. Avro, doların üstünlüğünü sarsacak rakip bir dünya parası olarak tasavvur edilmiştir. Avrupa Güvenlik ve Savunma İnisiyatifi, Avrupa emperyalizminin askeri açıdan ABD emperyalizmine boyun eğmekten kurtulmasına yönelik bir girişimdir. ABD ile eşit statüye sahip olma arayışı sırasında AB'nin ekonomik, siyasi ve askeri açılardan muazzam engellerle karşılaşacağı kuşkusuzdur. Yine de bu doğrultudaki çabalar sürmektedir ve (on dokuzuncu yüzyıldan beri ABD'nin avlanma alanı olan, ancak günümüzde başta İspanya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin ciddi bir nüfuz edindikleri) Latin Amerika, (geleneksel olarak Avrupa'nın nüfuz alanında olmakla birlikte günümüzde ABD'nin nüfuzunu giderek artırdığı) Afrika ve hatta Ortadoğu gibi dünyanın farklı yerlerinde gözle görülebilir bir çekişme yaşanmaktadır.

Biri emperyalist çıkarların birleşmesi, diğeriyse bu çıkarlar arasında bir cepheleşmenin ortaya çıkması doğrultusunda işleyen bu iki eğilimin iç içe geçişi, 1990'lar ile yeni yüzyılın ilk yılları boyunca emperyalist devletler arasında var olan huzursuz ve çelişkilerle dolu ittifakı anlamamızı sağlayan anahtardır. YDD'nin kuruluşunu kapsayan bütün önemli olaylarda, ABD ile Avrupalı güçlerin bir ya da birkaçı arasında değişen derecelerde sürtüşmeler yaşandığı açıkça gözlenebiliyordu. Son Irak savaşı istisna olmak üzere, bir yandan sürtüşmeler yaşanırken öte yandan uygulamada askeri ittifak sürdürülmüştür. Hatta bu son savaşta, savaşın başlamasından sonra kabul edilen ve ülkenin işgalini meşrulaştırıp işgal kuvvetlerine tam bir hareket serbestisi sağlayan BM Güvenlik Konseyi kararı, Fransa ile Almanya'nın (keza Rusya ile Çin'in) ABD-İngiltere ittifakına verdikleri *post factum*[9] onay niteliğindeydi. Emperyalist kuvvetler arasındaki bu çelişkili birlik ve bölünme süreci, YDD'nin kuruluşu sırasında dünyanın birçok bölgesinde yaşanacak olaylara damgasını vuracaktır. YDD'nin nihai şekli, bu iki eğilimin etkileşimi sonucunda belirginlik kazanacaktır.

Bu noktada, kitle hareketlerinin, AB'nin daha 'sosyal' ve barışçıl bir kapitalizm modelini temsil ettiği bahanesiyle Avrupalı güçlere umut bağlamalarının intihar etmek anlamına geleceğini kendi kendimize hatırlatmak hayati bir önem taşıyor. AB'nin o kâğıt üzerinde kalan erdemlerine yaslanarak 1990'larda oldukça güç kazanan sol Avrupa milliyetçiliği, Irak Savaşı'nın ardından eski formuna yeniden kavuşuyor gibi gözüküyor. Bu konuda iki gözlemde bulunulması yerinde olacaktır. Bir yandan, durumları özel olan İngiltere ile birliğe yeni katılan Doğu Avrupa ülkelerini bir kenara bıraksak dahi, İtalya, İspanya ve Portekiz de en az Fransa ile Almanya kadar AB'nin birer parçasıdırlar. Bu ülkelerin ABD'nin Irak'ta izlediği saldırgan politikaya verdikleri destek, AB üyesi devletleri yönlendiren şeyin Avrupa'nın temsil ettiği 'değerler' olmayıp, her birinin tamamen kendi ulusal çıkar algısı olduğunun açık bir kanıtıdır.

Öte yandan, bir an için AB'nin bütününün ABD'nin savaş dürtüsüne karşı ayağa kalktığını varsaysak bile, bu durum kitle hareketleri

9 olaydan sonra –*çev.*

açısından AB'yi desteklemenin intihar etmek anlamına geleceği gerçeğini hiçbir şekilde değiştirmeyecektir. Bunun nedenini saptamak zor değildir. Savaştan önce yaşanan bu kadar gerilime ve çelişkiye rağmen, Fransa ile Almanya sonunda ABD'nin Irak'taki zaferi karşısında boyun eğmek zorunda kaldılarsa, bunun nedeni ABD silahlı kuvvetlerinin kudretiyle karşılaştırıldığında AB'nin, bütün kuvvetleri dikkate alındığında bile askeri açıdan bir cüce gibi kalmasıdır. AB'nin ABD'nin gücünü dengeleyebilmesi için Avrupa devletlerinin silahlı kuvvetlerini ve askeri sanayilerini güçlendirecek kapsamlı bir seferberlik başlatmaları gerekecektir. Bu ise kaçınılmaz olarak militarist bir yönelim anlamına gelecek, Maastricht ile Amsterdam'ın hükmünü ağır ağır gösteren etkisine ek olarak AB'de sosyal hizmetlerin ciddi biçimde daha da aşındırılmasını zorunlu kılacaktır.

O halde şu sonuca varabiliriz: emperyalist güçler arasındaki çelişkilerin önemi ister az ister çok olsun, kitle hareketlerinin sömürüden ve savaştan arınmış bir dünya arayışlarında bu güçlerden biri ya da diğeriyle yan yana gelmeleri ahmaklık olacaktır.

Dünya polisi olarak ABD ordusu

Biri emperyalist güçler arasında bir birliği, ötekiyse bir bölünmeyi harekete geçiren günümüz emperyalizminin çifte eğilimini kavradıktan sonra artık dikkatimizi YDD'nin siyasi-askeri yapısının özellikle yeni nitelikteki veçhelerine çevirebiliriz. Emperyalist politikanın içinde bulunduğumuz çağda omurgasını oluşturan başlıca uluslararası kurumlara geri dönmemiz gerekiyor.

Üç uluslararası örgüt kategorisinden (yani ekonomik-finansal troyka, BM ve NATO) hiçbirinin, mevcut uluslararası ulus-devletler sistemi içindeki kör dövüşünün üzerinde yer alan, göreceli olarak bile bir tarafsızlığa sahip kurumlar olmadıklarını bir kere daha vurgulayarak başlayalım. Bu örgütlerin hepsi de, uluslararası istikrarı ve hukuku tesis etmeye gayret eden daha tarafsız ve teknik kurumlar olarak sunulmaları için koşullar uygun olduğunda, başta ABD olmak üzere emperyalist koalisyon tarafından kullanılan araçlardır. 'Koşullar uygun olduğunda' ibaresini özellikle vurguluyoruz. ABD'nin, YDD döneminin dört büyük savaşında izlediği farklı

yolları ele alalım: 1991 Körfez Savaşı BM tarafından onaylanmıştı; Kosova Savaşı bir NATO savaşı olarak kararlaştırılmış ve öyle yürütülmüştü; Afganistan Savaşı, NATO üyesi ülkelerin 5. madde ile ilgili açık beyanatlarına karşın, ABD tarafından oluşturulan ve değişkenlik gösteren bir dizi ittifaka dayandırılmıştı; son olarak Irak Savaşı ise hem BM hem de NATO devre dışı bırakılarak 'gönüllüler koalisyonu' denilen kuvvet tarafından yürütüldü. Bu kuruluşların, ABD ile AB ülkelerinden, görece dahi olsa, özerk güç merkezleri oldukları yanılsaması emperyalizm karşıtları açısından son derece tehlikelidir. Yalnızca bu kurumlar içinde kalıp onları kullanarak çalışmak, farklı bir gelecek kurgusu açısından bunları meşru kurumlar saymak, bizi çıkmaza sokacak bir stratejidir.

Bunu belirttikten sonra, ABD'nin bu dönemdeki savaş stratejisini eşmerkezli daireler biçiminde gözümüzde canlandırabileceğimizi söyleyebiliriz. Dış katmanlarda, ABD'nin gündemdeki somut savaşla ilgili tertip edebildiği farklı ittifaklar bulunmaktadır. Ancak tam merkezde değişmeyen bir etken yer alır: ABD ordusu (bu ordu, şimdiye kadarki dört olayda da İngiltere ile el ele vermiştir). ABD ordusu, zamanımızda emperyalizmin askeri kudretinin vazgeçilmez çelik çekirdeğidir. ABD askeri üslerinin, Doğu Avrupa ile Balkanlar, Kafkasya ile Orta Asya'da ve çok geçmeden de Afrika'da ilk kez olmak üzere, dünyanın dört bir köşesine yayılması, ABD'nin kendi ordusunu bütün gezegenin polis gücüne dönüştürmeye niyetlendiği gerçeğinin bir ifadesidir. Bu açıdan en önemli gelişme, Afganistan savaşını takiben ABD'nin Filipinler, Gürcistan, Yemen ve Endonezya'daki askeri varlığına ek olarak Afganistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da ABD üslerinin kurulmasıdır. Batı kapitalizmi modern tarihte ilk defa Orta Asya'da askeri bir köprübaşına sahip olurken, ilk defa emperyalist birlikler Ekim Devrimi'nin eski toprakları üzerinde karşı tarafın onayıyla bir mevcudiyete sahip oluyordu.

Bu gelişme, zaten mevcut olan eğilimlerdeki niceliksel bir ilerlemeden ibaret değildir. Ne de rastlantısal olarak değerlendirilebilir. Hem küreselciliğin üstyapısı hem de dünyanın emperyalist güçler arasında yeniden paylaşımı demek olan YDD'nin mantığından kaynaklanır. Günümüzde geldiğimiz aşamada hâkim sermaye kesimi-

nin, yani mega kapital diye adlandırdığımız kesimin, dünya ekonomisini bütünleştirme eğilimi gösterdiğini, buna göre ekonomik düzenleme görevinin dünya ölçeğinde yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu daha önce belirtmiştik. Sermayenin uluslararasılaşması ölçüsünde, bunun siyasi alandaki mantıksal karşılığı bir dünya hükümeti olacaktır. Gelgelelim emperyalizm, doğası gereği, uluslararası sermayeyi çok sayıda ulusal (belirmekte olan dev, yani AB durumunda ise ulusüstü) sermayeye böler. Bunlar arasında ortak çıkarlar kadar çekişme ve rekabet de hüküm sürer. Bu nedenle, dünya sisteminin verili kısıtlamaları düşünüldüğünde, bir dünya devletinin kurulması imkânsızdır. Ekonomik ve tamamen siyasi düzeylerde bakıldığında, ilkel bir dünya hükümeti işlevi gören, ancak bu çelişkinin iki kutbu arasında sürekli hırpalanan sorunlu bir çerçeve mümkün gözükmektedir. Ancak, dünyanın uluslararası burjuvazi adına askeri olarak hâkimiyet altına alınması, gücün hasım kuvvetler arasında bu şekilde dağıtılmasına izin vermez. ABD ordusu, mega kapitalin ihtiyaç duyduğu dünya hükümetinin askeri kolu olmayı arzulamaktadır. Böyle bir dünya hükümetinin mevcut (ve mümkün) olmaması nedeniyle, ABD kendi başına dünyayı askeri olarak düzenlemeye kalkışmaktadır.

Burada iki eğilim arasındaki çelişkinin yeni bir düzeyde yeniden üretildiğini görmekteyiz. Çünkü, von Clausewitz'in zamanın sınamasından geçmiş 'savaş, politikanın başka araçlarla sürdürülmesidir' düsturuna uygun olarak, birlik ile bölünme arasındaki çelişki, emperyalizmin askeri birliği ile (siyasi güç, farklı ulus-devletlerin –AB örneğinde ise ancak ideal olarak yükselen ön-devletin– ayrıcalığı olduğuna göre) emperyalist gücün siyasi parçalanmışlığı arasındaki çelişki haline gelmektedir. Emperyalist sistemin kısıtları düşünüldüğünde, bu çelişki ancak iki şekilde çözüme kavuşturulabilir: ya Amerikan devletinin iradesinin bütün diğer devletlere dayatılması -ki bunun mantıksal sonucu dünyanın tamamen ABD tarafından sömürgeleştirilmesi olacaktır- ya da emperyalist odaklar arasındaki güçler dengesinde köklü bir değişim olması.

Dünyanın bugün bulunduğu gelişim aşamasında, ilk seçeneğin kudretli ABD açısından dahi imkânsız olduğunu söylemek bile ge-

reksiz. O halde sorun, hasım emperyalist odaklar arasındaki güçler dengesini, aralarında bir savaşa yol açmadan kökten değiştirmenin mümkün olup olmayacağıdır. Yirminci yüzyıldan bazı dersler çıkaracak olursak, emperyalist ülkeler arasında, özellikle de Avrupa ile ABD arasında, er ya da geç bir çatışma yaşanması olasılığını yadsımak çok akıllı bir tavır olmayacaktır.

Ayrıca, bu çelişkiyi çözüme kavuşturmak amacıyla hangi yol izlenirse izlensin, sonuçta barbarlığın farklı biçimleriyle karşı karşıya kalacağımızı belirtmemiz gerekiyor.

YDD'nin bir enstrümanı olarak ulusal sorun

Ulusal egemenliği saplanan hançer: Annan doktrini

YDD'nin bir Yeni Savaş Düzeni olduğu ortaya çıkmıştır. ABD ile müttefiklerinin gerçekleştirdikleri 'ufak tefek' askeri müdahaleleri bir kenara bırakırsak, Irak operasyonu YDD'nin ilanından bu yana geçen on iki yıllık sürede tanık olduğumuz dördüncü büyük savaştır. Buna 'yeni müdahalecilik' denmektedir. Bu yeni müdahaleciliği, hukuki ve ahlaki açılardan meşrulaştırmaya yönelik bir eğilimin gelişmekte olduğu önemle vurgulanmalıdır.

Daha önce gördüğümüz üzere, küreselcilik ulus-devletin sona erdiğini öne sürüyor. Tüm dünyayı, sermayenin dolaşımı önünde hiçbir engelin bulunmadığı tek bir alan olarak bütünleştirmeyi hedefleyen emperyalist hamle, dışarıdan bakıldığında bu ideolojik ifadeye bir gerçeklik görüntüsü kazandırıyor. Bu nedenle, bu görüş açısının, kâğıt üzerinde bile olsa, uluslararası siyaset sahnesini düzenleyen bir ilke olarak 'ulusal egemenlik' kavramının kötülenmesine yol açacağı, küreselci ideolojinin ortaya çıktığı ilk andan itibaren apaçık ortadaydı. Uluslararası müdahale hukuku etrafında yürütülen tartışma aslında 1990'lar boyunca yükselen bir eğilimdi ve insani müdahalenin ulusal egemenlikten üstün bir ilke olduğunun kulak tırmalayıcı bir sesle, kibirle ilân edildiği Kosova Savaşı sırasında bu tartışma doruk noktasına ulaşmıştı. (Bu seslerin sahipleri arasında, insani duyguların, aynı on yıllık süre içinde Ruanda'da, Filistin'de, Türkiye'de Kürtlerin yaşadığı bölgelerde ve dünyanın dört bir yanındaki diğer sorunlu bölgelerde gözler önüne serilen daha büyük insanlık faciala-

rına müdahale edilmesi için sözde 'uluslararası toplumu' neden harekete geçirmediğini açıklayan tek bir kişi bile çıkmamıştır.) Yerden yere vurulan ulusal egemenlik fikrinin BM Kurucu Antlaşması'nın bizzat belkemiğini oluşturduğu hatırlandığında, BM faaliyetlerinin yapısının baştan aşağı buna göre değişmesi gerektiğini söylemeye henüz hiç kimse cesaret edebilmiş değil. Hatta Kosova Savaşı'nın ardından, örneğin eski Polonya başbakanı ve 1992-96 arasında BM'nin Bosna temsilcisi olan Tadeusz Mazowiecki, 'azınlıkların korunması' amacıyla müdahale hukukunun geliştirilmesini açıkça savunmasına karşın, BM Kurucu Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi önerisini kabul etmemişti.

Bu görevi en sonunda Kofi Annan üstlendi. BM Genel Sekreteri, 1999 yılı sonbahar döneminin başında, yani Kosova Savaşı'nın hemen ardından Genel Kurul'a hitaben yaptığı açılış konuşmasında, Körfez Savaşı ile Kosova Savaşı sırasında tanık olunan türden emperyalist müdahaleciliğe açık davetiye olarak yankı bulan bir doktrini dile getirdi. 'Annan doktrini'nin görünüşte bu kadar 'devrimci' olmasının ve ilk kez dile getirildiğinde gündeme bomba gibi düşmesinin nedeni tam da burada yatmaktadır. Doktrinin ana fikri oldukça basittir: küreselleşme ve uluslararası işbirliği, ulusal egemenliğin önceki şeklinin savunulmasını geçersiz hale getirerek 'bireyin egemenliğini' kuvvetlendirmiştir. Bir devletin insan haklarını ihlal ettiği durumlarda, 'uluslararası toplum'un o devletin iç işlerine (gerekirse askeri olarak) 'müdahale etme hakkı' olacaktır. Dahası, 'Birleşmiş Milletler Kuruluş Antlaşması sınırötesi hakların varlığının kabullenilmesini yasaklamamaktadır' diye görüş bildiren Annan, bununla kuşkusuz müdahale etme hakkını kastetmektedir. Clinton, Genel Kurul'a hitaben yaptığı konuşmada Annan'ın yaklaşımını onaylamış, ancak anlaşılır şekilde bu ilkenin muhtemelen her yerde ve her zaman uygulanamayabileceği uyarısında bulunmuştu. Clinton'un çekincesinin sırrını keşfetmek zor değil: Neden ABD emperyalizmi BM'i sadık müttefiklerinin işlerine 'müdahale etme'ye teşvik etsin ki? Çin ve Küba gibi ülkelerin, aslında emperyalist ülkelerin nüfuz alanı dışında kalan bütün dünyanın Annan doktrinini, on dokuzuncu yüzyıl İngiliz emperyalizmine özgü

'gambot diplomasisi'nin[10] yeniden cilalanıp başka bir isim altında meşrulaştırılması çabası olarak görmeleri hiç garip değildir.

Tartışma o zamandan beridir yatışmıştır, çünkü bu açılış hamlesine verilen güçlü tepki yeni müdahalecilik taraftarlarının hızla ilerlemesine engel olmuştur. Ancak, ulusal egemenliğe saldırılarda bulunan yeni bir hukuki doktrinin geliştirilmekte olup olmadığından bağımsız olarak yeni müdahalecilik, pratikte o tarihten bu yana sürmektedir. Körfez Savaşı'nı daha sonraki savaşlardan ayıran özellik, bu savaşın kâğıt üstünde de olsa, bağımsız bir ülkeyi (Kuveyt'i) bir başka ülkenin (Irak'ın) işgalinden kurtarmak adına yapılmış olmasıydı. Kosova Savaşı'nın amacı, örneğin (gerçekte olduğu üzere) Miloşeviç yönetimini cezalandırmak ve devirmek olarak değil de, Kosovalı Arnavutların haklarının iade edilmesini sağlamak olarak açıklanmıştı. 11 Eylül'den bu yana daha da ileri gittik: artık 'misilleme' ve 'rejim değişikliği' terimleri birer gerekçe olarak utanıp sıkılmadan kullanılıyor.

Ulusal acıların istismarı

Ulusal egemenliği kötülemelerine karşın, YDD yandaşları, emperyalizmin hasımları tarafından ezilen uluslarla etnik grupların acılarını büyük bir ikiyüzlülükle istismar etmektedirler. Son on yılda yaşanan deneyimler, bunun emperyalizmin ayrıcalıklı bir silahı haline gelmiş olduğunu göstermektedir.

YDD'nin kuruluşunun en önemli dört olayından ilk üçünde, yani Körfez, Kosova ve Irak savaşlarında, emperyalizmin hedef tahtasında olan devletlerce ezilen ulusların meşru özlemleri, söz konusu ezilen ulusların mevcut liderliklerinin de suç ortaklığı yapmaları sayesinde, emperyalizm tarafından utanmazca kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmıştır. Körfez Savaşı vakasında, çektikleri acılarla ABD emperyalizminin Irak topraklarının bir kısmını (ünlü 36. paralelin üzerindeki bölgeyi) bu ülkenin yetki alanı dışına çıkarmasına temel sağlayan şey Kürtlerin çektikleri acılardı. Kosova Savaşı'nda ise, Yugoslavya'nın Kosova ile birlikte bombalanması, Miloşeviç yönetiminin Kosovalı Arnavutlar üzerinde kurduğu baskıya

10 *gambot diplomasisi:* XIX. yüzyılda İngiltere'nin donanma gücünü kullanarak izlediği gözdağı verme politikası *-çev.*

dayanılarak meşrulaştırıldı. Son olarak, Irak Savaşı'nda ABD'nin Irak içindeki yegâne müttefiki Kürtler oldu.

Ancak, bu tabloda yeni ya da özgün olan tek bir şey bile bulunmamaktadır. Emperyalizmin, kendi hasımlarının zulmettiği ulusların ve ulusal toplulukların acılarını sömürmesi zamanın sınamasından geçmiş, eski bir taktiktir. İngilizler bu taktiğin ustasıydılar. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen ertesinde Arap dünyasının Osmanlı boyunduruğundan 'kurtuluşu' bunun gayet yerinde bir örneğidir. Sonuçta Ortadoğu'da bir dizi İngiliz ve Fransız sömürgesi ve kukla rejim kurulmuştu. Ancak, anlaşılan Wilson'un savunduğu 'ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı', Arapları ve diğer 'yerli' halkları kapsamıyordu. Ortadoğu Araplarının içinde bulundukları kötü durum iki dünya savaşı arasında da devam etti ve ancak olayların seyrinin tamamen sömürgeciliğin aleyhine dönmesiyle bir çözüme kavuştu. Tabii ki Filistin vakası kısa bir süre öncesine kadar bunun acıklı bir istisnasıydı. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde kendini Osmanlı yönetiminden 'kurtaran' Filistin ulusu iki dünya savaşı arasındaki dönemde İngiliz sömürge idaresine maruz kalmıştı. Ortadoğu'daki diğer Arap uluslarının aksine İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bir yerleşimci sömürge devletinin, yani Siyonist İsrail'in yaratılmasının kurbanı oldu. Böylece, emperyalizmin Filistin halkına özgürlüklerini kazandırmak üzere verdiği sözün üzerinden yaklaşık bir yüzyıl geçtikten sonra bile bir yurdu olmayan bu halk, hâlâ yabancı bir devletin sömürgeci boyunduruğu altında yaşamaktadır. Tarihten dersler almamız gerekirse, bundan çıkarılacak sonuç, emperyalizmin ezilen ulusların ve ulusal toplulukların kurtuluşları için güvenilemeyecek bir dost olduğudur.

Bu tespit, Üçüncü Dünya'daki mevcut ulus-devletler tarafından ezilen ulusların ve halkların içinde bulundukları kötü durumu görmemize hiçbir şekilde engel olmamalı. Bu halkların özgürlüklerine kavuşmaları, meşru yakınmalarını utanmazca kendi amacı doğrultusunda kullanan, koşullar değiştiği ve söz konusu ezilen halkın hakları yeni statüko açısından bir külfet haline geldiği zaman eskiden fazlasıyla desteklemiş olduğu davaya çoğu kez ihanet eden emperyalizmin iki yüzlü politikalarıyla elde edilemeyecektir.

Sömürgeciliğin dirilişi

Son olarak, YDD stratejisinin yeni müdahaleciliği, gelişen yeni bir eğilimi tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir: 'uluslararası' ya da 'çoktaraflı' sömürgeler diye adlandırılabilecek oluşum. Klâsik sömürgecilik çağında, sömürgeci güçlerin ana amacı sömürgeleştirilen topraklardan elde edilecek ekonomik faydaları güvence altına almaktı. (Tabii ki, sadece siyasi ya da askeri nedenlerle yapılan sömürgeleştirme örnekleri de bulunuyordu.) Dolayısıyla klâsik sömürgeciliğin ardında yatan ilkeler tekelciydi. Irak savaşına gelinceye kadar gözlenen yeni genel eğilim ise 'uluslararası toplumun' sömürgelerini ya da yarı sömürgelerini kurmak şeklinde gerçekleşti.

Bosna ile Kosova bunun en açık örnekleridir. Bolca övgü alan Dayton Antlaşması'na dayanılarak Bosna'da kurulan yönetim 'sömürge'den başka bir isimle nitelendirilemez. Dayton Antlaşması'nın oluşturduğu 'devlet'in tepesinde, seçimlerin iptali ve üst düzey devlet memurlarının görevlerinden alınması dâhil olmak üzere, sömürge yöneticilerininkine benzer güçlerle donatılmış bir yüksek komiser bulunur. Dışarıdan getirilen polis gücü yüksek komiserin emrinde faaliyet gösterir. Bosna, askeri olarak NATO önderliğindeki kuvvetlerce işgal edilmiştir. Ekonomik yaşam da emperyalizmin demir yumruğu altındadır. Dayton Antlaşması uyarınca Merkez Bankası başkanı, kılık değiştirmiş sömürgeciliğin modern temsilcisi IMF tarafından atanmıştır. Bosna Merkez Bankası'nın, normal bir merkez bankasının alışıldık yetkilerinden yoksun bırakılması her şeyin üzerine tuz biber ekmektedir: Dayton Antlaşması'na göre, geçiş dönemi boyunca banka para emisyonu yoluyla kredi açamayacak, yalnızca bir para kurulu olarak faaliyet gösterecektir.

Savaşın ardından Kosova'da yaşananlar, bu türden bir çoktaraflı sömürgeciliğin günün yükselen eğilimi olduğunu çok daha ikna edici bir şekilde gözler önüne sermiştir. Daha savaşın başındayken Kosova'nın gelecekte BM 'protektora'sı altında olmasına karar verilmişti –tam sömürgeleştirmenin bir adım gerisinde kalan, ancak bağımsız bir devletle uzaktan yakından ilişkisi olmayan bir yönetim şekliydi bu. Bunların ışığı altında, bir yandan Kosova'nın 'uluslararası bir protektora' yönetimi olarak nitelendirildiği, öte yandan da Yugoslavya'nın eski toprak-

larının tamamı üzerindeki sözde egemenliğinin kabul edildiği BM'nin Kosova hakkındaki 1244 sayılı kararının ikiyüzlülüğü çok daha fazla göze batmaktadır. Önceli Bosna gibi NATO komutanlığının askeri işgali altında olan, polis gücü başka ülkeler tarafından temin edilen Kosova, Avrupa Birliği organlarının atadığı bir yüksek temsilci tarafından yönetilmektedir. İlk yüksek temsilci Bernard Kouchner Alman markını 'ulusal' para yapmış ve hepsinden daha dehşet verici olanı da -Balkan İstikrar Paktı'nda gözlendiği üzere- çeşitli uluslararası toplantılara Kosova'yı temsilen katılmıştır.

Afganistan'ın savaşın ertesindeki durumu bu eğilimi kısmen doğrular. Savaşın sona ermesinin üzerinden aylar geçtikten sonra, bölgedeki ABD kuvvetlerinin komutanı olan General Tommy Franks, ABD birliklerinin daha uzun yıllar bu ülkede kalmak niyetinde olduklarını açıkça ifade etmişti.

Sömürgeciliğin diriliş eğilimi göstermesi Irak'la birlikte daha da belirginleşmiştir. Irak'taki çeşitli hiziplerin temsilcilerinden meydana gelen sözde 'Geçici Yönetim Konseyi'nin kurulmuş olmasına karşın, ABD'nin Irak'ta Paul Bremer önderliğinde tesis ettiği işgal idaresi ile İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu'nun Arapların yaşadığı bölgelerini zorla Osmanlıların elinden alarak, 1920 yılında, kötü şöhretli sömürge idarecisi Sir Perey Cox denetiminde Irak'ta kurduğu İngiliz manda idaresi arasında hiçbir fark yoktur. Doğrusu, ABD'nin müttefiki olan yirmiye yakın devletin Irak topraklarında asker bulundurmasına ve başka ülkelerin de işgale katılmasının planlanmasına karşın, ABD gücünün kâğıt üzerinde bile BM kararlarınca neredeyse hiçbir şekilde sınırlandırılmaması, Irak'taki rejimin, Bosna ve Kosova'daki çok taraflı sömürgelerle karşılaştırıldığında, klâsik sömürgeciliğe çok daha yakın düştüğünü göstermektedir.

Avrasya Çatışmasının Dinamikleri

Her tarihsel devir, dünya sistemi karşısında özel bir iç tutarlılığa (ki bu gerçek ya da hayali olabilir) sahip yeni coğrafi alanlar tanımlar. En bariz örnekten söz edecek olursak, bir coğrafi bölgeyi anlatan Ortadoğu kavramı, daha önceki 'Şark' ve geçmişi daha kısa 'Yakın Doğu' kavramlarının yerini almak üzere tasarlanmış, Batı emperyalizminin

son dönemde yarattığı bir kavramdır. Ortadoğu'nun tutarlılığını, bölgenin dünya petrol üretimindeki ağırlıklı yeri ve Arap-İsrail çatışmasının önemi belirliyordu (hâlâ da öyle). En son gözde örneğimizse, Balkanları tarihsel özgüllüğünden mahrum bırakıp ufukta beliren Avrupa devi içinde eritmek amacıyla bu bölgenin yeni bir terminolojiyle 'Güneydoğu Avrupa' olarak adlandırılmasıdır.

Avrasya teriminin geçmişe uzanan bir tarihçesi vardır, ancak çoğunlukla Batı'da Atlantik'ten Doğu'da Pasifik'e kadar uzanan devasa büyüklükteki kara parçası boyunca devamlılık arz eden Avrupa ve Asya kıtalarının esaslı birliğini ifade etmek amacıyla kullanılıyordu. Günümüzde terime atfedilen yeni anlam doğrudan doğruya Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ilintilidir. Bu tarihi olay, on dokuzuncu yüzyılın başları ile ilk yarısı arasındaki zaman diliminden günümüze gelinceye kadar geçen süre zarfında ilk defa olmak üzere, daha on-on beş yıl öncesine kadar önce Rusya'nın, daha sonra ise Sovyet devletlerinin birer parçası olan topraklar üzerinde bir dizi bağımsız ulus-devletin dünya sahnesine adım atmasına yol açtı. Üstelik, bu devletlerin çoğu belli bazı ekonomik, siyasi, etnik ve dini nitelikleri paylaşmaktadırlar. O halde, dar anlamıyla Avrasya, günümüzde Kafkasya ve Orta Asya olarak tanımlanabilir. Az sonra tartışacağımız nedenlerden ötürü Avrasya, Balkanlar'dan başlayarak Rusya'yı, Türkiye'yi ve Ortadoğu'yu içine alan ve Orta Asya'ya kadar uzanan alanın tamamı, ya da Türkiye'nin eski cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in deyişiyle 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar' uzanan alan olarak da tanımlanabilir.

YDD devrinin önemli çalkantıları ile başlıca savaşlarının (Körfez Savaşı, Yugoslavya'daki etnik savaşlar ve Kosova Savaşı, Afganistan Savaşı, İkinci İntifada, son Irak Savaşı vb.) yukarıda tanımladığımız Avrasya'nın sınırları içerisinde ya da hemen çeperinde gerçekleştiği dikkatli okurların gözünden kaçmayacaktır. Bunun nedeni açıktır: çünkü YDD, aslında, başta ABD olmak üzere emperyalizmin, dünyanın ikinci süper gücü Sovyetler Birliği'nin çöküşünün yarattığı boşluğu doldurmak amacıyla güç ilişkilerini yeniden biçimlendirme girişimidir –önceki sayfalarda bu konuya değinmiştik. Avrasya, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından ortaya çıkan bu tür iktidar boşluklarının olduğu bölgelerin en tipik örneğidir.

Avrasya'nın önemi

Ortada bir iktidar boşluğunun bulunduğunu söylemek, neden bölgede bunca hengâme yaşandığını ve 11 Eylül'ün ardından neden bölgenin dünya siyasetindeki çalkantıların merkez üssü haline geldiğini açıklamaya tek başına yeterli değildir. Avrasya'nın emperyalizmin özel ilgisine mazhar olmasında çeşitli etkenler rol oynamaktadır.

Bunlardan ilki, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Hazar havzası bölgesinin dünya piyasasında yükselişe geçmesinin sonucu olan yeni enerji kaynakları (petrol ve doğal gaz) coğrafyası ile ilintilidir. Bölge genelinde bulunan altın ve diğer maden rezervlerinin yanı sıra, Kafkasya ile Orta Asya'nın yeni bağımsızlıklarını kazanan Türki cumhuriyetlerin bazıları da (özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan) zengin enerji kaynaklarına sahiptir. Azerbaycan'ın Ortadoğu'daki başlıca petrol üreticisi İran ile komşu olduğu gerçeği dikkate alındığında, güneyde Suudi Arabistan ile İran Körfezi'nden kuzeyde Kazakistan'a kadar uzanan *yeni ve bütünleşmiş bir enerji üretimi* bölgesinin oluşumuna tanıklık ediyoruz. Bu bağlamda, Irak âdeta Ortadoğu'nun ayrılmaz bir parçası değilmişçesine, 'Irak'taki sorunları halletmeye yönelik herhangi bir girişimin öncesinde Ortadoğu meselesinin çözüme kavuşturulması gerekmektedir' türünden tuhaf bir üslubun kullanılmasının da gösterdiği üzere, günlük siyasi söylemde Ortadoğu kavramının son zamanlarda tamamen İsrail-Filistin anlaşmazlığına indirgenmesi önemlidir. Son dönemde resmi düzeyde dolaşıma sokulan ve Kafkasya ile Ortadoğu'nun tamamını kapsayan 'Büyük Ortadoğu' kavramı, yalnızca ulusal sınırların değil, bölgesel sınırların da yeni baştan çizilmekte olduğu gerçeğini bir kere daha teyit etmektedir.[11]

Farklı tahminlere göre rakamlar arasında büyük farklılıklar bulunan Hazar havzası petrol ve doğal gaz rezervlerinin tam miktarı tartışmaya açık gözükmektedir. Ancak, güvenilir kaynaklar bu rezervlerin önemi konusunda hemfikirdiler. Uluslararası Enerji

11 Bu satırlar, 'Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) ya da yeni adıyla Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi'nin (GOKAP) bütünüyle gündeme oturmasının öncesinde yazılmıştır. -*ed.*

Ajansı, varlığı kanıtlanmış rezervlerin 15-40 milyar varil, ek olası rezervlerin ise 70-150 milyar varil civarında olduğunu belirtmektedir. Bu rakamlar, ABD Enerji İdaresi Ajansı'nın 179-195 milyar varillik toplam rezerv tahminiyle ve eski ABD ulusal güvenlik danışmanlarından Rosemarie Forsythe'ın hazırladığı raporda yer alan 200 milyarvarillik tahminle uyuşmaktadır. Öte yandan, ABD Enerji İdaresi Ajansı'nın tahminlerine göre, Hazar bölgesinin toplam doğal gaz rezervi 565-665 trilyon ayak küp kadardır. Kazakistan ve Azerbaycan petrol açısından zenginken, bir miktar petrolü de olan ve doğal gazda dünya sıralamasında en başta gelen Türkmenistan'ı (dünya rezervlerinin yüzde 30'u buradadır) sırasıyla Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan takip etmektedir. Bu kadar büyük miktarda el değmemiş rezervler tabiatıyla büyük petrol şirketlerinin iştahını kabartmakta, emperyalist güçlerle bölge devletlerini hem kendi şirketleri adına hem de stratejik nedenlerle müdahale etmeye teşvik etmektedir.

Bahsettiğimiz bu ekonomik etken ne kadar önemli olursa olsun, bölgenin uluslararası iktidar oyunu açısından önemi yalnızca bu etkene indirgenemez. Bölge, gelecekte Asya kıtasının tamamı üzerinde cereyan edecek mücadeleler bakımından muazzam bir jeopolitik ve jeostratejik öneme sahiptir. Asya'da, ABD'nin Rusya ile Çin'i potansiyel birer tehdit olarak gördüğü herkesin bildiği bir sırdır. Bu algının iki ayrı veçhesi vardır. Bir yandan, her iki ülke de kapitalist restorasyon sürecinin etkisiyle sosyo-ekonomik karmaşaya sürüklenmiş ülkelerdir. Bu ülkelerin emekçi halklarının katlandıkları büyük sıkıntılar dikkate alındığında, gerek kapitalist restorasyon sürecinin, gerekse kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecinin her şeye rağmen mantıksal sonuçlarına kavuşturulması, ABD'nin ve emperyalizmin en yakıcı önceliğidir. İster kitlesel bir ayaklanma yoluyla olsun, isterse tepeden düzenlenecek bir entrika aracılığıyla gerçekleştirilsin, bu süreçlerin kesintiye uğratılmasına yönelik bir hareket ortaya çıktığı takdirde emperyalizmin olanca gücüyle restorasyoncu cenahın arkasında yer alacağından, hatta uç durumda askeri müdahalede bulunacağından hiç kimsenin şüphesi olmamalıdır. Bu bakımdan Çin daha büyük bir tehdit teşkil etmektedir,

çünkü kapitalist restorasyon süreci açıkça restorasyoncu nitelikteki bir rejimin siyasi rehberliği altında yürütülmemekte, bürokratik işçi devletinin siyasi üstyapısı ile huzursuz bir biçimde bir arada varlığını sürdürmektedir. Potansiyel olarak patlamaya hazır bir durum söz konusudur. Bu çelişkinin çözülmesi gerekmektedir, ancak nasıl çözüleceği hiçbir şekilde belli değildir.

İkinci veçhe; tarihsel, ekonomik, siyasi ve askeri nedenlerle bu iki devletin bölgedeki olayların seyri üzerinde sahip oldukları ağırlıkla ilgilidir. Başka bir deyişle, kapitalist restorasyon sürecinin her iki ülkede de mantıksal sonucuna ulaştırılması halinde bile, başta 1,2 milyarı bulan nüfusu, canlı ekonomisi ve büyüyen askeri gücüyle Çin olmak üzere, bu iki ülke ABD ve emperyalizm tarafından kontrol altında tutulmaları gereken zorlu rakipler olarak görülecektir.

Orta Asya ile Kafkasya'nın gelecekte Asya genelinde yaşanabilecek çekişmeler açısından büyük bir öneme sahip olmasının ikinci nedeni budur. Orta Asya ülkeleri, bu iki ülkeye karşı düzenlenecek askeri harekâtlara uygun, mükemmel bir coğrafi konuma sahiptirler. Afganistan savaşı sırasında ABD'nin Özbekistan, Kırgızistan ve bizzat Afganistan'da kurduğu askeri üslerin böylesine muazzam bir önemi haiz olması bundan ötürüdür. Ancak, gerek Rusya'nın gerekse Çin'in nükleer güce sahip ülkeler olduğu gerçeği göz önüne alındığında, ABD'nin Ulusal Füze Savunma (NMD) programını geliştirmesine karşın, bunlardan herhangi birine karşı doğrudan bir saldırı başlatması ancak başvurulabilecek son çare olarak görülebilir. Avrasya bölgesinin kendine has özellikleri tam bu noktada işin içine girmektedir.

Tarihte yüzyıllardan beridir, Balkanlardan Çin'in sınırlarına (hatta bu ülkenin ihtilaflı Şincan ya da diğer adıyla doğu Türkistan eyaleti düşünüldüğünde daha da ötelere) uzanan bu devasa coğrafi mekân, sayısal olarak daha küçük ancak önemli olan İranlılarla birlikte iki büyük etnik aile (Slavlar ile Türkiler) ve iki din (Ortodoks Hıristiyanlık ile İslamiyet) arasında birbirini takip eden cepheleşme dalgalarına sahne olmuştur. Kafkasya'nın, hem Rusya Federasyonu içinde kalan kısmı hem de güneydeki Transkafkasya bölgesi yüzlerce küçük ulusal topluluğun yan yana yaşadığı ve iç içe geçtiği,

her an karşılıklı olarak birbirlerini kırmalarına kadar gidebilecek patlamalara gebe, etnik bir kazandır. Orta Asya'nın Türki cumhuriyetlerine (ve Tacikistan'a) bakarsak, bu ülkeler on dokuzuncu yüzyılın ortalarından yakın zamana gelinceye kadar gönülsüzce Rusların idaresi altında yaşadılar. Son olarak, Rusya Federasyonu içinde, hatta Kafkasya'dan uzak bölgelerde bile irili ufaklı çok sayıda Türki cumhuriyet bulunmaktadır.

Bu genel görünüm dikkate alındığında, YDD stratejisinin daha önce betimlenen karakteristik özelliklerini hatırlamak yerinde olur. Ulusal acıların emperyalizmin çıkarları doğrultusunda sömürülmesi, ulusal egemenliğin hepten kötülenmesi ('Annan Doktrini'), yeni uluslararası sömürgeler oluşturulması eğilimi... Bu stratejinin bütün tipik araçları, patlamaya hazır etnik ve dini gerilimlerin olduğu bu bölgede kullanabileceği bolca malzeme bulabilecektir. ABD emperyalizmi ve müttefikleri, Afganistan savaşı vasıtasıyla etnik gerilimlerin için için yanmaya devam ettiği bu geniş coğrafi mekâna girmiş oldular. ABD dış politikasının en önde gelen temsilcilerinden Zbigniew Brzezinski'nin, etkili kitabı *Büyük Satranç Tahtası*'nda[12], bölgedeki mevcut durumu anlatırken pek hayra yorulamayacak nitelendirmelere başvurması hiç de şaşırtıcı değildir: Brzezinski'nin yerinde bir adlandırmayla 'Avrasya Balkanları' dediği bu 'volkanik bölge', ona göre 'muhtemelen başlıca savaş alanı olacak'tır. Ayrıca, ABD ve uluslararası toplum, 'eski Yugoslavya'daki son krizi gölgede bırakacak bir meydan okumayla karşı karşıya kalabilir'.

Bu karşılaştırma tesadüfi değildir. Diğer şeylerin yanı sıra Yugoslavya, Avrasya'da takip edilecek politikalar için bir deneme alanı işlevi görmüştür. Geleceğe yönelik dersler çıkarmak üzere şimdi bu örneği ele almamız gerekiyor.

Gelecekte ne olacağının habercisi olarak Yugoslavya örneği

On yıl boyunca Yugoslavya'yı alt üst eden şiddetli sarsıntıları ve savaşları tartışırken dikkatlerini etnik çatışmalara odaklayan yorumcuların çoğu basit bir gerçeği unutuyorlar. Özgüllükleri ne

12 Zbigniew Brzezinski (1997) *The Grand Chessboard* (New York: Basic Books) [Büyük Satranç Tahtası, çev. Ergun Kocabıyık ve Ertuğrul Dikbaş, Sabah Kitapları, 1998].

olursa olsun bu ülke, 1980'lerin sonu ile 1990'ların başlarındaki çok önemli olayların harekete geçirdiği restorasyon sürecine gelinceye değin, kapitalizmin ilga edilmiş olduğu bir dizi devletten biriydi. Yugoslavya üzerine çöken felaket, 1990 yılında Körfez Savaşı'nın eşiğinde, YDD'nin ilan edilmesiyle çakıştı. Bu, yapay bir çakışma değildi; eski Yugoslavya'nın parçalanma sürecini (Kosova savaşı bu sürecin özgün bir evresini oluşturmaktadır) doğru dürüst incelemek isteyenlerin bu iki gerçeğe büyük önem vermeleri gerekiyor.

Yugoslavya'nın çilesi ancak bu genel bağlam içinde anlaşılabilir. Ülke, Orta ve Doğu Avrupa'daki bürokratik işçi devletlerini kapsayan zincirin bir halkasıydı, ancak kökleri derinlerde yatan tarihsel özgüllüğünün etkisiyle yıkılması diğerleriyle aynı şekilde ve aynı hızda olmadı. Dahası, NATO üyesi Yunanistan ve Türkiye karşısında Balkanlar'daki yegâne önemli bölgesel güçtü ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi işgaline başarıyla direnmiş bir ülkeydi. Ayrıca, etnik ve dini yakınlık nedeniyle, emperyalist Batı'nın daima korkulu potansiyel rakibi olan Rusya'nın en azından potansiyel bir müttefiki idi. 1991 yılında Almanya, Avusturya ve Vatikan'ın öncülüğünde Batı'nın federasyondan ayrılma yanlısı Slovenya ve Hırvatistan devletlerini derhal diplomatik olarak tanımasının, 1992 yılında ABD'nin Boşnakları uzlaşmaz bir tutum takınmaya teşvik etmesinin ardında yatan neden buydu. Bu iki siyasi adım, Yugoslavya'da 1991 ile 1995 yılları arasında sürecek olan etnik savaşın başlamasını körüklemiş oldu. Ardından Yugoslavya'nın dağılması, daha doğrusu parçalanması ve böylece yaratılan boşluğu Avrupa Birliği ile birlikte NATO'nun doldurması, her şeyden önemlisi emperyalizmin bu bölgede yakın zamanda kazandığı gücü pekiştirmesine yol açtı.

Yugoslavya'nın geriye kalan parçası bile Balkanlar'da kapitalist istikrarı güvenceye alan düzenlemenin sürekliliğini tehdit ediyordu. Emperyalizmin, Balkanlar'da ve bu bölgenin dışındaki yerlerde kapitalist istikrarın sürekliliğini sağlamayı amaçlayan çok yönlü stratejisi açısından, Yugoslavya'nın parçalanması önemli bir unsurdu. Bir zamanlar Tito'nun güçlü Yugoslavya'sının bulunduğu alanda mini devletlerin yaratılmasında Kosova yeni bir evre oldu. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bir zamanlar 'terörist' örgüt kategorisine sok-

tuğu Kosova Kurtuluş Ordusu'na (KLA) 1998 yılında aniden destek vermeye başlamasından tutun da, küçük çocukların bile Miloşeviç rejiminin reddedeceğini tahmin edebileceği Rambouillet ültimatomuna kadar her şey göstermektedir ki, Kosova Savaşı'na uzanan yol Amerikan politikası tarafından titiz ve sistemli bir şekilde çok öncesinden hazırlanmıştır.

Yukarıda anlatılanlardan eski Yugoslavya'da ülkenin parçalanmasını isteyen ve bu doğrultuda çaba gösteren kuvvetlerin olmadığı gibi bir anlam çıkarılmamalı. Hiç şüphesiz ki vardı ve bu kuvvetler olmaksızın kuşkusuz emperyalizm bu kadar tahribata yol açamayacaktı. Gelgelelim, bu hikâye öylesine tek yanlı anlatılmıştır ki, bütün bu çarpıtmaları açıklığa kavuşturmaya çalışmak bizi bu bölümün amacından oldukça uzaklaştıracaktır. Yalnızca şu kadarını söylemekle yetinelim: IMF'nin dayattığı ekonomik kemer sıkma politikalarından, klâsik Sovyet tipi bir devletle karşılaştırıldığında daha ademi merkeziyetçi tarzda örgütlenmiş bir ülkedeki cumhuriyetlerin eşitsiz gelişimine, hâkim bürokrasilerin propagandasını yaptıkları fanatik milliyetçiliğe (şüphesiz Miloşeviç bu bakımdan tek örnek değildi) kadar pek çok etkenin yaşanan trajedide payı olmuştur. Emperyalizmin stratejisinin çözümlenmesi açısından belirleyici olan şey, bu etkenlerin Yugoslavya'yı parçalamak gayesiyle kullanılmış olmasıdır.

Eğer yukarıdaki analiz doğruysa, durup kendimize şu soruyu sormalıyız: Balkanlar ölçeğinde önemli bir ülke olan eski Yugoslavya kapitalist istikrar açısından bir baş belası olarak görüldüyse, yalnızca Asya'da değil dünya ölçeğinde de dev ülkeler olan Rusya ile Çin'e yönelik tehdit algısı acaba ne büyüklükte olacaktır?

Akla gelebilecek bir sonraki soru açıktır: Rusya ya da Çin'e karşı yapılacak bir savaş ile Üçüncü Dünya Savaşı arasındaki fark nedir?

Sonuç: Krize Eğilimli Süreçler Olarak Küreselcilik ve YDD

Bu bölümde sunulan argüman son derece açık bir sonuca ulaşmamız için yeterlidir: Küreselcilik ve YDD, nitelikleri gereği, dünyanın emekçi kitlelerine daha fazla yoksulluk ve büyük ölçekli bir

savaş tehdidinden başka bir şey vaat etmiyor. Buradaki önemli nokta 'nitelikleri gereği' deyişinde yatmaktadır. 'Küreselleşme', gerek uluslararası sendikal hareket, gerekse küreselleşme karşıtı hareket tarafından sık sık sonuçları itibariyle eleştirilmektedir, ancak bu sonuçlar bizatihi küreselcilik stratejisiyle hemen hemen hiç ilişkilendirilmemektedir. 11 Eylül'ün ardından göz ardı edilemeyecek ölçüde belirgin bir hal alan artan savaş tehdidine gelince; ABD politikasını eleştiren çok sayıda kişi şu ya da bu yönetimin hatalarından ya da uzlaşmaz tutumlarından dem vururken YDD stratejisinin mantığını ele almaya yanaşmamaktadır.

Bu tavırların arkasında 'küreselleşme'yi kaçınılmaz ve geriye döndürülemez olarak algılayan bir anlayış yatmaktadır. Bu bölümde özellikle bu fikri çürütmeye çalıştık. 'Küreselleşme', dünyanın ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda gitgide bütünleşmesiyle özdeşleştirilmemelidir. 'Küreselleşme', böyle bir bütünleşmeyi sağlayacak yöntemlerden yalnızca bir tanesidir. 'Küreselleşme', sermayenin doymak bilmez kâr iştahına, piyasa güçlerinin dizginsiz hâkimiyetine, emperyalist güçlerin emirlerine, dolayısıyla bir bütün olarak bakıldığında güçlünün koyduğu yasaya dayanan bir uluslararası bütünleşme biçimidir. 'Küreselleşme' herhangi bir bütünleşme türü değildir; neoliberal bütünleşmedir. Bundan dolayıdır ki, 'alternatif bir küreselleşme' talebinin yükseltilmesi, mega kapitalin ve emperyalist devletlerin stratejisiyle tanımlanan zeminde kalmak anlamına gelir. 'İnsan yüzlü küreselleşme' kendi kendiyle çelişen bir ifadedir.

'Küreselleşme' (ve siyasi üstyapısı olarak YDD) kaçınılmaz olmadığı gibi öylesine çelişkilerle doludur ki, çok da uzak olmayan bir gelecekte çökmesi muhtemeldir. Bu yazıda söz konusu çelişkilere ancak kısaca değinebildik, detaylarıyla inceleme işini başka bir vesileyle gerçekleştirmeyi umut ediyoruz. Bu çelişkiler en azından üç küme içinde toplanabilir: Birincisi, dünya ekonomisinin 'küreselleşme' çağına özgü çelişkileridir. Sermaye, âdeta 'pürüzsüz' bir değerlenme mekânıymışçasına dünyayı serbestçe dolaşmaktadır, ancak ulusal mekânların sıklıkla göz ardı edilen kendi özgüllükleri vardır. Çoğu krizin temelinde bu özgüllükler yatar ve 'bulaşma etkisi' vasıtasıyla kriz diğer ekonomilere sıçrayarak bütün dünya ekonomisini tehdit

eder hale gelir. Kapitalist dünya ekonomisinin uzun dalganın durgunluk evresinden geçmekte olduğu, bütün ekonomik birimlerin bir borç ve kredi denizinde yüzdüğü gerçeği dikkate alındığında, ulusal olanla uluslararası olanın diyalektiği sürekli bir finansal çöküş ve klâsik türde bir depresyon tehdidi yaratır. Bu tehdidin bolca örnekleri arasında peş peşe patlak veren Meksika (1994-95), Asya (1997-98), Rusya (1998), Brezilya (1998-99), Arjantin ve Türkiye (2001-02) krizleri, 2001-02 genel resesyonu ve eli kulağındaki deflasyon aşaması sayılabilir. Böyle bir genel finansal çöküşün olabilirliğinin meydana çıkması halinde, dünya ekonomisinin yeniden birbirine düşman bloklara bölüneceği şüphesizdir. Böyle bir bölünme, 'küreselleşme' stratejisinin tamamen sona ermesi anlamına gelecektir.

İkincisi, yukarıda işaret etmiş olduğumuz, emperyalist güçler arasındaki çekişmenin şiddetlenmesine yol açabilecek pek çok farklı etken, kıran kırana bir rekabetin ve hatta çatışan taraflar arasında açık bir düşmanlığın dinamiğini harekete geçirebilir. AB'nin ya da Japonya'nın ABD'den açıkça kopmasını tahayyül etmek için henüz oldukça erken. Yine de gerilim, özellikle ABD ile yükselen dev AB arasındaki gerilim, sürekli olarak kendini ekonomik, siyasi, kültürel ve hatta askeri alanlarda göstermektedir. Irak savaşına uzanan dönemde Batı ittifakının üç kurumunun, yani BM, NATO ve AB'nin bu türden bir gerilim nedeniyle derinden sarsıldığını hatırlayalım. Yirminci yüzyılın deneyimleri ortada iken, koşullar olgunlaştığı zaman emperyalist güçler arasında bir çatışma yaşanması olasılığını yadsımak budalaca olacaktır. Genel bir depresyon tabii ki süreci fazlasıyla hızlandıracaktır. Ancak, büyük güçler arasında bu türden açık bir çatışma bir kenara bırakılsa dahi, sunduğumuz argümanlarla bu yazıda savaş ile militarizmin YDD'nin ayrılmaz parçaları olduğunu göstermeye çalıştık. Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Güney Afrika ve Batı Avrupa gibi dünyanın başka yerlerinde içten içe kaynayan başka türlü gerilimlerin varlığına karşın, Avrasya'yı (ve Çin'i) önümüzdeki yirmi yılda dünya siyasetinin muhtemel merkez üssü yapacak şey işte budur.

Son olarak, sermayenin, emperyalist ülkelerde, kapitalist restorasyonun sürmekte olduğu ülkelerde ve Üçüncü Dünya'da emekçi kit-

lelerin büyük güçlüklerle kazandıkları hak ve kazanımlara karşı yürüttüğü saldırı, eninde sonunda, yoksulluğa ve savaşın ıstıraplarına karşı güçlü bir tepki doğuracaktır. Hatta belki de 'doğurduğu'ndan bahsetmemiz daha yerinde olur, çünkü 'küreselleşme' ile YDD'nin sonuçlarına karşı dünyanın pek çok yerinde (inişli çıkışlı bir seyir izlese de) süreklilik gösteren bir hareketin halihazırda başlamış olduğuna dair yeterince belirti bulunuyor. Bu hareketler iki ayrı biçim alıyorlar. Bir yanda, tek bir ülkeyle sınırlı olan mücadeleler göze çarpıyor: Fransa'daki 1995 grevleri, Güney Koreli işçilerin mücadeleleri, Ekvador'daki kitlesel mücadeleler, Yunanistan, İtalya ve İspanya'daki genel grevler ve hepsinden önemlisi de Arjantin'de 2001 Aralık ayında yaşanan devrimci günler, bunlar arasında ilk göze çarpanlar. 2002-2003 boyunca Latin Amerika'da (Venezüella, Bolivya, Peru, Uruguay vb.) tanık olduğumuz kitle hareketleri, 2003 yılında Fransa ile Avusturya'da yaşanan genel grevler, 'bulaşma etkisi'nin sermayenin kriz eğilimleriyle sınırlı olmayıp sınıf mücadelesi konusunda da geçerli olduğunu fazlasıyla ispatlamıştır. Ayrıca, 1999'da Seattle'da başlayıp Prag, Cenova, Evian ile devam eden, Porto Alegre ile Mumbai'de düzenlenen Dünya Sosyal Forumları'nı da dahil edebileceğimiz uluslararası eylemler bulunuyor. AB zirveleri sırasında düzenlenen gösteriler (örneğin Nice, Göteburg, Laeken, Barselona, Sevil, Selanik'teki gösteriler), farklı ulusların emekçi kitleleri ile genç kuşaklarını bir araya getiren, AB politikalarına odaklanmaları anlamında her iki hareket türünden de özellikler devralan etkinliklerdi. Bürokratik işçi devletlerinin çöküşünün ardından sosyalist hareketin içine düştüğü durum kitlelerin zaferi önünde sayısız engel yaratmıştır. Buna rağmen, işçi sınıfı ile kitlelerin gelecekte atılım yapması olasılığını yadsımak akıllıca olmayacaktır. Konjonktürü bir kere daha tümüyle değiştirecek böyle bir atılım, 'küreselleşme' ve YDD için sonun başlangıcı anlamına gelecektir.

Bunların hiçbirinin gerçekleşmemesi, uluslararası burjuvazinin kapitalist dünya ekonomisinin yapısından, emperyalistler arası çekişmeden ve sınıf mücadelesinden kaynaklanan köklü çelişkileri savuşturabilmesi, küreselcilik ile YDD'nin yakın gelecekte baskın çıkabilmesi olasılığı şüphesiz ki söz konusudur. Öte yandan, bu ola-

sılığı kabullenmekle bunun kaçınılmaz olduğunu söylemek apayrı şeylerdir. Tabii ki hareket, işe kısmi taleplerle başlamalı ve sistemde reformlar yapılması için mücadele etmelidir. İşe buradan başlanması değil, bununla yetinilmesi intihar etmek demek olacaktır. İlk sosyalist deneyim dalgasının bozguna uğramasının yol açtığı sarsıntının üstesinden gelip bu deneyimden dersler çıkarmanın, gerçekten de 'başka bir dünya' olacak bir dünya üzerine düşünmenin ve buna yönelik planlar yapmanın zamanı gelmiştir. Çünkü böyle bir dünya gerçekten mümkündür, dahası zorunludur.

6

Küresel Kapitalizmin Krizi: Latin Amerika'dan Görünüş

BILL ROBINSON

Kriz ve Dünya Kapitalizminin Yeniden Yapılanması

Yirminci yüzyılın son yıllarında dünya ekonomisinde başlayan düşüş, bana göre, salt döngüsel olmakla kalmayıp başka özellikler de taşıyan bir krizin habercisi oldu. Yüzyılın sonunda yaşanan çalkantı, yaklaşık otuz yıl önce başlayan derin bir yeniden yapılanma krizinin ikinci perdesinin açılış sahnelerine dönüşebilir. Ana akım iktisadi döngü kuramları piyasa ekonomisindeki genişleme ve resesyon döngülerini saptamaya pek heveslidir. Ancak dünya sistemi kuramı ile Marksizmden esinlenen diğer kuramlar çok uzun zaman önce dünya kapitalizmindeki daha şiddetli genişleme ve küçülme döngülerine dikkat çekmiştir. Döngüsel (devrevi) krizler, ensonu, yeniden yapılanma dönemlerine kapı açar. Fransız düzenleme okulundan, Amerikan sosyal birikim yapısından, dünya sisteminden ve eleştirel Marksist okullardan gelen bilim adamlarının da gösterdiği gibi, bu yeniden yapılanma krizleri sermaye birikiminin tarihsel kalıplarının yerini alan yeni biçimlere ve bunları kolaylaştıran kurumsal düzenlemelere neden olmaktadır.[1] İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan genişleme -bu dönem kapitalizmin 'altın çağı' diye adlan-

1 Bkz., *inter alia,* Michel Aglietta (1979) *A Theory of Capitalist Regulation* (Londra: Verso); David M. Kotz, Terence McDonough ve Michael Reich (ed.) (1994) *Social Structures of Accumulation: The political economy of growth and crisis* (Cambridge: Cambridge University Press); Giovanni Arrighi (1994) *The Long Twentieth Century* (Londra: Verso); David Harvey (1982) *The Limits to Capital* (Chicago: University of Chicago Press).

dırılır- 1970'lerde krize girdi ve bugün neoliberalizm olarak bilinen yeni bir küresel sermaye birikim tarzına yol açan yeniden yapılanma ve dönüşüm sürecini hızlandırdı. Bu modelin kuramsal temeli ilk olarak Friedrich Hayek ve Avusturya ekonomi okulu tarafından kabaca ortaya konuldu ve daha sonra Milton Friedman ve Chicago Üniversitesi'ndeki ('Chicago çocukları' olarak bilinen) diğer neoklasik ekonomistler tarafından daha da geliştirildi.[2] Ardından da Şili'de, Pinochet diktatörlüğünü iktidara getiren 1973 darbesinin ardından, deneysel olarak uygulandı. Ancak neoliberalizmi dünya kapitalizm sahnesinin ortasına getiren 1980'lerdeki Reagan ve Thatcher rejimleridir: Uluslararası Mali Ajanslar da (IFA) 1980'ler ve 1990'larda Üçüncü Dünya'nın büyük bir bölümünde yapısal uyum programları adı altında uygulanacak olan bir model dayattılar (bu model sonraları 'Washington Mutabakatı' olarak tanınacaktır).[3]

1990'lı yılların başından beri küreselleşme ve kriz üzerine araştırma yapıp yazılar yazmaktayım ve önceki çalışmalarımın sonuçlarının şu şekilde özetlenebileceğini söyleyebilirim: 1970'lerde başlayan kriz 1945 sonrası Keynesyen sosyal birikim yapısı çerçevesinde çözüme kavuşturulamamıştır. Sermaye, ulus-devletin yeniden bölüşümcü projelerinin sermaye birikimine getirdiği sınırlamalara 'küreselleşerek' karşılık vermiştir. Bir önceki çağın uluslararası sermayesi ulusötesi sermayeye dönüşmüştür ve bu ulusötesi sermaye 1980'lerde sermayenin dünya ölçeğindeki hegemonik fraksiyonu haline gelmiştir. Kapitalist sınıfların ve bürokratik elitlerin ulusötesileşen fraksiyonları 1980'lerde ve 1990'larda dünyanın çoğu ülkesinde devlet erkini ele geçirmiş ve iktidarı muazzam bir neoliberal yeniden yapılanmaya girişmek için kullanmıştır. Serbest ticaret politikaları, entegrasyon süreçleri ve neoliberal reform -meşhur deregülasyon, özelleştirme ile mali, parasal önlemlerle kemer sıkma

2 Örneğin bkz. Friedrich Hayek (1972) *New Studies in Philosophy, Politics, Economcs and History of Ideas* (Chicago: University of Chicago Press); Milton Friedman (1962) *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press); Friedman (1974) *Monetary Correction* (Londra: Institute of Economic Affairs).

3 Bkz. John Williamson (1993) 'Democracy and the "Washington Consensus"', *World Development*, c. 21, no. 8, s. 1329-1336; Williamson (ed.) (1990) *Latin America Adjustment: How much has happened?* (Washington, DC: Institute for International Economics).

programlarından oluşan manzume- dünyayı yeni biçimlerde ulusötesi sermayeye açmıştır. Örneğin, deregülasyon kaynak sömürüsü için yeni alanlar sağlamış, özelleştirme ise sağlık ve eğitimden güvenlik ve hapishane sistemlerine kadar pek çok kamusal/topluluksal alanı kazanç kapısı haline getirmiştir. Yeni enformasyon teknolojisi ve yeni organizasyon biçimleri de (örneğin, esnek birikim) yenilenen birikime katkıda bulunmuştur. Toplumsal güçler arasındaki ilişki 1980'lerle 1990'ların başında dünyanın hemen her yerinde halk sınıflarının aleyhine, ulusötesi sermayenin lehine değişmiştir. Ulusötesi sermaye bu yeni kurulan yapısal manivelayı kullanarak, sermaye hareketleri ile finansal kontrolün 'olumsal' ya da kuralsızlaştırılmış istihdama (enformelleştirilen işgücü) ilişkin çeşitli kategorilere dayanan yeni bir emek-sermaye ilişkisini dayatmasını sağlamıştır.

Bu önermeler, benim küreselleşmeyi ele alan son çalışmamda geniş olarak ve daha genel olarak da küresel ekonomi politik üzerindeki disiplinler arası literatürde tartışılmıştır.[4] Bu bölümün amacı, özellikle tek bir bölgeyi, Latin Amerika'yı, yirminci yüzyılın sonunda ve yirmi birinci yüzyılın başında dünya kapitalizminin içinde bulunduğu kriz ve yeniden yapılanma sürecinde incelemektir. Bizler bugün Latin Amerika ve küresel toplumdaki neoliberalizmin sonbaharında bulunmaktayız ve bundan sonra gelecek olan şey 1970'lerde başlayan yeniden yapılanma krizinin yeni bir momenti olabilir. Bu kesimin kalan kısmında, dünya kapitalizminde yeni bir devir olan küreselleşmeye değgin bazı önerme-

4 Küreselleşme ve küresel ekonomi politik hakkındaki literatür burada referansta bulunulmayacak kadar geniştir. Yakın zamandaki kuramsal doğrultuların araştırıldığı bir derleme için bkz. Ronen Palan (ed.) (2000), *Global Political Economy: Contemporary theories* (Londra: Routledge). Benim küreselleşme üzerine kuramsal önermelerim ve deneysel çalışmalarım için bkz. *inter alia, A Theory of Global Capitalism: Transnational production, transnational classes, and the rise of a transnational state* (Baltimore: John Hopkins University Press, yayına hazırlanıyor); *Transnational Conflicts: Central America, social change and globalization* (Londra: Verso, baskıda); *Promoting Polyarchy: Globalization, U.S. intervention, and hegemony* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996); 'Globalisation: Nine Theses of Our Epoch', *Race and Class*, c. 18, no. 2 (1996), s. 13-31; 'Social Theory and Globalization: The rise of a transnational state', *Theory and Society*, c. 30, no. 2 (2001), s. 157-200; 'The Transnational Capitalist Class and the Transnational State', Wilma A. Dunaway (2002) (ed.) *New Theoretical Direcitons for the 21st Century World-System* (Westport, CT: Greenwood Press.).

ler sunacağım. Makalemin empirik ve analitik çekirdeğini oluşturan bir sonraki kesimde ise dünya kapitalist krizindeki Latin Amerika deneyimini inceleyecek, bunu yaparken neoliberal modele, bölgeyi yüzyıl sonunda kasıp kavuran sosyal çatışmalara ve yeni direniş politikalarının yükselişine özellikle ağırlık vereceğim. Son kesimde ise, ulaştığım sonuçların bir dökümünü yaparken, dünya kapitalizmindeki kriz ve yeniden yapılanma sürecine yeniden eğileceğim.

Ulus-devletten küresel kapitalizme

1970'lerde başlayan yeniden yapılanma krizi, dünya kapitalizminin yeni bir ulusötesi aşamaya geçişinin sinyallerini vermişti. Kapitalist sistem, kendi evrim sürecinde merkantilizm, rekabetçi sanayi kapitalizmi ve 'tekelci' kapitalizm evrelerinden geçti. Her *geçiş dönemi* kapitalist sistemin işleme biçimini dönüştüren (sosyal yapıyla ilintili) değişik fikirlere işaret eder. Dünya kapitalizminin dördüncü evresi olan küreselleşmeye, kapitalist sistemdeki bir dizi temel değişiklik damgasını vurmaktadır.

Bu değişikliklerden biri, *ulusötesi sermayenin yükselişi*dir. Üretim sürecinin kendisi de giderek ulusötesi bir hal almıştır. Sermaye birikimine ilişkin ulusal devreler giderek yeniden organize olmakta ve yeni ulusötesi devrelerle bütünleşmektedir. Esnek birikim ve ağ yapısı gibi kavramlar, küreselleşen bu devrelerin örgütsel biçimini anlatmaktadır. Küresel kapitalizmin bir diğer özelliği de, ulusal pazar ve ulusal devreler aleyhine küresel pazarlarda ve küresel birikim devrelerinde konumlanan bir fraksiyon olan *ulusötesi kapitalist sınıfın yükselişi*dir.[5] Ulusötesi sınıf formasyonu küresel proletaryanın yükselişini de beraberinde getirmektedir. Sermaye ve emek, küresel sınıflar olarak, birbirleriyle giderek daha fazla karşı karşıya gelmektedirler. Üçüncü bir değişiklik ise *ulusötesi devlet* aygıtının, ulusüstü siyasi ve ekonomik kurumlar ile ulusötesi güçlerin nüfuz edip dönüşüme uğrattığı ulusal devlet aygıtlarının oluşturduğu gevşek fakat giderek tutarlılık kazanan bir ağın yükselişidir. Ulus-devlet daha

5 Bir kavram ne yeni ne de sadece bana ait bir kavramdır. Örneğin bkz. Leslie Sklair (2002) *The Transnational Capitalist Class* (Londra: Blackwell). Ulusötesileşen kapitalistler hakkındaki literatürün bir değerlendirmesi için bkz. Robinson, *A Theory of Global Capitalism*, 2. Bölüm.

uzunca bir süre ortalıkta gözükebilir, ama ulus-devlet sistemi artık kapitalizmin örgütleyici ilkesi olmaktan çıkmıştır. Ulusal devletler, daha büyük bir ulusötesi devlet yapısının bileşenleri olarak, artık ulusal birikim süreçleri yerine küresel çıkar gruplarına hizmet etme eğilimine girmiştir. Ulusötesi devlet, neoliberal modeli eski Üçüncü Dünya'ya dayatma ve dolayısıyla yeni bir emek-sermaye ilişkisini pekiştirme konusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Bunlarla uyumlu dördüncü bir değişiklik de *ulus-devlet*ten *ulusötesi hegemonya*ya geçiştir. Küresel kapitalist sistemde hegemonya bir ulus-devlet tarafından değil, yeni bir ulusötesi elit tarafından uygulanmaktadır.[6] ABD imparatorluğunun yükselişinden dem vuran hikâyelerin aksine ben, yirmi birinci yüzyıldaki imparatorluğun tikel bir ulus-devletle değil, küresel sermaye imparatorluğunun yükselişiyle ilintili olduğunu düşünüyorum. Bu sermaye imparatorluğunun karargâhı Washington'dur. Ancak bu, ABD'nin emperyal tutumunun 'ABD' çıkarlarını savunmayı amaçladığı anlamına gelmemektedir. ABD devlet aygıtı, ulusötesi devletin en güçlü bileşeni olarak, ulusötesi yatırımcıların ve tüm sistemin çıkarlarını savunmaktadır. Askeri genişleme, ulusötesi şirketlerin çıkarınadır. Dünya üzerinde küresel boyutta zor uygulayabilen biricik askeri aygıt ABD ordusudur. ABD'nin dünya çapındaki askeri eylemlerinden fayda sağlayan 'ABD' değil, ulusötesi kapitalist gruplardır. Ulusötesi kapitalist sınıf ile ABD ulusal devleti arasındaki temel sınıfsal ilişkidir bu. Belirgin tarihsel nedenlerden dolayı ABD askeri aygıtı; küresel ölçekte giderek bütünleşen bir hâkim sınıfın kabinesindeki savaş bakanlığı, özel yetkilerle donatılmış bir bakanlık haline gelmiştir. Ordular, tipik olarak, özellikle mevcut küresel kapitalist sistem gibi demokratik olmayan sistemlerde, savaş ve çatışmaların tırmandığı zamanlarda muazzam derecede özerk yetkiler elde etmektedirler.

Bir başka değişim öğesi de küresel toplumdaki *yeni eşitsizlik ilişkileri*dir.[7] O eski *uluslararası* işbölümü kavramı, *küresel* işbölümü

6 Bu konuyla ilgili olarak bkz. William I. Robinson 'From State Hegemonies to Transnational Hegemony: A Global Capitalism Approach', Tom Reifer, *Hegemony, Globalization and Antisystemic Movements* (yayına hazırlanıyor).

7 Bu konuyla ilgili olarak bkz. William I. Robinson (2002) 'Remapping Development in Light of Globalization: From a territorial to a social cartography', *Third World Quarterly.*

kavramı kadar, eşitsiz mübadeleleri -maddi, siyasi ve kültürel alandaki- layıkıyla anlatamamaktadır. Küresel işbölümü, küresel üretime coğrafi konuma göre olmasa da sosyal konuma göre farklılık gösteren bir katılımı öngörmektedir ve buna Doğu Los Angeles ile Honduras'ın kuzeyindeki berbat işyerleriyle Hollywood ve Sao Paulo gibi yerlerdeki dört bir yanı duvarla çevrili, kale kapılı bölgeler de dahildir. Eşitsizlik, kapitalist toplumsal ilişkilerin kalıcı bir sonucudur ve kapitalizm küreselleştikçe yirmi birinci yüzyıl yeni yoksulluk ve servet biçimlerine tanık olacaktır. Küreselleşme ulusal kalkınma sosyolojisini savunulamaz hale getirmektedir; çünkü ulusal devletlerin, kapitalizmin ulus-devlet aşamasında geçerli olan müdahaleci mekanizmalarla artığını elinde toplayıp onu yönlendirme yeterliklerinin altını oymaktadır. Artık ne 'tek ülkede sosyalizm'i ne de 'tek ülkede Keynesyenizm'i sürdürmek mümkündür.

Kuzey ile Güney arasındaki büyüyen uçurumun empirik kanıtı herkesçe bilinmektedir; ancak bu aynı zamanda bizatihi ülkeler içindeki zengin-yoksul ayrımının da önemli oranda keskinleştiğini göstermektedir. Burada Latin Amerika örneğinde göreceğimiz gibi, küresel ekonomiye üretken katılım konusunda gerçek anlamda bölgesel farklılıklar bulunmaktadır. Fakat eşitsiz birikim süreçleri, ulusal değil toplumsal bir mantıkla uyumlu olarak, giderek açımlanmaktadır. Bizim kalkınma diye adlandırdığımız şeyle ilintili olan maddi süreçler, özünde coğrafi, uzamsal ya da teritoryal olmaktan çok toplumsaldır. Ulusötesilik *toplumsal* bir kategoridir ve kalkınma da ulus bazında değil, ulusötesi bir ortamdaki toplumsal gruplar bazında ele alınmalıdır. Küreselleşmeden önceki devirde, merkezin uzamsal olarak tanımlanmış bir çevreyle olan ilişkisi, merkezin zenginliğini ve onun toplumsal kutuplaşmayı azaltıcı bir etki yaratmasını mümkün kılıyordu. Birikim süreçleri küreselleştikçe bunlar artık spesifik ulusal egemenlik sahalarıyla eş yaygınlıkta olmaktan çıktı ve insanları yeni ulusötesi toplumsal çizgiler boyunca katmanlaştırma eğilimi gösterdi. Küresel kapitalizmde sermaye birikimi, devletler (devlet burada, Weberci anlamda, teritoryal temelli bir kurum olarak alınmaktadır) ve toplumsal sınıflarla gruplar arasındaki tarihsel ilişkiler çözülme eğilimine girdi. Kuzey-Güney ayrımı, ku-

ramsal ve (pratik) siyasi içerimlerinden dolayı önemini korumakta, daha doğrusu *artırmaktadır*. Tartışma konusu olan şey, bu ayrımın dünya kapitalizmine içkin bir şey mi yoksa dünya kapitalizminin belli bir tarihsel aşamasında eşitsiz kapitalist gelişmeye ilişkin belli bir uzamsal konfigürasyon mu olduğu, bu konfigürasyonun kendini yeniden üretmesine yönelik eğilimlerin küresel sermaye birikiminin doğası ve dinamiğinden kaynaklanan karşı eğilimlerle giderek dengelenip dengelenmeyeceği sorusudur.

Burada bu konu üzerinde daha fazla durmayacağım. Bu kesimi, küresel sermaye imparatorluğunun yeni yeni ortaya çıktığı, ancak daha şimdiden biri aşırı birikim diğeri de meşruiyet olmak üzere iki yapısal ve öznel krizle karşı karşıya kaldığı gözlemiyle bitirmek yeterli olacaktır. Küreselleşme sermayenin bazı problemlerini çözüme kavuşturdu, fakat kapitalizmin temel yasaları yerli yerinde durmakta ve sürekli olarak kendilerini duyumsatmaktadır. Yeniden bölüşüm projelerine dayanan ulus-devletin çözülüşü büyümeyi ve kârlılığı restore etmiş olabilir, ancak bu durum aynı zamanda gelirlerdeki kutuplaşmayı ve dünya çapında eşitsizlikleri daha da artırmış ve böylece kapitalizme içkin aşırı birikim eğilimlerini yeğinleştirmiştir. Kanımca, 1997-98 Asya krizinin altında kapasite fazlası sorunu yatmaktaydı; yirmi birinci yüzyılın başında dünya ekonomisinin resesyona girmesinin sebebiyse aşırı birikimdir. Dünya ekonomisindeki bu kriz, olasıdır ki, ne tekrar vuku bulan bir iktisadi döngüye ne de yeni bir yapılanma krizinin ilk darbelerine dönüşecektir. Neoliberal model 1980'lerle 1990'larda zafere ulaşmasının hemen ardından komaya girdi. Ben burada -kesin bir sonuç olarak değil fakat işe yarar bir hipotez olarak- neoliberalizmin, ulus-devlet birikim modelleri ile çizgileri henüz netleşmemiş yeni bir küresel birikim yapısı arasında bir parantez olabileceği vargısını ileri sürüyorum.

Latin Amerika Küresel Krizle Karşı Karşıya

Latin Amerika, dünya kapitalizminin yaşadığı yeniden yapılanma krizinden epey nasibini aldı. 1960'larla 1970'lerin kitlesel hareketleri, devrimci mücadeleleri, ulusçu ve popülist projeleri 1980'lerden

sonra ekonominin küresel ölçekte inişe geçmesi, borç krizi, devlet baskısı, ABD'nin müdahalesi, sosyalist alternatifin çöküşü ve neoliberal modelin yükselişi gibi olgular karşısında tutunamadı (halktan yana değişik projeler ile hareketlerin de kendi iç çelişkileri vardı), yerel ve uluslararası elitler tarafından geri püskürtüldü. Latin Amerika ülkeleri neoliberal model altında tam bir yeniden yapılanma ve küresel ekonomiyle bütünleşme deneyimi geçirdi. Fakat 2000 yılına gelindiğinde bölgede kesintisiz bir kalkınma yaratmak şöyle dursun, geriye gidişi bile durduramayan bu model krize girdi. Siyasi cephede ise, 1980'lerde sözüm ona 'demokrasiye geçiş' programlarıyla yerleştirilen kırılgan poliarşik sistemler, neoliberal modelin toplumu kutuplaştırıp yoksulluğu artırması sonucu ortaya çıkan toplumsal çatışmalarla siyasi gerginlikleri yatıştırmada giderek başarısız oldu. Fakat dünya kapitalizminin yeniden yapılanması, onun yeni ulusötesi mantık ve kurumsallığı, zengin ve yoksul arasındaki kutuplaşma, küreselleşmeyle birlikte eşitsizliklerin, marjinalleşmenin ve yoksunluğun artması Latin Amerika'da içinde yaşadığımız yüzyılda toplumsal mücadele ve değişimin gerçekleşeceği alanı adamakıllı değişikliğe uğrattı.

Latin Amerika'da neoliberalizm ve durgunluk

Ulusötesi sermaye dünyayı yeni küreselleşmiş birikim devreleriyle bütünleştirirken, küreselleşme öncesi kapitalist kalkınma modelleri ve bu modelleri destekleyen toplumsal güçler de dahil olmak üzere, ulusal ve bölgesel otonomileri çökertmiştir. Ülke içinde uygulamaya konulan uyum programları ve yükselen küresel ekonomi ile küresel topluma yeniden eklemlenme yüzünden her bir bölgedeki yerel üretici aygıtlar ve toplumsal yapılar dönüşüme uğramakta, farklı bölgeler ortaya çıkan yeni küresel işbölümünde yeni profiller edinmektedir. Ekonomik entegrasyon süreçleri ve neoliberal yapısal düzenleme programları, ulusötesi sermayenin her ülkeyi kendi faaliyetlerine açmak, mal ve sermayenin dolaşımı üzerindeki bütün kısıtlamaları kaldırmak ve küresel sermayenin ulusal sınırlar arasında

herhangi bir engele takılmadan hareket edebileceği birleşik tek bir alan yaratmak amacıyla seferber edilmiştir.[8]

Latin Amerika'da, iç piyasanın genişlemesine, popülizme ve ithal ikameci sanayileşmeye dayanan küreselleşme öncesi birikim modeli, kapitalizmin ulus-devlet aşamasına tekabül etmekteydi. Bu, yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde hüküm süren ulusal kapitalizm modelinin tikel bir değişkesiydi. İster Birinci Dünya'daki Keynesyen 'New Deal'/sosyal demokrat devletler, ister Üçüncü Dünya'nın kalkınmacı devletleri, ister İkinci Dünya'nın sosyalist yönelimli yeniden bölüşümcü devletleri olsun, düzenlemeyi ve yeniden bölüşümü öngören mekanizmalar tüm dünyada 1945 sonrasının ulusal ekonomileri için bir temel oluşturmaktaydı. Latin Amerika'da, küreselleşme öncesi model ulusal birikim devrelerini yerleştirdi ve 1945'ten sonra üretici güçleri büyüttü. Artığa ulusal elitler ve ulusötesi şirketlerce el konulsa da, bunun bir kısmı çeşitli popülist programlarla (sosyal yardım paketleri -sosyal hizmet harcamaları, tüketim maddelerindeki sübvansiyonlar vb.-, istihdam imkânlarının çoğalması ve reel ücretlerdeki artışla) yeniden bölüşülüyordu. Fakat bu model tükendi ve 1970'lerde çatırdamaya başladı; bu da liberalizasyona/küresel ekonomiyle entegrasyona, 'laissez-faire' devletine ve 'ihracatın sürüklediği kalkınma'ya dayanan neoliberal yolun taşlarını döşedi.[9] Tablo 6.1, Latin Amerika ülkelerinin yirminci yüzyılın son

8 Neoliberalizm; ülke içindeki üretici güçlerin yeniden organize olması ve küresel ekonomiye dahil olması için uygun bir makro-ekonomik ve siyasi ortam, yasal çerçeve vb. gibi koşulları yaratarak ulusal ve bölgesel ekonomileri küresel ekonomiye uyarlayan spesifik bir mekanizmadır. Bu konu hakkında bkz. William I. Robinson (2001) 'Transnational Processes, Development Studies, and Changing Social Hierarchies in the World System: A Central American Case Study', *Third World Quarterly*, c. 22, no. 4, s. 529-563. Latin Amerika'daki neoliberalizm uyum programlarının analizi için bkz. Duncan Gren (1995) *Silent Revolutions: The rise of market economics in Latin America* (Londra: Cassell/Latin America Bureau). Ayrıca bkz. Michel Chossudovsky (1997) *The Globalization of Poverty: Impacts of IMF and World Bank reforms* (Londra: Zed).

9 Bu konuyla ilgili olarak bkz. Green, *Silent Revolutions;* William I. Robinson (1999) 'Latin America in the Age of Inequality: Confronting the new utopia', *International Studies Review*, c. 1, no. 3, s. 41-67.

on yılında giderek dışa dönük bir oryantasyon sürecine girmelerinin göstergesini vermektedir.

Küreselleşme öncesi modelin çözülmesi ve yerine neoliberal modelin gelmesi, Latin Amerika halklarını Latin Amerika'nın 'kayıp yılları' olan 1980'lerde vuran ve yirmi birinci yüzyıla kadar devam eden sosyal bir krizin içine attı. 1980'li yıllarda, özellikle Doğu Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa olmak üzere başka bölgeler, birikmiş sermaye stokları için en cazip yerler oldu. Latin Amerika tam anlamıyla bir durgunluk içine girdi ve dünya ekonomisindeki diğer bölgelere kıyasla geriledi; gelir ve ekonomik faaliyette bir daralma yaşadı, dünya ticaretinden aldığı pay 1980 yılından 1990 yılına kadar geçen sürede %6'dan %3 civarına düştü.[10] 1980'lerde bölge, Tablo 6.2'de görüldüğü gibi, kişi başına düşen gelir açısından en düşük artışı göstererek Üçüncü Dünya bölgelerinin ve bir bütün olarak dünyanın gerisinde kaldı. Elbette bu ulus-devlet göstergelerinin dikkatle ele alınması gerekmektedir; çünkü bu göstergeler genellikle açığa vurduklarından çok daha fazlasını saklarlar. Bununla birlikte, bu veri setleri, bölgenin yeni yeni ortaya çıkan küresel ekonomiyle olan sorunlu bütünleşmesinin altını çizmektedir.

Tablo 6.1 Latin Amerika ve seçilmiş ülkelerde GSYİH yüzdesi olarak mal ticareti

	1989	1999
Latin Amerika ve Karayip	10,2	18,2
Arjantin	5,1	10,9
Brezilya	6,3	8,4
Şili	24,0	23,7
Kolombiya	6,7	9,3
Kosta Rika	19,9	40,6
Dominik Cumhuriyeti	21,4	29,0
Ekvador	15,5	20,1
Guatemala	11,5	16,6
Honduras	18,4	26,9
Meksika	14,1	35,6
Peru	7,5	12,2
Venezüella	22,6	26,6

Kaynak: Dünya Bankası[11]

10 Bkz. James A. Wilkie (ed.) (1995) *Statistical Abstracts for Latin America* (SALA) (Los Angeles: UCLA Latin American Center Publications, c. 31).

11 Dünya Bankası, *World Development Indicators 2001*, Tablo 6.1, s. 332.

Tablo 6.2 Bölgelere göre büyüme hızlarının karşılaştırılması (% olarak ortalama yıllık büyüme hızı)

	1965-80	1980-89	1990-2000
Dünya	4,1	3,1	2,6
Latin Amerika	6,1	1,6	3,3
Sahra Altı Afrika	4,2	2,1	2,4
Doğu Asya	7,3	7,9	7,2
Güney Asya	3,7	5,1	5,6
OECD üyeleri	3,8	3,0	2,4

Kaynak: Dünya Bankası[12]

Bu *gözle görülür* durgunluk ve marjinalizasyona ne sebep olmuştur? Aslına bakılırsa, veriler Latin Amerika'nın küresel ekonomiyle bütünleştikçe dünya kapitalist sistemi için servet üretmekten geri durmadığını göstermektedir. Tam aksine, Latin Amerika'nın dünyaya yaptığı ihracat 1980'lerde ve 1990'larda önemli ölçüde artış göstermiştir. Tablo 6.3'te de görüldüğü gibi, 1983 ve 1998 yılları arasında bölgenin ihracat hacmi (%15,1 yıllık ortalamayla) *yükselmiş*, ancak bu ihracatlar değer bazında (%0,1'lik yıllık ortalamayla) *düşüş kaydetmiştir*. Bir başka deyişle, Latin Amerikalılar sürekli daha çok çalışarak küresel ekonomi için ürettikleri zenginliği artırmışlardır; ancak giderek daha çok sömürülüp daha çok yoksullaştıkları için elde ettikleri gelir de azalmıştır.

12 Dünya Bankası, *World Development Report* (Washington, DC ve New York: World Bank & Oxford University Press), 1991 ve 1992 raporları ile 2001 ve 2002 raporları.

Tablo 6.3 Latin Amerika'dan yapılan ihracatın hacmi ve birim değeri (% olarak ortalama yıllık artış hızı)

	Hacim	Birim değeri
1983-85	16,2	-9,9
1986-88	17,7	-5,9
1989-91	13,7	5,2
1992-94	22,3	3,3
1995-97	11,5	8,4
1998-2000	8,9	-0,7
1983-2000	15,1	0,1

Kaynak: ECLAC (Latin Amerika Ekonomi Komisyonu) verilerinden derlenmiştir.

Dış ticaret hadlerinin sürekli olarak kötüleşmesi, Latin Amerika'nın hepten emtia ihracatına olan bağımlılığının bir sonucudur. Venezüella ve Ekvador neredeyse tamamen petrol ihracatına bağımlıyken Şili bakır fiyatlarına, Brezilya ve Arjantin düşük teknoloji gerektiren bazı temel tarım ürünlerinin ihracatına, Peru maden sektörüne, Orta Amerika ise geleneksel tarım ürünleri ihracatına bağımlıdır. Küresel ekonomiyle ilintili dış sektöre kaynak aktaran neoliberal uyum programları, ekonomik büyümeyi sürdürmek için bölgenin küresel sermaye piyasalarına olan aşırı bağımlılığı bu durumu daha da ağırlaştırmıştır. Meta ihracına olan bu sürekli bağımlılık hali yapısal bir asimetridir; fakat modası geçmiş bağımlılık kuramları çerçevesinde ya da katı bir Kuzey-Güney karşıtlığı temelinde yorumlanmaktan çok, benim aşağıda tartışacağım gibi, yükselen ulusötesi sınıf ilişkileri açısından yorumlanmalıdır. Bu durum, Latin Amerika'daki yoksul çoğunluğun içinde bulunduğu kalkınma krizinin (sosyal krizin) giderek kötüleştiğini göstermektedir ve bölgenin küresel sermaye birikimine yaptığı katkı ile karıştırılmamalıdır. Bölge, dünya pazarı için net bir sermaye ihracatçısı, dünya için artık tedarikçisi ve küresel ekonomik büyüme için bir motor işlevi görmüştür. Tablo 6.4, Latin Amerika'nın 1982-1990 arası 'kayıp yıllarda' dünya ekonomisine 219 milyar dolarlık net bir sermaye ihraç ettiğini ve sonra da 1991'den 1998'e kadar net bir ithalatçı olduğunu göstermektedir. Fakat bölge 1999 yılından başlayarak yeniden sermaye ihracına yönelmiştir.

Tablo 6.4 Net sermaye akışları, net kâr ve faiz ödemesi ve net kaynak transferi (milyar $ olarak)

	Net sermaye akışları	Net kâr ve faiz ödemesi	Net transfer
1982-90	99	318	-219
1991-95	266	174	92
1996	65	43	22
1997	81	48	33
1998	78	51	27
1999	47	52	-5
2000	53	53	0
2001	50	55	-5
2002	13	53	-40

Kaynak: ECLAC (2000, 2001, 2002)[13]

1990'larda bölgeye muazzam bir ulusötesi sermaye akışı olmuştur. Bu durum, aynı yıllarda büyümenin canlanmasıyla birleşince, ulusüstü ekonomik planlama kurumları (Dünya Bankası, IMF vb.) bünyesindeki ulusötesi görevliler ile yerel elitlerin Latin Amerika'daki kalkınma krizinin artık sona ermiş olduğunu ileri sürmelerine yol açmıştır. Ancak sermaye girişinin büyük bir kısmı doğrudan yabancı yatırımların bir sonucu olmaktan çok yeni krediler, özelleştirilen şirketlerde hisse sahibi olma ve finans alanındaki spekülatif yatırımlar (sabit getirisi olmayan hisse senetleri, yatırım fonları, emeklilik sistemleri ve sigorta vd.) gibi çeşitli portföy ve finans girişimleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir.[14] Bu konu bu makalenin sınırlarını aşsa da, Tablo 6.5 özelleştirilmiş şirketlerin hisselerini almanın ve spekülatif mali sermayenin 1990'lardaki kaynak girişinde

13 ECLAC (2000), *Preliminary Oveview of the Economics of Latin America and the Carribean*, Tablo A-18, s. 104, ve *Economic Survey for Latin America and the Carribean*, 2000-01, Tablo IV.1, s. 80, ve *Preliminary Overview*, 2002, Tablo A-18, s. 122.

14 Örneğin, 1990-1993 yılları arasında Meksika'ya giren 91 milyar doların 61 milyar doları bu tür mali portföy yatırımı şeklindeyken, sadece 16,6 milyar dolarlık bir miktar doğrudan yatırıma gitmiştir. Bkz. Carlos Marichal (1997) 'The Vicious Cycles in Mexican Debt', *NACLA Report on the Americas* (c. xxxi, no. 3, Kasım/Aralık, s. 28). Ayrıca bkz. Valpy Fitzgerald (1998) 'Asia's Financial Crisis: What it can teach us', *ENVIO* (c. 17, no. 200, Mart, s. 33-38); Henry Meyer (1997) 'Latin America in the New World Order, *The Canadian Journal of Sociology* (c. 22, no. 2, s. 197-242).

ne kadar önemli olduğunu ve bir önceki kalkınma modelinin kurduğu üretim ve hizmet altyapısının en sonunda nasıl ulusötesi hale getirildiğini gözler önüne sermektedir.

Spekülatif sermaye akışlarının üretken sermaye üzerindeki hâkimiyeti, ulusötesi mali sermayenin küreselleşme çağındaki hegemonyasının ve onun son yıllarda kendini kaptırdığı 'kumarhane kapitalizmi' çılgınlığının bir yansımasıdır ve Latin Amerika'da bir 'iyileşme' illüzyonu yaratmıştır (bu illüzyon Arjantin'de Aralık 2001'de patlak veren krizle sarsıldı). Arjantin ekonomisinin krize girmesinden önce, ulusötesi elitler 1980'lerdeki borç krizini borcu kullanışlı hale getirip konuyu siyasi gündemden çıkararak 'çözdüklerine' inanmışlardı. Ancak serbestleşme ve dışarıyla daha derinlemesine bütünleşme ve de bölgenin servet akışıyla birlikte sürekli olarak kan kaybetmesi göz önünde bulundurulduğunda, dış borcun aslında 1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yıllarda artmaya devam ettiği, 1980'de 230 milyar dolar iken 1994'te 533, 1997'de 714 ve 1999'daysa yaklaşık 800 milyar dolara yükseldiği, büyüme hızının da yine 1990'larda arttığı görülür (Bkz. Tablo 6.6 ve 6.7).

Tablo 6.5 Net yabancı yatırım, uluslararası bono ihracı ve kamu teşebbüslerinin satışından doğan gelir, Latin Amerika'da ve seçilmiş ülkelerde (milyon $ olarak)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Latin Amerika										
Net YY	11.066	12.506	10.363	23.706	24.799	39.387	55.580	61.596	77.047	57.410
Uls. bono ihrc.	7.192	12.577	28.794	17.941	23.071	46.815	52.003	39.511	38.707	35.816
Özelleştirme gelirleri	16.702	14.886	10.179	8.529	3.433	11.458	24.408	42.461	N/A	N/A
Arjantin										
Net YY	2.439	3.218	2.059	2.480	3.756	4.937	4.924	4.175	21.958	5.000
Uls. bono ihrc.	795	1.570	6.308	5.319	6.354	14.070	14.622	15.615	14.183	13.045
Özelleştirme gelirleri	1.896	5.312	4.589	1.441	1.340	1.033	969	598	N/A	N/A
Brezilya										
Net YY	89	1.924	801	2.035	3.475	11.666	18.608	29.192	28.612	30.000
Uls. bono ihrc.	1.837	3.655	6.465	3.998	7.041	11.545	14.940	9.190	8.586	10.955
Özelleştirme gelirleri	1.564	2.451	2.621	1.972	910	3.752	17.400	36.600	N/A	N/A
Kolombiya										
Net YY	433	679	719	1,297	712	2.795	4.894	2.432	1.135	985
Uls. bono ihrc.	-	8	567	955	1.083	1.867	1.000	1,389	1.676	1.451
Özelleştirme gelirleri	105	27	4	681	138	1.476	3.180	470	N/A	N/A

Meksika										
Net YY	4.742	4.393	4.389	10.973	9.526	9.186	12.830	11.311	11.568	13.500
Uls. bono ihrc.	3.782	6.100	11.339	6.949	7.646	16.353	15.657	8.444	9.854	7.547
Özelleştirme gelirleri	10.716	6.799	2.507	771	8	8	84	581	N/A	N/A
Peru										
Net YY	-7	150	687	3.108	2.048	3.242	1.702	1.860	1.969	1.185
Uls. bono ihrc.	8	8	30	100	8	8	250	150	8	-
Özelleştirme gelirleri	8	3	208	317	2.578	946	2.460	421	462	7.395
Venezüella										
Net YY	1.728	473	-514	136	686	1.676	5.036	4.168	1.998	3.480
Uls. bono ihrc.	578	932	3.438	8	356	765	2.015	2.660	1.215	489
Özelleştirme gelirleri	2.276	30	32	15	21	2.090	1.506	174	N/A	N/A

Kaynak: ECLAC[15]

Tablo 6.6 Latin Amerika'nın dış borcu (milyon $ olarak)

	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Borç	230	374	442	457	475	506	533	653	676	714	786	793

Kaynak: Dünya Bankası (1998-2000), Ülke Tabloları, s. 36.

Tablo 6.7 Latin Amerika borçlarının yıllık artış hızı

	1979-81	1982-83	1984-90	1991-93	1994-96	1997-99
Artış yüzdesi	22,9	11,2	3,2	4,6	10,4	5,5

Kaynak: ECLAC, raporlar (1985, 1994-95)

Borç ödemeleri, Latin Amerikalı halk sınıflarının ulusötesi sermayeye sürekli artan meblağlarda haraç ödemesini gerektiriyordu. Ancak borcun ödenmesi yönündeki basınçlar temerrüt ihtimalini gündeme getirdiği ya da hükümetin artık asgari sosyal yükümlülüklerini bile yerine getirmekte zorlandığı bir noktaya erişince kriz sarmalı başlar. Devletler, ulusötesi yatırımcıların geri çekilmesi seçeneği ile daha fazla kemer sıkma durumunda olmayan yoksul çoğunluğun giderek artan rahatsızlığı arasında sıkışır kalır. Krize doğru gidiş 2000 yılında, net kaynak çıkışı bir kez daha net kaynak

15 ECLAC, *Preliminary Overview*, Tablo A-13, s. 99, A-14, s. 100 ve ECLAC, 1998-1999, Tablo III.1, s. 50.

girişini aştığında başladı. Örneğin Arjantin'de hükümet, satacak kamu varlıkları olduğu sürece ekonomiyi su üzerinde tutabilmiştir. Hızlı para kazanma imkânı ortadan kalkar kalkmaz sermaye kaçabilmekte, bu da ülkeleri bir gecede resesyona itebilmektedir –olan da budur. Tablo 6.8'de görüldüğü gibi, Latin Amerika 1998 yılında bir düşüşe geçmiştir. Bölge 2000 yılında bir bütün olarak pozitif büyüme gösteriyor olsa da bu, pek çok ülkede durgunluk ve eksi büyüme yaşanırken bir avuç ülkenin yüksek bir büyüme hızı tutturmuş olmasından kaynaklanan bir durumdur.

Büyüme süreci tekrar başlasa da 'iyileşme', beraberinde, artan yoksulluğu ve eşitsizliği de getirmiştir. Tablo 6.8'de en çok dikkat çeken nokta, 'kayıp on yılda' kişi başına düşen GSYİH'nın düşüş göstermesi (1990'dan 1980'e %0,9'luk düşüş) ve daha sonra da 1990'lardaki 'büyüme yıllarında' (1991'den 2000'e) %1,5 oranında artış kaydetmesidir. Ayrıca, eğer 1998-2000 yıllarını 1990'lı yılların kalan kısmından ayırırsak pek çok ülkenin 1998-2000 arasındaki üç yıllık dönemde kişi başına düşen GSYİH'da yenilenmiş bir düşüş yaşadığını görürüz. Örneğin, kişi başına düşen GSYİH Arjantin'de %3,3, Kolombiya'da %6,2, Ekvador'da %10,5, Honduras'ta %3,3, Paraguay'da %6,1, Peru'da %0,1, Uruguay'da %8,1 ve Venezüella'da %8,3 *düşmüştür.* Diğer ülkelerde kişi başına düşen GSYİH'daki toplam artış bu dönemde ihmal edilebilir rakamlara gerilemiştir (örneğin, Brezilya'daki %0,9'luk eksilme).[16] BM Latin Amerika Ekonomi Komisyonu 2003 yılına gelindiğinde 1990'lı yılların ikinci yarısını Latin Amerika'nın 'kayıp beş yılı' olarak anmaya başlamıştı.[17]

16 Bkz: ECLAC, *Preliminary Overview*, 2002, Tablo A-2, s. 108.

17 ECLAC, 'Wanted: A new regional agenda for economic growth', *The Economist*, 26 Nisan 2003, s. 27.

Tablo 6.8 Latin Amerika: Yıllık büyüme hızları, GSYİH ve kişi başına düşen GSYİH, bölge ve seçilmiş ülkeler ve yıllar

	GSYİH	Kişi başına düşen GSYİH
Latin Amerika		
1980-90	1,2	-0,9
1991-2000	3,3	1,5
Arjantin		
1981-90	-0,7	-2,1
1991-2000	4,2	2,9
1998-2000	0,2	-1,1
Brezilya		
1981-90	1,6	-0,4
1991-2000	2,6	1,2
1998-2000	1,7	0,4
Kolombiya		
1981-90	3,7	1,6
1991-2000	2,6	0,6
1998-2000	-0,3	-2,1
Ekvador		
1981-90	1,7	0,9
1991-2000	1,7	-0,4
1998-2000	-1,6	-3,5
Meksika		
1981-90	1,9	-0,2
1991-2000	3,5	1,7
1998-2000	5,2	3,6
Venezüella		
1981-90	-0,7	-3,2
1991-2000	2	-0,2
1998-2000	-0,8	-2,8

Kaynak: ECLAC[18]

18 Bkz: ECLAC, *Preliminary Overview,* Tablo A-1, s. 85.

Borç, halk sınıflarının yaşam koşulları üzerinde olumsuz etkiler yaratmış ve Latin Amerika ulusötesi mali sermayenin elinde rehine konumuna düşmüştür. Arjantin krizi başka ülkelerde meydana geleceklerin de habercisi olmuştur. Arjantin'in borcu 1980'de 27 milyar dolar iken 1990'da 63 milyar dolara yükselmiş, 1998'deyse 144 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde Brezilya'nın borcu 71 milyar dolardan 232 milyar dolara, Meksika'nın borcu ise 57 milyar dolardan 160 milyar dolara çıkmıştır. Kolombiya, Ekvador, Peru, Venezüella ve Orta Amerika cumhuriyetleri de kendi ekonomik büyüklüklerine göre ağır borçlar altına girmiştir. Arjantin'de, *sadece faiz* ödemeleri 1998 yılı ihracat gelirlerinin %35,4'ünü götürmüştür. Brezilya'da bu oran %26,7 olurken Kolombiya'da %19,7, Ekvador'da %21,2, Nikaragua'da %19,3, Peru'da %23,7 ve Venezüella'da %15,3 olmuştur.[19] Ancak borçlanma, aynı zamanda, iç yapısal uyumu ve küresel ekonomiyle daha derinlemesine bütünleşmeyi kolaylaştırmış, ulusötesi güç blokunun bölgeye çöreklenmesini sağlamıştır.

Tablo 6.5'te görüldüğü gibi, Latin Amerika 1992-1994 yılları arasında yılda ortalama 30 milyar dolarlık kâr ve faiz ihraç etmeye devam etti. Dolayısıyla buradaki 'büyüme', ulusötesi mali sermayeye sürekli -ve artarak- verilen haraç anlamına gelmektedir. Dahası, 1997-98 Asya krizinin ertesinde Latin Amerika ülkeleri yeniden bir durgunluğa doğru kaymaya başlamışlardı. Latin Amerika'nın bu şekilde sürekli kan kaybetmesi bölgenin içine girdiği durgunluğu, azalan gelirleri ve ağırlaşan yaşam koşullarını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Yoksullar sadece aynı yerde kalabilmek için daha da hızlı koşmak zorundadır. Latin Amerika'daki sosyal kriz bu nedenle üretime ilişkin bir kriz olmaktan çok bölüşüme ilişkin bir krizdir. Unutmamız gerekir ki eşitsizlik, hâkim olanla tâbi olan arasındaki eşitsiz bir toplumsal güç ilişkisidir –daha spesifik ifade edersek, yerel ve küresel ölçekte zengin olanların toplumsal ürünü tanzim etme gücüdür bu.

Küreselleşme, dünyanın her yerindeki sınıf ilişkilerinde güç ibresinin ulusal düzeyde örgütlenmiş halk sınıflarından uzaklaşıp ulusötesi kapitalist sınıfa ve ulusötesi sermayeye bağlı yerel ekonomik-siyasi elitlere yönelmesi demektir. Ulusal birikimin mantığı küre-

19 Bu veriler için bkz. ECLAC, *Economic Survey, 1998-1999*, Tablo VII.11, s. 114.

sel birikimin mantığına tabi kılındıkça, Latin Amerika'daki yerel hâkim grupların ulusötesileşmiş fraksiyonları kendi ülkelerinde devlet üzerinde ve kapitalist kurumlar üzerinde denetim sahibi oldular. Küresel kapitalizmin iç ajanları olan bu gruplar, ulusötesi elitle organik olarak bütünleşti. Bu, ulusötesi sınıf formasyonunun küreselleşmesindeki daha büyük bir sürecin bir parçasıdır.[20] Latin Amerika'daki kriz, 1980'lerde Afrika'yı da vuran ve sonunda 1997'de Doğu Asya'nın 'mucize ekonomileri'ni de allak bullak eden küresel birikim krizinin bir parçasıdır. Küreselleşmeyle birlikte iç pazarın sermaye birikimindeki rolü bertaraf edilmiştir. İç pazarın birikim için artık stratejik bir değer taşımamasının sınıf ilişkileri ve sosyal hareketler açısından önemli etkileri olmuştur. Yeniden yapılanma, iç pazarı ve halk sınıflarının tüketimini sermaye birikiminin önündeki koşul olmaktan çıkartarak, küreselleşme öncesi birikim modelini karakterize eden şey olan büyük çoğunluklarla ulusal nitelikli hâkim sınıflar arasındaki popülist sınıf ittifaklarını çökertmiştir.

Latin Amerika'da küresel ekonomiye uyum, özel ulusötesi sermayenin sözüm ona bir kalkınma ve sosyal refah motoru olarak işlev görebilmesi için en elverişli ortamın yaratılmasına dayanan neoliberal program aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Ulusötesi sermayenin nereye konacağını, birikime ve kâr elde etmeye en uygun koşulların nerede olduğuna bakarak tahmin edebiliriz. Neoliberal devletler, hareket halindeki ulusötesi sermayeyi kendilerine çekmek için en iyi koşulları yaratmaya çalışmışlardır. Bunların arasında ucuz işgücü tedariki, ağır çalışma koşulları, devlet düzenlemelerinin kaldırılması (çevresel denetimler gibi), çok az vergi alınması ya da hiç alınmaması, ulusötesi şirketlere yerel nüfusa hesap verme ya da onlara karşı

20 Yer darlığı konuyu ayrıntılarıyla ele almamızı engellemektedir; fakat küreselleşme sürecinde dünyanın hâkim sınıfları arasındaki başlıca çelişkinin, sermayenin ulusal nitelikli fraksiyonlarıyla ulusötesi fraksiyonları arasında olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Bu çelişki gerçekten de Latin Amerika'nın ve dünyanın pek çok ülkesinde politize olmuştur ve hakim sınıfların ülke içinde ve ülkeler arasında birbirleriyle girdikleri konjonktürel münakaşaları açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bkz. William I. Robinson ve Jerry Haris (2000), 'Towards a Global Ruling Class?: Globalization and transnational capitalist class', *Science and Society*, c. 64, no. 1, s. 11-54; Robinson, 'Social Theory and Globalization'.

sorumlu olma zorunluluğu getirilmemesi vs. bulunmaktadır. Latin Amerika'daki elitler ve özellikle de bu elitlerin 1980'lerle 1990'larda iktidara gelen ulusötesileşmiş fraksiyonları, ülkelerini küresel ekonomiyle bütünleştirirken, maksimum kârlılığa ulaşma kriterlerindeki 'gelişmeyi' ulusötesi sermayeyi kendilerine çekmenin âdeta olmazsa olmaz şartı olarak belirlemişlerdir. Bu açıdan bakıldığında kârlılık, ucuz işgücü tedarikine ve bölgenin zengin doğal kaynaklarıyla verimli topraklarına (genellikle devletin sübvanse ettiği) erişime dayanmıştır. Ulusötesi yönelimli elitler açısından küresel ekonomi ile bütünleşmenin başarısı emeğin gelirinin aşınmasıyla, sosyal ücretin geri çekilmesiyle, toplumsal yeniden üretimin maliyetinin kamu sektöründen ailelere devredilmesiyle ve halkın siyasi taleplerinin bastırılmasıyla ölçülmektedir.

Bu nedenle, kapitalizm mantığına göre, neoliberal devletin işgücünü ucuzlatması ve ona seçme hakkı vermemesi 'kalkınma' için şart olmuştur. Yerel elitlerin ulusötesi sermayeyi çekecek koşulları yaratma dürtüsü, Latin Amerikalı çoğunlukları yoksulluğun ve eşitsizliğin kucağına itmiştir. Ancak, bu elitler kendilerinin güç, imtiyaz ve zenginlik kaynaklarının küreselleşmeyle bütünleşme yolundan geçtiğini görmüşlerdir. Ulusal elitler ulusötesi kapitalist sınıfla bütünleştikçe bölgesel sermaye birikiminin mantığından yeni bir sermaye-emek ilişkisi doğmuştur; bu birikim modeli 'nispi bir avantaj' olarak bölgedeki ucuz işgücünü küresel ekonominin hizmetine sunmaya dayanmaktadır. Ulusötesi sermayenin ve post-Fordist 'esnek' birikime ilişkin yeni örüntülerin küreselleşmiş ekonomide giderek yeğinleşen hegemonyası, Latin Amerika'da ve dünyanın diğer bölgelerinde sermaye-emek ilişkisinin yeniden yapılandırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu yeni ilişkide sermaye, 'esnek' ve 'tam zamanında' işgücü gerektiren post-Fordist yeni birikim rejimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, çalışma sözleşmesinde emek karşısındaki yükümlülüklerinden vazgeçmiştir. Kalkınmacılığı bir yana bırakıp neoliberalizme doğru pupa yelken yol alan devletler de, küreselleşmiş sosyal birikim yapısı altında yoksul ve çalışan çoğunluklara olan bütün yükümlülüklerini terk etmişlerdir.

Eşitsizliğin yeni boyutları

Küreselleşme, sosyal eşitsizlikleri dramatik biçimde keskinleştirmiş, Latin Amerika'da kutuplaşmayı ve müzmin yoksulluğu daha da artırmıştır (Tablo 6.9); bu durum, küresel ölçekteki sosyal kutuplaşmanın bir örneğini oluşturmaktadır. 1980 ve 1990 yılları arasında kişi başına düşen gelir eşi görülmemiş bir oranda (%11) düşmüş, 1990 yılına gelindiğinde bölge sakinlerinin çoğu gelirlerinin 1976'daki seviyelere geri döndüğünü görmüştür.[21] Yoksulluk düzeyleri de 1980'lerde ve 1990'larda artış göstermiştir. 1980-1992 yılları arasında, 60 milyon kadar insan yoksullar sınıfına katılmıştır. Bölgede yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısı 1980 yılında 136 milyonken 1992 yılında 196 milyona, 1995 yılında 230 milyona çıkmıştır; bu da bölgenin toplam nüfusunun %41'inden %44'üne ve daha sonra da %48'ine çıkan bir artış anlamına gelmektedir.[22] En çarpıcı olan ise 1992-1995 yılları arasında yoksullukta meydana gelen artıştır; çünkü Latin Amerika 1980'lerin sonuna gelindiğinde yeniden büyümeye başlamış ve on yılın büyük bir kısmında içinde bulunduğu durgunluk ve gerilemeden sonra net bir sermaye girişine sahne olmuştur. 1990'ların başında, uluslararası mali kuruluşlardan yetkililer bir 'iyileşme'den bahsetmekteydiler; bundan kasıtları büyümenin (birikimin) pek çok ülkede yeniden başlamış olmasıydı. Küreselleşmenin getirdiği örüntü, sadece 'yeniden bölüşüm olmaksızın büyüme'yi değil, paranın iki yüzü olan zenginlik ve yoksulluğun eşzamanlı olarak artmasını da öngörmektedir.

İç piyasaların daralması, 'rekabetçi olmayan' ulusal sanayinin çözülmesi, enformel ekonominin büyümesi, işgücünü 'esnekleştirme' amacıyla çalışma yasalarının revize edilmesi ve kemer sıkma programları işgücünün enformel hale gelmesine, büyük ölçekli eksik istihdama, işsizliğe, reel ücretlerin erimesine ve emekten sermayeye gelir transferine neden olmuştur. Latin Amerika'da emek piyasasının hızla enformel hale gelmesine bir de formel sektörde 'emek esnekliği'nin artışı eklenmiştir. Sözleşmeli/geçici işçi uygulaması sıklaşmış ve so-

21 Bkz. Dünya Bankası (1997), *Poverty and Income Distribution in Latin America: The Story of the 1980s* (Washington, DC: World Bank).

22 Bkz. Comision Economica para America Latina (CEPAL), *Panorama Social de America Latina* (Santiago, Şili: CEPAL/United Nations, çeşitli raporlar).

nuçta işçi sendikalarının işgücü piyasasındaki rolü önemsizleşmiş, işçi sınıfının müzakere gücü zayıflamıştır. Sermaye-emek ilişkisinin bu veçheleri dünyanın her yerinde görülen eğilimlerdir. Tablo 6.10, ücretlerdeki durgunluğa ve çoğunlukla da düşüşe işaret etmektedir.

Tablo 6.9 Günde 2 doların altında ve 1 doların altında yaşayan nüfusun yüzdesi, seçilmiş ülke ve yıllara göre

	2 $ altında %	1 $ altında %
Arjantin (1991)	25,5	N/A
Brezilya (1995)	43,5	23,6
Meksika (1992)	40	14,9
Panama (1989)	46,2	25,6
Kolombiya (1991)	21,7	7,4
Dominik Cumhuriyeti (1989)	47,7	19,9
Ekvador (1994)	65,8	30,4
Guatemala (1989)	76,8	53,3
Venezüella (1991)	32,2	11,8
Şili (1992)	38,5	15
Nikaragua (1993)	74,5	N/A
Honduras	75,7	N/A

Kaynak: Dünya Bankası[23]

Tablo 6.10 Kentsel asgari ücretteki yıllık varyasyon, seçilmiş ülkelere göre

	1980	1985	1990	1992	1994	1996	1998
Arjantin	17,3	-32,5	-69,1	-21,4	38,0	-2,0	-8,0
Bolivya	N/A	-59,6	-14,7	-5,0	10,3	-4,0	15,0
Brezilya	2,6	1,7	-24,9	-9,1	-4,4	4,3	4,0
Kolombiya	2,5	-3,6	-2,6	-1,8	-1,6	-7,0	-1,7
Ekvador	65,5	-3,8	-9,3	0,1	15,9	9,7	-7,1
Meksika	-6,7	-1,7	-10,2	-5,1	0,2	-9,0	0,9
Peru	23,8	-12,7	-6,8	0	29,6	3,2	10,9
Uruguay	-4,6	5,0	-11,3	-2,5	-11,2	-3,4	3,4
Venezüella	62,8	45,6	-20,7	42,5	12,0	-5,4	-4,0

Kaynak ECLAC[24]

23 Dünya Bankası, *World Development Indicators* (1998), Tablo 2.7.

24 ECLAC, *Social Panaroma*, çeşitli yıllar.

Enformellik, dünyanın her yerinde yeni sermaye-emek ilişkisinin bir diğer önemli özelliğidir. Latin Amerika'da, formel sektördeki istihdamın daralması, kapitalist tarımın taarruzu ve dolayısıyla köylü toplulukların yerlerinden edilmeleri sonucu işsiz kalan milyonlarca insanın hayatta kalmasının tek yolu olan enformel sektörde müthiş bir genişleme yaşanmıştır. Dahası, çalışmanın (işin) enformelleşmesi Fordist çalışma ilişkilerinden esnek çalışma ilişkilerine geçişin bir parçasıdır; taşeronlaştırılan ve ücretlerin düşük olduğu yerlere transfer edilen emek böylelikle enformel biçimde organize olmakta ve işgücünün giderek artan bir kısmını oluşturmaktadır.[25] Ulusal ve uluslararası veri toplama kuruluşları, enformel sektörün çok düzensiz ve kuralsız doğasına ve genellikle eksik istihdama neden olan düşük üretim seviyelerine, yoksulluk sınırı altındaki (ve yasal asgari ücret altındaki) kazançlara ve istikrarsızlığa rağmen, enformel sektördeki insanları 'bir işte çalışan' kategorisine sokmaktadırlar. Latin Amerika'daki her beş yeni işten dördü enformel sektördedir.[26] Meksika'da, ekonomik olarak aktif olan nüfusun %46'sı 2003 yılında enformel sektörde çalışmaktaydı.[27]

Latin Amerika'daki eşitsizlik, tarihin her döneminde yüksek olsa da, Tablo 6.11'de görüldüğü gibi, 1980'lerde ve 1990'larda çok uç noktalara tırmanmıştır. Dünya Bankası'nın 18 Latin Amerika ülkesiyle ilgili verileri, gelir eşitsizliğini ölçen Gini katsayısının (0 tam eşitlik, 1 ise tam eşitsizlik anlamına gelmektedir) 1980 yılında 0,45 iken 1989 yılında 0,50'ye çıktığını göstermektedir.[28] Ayrıca, kentsel nüfusun en zengin %10'luk kesiminin Arjantin'in toplam gelirindeki payı 1980'de %30 iken 1997'de %36'ya yükselmiştir; bu rakam Brezilya'da %39'dan %44'e (1979-1996), Kolombiya'da %35'ten %40'a (1990-1997), Kosta Rika'da %23'ten %27'ye (1981-1997), Meksika'da

25 Orta Amerika'da çalışmanın enformelleşmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Robinson, *Transnational conflicts: Central America, social change and globalization.*

26 'Great reforms, nice growth, but where are the jobs?', *The Economist*, 21 Mart 198, s. 37-8.

27 'Study Shows Significant Growth in Informal Economy Since Early 2001', *Sourcemex*, Latin Amerika Veri Tabanı, New Mexico Üniversitesi, c. 13, no. 10, 12 Mart 2002.

28 Dünya Bankası (1997), *Poverty.*

%26'dan %34'e (1984-1996), Panama'da %29'dan %37'ye (1979-1997) ve Paraguay'da %29'dan %33'e (1981-1997) yükselmiştir.[29]

Tablo 6.11 En üst ve en alttaki beşte birlik kesimlerin kazandığı toplam hane geliri yüzdeleri (seçilmiş ülkeler için)

	1980		1989	
	%20 en alt	%20 en üst	%20 en alt	%20 en üst
Arjantin	5,3	46,6	4,1	52,6
Brezilya	2,6	64,0	2,1	67,5
Şili	-	-	3,7	62,9
Kolombiya	2,5	63,0	3,4	58,3
Guatemala (1987)	2,7	62,0 (1989)	2,1	63,0
Meksika (1984)	4,1	55,9	3,2	59,3
Peru (1986)	6,2	49,7	5,6	50,4
Venezüella (1981)	5,0	47,3	4,8	49,5

Kaynak: Dünya Bankası [30]

Ancak gelir eşitsizliği, sosyal eşitsizliğin sadece bir boyutudur ve genellikle en önemlisi de değildir. 1980'lerdeki ve 1990'lardaki gelir kutuplaşmasına sağlık, eğitim programları ile diğer sosyal programları önemli ölçüde azaltan ve özelleştiren kemer sıkma tedbirlerinin bir sonucu olarak insanların içinde yaşadığı sosyal koşulların önemli ölçüde kötüleşmesi eklenmiştir. Toplumsal yeniden üretimleri sosyal bir ücrete (kamu sektörüne) bağlı olan emekçi sınıflar sosyal bir krizle karşı karşıya kalırken ayrıcalıklı orta ve üst sınıflar özelleştirilmiş ağlar aracılığıyla yönlendirilen sosyal hizmetlerin özel tüketicileri haline gelmiştir. Burada kalkınmaya coğrafi açıdan çok ulusötesi açıdan bakıp böyle algılamak gerektiğini görüyoruz. Ulus-devletin yeniden bölüşümcü rolü geriledikçe ve küresel piyasa güçleri yukarı ve aşağı doğru hareket olasılıklarını şekillendirdikleri için daha dolayımsız olarak kendilerini gösterdikçe, küresel kapitalizm kimi orta sınıf ve profesyo-

29 Bkz. ECLAC, *Social Panaroma of Latin America 1998*, Tablo 17.

30 Dünya Bankası (1997), *Poverty*.

neller için yeni fırsatlar yaratmış, ama nüfusun çoğunluğunun da yoksullaşmasına yol açmıştır.

Brezilya ve Meksika'da, Latin Amerika'daki 465 milyon kişinin yarısından fazlası için geçerli olan yoksulluğun tırmanma belirtileri, Latin Amerikalıların çoğunun küreselleşmeyle birlikte tecrübe ettiği fakirleşme sürecini ortaya çıkarmaktadır. 1985-1990 yılları arasında Brezilya'da (1990 yılında ülkedeki 160 milyon insanın neredeyse %48'i yoksulluk içinde yaşıyordu)[31] çocuklardaki beslenme bozukluğu oranı %12,7'den %30,7'ye yükselmiştir.[32] Ülkedeki 90 milyon insanın yarısından fazlasının yoksulluk içinde olduğu Meksika'da, asgari ücretin alım gücü 1982 ve 1991 yılları arasında %66'lık bir düşüş göstermiştir. 1990'ların ortalarında yapılan hesaplamalara göre, dört kişilik bir ailenin temel ihtiyaçlarını karşılaması için asgari ücretin 4,8 katı gerekirken hane halklarının %80'i 2,5 ya da daha az asgari ücret elde etmiştir. Sonuç olarak da beslenme bozukluğu kentsel ve kırsal kesimde yaşayan yoksullar arasında yayılmıştır.[33] Bu arada Arjantin'de işsizlik 1980'lerde ve 1990'larda düzenli olarak artmış ve 1980'de %3 iken 2001'de %20 olmuş; aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısı 200.000'den 5 milyona, yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısı 1 milyondan 14 milyona çıkmış; okuma yazma bilmeyenlerin oranı %2'den %12'ye ve işlevsel okuma-yazma bilmezlikteki oransa %5'ten %32'ye yükselmiştir.[34] Aslında, BM Kalkınma Programı'nın doğum sırasında hayatta kalma, eğitime erişim ve hayat standardı (alım gücü paritesiyle kişi başın düşen GSYİH) gibi faktörlere dayanan toplu bir refah ölçüsü olan İnsani Gelişme Endeksi (HDI), 1990'lı yıllarda pek çok Latin Amerika ülkesinde gerçekten de *düşüş içerisinde* olmuştur. En yüksek puan 1,0 ve en düşük puansa 0,0 olmak üzere endeks

31 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) (1995), *Human Development Report 1995* (New York: Oxford University Press/UNDP).

32 Dünya Bankası (1997), *Poverty*.

33 Bkz. David Barkin, Irene Ortiz ve Fred Rosen (1997), 'Globalization and Resistance: The remarking of Mexico' , *NACLA Report on the Americas* (c. XXX, no. 4, Ocak/Şubat, s. 14-27).

34 Bkz. Carlos Gabetta (2002) 'Argentina: IMF show state revolts', *Le Monde Diplomatique*, 12 Ocak, www.mondediplo.com/2002/01/12argentina indirilme tarihi: 16 Ocak 2002.

1990'lı yıllarda şu ülkelerde düşüş göstermiştir: Arjantin, Şili, Uruguay, Kosta Rika, Meksika, Panama, Venezüella, Kolombiya, Brezilya, Peru, Ekvador, Bolivya ve Guatemala.[35]

Sosyal patlamalardan kurumsal krizlere: Poliarşinin kırılganlığı

Latin Amerika'da toplumsal denetimin egemen biçimi olan otoriteryanizm 1970'lerin sonuna gelindiğinde zorlu bir krizle karşılaştı.[36] Bu otoriter rejimler, 1979'da Nikaragua'da olduğu gibi, kitlesel halk hareketleri tarafından kuşatma altına alındı; demokrasi, insan hakları ve sosyal adaleti savunan bu hareketler diktatörlükleri ve onların yanı sıra elitizme dayanan tüm bir toplumsal düzeni yıkma tehdidinde bulunuyordu. Tabandan gelen bu tehdit otoriter rejimlerin küreselleşmeye uyum sağlamakta başarılı olamamasıyla birleşince, elitler arasında ihtilaflar oluştu, bu da hâkim iktidar blokunda çözülmelere yol açtı. Yönetimdeki elitlerin bu krizi *poliarşi*ye geçişle çözüme kavuşturuldu; bu geçiş bölgedeki hemen her ülkede 1980'lerle 1990'ların başında gerçekleşti. Poliarşi, sermayeyi gözeten küçük bir grubun yönetimde olduğu, çoğunluğunsa karar verme mekanizmasına ancak rakip elit sınıflar arasında bir tercihte bulunarak -sıkı denetime tabi bir seçim süreci aracılığıyla- katılabildiği bir sistemdir.

Poliarşiye geçişle ortaya çıkan şey, hâkim ulusötesi grupların siyasi tahakküm tarzında bir değişim yaratarak (otoriter ve diktatör rejimlerin kontrolündeki baskıcı sistemlerden, daha bir mutabakata dayanan ya da en azından bir mutabakat arayan yeni poliarşik sistemlere doğru bir değişim) hegemonyayı yeniden oluşturma yönünde bir çaba sarf etmeleri oldu. Latin Amerika'da yerel elitlerin ulusötesileşmiş fraksiyonlarının yükselişi, onların arkasında duran küresel ekonominin yapısal gücü ve yanı sıra Birleşik Devletler'in

35 Bkz. BM *Human Development Report*, 2000, Tablo 1, s. 7.

36 Bu kesimdeki konularla ilgili ayrıntılı tartışmalar için bkz. William I. Robinson, *Promoting Polyarchy: Globalization, U.S. intervention, and hegemony*; Robinson, 'Promoting Capitalist Polyarchy: The Case of Latin America', Michael Cox, G. John Ikenberry ve Takashi Inoguchi (2000), *American Democracy Promotion: Impulses, strategies, and impacts* (New York: Oxford University Press).

doğrudan askeri ve siyasi müdahalesi, demokratikleşme hareketleri üzerinde hegemonya kurdu ve otoriteryanizmin poliarşiye doğru yol alışını hızlandırdı. Latin Amerika'da otoriteryanizmden poliarşiye geçişler, ulusötesi elitlere devlet kurumlarını yeniden örgütleme, böylece neoliberal düzenlemenin derinleşmesi için gerekli olan uygun kurumsal çerçeveyi yaratma imkânı verdi. Bölgede birkaç istisna dışında, ulusötesi elitlere bağlı devlet idarecilerinin (yeni 'modernleştiriciler' ve 'teknokratlar') görev yaptığı yeni poliarşik rejimler, derin bir neoliberal dönüşümü hedef olarak belirledi. Ulusötesi elitler, ulusötesi sermayenin tek tek ülkeler üzerindeki yapısal gücünü sosyal yapılarda esaslı bir değişiklik isteyen taban hareketlerine karşı balyoz gibi kullanma konusunda dikkate değer bir yetenek sergilediler. Gerçekten de, otoriter rejimler tarafından uygulanan (siyasi otoriteye ilişkin) bütün zor biçimlerini (genelde) gereksiz kılan şey, küresel kapitalizmin piyasa aracılığıyla disiplin dayatmadaki bu yapısal gücüdür.

Ancak bu kırılgan poliarşik sistemlerin, yirmi birinci yüzyılın başlarında, kendileri de çökmeden, ekonomik ve toplumsal krizden kaynaklanan gerginlikleri massedip edemeyecekleri hiçbir şekilde belli değildir. Poliarşik rejimler tarafından örgütlenen devlet baskısı, Latin Amerika genelinde neoliberal yapısal düzenlemeye karşı gerçekleştirilen protestoları bastırmak için kullanıldı ve binlerce cana kıyıldı. Hemen her Latin Amerika ülkesi genelde kemer sıkma tedbirlerinin tetiklediği spontane isyan dalgalarına sahne oldu; teneke mahallelerde yaşayan yoksul kentliler siyasi protesto hareketlerine yöneldi, kitlesel köylü hareketleri ve toprak işgalleri yeniden canlandı (tüm bunlar siyasi sistemin resmi kurumlarının dışında cereyan eden olaylardı); bu arada devlet güçleri/paramiliter güçler ile protestocular arasında hemen her defasında şiddetli çatışmalar yaşandı.[37] Sosyal ve ekonomik kriz kurumsal açmazların büyümesine, sosyal kontrol mekanizmaların çöküşüne ve ulusötesi siyasi-askeri anlaşmazlıklara neden oldu. Arjantin'de isyan, Brezilya'da topraksızların mücadelesi, Bolivya'da köylü ayaklanmaları, Ekvador'da

37 Bkz. Green, *Silent Revolutions;* John Walton ve David Seddon (1994), *Free Markets and Food Riots: The politics of global adjustment* (Oxford: Blackwell).

yerli kalkışması, Kolombiya'da yayılan iç savaş, Haiti'de darbeler, Venezüella'daysa ölü doğan darbeler, grevler ve sokak çatışmaları vb... Yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında Latin Amerika'da durum işte buydu.[38]

Bölge, 'terörizm' ve uyuşturucuya karşı savaş kisvesi altında ABD'nin yeni bir siyasi ve askeri müdahalesine karşı şerbetlidir. ABD'nin Venezüella'daki halkçı Hugo Chavez hükümetine olan düşmanlığı, Chavez'i alaşağı etmek için Washington ile büyük sermaye arasında kurulan aleni siyasi ittifak özelikle önemlidir; çünkü Chavez, elitler yana yakıla yeniden meşruiyet kazanmaya çalışırken, pekâlâ işe yarayacak yeni bir popülizm çeşidinin temsilcisi olabilir. Bölgenin militarizasyonu, yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde ABD'nin yoğun desteği altında epey mesafe kat etmişti. 1,3 milyar dolarlık Kolombiya Planı, Washington'un Şili ordusuna gelişmiş avcı uçakları satması, Ekvador'da bir ABD üssünün kurulması, Meksika'ya büyük miktarda silah, karşı-ayaklanmada kullanılacak teçhizat ve 'anti-terörizm' eğitim programları sağlanması, çoktaraflı yeni müdahale mekanizmaları ve tüm yarıkürede ABD-Latin Amerika ortak askeri tatbikat ve eğitim programlarının gerçekleştirilmesi bu yöndeki girişimler arasında sayılabilir.[39] Yarıkürenin hükümetlerinden biri ya da diğerinin Brezilya'daki Topraksız İşçiler Hareketi'ni, Meksika'daki Zapatistaları, Ekvador'daki yerli hareketini, El Salvador'daki Farabunda Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni, Nikaragua'daki Sandinistaları ve başka meşru direniş hareketlerini 'terörist' diye etiketlediğine dikkat çekmekte fayda vardır. ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı, 2002 yılında, kıtanın fethinin üzerinden 510 yıl geçmişken, yarıküreye yayılan ve çoğun halk mobilizasyonunun ön cephesini oluşturan yerli hareketini 'iç güvenliğe karşı yeni bir tehdit' olarak belirlemiştir.[40] Kolombiya, doğrudan

38 Bkz., *inter alia*, *NACLA Report on the Americas*, c. XXXVI, no. 1, Temmuz/Ağustos 2002, 'Crisis in the Americas' başlıklı sayıdaki çeşitli yazılar.

39 Konu ile ilgili tartışmalar için bkz. Janette Habel (2002) 'U.S. Demands a Secure, Compliant Hemisphere', *Le Monde Diplomatique*,'16 Ocak, english@monde-diplomatique.fr indirilme tarihi: 18 Ocak 2002

40 A.g.e.

ABD müdahalesinin ve Güney Amerika'da bölge çapındaki bir karşı direnişin en muhtemel merkezi olabilir.

Bu panorama, hâkim grupları korumak için kurulan (ve sürekli değişikliğe uğratılan) devlet yapılarının artık tamir edilemeyecek kadar çözülüp dağıldığını göstermektedir. Uzun bir siyasi çürüme ve kurumsal istikrarsızlık döneminin başlaması muhtemeldir. Ancak, büyüyen kurumsal krizlerin yapısal temelini gözden kaçırmamamız ve demokrasi ile küresel kapitalizmin hiçbir şekilde bağdaşmayacağını unutmamamız gerekmektedir. Yeni küresel birikim devrelerine dahil olmayı öngören kapitalist kalkınma modeli geniş bir sosyal tabana gerek duymamaktadır. Sosyo-ekonomik dışlama bu modele içkin bir şeydir; çünkü bu modelde birikim iç pazara ya da toplumun yeniden üretimine bağlı değildir. Bu, küreselleşmenin birikim modeli ile sosyal bir tabanın hegemonik eklemlenişini gerektiren poliarşik siyasi sistemlerin idamesini sağlama çabası arasındaki temel yapısal çelişkilerden biridir. Neoliberal model; eşitsizlik, kutuplaşma, yoksullaştırma, marjinalleştirme gibi poliarşinin çöküşüne neden olacak sosyal koşullar ve siyasi gerginlikler yaratmaktadır. Neoliberal devletlerin sınıfsal işlevleriyle meşruiyet işlevleri arasındaki temel çelişki budur.

Latin Amerika'da küreselleşmeye karşı direniş

Krizin yoksul çoğunlukların yararına çözümü, servetin ve gücün radikal bir biçimde yeniden bölüşülmesini gerektirmektedir; bunun da yolu halkın yerel ve ulusötesi devlet kurumları üzerinde denetim kurmasına olanak sağlayacak özgün demokratik yapıların inşasından geçmektedir. Gelgelelim, toplumsal hareketlerin ve muhalif güçlerin küresel sermayeyi ve onun bölgedeki uzantılarını taviz vermeye zorlayarak ne denli ön alabilecekleri ülkeden ülkeye değişiklik gösteren bir konudur ve devrimci dönüşümü hepten devre dışı bırakan bir alternatif olarak alınmamalıdır.

Eski korporatist yapılar çatırdadıkça, yeni muhalif güçler ve direniş biçimleri -işçi, kadın, çevre, öğrenci, köylü hareketleriyle yerli hareketler, etnik azınlıklar, kent yoksullarının oluşturduğu birlikler- yaygınlaşmaktadır. Bu halk güçleri, yirmi birinci yüzyılın baş-

larında - Brezilya'da Luis Ignacio da Silva (Lula) ve İşçi Partisi'nin seçilmesi (2002), Ekvador'da ülkenin yerli hareketinin desteğiyle Lucio Gutierrez'in seçilmesi (2003), Bolivya'da sosyalist yerli lider Evo Morales'in kamuoyu yoklamalarında uzak ara önde gözükmesi (2002) ve 1999 yılında Hugo Chavez'in (elitlerin istikrarsızlaştırma kampanyalarına rağmen) yeniden iktidara gelmesi örneklerinde görüldüğü üzere- yeni bir ilerici [seçmen tabanına dayalı] politikanın galebe çalmasına yardımcı olmuştur. Bu gelişmeler, neoliberal elitler meşruiyet zeminlerini kaybettikçe Latin Amerika'da yeni siyasi alanlar açıldığını göstermektedir.

Bu seçim zaferleri, hem hâkim neoliberal düzenin sonunu hem de küresel kapitalizm çağındaki parlamenter değişimlerin sınırlarını sembolize etmektedir. Brezilya örneği oldukça açıklayıcıdır. Önceki üç seçim yarışında başkanlığı elde edemeyen ama 2002'de zafer kazanan Lula, bunu İşçi Partisi (PT) içerisindeki kendi kanadını siyasi merkeze iyiden iyiye yaklaştırdıktan sonra başarabildi. Lula, kendisine orta sınıf içerisinde bir seçmen tabanı oluşturdu ve sol bir programa onay vermeyen ve fakat neoliberal gidişata daha fazla tahammül gösteremeyen merkez ve hatta muhafazakâr güçlerin desteğini aldı. Buradaki asıl güç ulusötesi mali sermayeydi. Lula, ülkenin dış borçlarını ödemekten kaçmayacağına ve önceki hükümetin uyum politikalarını sürdüreceğine söz vermişti. Lula'nın 2003 bütçesi, IMF'nin mali fazla verilmesi yönündeki direktifini yerine getirmek için sağlık ve eğitim harcamalarında kesintiye gitti.[41] Seçimle işbaşına gelen bu sol popülist blok mevcut mulkiyet ilişkilerine saygılı bir yeniden bölüşüm programı benimsemişti, küresel kapitalist düzene meydan okumaya hiç niyeti yoktu. Bölgedeki pek çok solcu parti, neoliberalizm karşıtı bir söylem geliştirseler bile, iş pratiğe gelince, toplumsal düzende temel bir yapısal değişimi öngören programlarını bir kenara atmışlardır.

Ulusötesi sermayenin küresel ekonomi tarafından uygulanan yapısal basınçları kullanarak radikal programları zayıflatma hamlesine, ulusötesi elitin boyunduruğuna girmesi muhtemel olamayan yeni kolektif özneler ile toplumsal hareketler mobilize edilerek karşılık veri-

41 Brezilya konusunda bkz. 'Make or Break: A Survey of Brazil', özel bölüm, s. 1-16, 22 Şubat 2003 tarihli *The Economist*'te s. 54'ten sonra.

lebilir. Neoliberal hegemonyanın çöküşü, kurulu düzenin de seçimle işbaşına gelen solcu rejimlerin de kontrol edemediği toplumsal güçlerin dizginsiz kalmasına sebep olmuştur. Chavez'in 1999'da seçilmesinden 2003'e kadar geçen sürede Venezüella'da meydana gelen olaylar şunu göstermektedir: popüler adayların kazandığı seçim zaferleri, olayları muhtemelen tahmin edilemez yönlere çekebilecek olan toplumsal mücadelelerin ve siyasi mobilizasyonun kıvılcımını çakma potansiyeline sahiptir. Asıl sorun, şu küreselleşme çağında yerel popülist hareketlerin neyi ne kadar başarabileceğinden çok, onun tabandan gelen bir basınçla sınır ötesi bir küreselleşmeye doğru nasıl evrilebileceğidir.

Latin Amerika'da egemen gruplar yirminci yüzyılın sonunda *siyasi toplum* üzerindeki denetimlerini yeniden oluşturdu ve pekiştirdi; ancak emekçi sınıfların 1990'larda ve yirmi birinci yüzyılın başında yeni bir hareketliliğe girmesi bu grupların *sivil toplumda* hegemonyalarını sürdürme yeterliğinde olmadıklarını gösterdi. Toplumsal piramidin tabanındaki tabi gruplar, devlet yapılarının dışında ve sol partilerden bağımsız olarak mobilize oldular. Tabandan gelen bu toplumsal hareketler, siyasi toplumda faaliyet gösteren örgütlü solun (tüm canlılığına rağmen) karşı bir hegemonik alternatif dillendiremediği bir zamanda boy gösterdi. Solun siyasi toplumda yapısal bir değişim sürecine ön ayak olamaması, çatışma yerinin bütünüyle sivil topluma kaymasına yardımcı oldu. Latin Amerika'nın 1990'larda, tabi grupların devrimci altüst oluşla 'manevra savaşı'nı kazanamamaları ve de 'tepedekilerin gücünün' sınırlı olması ışığında, hasım güçler arasında bir 'mevzi savaşı'na sahne olduğu söylenebilir. Fakat meşruiyet krizleri, daimi istikrarsızlık ve devlet kurumlarındaki çöküntü yirmi birinci yüzyılın başında tüm Latin Amerika'yı ur gibi kapladıkça, küresel ekonomi ve küresel toplumun yeni koşulları altında yeni bir manevra savaşının başlamasına elverişli bir durum ortaya çıkmaktadır.

Küresel Sermaye: Nereye?

Yükselen küresel sosyal birikim yapısında, birikimin toplumsal yeniden üretimden ayrılması yönünde bir eğilim vardır. Her bir ülkenin ve bölgenin imalat çıktısı küresel düzeyde boy gösterdikçe,

emeğin (toplumsal) yeniden üretiminin birikim açısından taşıdığı önem giderek azalmaktadır. Dünya ekonomisine bütünsel olarak bakıldığında bu, tüm sistem içerisinde arz genişlemesi ile talep daralmasının eşzamanlı olarak gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Bu, şimdilerde küresel kapitalizmde yeni biçimlerde tezahür eden klasik aşırı üretim ya da eksik tüketim çelişkisidir, bir başka deyişle 'realizasyon' problemidir. Ekonomik güçlüklerin baş gösterdiği dönemlerde massetme gücü yüksek bölgeler ya da piyasalar (Birleşik Devletler'de 1990'ların ortasında, özellikle de 1997 Asya finansal krizinin ardından 1990'ların sonunda görüldüğü üzere) sistemin temel direği haline gelir (ABD'de cari açık 1992'de 47,7 milyar dolarken 2000 yılının sonunda 420 milyar dolara yükselmiştir[42]). Pek çok bölge durgunluk ve kriz yaşarken bile kimi piyasalar ekonomik büyümeyi ateşlemeye yardımcı olabilmektedir. Fakat *sistemik* düzeyde, sermayenin yeniden üretimi emeğin yeniden üretimine bağımlıdır, dolayısıyla bu durum küresel kapitalist sistem içerisindeki bir çelişkiyi ifade etmektedir. Bugün küresel sistemin herhangi bir yerinde (örneğin, Latin Amerika'da) ortaya çıkan çelişkiler kapitalizm ile atavistik öğeler arasındaki çelişkiler olmaktan çok, küresel kapitalizme içkin çelişkilerdir. Latin Amerika'da *ve* küresel toplumda en temel toplumsal çelişki şudur: kutuplaşmış (esnek) birikim modeli kapitalizmin toplumsal çelişkilerine çözüm getir(e)memekte, üstelik bu çelişkileri daha da keskinleştirmektedir. Bu çelişkinin sonuçlarını ne tür karşı eğilimlerin dengeleyeceği yeni yüzyılın ilk yılarında belirsiz olan bir husustur.

Küresel kutuplaşma ve toplumsal yeniden üretimin krizi

Ulusal devletler, küreselleşmeyle birlikte, kapitalizmin ulus-devlet aşamasındaki müdahaleci mekanizmalarla artıklar elde etme ve bunları yeniden yönlendirme yeteneklerini tedrici olarak kaybettiler. Küreselleşme, ulusal devletlerle ilgili olarak sermaye birikiminde bölüşüm aşamasını yeniden tanımlarken, daha önceki çağlarda kapitalizmin kutuplaşmaya yönelik içkin eğilimini dengeleme işlevi

42 Frederic Clairmont (2001) 'USA: The Making of the crisis', *Third World Resurgence*, Ocak-Şubat, s. 46.

gören yeniden bölüşümcü mekanizmaları ve diğer araçları zayıflatmaktadır. Toplumsal yeniden üretimin yeri ulus devletten piyasa güçlerinin dolayımsız olarak kendilerini gösterdiği küresel alana kaydıkça, ulusal birliktelik de parçalanmaktadır. Sonuç, küresel ölçekte yaşanan hızlı bir toplumsal kutuplaşma süreci ve toplumsal yeniden üretim krizidir. Çoğu ülkede küresel piyasaya entegre olan ve birer 'küresel tüketici'ye dönüşen insanların ortalama sayısında son on yıllarda hızlı bir artış kaydedilmiştir. Ne ki yoksullaşan insanların sayısı da hızla artmaktadır; küresel toplumda zenginlerle yoksullar arasındaki uçurum 1970'lerden bu yana giderek derinleşmektedir (Tablo 6.12 ve 6.13 bu olguya farklı kaynaklardan örnekler göstermektedir). Küresel eşitsizliğin nasıl ölçülmesi gerektiğine dair tartışmalar giderek yoğunluk kazanmaktadır, fakat eşitsizliğin artması problemi -ya da bu problemin küreselleşmeyle olan ilintisi- ciddi olarak tartışılmamaktadır.[43] İnsanlığın büyük bir bölümünün durumunda mutlak anlamda bir kötüye gidiş yaşanmıştır. 1960'dan 1994'e dek geçen sürede dünyada kişi başına düşen gelir üç katına çıkmış olmasına rağmen, 1990'larda kişi başına düşen geliri 1980'lerdekinden daha az olan 100'ün üzerinde ülke vardı (bu ülkelerden bazılarında bu oran 1970'lerle 1960'lardakinden bile düşüktü).[44] Artan yoksulluk, eşitsizlik, kenara itilme ve yoksunluk, ulusötesi elitlerin yere göğe koyamadıkları o küresel kapitalist bolluğun karanlık yüzünü oluşturmaktadır.

43 Bu konu hakkında bkz., *inter alia*, John Nederveen Pieterse (2002) (Global Inequality: Bringing politics back in', *Third World Quarterly*, c. 23, no. 6, s. 1023-1046; Sanjay G. Reddy ve Thomas W. Pogge (2002) 'How Not to Count The Poor', *www.socialanalysis.org*, indirilme tarihi 15 Temmuz 2002; Giovanni Andrea Cornia ve Julius Court (2001), 'Inequality, Growth and Poverty in the Era of Liberalization and Globalization', *Policy Brief No. 4* (Helsinki: The United Nations University, World Institute for Development Economic Research).

44 UNDP, aktaran Peter Stalker (2000) *Workers Without Frontiers: The impact of globalisation on international migration* (Boulder: Lynne Rienner), s. 139.

Tablo 6.12 1965-90 yılları arasında dünyadaki gelirin paylaşımı

	Nüfusun toplam dünya gelirinden pay alma yüzdesi			
	1965	1970	1980	1990
En yoksul %20	2,3	2,2	1,7	1,4
İkinci en y. %20	2,9	2,8	2,2	1,8
Üçüncü %20	4,2	3,9	3,5	2,1
Dördüncü %20	21,2	21,3	18,3	11,3
En zengin %20	69,5	70,0	75,4	83,4

Kaynak: Korzeniewicz ve Moran (1997)[45]

Tablo 6.13 1988 ve 1993 yıllarında küresel gelir dağılımı

	Nüfusun toplam dünya gelirinden pay alma yüzdesi		
	1988	1993	1988-93 arasındaki fark
En üst %1	9,3	9,5	0,2
En üst %5	31,2	33,7	2,5
En üst %10	46,9	50,8	3,9
En alt %10	0,9	0,8	-0,1
En alt %20	2,3	2,0	-0,3
En alt %50	9,6	8,5	-1,1
En alt %75	25,9	22,3	-3,6
En alt %85	41,0	37,1	-3,9

Kaynak: Milanovic (1999)[46]

Merkez ve çevre artık coğrafyadan çok toplumsal konumu ifade ettiği için, küresel toplumdaki zenginlik belli bir yerde yoğunlaşması şart olmayan çevredekilerin sırtından elde edilen bir şey

45 Roberto Patricio Korzenşewicz ve Timothy Patrick Moran (1997) 'World Economic Trends in the Distribution of Income, 1965-1992', *American Journal of Sociology*, c. 102, no.4, Ocak.

46 Branko Milanovic 'True World Income Distribution, 1988 ve 1993: First calculation based on household surveys alone', Dünya Bankası Araştırma Raporu, yeniden yayımlayan Marc Lee (2002) 'The Global Divide: Inequality in the World Economy', *Behind the Numbers: Economic Facts, Figures and Analysis*, c. 4, no. 2, 18 Nisan, Canadian Centre for Policy Alternatives.

olmaktadır. 5.000 ABD doları değerinde kişisel geliri olanlar, 'tüketici' dünyasının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. 1990'lı yıllarda, tarihte ilk kez, bu tür kişilerin Üçüncü Dünya'daki mutlak sayısı Birinci Dünya'dakilerin sayısını aşmıştır.[47] 2000 yılında orta sınıf mensubu 200 milyon Hintli vardı, Birleşik Devletler'deki orta sınıftan nicelik olarak daha büyük olmak demekti bu. Hindistan'da hâlâ çok büyük miktarda yoksul insan bulunmaktadır; ancak ülkeler ve bölgeler *arasındaki* kutuplaşma, ülkeler ve bölgelerin kendi *içlerindeki* kutuplaşmaya oranla giderek artan bir sosyolojik önem arz etmektedir.

Latin Amerika ile dünya genelindeki ulusötesi yönelimli kapitalistler ve yeni küresel orta sınıflar, yeni kapitalist tarihsel blokun parçasıdırlar. Latin Amerikalı ve diğer ulusötesi yatırımcılar küreselleşmiş devrelerle bütünleşirken, Latin Amerikalı işçiler ile küresel ekonominin her yerindeki (Los Angeles'tan Tokyo'ya, Milan'dan Londra ve Johannesburg'a varıncaya değin) işçiler tarafından üretilen artıklara el koymaktadırlar. Arjantin, Meksika, Şili ve diğer Latin Amerika ülkelerinde paraya çevrilebilir kamu varlıklarının özelleştirilmesi esnasında yerel yatırımcılar yabancı sermayeyle ortak hareket etmiştir. Devlet, özel sektörün borç yükünü üstlenmiştir; bu, aslında, özel sermayenin biriktirdiği borcun tüm bir toplumca ödenmesi demektir. Birçok mekanizma, ulusötesi sınıfların küresel finansal devrelerden akan serveti kendilerine mal etmelerine imkân tanımaktadır. Bu grupların belli bir bölgedeki fiziksel varlığı, bunların küresel kapitalist sistemdeki sınıf ilişkili varlıklarından daha önemli değildir.

Arjantin örneği gayet açıklayıcıdır. Yerel mali yatırımcılar ellerindeki Arjantin pesolarını dolara çevirebilmiş ve kendi özel borçlarını kamu borcuna dönüştürebilmişlerdir. Artıkların gasp edilmesinde kullanılan pek çok yeni mekanizmadan biriydi bu. Arjantin kapitalistleri, Arjantin işgücünün yarattığı artıkları gasp etmek için küresel finansal devrelere başvurdu. Joseph Halevi'ye göre:

47 Sklair, *The Transnational Capitalist Class*, s. 57.

> Aslında, son yirmi yıldır, Arjantin halkı sırayla şu mekanizmaya maruz kalmıştır. Devlet, özel dış borç yükünü üzerine alır. Devlet özelleştirme politikaları aracılığıyla kamusal faaliyetleri satışa çıkarır ve böylece ister ulusal ister uluslararası olsun özel şirketlere kâr (rant) sağlarken, özel sektör ha bire borçlanmaya devam eder. Daha sonra devlet, bu borç yükünü özellikle çalışanların olmak üzere bütün halkın sırtına yükler.

Halevi'nin gözlemlerine göre, buna eklenmesi gereken bir başka şey de,

> Arjantin'deki sermaye sahibi sınıfların giriştiği sermaye ihracıdır. ... Uluslararası sermaye ile yerel mali sermaye arasındaki sınıf temelli bağlantı, sermaye özelleştirmeler, devalüasyon zamanında dolara endekslenen monopolistik faiz miktarı (örneğin, altyapı hizmetleri) ve ülkeyi hızla terk etme özgürlüğü gibi vaatlerle şımartılırken, bütün dış borç yükü düzenlemesinin reel ekonomiye dayatılması gerçeğine bakılarak görülebilir.[48]

Öte yandan, ulusötesi elitlerle orta tabakalar giderek büyüyen bir küresel proletaryayla karşılaşmaktadırlar. Küresel eşitsizlikler yeni bir 'dışlama politikası'na yol açmıştır, toplumsal denetim sorununun kendini duyumsattığı her yerde bu politikaların izlerine rastlanabilir. Refah devletinden toplumsal denetim (polis) devletine doğru bir kayma söz konusudur: kamu ve özel güvenlik güçlerinin sayısı muazzam ölçüde artmıştır, dışlanan insanlar (özellikle azınlıklar) kitleler halinde belli yerlere hapsedilmiştir, yeni toplumsal *apartheid* biçimleri karmaşık toplumsal denetim teknolojileri aracılığıyla idame edilmektedir, göçü engellemeye yönelik yasalar çıkarılmaktadır vb... Küresel kutuplaşma, zenginleri, oturulan yer bakımından, toplumun geri kalanından giderek artan ölçüde ayırmaktadır; Latin Amerika'da, Birleşik Devletler'de, Avrupa'da, Asya'da ve diğer bölgelerde zenginlere ait yerleşimler özel güvenlik ordularıyla ve elektronik gözetleme sistemleriyle korunmaktadır. Bu 'etrafı duvarla çevrili, kale kapılı siteler' (bunlar bazen 'kapalı bölgeler', bazen de 'kaleler' diye anılmaktadır),

48 Joseph Halevi (2002) 'The Argentine Crisis', *Monthly Review*, c. 53, no. 11, Nisan, s. 18-21.

'fiziksel ve toplumsal bir teritoryal denetim sağlamaya yönelik eğilimin parçası'dır; küresel eşitsizliklerin doğal sonucu olan bu uygulama dünyanın her yerine yayılmaktadır.[49]

Fakat bu tür siteler zenginlerin güvenliğini garanti etmemektedir. 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı, küresel toplumda zayıf olanla güçlü olan arasındaki çatışmaya ilişkin olarak yeni modalitelerin ortaya çıktığını göstermektedir. Geçmişte insanlığın en çok ezilen, sömürülen ve mülksüzleştirilen kesimleri, yani sömürge halkları, kendi direnişlerini doğrudan sömürge idaresine yönlendirmede maddi ve mekânsal sınırlılıklar içerisindeydi; bu halklar ancak kendi topraklarında sömürgecilerle ve emperyalistlerle yüz yüze gelebiliyorlardı. Oysa bugün başkaldırılar dünyanın her yerinde, mekândan bağımsız olarak gerçekleştirilebilmektedir. Ezilenlerle ezenlerin, eski kolonyal sistemde görüldüğü gibi, ayrı mekânlarda kümelenmesi olgusu artık ortadan kalkmaktadır. Küresel kapitalizm mekânsal sınırlamaya elvermeyecek kadar geçirgen bir yapıdır. Küresel kapitalizmin yarattığı tahribata karşı Seattle'da, Porto Alegre'de ve diğer yerlerde kendini gösteren ilerici direniş hareketleri, geçmişe kıyasla, mekâna daha az bağımlıdır ve daha ulusaşırı bir karakter taşımaktadır; reaksiyoner direnişler de öyle. Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırının hemen ardından ABD öncülüğündeki ulusötesi elit, anbean saldırganlaştı. 'Terörizme karşı savaş', ulusötesi elitin kapitalist küreselleşme projesini -ona yeni ve ürkünç bir zor boyutu katarakpekiştirme ve savunma yönündeki dürtüsünü her yere yaymasına uygun bir kılıf sağladı. Küresel kapitalist düzenin müstakbel güçlerinin küresel bir polis devletini örgütleyip kurumsallaştırma çabası

49 ABD'de etrafı duvarla çevrili sitelerle ilgili olarak bkz., *inter alia*, Edward J. Blakely ve Mary Gail Snyder (1997) *Fortress America: Gated Communities in the United States* (Waschington, DC: Brookings ve Cambridge, MA: Lincoln Institute of Land Policy) [alıntı sayfa 30'dan]. Aynı fenomenin İstanbul'daki yansıması hakkında bkz. A. Bartu (1999) 'Redefining the Public Sphere through Fortified Enclaves: A view from Istanbul', WALD Uluslararsı Konferansı, İstanbul, 1999; Banglore'deki durum için bkz. A. King (1999) 'Suburb/Ethnoburb/Globurg: Framing transnational urban space in Asia', WALD Uluslararası Konferansı, İstanbul, 1999; Los Angeles'daki durum için bkz. Mike Davis (1999) *Ecology of Fear: Los Angeles and the imagination of disaster* (New York: Metropolitan Books).

içerisine girdiklerini söylemenin bir abartı olacağını sanmıyorum. Fakat bu *yeni savaş düzeni* küresel kapitalist sistemin gerginliklerini ve çelişkilerini çözmek bir yana, daha da ağırlaştıracaktır.

IMF isyanlarından örgütlü direnişe

Giovanni Arrighi, işçi sınıfının sermayenin yeniden yapılanmasına verdiği tepkide hep bir zaman farkı olageldiğine dikkat çekmektedir[50] Küreselleşme, ilk başta, dünyanın ulusötesi elitleri için merkezcil (merkezde toplayan), halk sınıfları içinse merkezkaç bir kuvvet işlevi gördü. Halk sınıfları bu yeniden yapılanma sürecinde parçalanıp dağıldılar. Her ülkede bu sınıflar kendi içlerinde yoğun bir rekabete girmeye zorlandı, bu da kolektif eylemi zayıflattı. Ulusaşırı göç ve tüketim kültürünün yaygınlaşması gibi alt süreçler, sistem üzerindeki basıncı azaltmaya yarayan valf kapakları oldu. Dünya kapitalizminin önceki dönemlerinde halk kesimleri iç öznellikler olarak *bir araya geliyor* ve toplumsal düzene bir tehdit oluşturuyorlardı. Eski öznelliklerin parçalanıp dağıldığı ve yeni öznelliklerin de henüz bir araya gelemediği bir ortamda kapitalist küreselleşme halk sınıflarının kolektif siyasi mücadelesini rahatlıkla köreltebiliyordu.

Neoliberalizmin sebep olduğu kitlesel tahliyeler, buharlaşan sosyal koruma tedbirleri, azalan reel fırsatlar ve artan yoksulluk, 1980'lerde ve 1990'larda, 'IMF gıda isyanları'nda örneklendiği gibi, dünya çapında geniş çaplı fakat eşzamanlı ve örgütlenmemiş bir direniş yarattı. Ne ki Meksika'daki Zapatistalardan Tayland'daki Yoksullar Birliği'ne, Brezilya'daki Topraksızlar Hareketi'nden Hindistan'daki Ulusal Halk Hareketleri İttifakı'na, Kore Sendikalar Konfederasyonu'ndan Ekvador Ulusal Yerli Örgütler Konfederasyonu'na kadar her yerde örgütlü direniş hareketleri de mevcuttu. 1990'lı yıllarda halk direniş güçleri önemli bir kitle tabanı oluşturdular, sosyal adalet ya da 'küreselleşme karşıtı hareket' gündemi etrafında birleştiler. Yirminci yüzyılın sonuna gelindiğinde ulusötesi elit artık savunma pozisyonuna geçmiş durumdaydı ve sistemle ilgili bir meşruiyet krizi patlak vermişti (bunu simgeleyen

50 Giovanni Arrighi, 'Workers of the World at Century's End', *Review*, c. 19, no. 3, s. 348.

olay, Brezilya'nın Porto Alegre kentinde 'Başka Bir Dünya Mümkün' şiarı altında Dünya Sosyal Forumu (WSF)'nun yaratılması olmuştur).

Toplumsal düzende temel bir değişikliğin meydana gelmesi için organik bir krizin gerçekleşmesi gerekmektedir. Organik kriz, sistemin yapısal (nesnel) bir krizle karşılaşması ve *aynı zamanda* bir meşruiyet ya da hegemonya krizi (öznel kriz) yaşaması demektir. Organik kriz toplumsal düzende temel, ilerici bir değişim yaratmak için yeterli değildir (organik kriz, gerçekten de, geçmişte toplumsal çözülmeye, otoriteryanizme ve faşizme yol açmıştır). Organik krizin bir halk hareketi ya da devrimci bir hareket doğurması hegemonya savaşında yükselişte olan bir alternatifi, yani mevcut düzene karşı uygulanabilir bir alternatifi, toplumun büyük çoğunluğunca tercih edilen ve uygun karşılanan bir alternatifi gerektirmektedir. Küresel kapitalizm yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında organik bir kriz içerisinde değildir. Yine de, 1968'den bu yana, böyle bir krizin gerçekleşme olasılığı hiç olmadığı kadar yüksektir.

Sermaye açısından bakıldığında neoliberalizm, Keynesyen kapitalizm çağında birikim süreciyle ilgili bir dizi problemi çözdü ama aşırı birikim ve meşruiyet krizine de kapı açtı. Bu model artık ne toplumsal ne de siyasal açıdan sürdürülebilir değildir. Onun yaklaşan çöküşü, 1970'lerde başlayan yeniden yapılanma krizinde belki de birinci perdenin sona erdiğini, ikinci perdenin açıldığını göstermektedir. Bütün tarihsel süreçlerde olduğu gibi bu süreçte de elimizde yazılı bir senaryo yoktur. Bir sonraki adım küresel ekonomide üretken sermayenin mali sermaye üzerinde üstünlük kurması ve küresel bir yeniden bölüşüm projesinin hayata geçmesi de olabilir, askeri harcamalar ve savaşlar üzerine bina edilen küresel bir faşizmin zulme uğrayan ve fakat nedamet getirmeyen insanları zapturapt altına almak üzere yükselişi de... Tarihsel sonuçlar hep açık uçludur, olumsallığa tabidir, yeni ve öngörülemeyen yönlere savrulma potansiyeli taşır. Kriz, hiçbir şekilde, halk muhalefetinin yükselişini garanti etmez. Küresel kapitalizme musallat olan krizin ne gibi sonuçlar doğuracağı hakkında kesin bir yordamada bulunmak aptalca bir tutum olacaktır.

Ancak şunu söyleyebiliriz: Alternatif bir ekonomik model arayışı, dünyanın pek çok yerinde sol siyasi partilerin ve toplumsal hareketlerin en çok paylaştığı ve bir ölçüde onları birleştiren bir gündem haline gelmiştir. Washington Mutabakatı, hemen herkesin teslim ettiği gibi, 2000 yılında çökmüştür.[51] Ancak, Latin Amerika'da ve küresel toplumda, neoliberal düzenin yerine neyin geçeceği sadece neoliberal düzene *karşı çıkma* mücadelesine değil, aynı zamanda geçerli bir alternatif geliştirme ve bu alternatifi *uygulama* mücadelesine bağlıdır. Küresel kapitalizmin neoliberal aşaması belki de sona doğru yaklaşmakta olduğu için, direniş de salt neoliberalizmi eleştirmenin ötesine geçmelidir. Tikel neoliberal modelin sorunu, neticede, küresel kapitalizmin *sistemik* sorununun bir semptomudur.

Latin Amerika'da ve küresel toplumun pek çok kısmında hâkim gruplar yönetebilirliği sürdürmede ve toplumsal yeniden üretimi temin etmede giderek zorlanmaktadır; bunun sonucunda da hemen her ülkede değişik ölçülerde yönetilebilirlik ve meşruiyet krizleri yaşanmaktadır. Neoliberalizmin krizi ve ensonu çökmesi, devlet erkini ele geçirmeye ve bir alternatif geliştirmeye elverecek koşullar yaratabilir. Ne ki ulusötesi sermayenin kendi projesini (bu projeye karşı olan güçlerce ele geçirilmiş devletlere bile) empoze etmek üzere kendi yapısal gücünden istifade etme becerisi göz önüne alındığında, ulusal alternatiflerin toplumsal yapıları ne derecede etkin bir biçimde dönüştürebileceği belli değildir. Küresel adalet hare-

51 Örneğin bkz. Robin Broad ve Richar Cavanagh (2003) 'The Death of the Washington Consensus?', Broad (ed.), *Global Backlash: Citizen initiatives for a just world economy* (Lanham: Rowman & Littlefield). 'Washington Mutabakatı' terimini ilk ortaya atan kişi olan John Williamson (bkz. 3. dipnot) ile eski Peru Ekonomi Bakanı Pedro-Pablo Kuczynksi 2003 yılında 'After the Washington Consensus: Restarting growth and reform in Latin America' (Washington, DC: Institute for International Economics) başlıklı bir rapor yazdılar. Bu raporda Williamson, önümüzdeki yolun 'on yıl öncesine ait reformların eksiksiz ve doğru bir şekilde tamamlanması' olduğunu ileri sürmüştür (akt. *The Economist*, 'Wanted: a New Regional Agenda', s. 29). Williamson ve Kuczynksi bir dizi 'krize dayanıklı' önlem salık verirler; bu önlemler ulusötesi elitin Latin Amerika'da yeni bir uyum evresi için öngördükleri plânlarıdır bir bakıma. Bu önlemler arasında ticaretin daha da serbestleştirilmesi, sermaye girişleri üzerinde (sermaye çıkışları üzerinde değil) seçici bir kontrol uygulanması, yeni mali reformlar, emek piyasasının daha da esnekleştirilmesi ve bir dizi kurumsal reform vardır.

ketinin yükselişi, muhalif güçlerin (ülke ve hatta bölge sınırlarını aşan ittifaklar, ağlar ve örgütler kurarak) 1990'larda nasıl ulusaşırı bir karakter kazanmaya başladığının en açık örneğidir. Küreselleşme çağında toplumsal değişimi hedefleyen bir karşı hegemonyanın kurulma olasılığı, tabandan gelen bir küreselleşme hareketinin ulusal ve bölgesel sınırların ötesinde karşı-hegemonik güçleri bir araya toplayarak küresel elitin iktidarına meydan okumanın, ulusaşırı sivil toplumu büyütmenin ve ulusötesi devleti bir mücadele alanına dönüştürmenin yollarını aramasına bağlıdır.

7

KÜRESEL *APARTHEID*LA YÜZLEŞME

PATRICK BOND

'Güney Afrika bugünkü Güney Afrika'ysa bu, siz dünya halklarının uluslararası bir dayanışma ruhuyla sağlam durup "*apartheid*a geçit yok!" demeniz sayesindedir.' Thabo Mbeki, Ağustos 2002'deki Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde katılımcıları bu sözlerle selamlıyordu: 'Ülkedeki *apartheid*a karşı el ele verip kesin bir zafer kazanmamız, siz dünya halklarının küresel *apartheid*a karşı kesin bir zafere ulaşma olasılığının bulunduğunu ve böyle bir sorumluluk taşıdığınızı da doğrulamaktadır.'[1]

Bu bölümde ben, en azından kendi pusulamın solu gösterdiğini kanıtlamaya yardımcı olsun diye, uzun soluk gerektiren bazı görevlere değineceğim: Freeman'ın bu kitapta dile getirdiği görüşlerle genelde tutarlı olan bir emperyalizm analizini yenilemek, özellikle Afrika solunun giderek artan momentumu ile ideolojik olgunluğunun izini sürmek, direniş için en elverişli ölçekteki politikaların neler olabileceğini soruşturmak ve son olarak, yapıcı mücadele alanlarında önümüze yeni fırsatlar açan yöntemleri güncellemek gibisinden görevlerdir bunlar. Destek almak için yönümü çevirdiğim kişiler salt olağan şüphelilerden -bağımsız solcu aktivistlerden, örgütçülerden ve entelektüellerden- oluşmuyor, bunlar arasında bir zamanlar muhafazakâr kuruluşlarda çalışmış ama daha sonra işin aslını an-

1 Mbeki, T. (2002), 'Başkan Mbeki'nin WSSD Açılış Töreninde yaptığı konuşma', Johannesburg, 25 Ağustos.

layan Cape Town Anglikan Başpiskoposu Njongontulu Ndungane ile Dünya Bankası'nın eski yetkilileri gibi kişiler de var. Ekonomi politik teorisiyle ilgili saptamalarda bulunurken esas olarak Rosa Luxemburg'a ve onun geleneğini sürdüren çağdaş yazarlara atıfta bulunacağım. Luxemburg, daha çok, sosyal demokrat rakipleri tarafından 1919'da öldürülen Alman devrimci diye bilinir, ama onun entelektüel eseri (bazı yönlerden kusurlu da olsa) yetkin bir çalışmadır. Luxemburg, küresel *apartheid*ın erken bir versiyonunu yorumlamada merkezi bir rol oynamıştır –o ve çağdaşları (Lenin, Trotskiy, Buharin, Hilferding, Bernstein, Bauer) bunu basitçe 'emperyalizm' diye adlandırmışlardır.[2]

Ne ki, başlarken, küresel kuvvetlerin safında kimlerin yer aldığına bir bakalım. 1990'ların sonundan beri ideolojik konumlanışları tarif eden en az beş kategorinin ortaya çıkıp kemikleştiğini ve bunların inançlarının, çelişkilerinin, kuruluşlarının ve önde gelen şahsiyetlerinin [zaman içinde] tutarlı kaldıklarını görüyoruz. Bu bölümün sonunda tablolar halinde özetlediğim bu akımlar şunlardır:

- Küresel adalet hareketleri
- Üçüncü Dünya ulusçuluğu
- Post-Washington Mutabakatı
- Washington Mutabakatı
- Yükselen sağ dalga

Bu beş akım, onların

- siyasi-ekonomik *gündemlerine*
- önde gelen *kuruluşlarına*
- iç *tartışma konularına* ve
- kamuoyunun yakından tanıdığı *temsilcilerine*

bakılarak teşhis edilebilir.

Bu tablolar, bazı belirgin sakıncalar taşısa da (böylesi bir ça-

2 Bu konuda yararlı bir araştırma için bkz. A. Brewer (1980), *Marxist Theories of Imperialism: A critical survey* (Londra: Routladge & Kegan Paul). Özgün kitaplar arasında şunlar sayılabilir: N. Bukharin (1972) [1917], *Imperialism and the World Economy* (New York: Monthly Review Press); H. Grossman (1992) [1929], *The Law of Accumulation and Breakdown of Capitalist System* (Londra: Pluto Press); R. Hilferding (1981) [1910], *Finance Capital* (Londra: Routledge & Kegan Paul); ve V. Lenin (1986) [1917], *Imperialism* (Moskova: Progress Puslishers).

banın bir hayli öznel bir karakter taşıdığını belirtmeye gerek bile yok), kendi kendini açıklar niteliktedir. İdeolojik akımlar, kimi zaman gururla taşınan etiketler olan kaba yakıştırmalardır. Birçok kişi, salt retorik düzeyde değil somut olarak da, bir kamptan diğerine geçmiştir (örneğin, Joe Stiglitz zamanla sola, Lula ise sağa kaymıştır). Thabo Mbeki gibi kimileri de aynı anda birden fazla kampta yer almaktadır; bu kişilerin tavrı, kısmen, kendi politikalarının 'ölçeğine' (bu politikanın uluslararası, kıtasal, ulusal ya da yerel olup olmamasına) bağlıdır.

Yeni Bir Ekonomi Politik ve Emperyalizmin Jeopolitiği

Küresel ekonomik baskıyı kuramlaştırma ve bu baskıya karşı çıkma gibisinden zorlu bir görevle karşı karşıyayız. Kısmen bu tür bir anlık ideolojik haritalandırmaya dayanan bu güçlüğün üstesinden nasıl gelebiliriz? Sistematik biçimde eşitsizlik üreten güç ilişkilerini yapılandıran süreçleri değerlendirmek için başka ne gibi gereçlere ihtiyaç duymaktayız? Luxemburg, küresel gelişmeye içkin kutuplaşmanın eşitsiz ve ilk kertede de işlevsel olduğunu düşünüyordu. Ne ki bu, son kertede, çelişkiliydi de. *Sermaye Birikimi* kitabında şöyle yazıyordu:

> Kapitalist bir toplumda tüketim kapasitesi ile üretim kapasitesi arasındaki temel antagonizmadan dolayı, tam da sermaye birikiminden kaynaklanan bir çatışma dönem dönem krizler halinde patlak verir ve sermayeyi sürekli olarak genişlemeye zorlar.[3]

Luxemburg'un, küresel eşitsiz gelişmeye yol açan güç ilişkileriyle ilgili tavrı nettir.

> Sermaye, kapitalist olmayan örgütlerin yardımı olmaksızın birikemez, ama öte yandan bu örgütlerin kendisiyle bir arada yan yana varolmasına da müsamaha gösteremez. Kapitalist olmayan örgütlerin sürekli çözülüp dağılması sermaye birikimini mümkün kılar. Kapitalizm ile kapitalist olmayan üretim tarzları arasındaki ilişkiler ulus-

3 R. Luxemburg (1968) [1923], *The Accumulation of Capital* (New York; Monthly Review Press), s. 347.

> lararası sahnede görünmeye başlar. Kapitalizmin baskın metotları sömürgeci politika, uluslararası bir borçlandırma sistemi -faizle ilgili bir politika- ve savaştır. Zor, hilebazlık, baskı ve talan hiç gizlemeksizin apaçık sahneye konur; bu siyasi şiddet ve güç yarışı cangılında ekonomik sürecin tunç yasalarını keşfetmek çaba gerektirmektedir.[4]

Yerinde bir betimleme bu; dikkatlerimizi hemen yirminci yüzyılın başındaki küresel *apartheid* ile yirmi birinci yüzyılın başındaki küresel *apartheid* arasındaki benzerliklere çekiyor. Bugün, uluslararası sahne bize yeni bir sömürgeci politikaya ilişkin görüşler sunuyor (Washington ve onun müttefikleri kontrolü elden yitirmemek için HIPC (*Heavily Indebted Poor Countries* –Aşırı Borçlu Yoksul Ülkeler)'yi, PRSP (*Poverty Reduction Strategy Papers* –Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri)'leri, Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık'ı, hibe yardımlarını, Pentagon'u ve diğer her türlü vasıtayı seferber etmişlerdir). Bugün hâlâ, çıkar alanlarına karşılık gelen ama ondan boyut olarak çok daha büyük uluslararası bir borçlandırma sisteminden mustaribiz (bu, salt sömürge bölgelerinde kurulan bankacılık ilişkileri aracılığıyla gerçekleşmemektedir). Bugün Afrika'da ve dünyanın diğer yerlerinde sürekli/periyodik savaşlar var; bu savaşlar kapitalist krizle, emperyalistler arası rekabetle ve barbarlıkla ilintili gerginliklerin birer yansımasıdır.

Küresel ölçekte bizi ne gibi fırsatların beklediğini gözden geçirmeden önce ilk başlardaki (özü itibariyle aynı olan) tartışmaları sürekli olarak hatırlatmamız ve nihayet insanların küresel *apartheid*a karşı verdikleri kavgada bir farklılık yaratabilecekleri yerel tarzlara yüzümüzü dönmemiz gerekmektedir. Gerçekten de kitle tabanlı bir 'anti-kapitalizm', güç ilişkilerini değiştirmek ve -Luxemburg'un deyişiyle- 'kendine mal etme' yoluyla yoz bir sermaye birikimine dönüşen bir sermaye birikim tarzına karşı daha başarılı bir mücadele vermek üzere zuhur etmekte ve ülkelerle kıtaları birbirine bağlamaktadır. Luxemburg'a ve pek çok çağdaş eleştirmene göre kapitalizmin kriz eğilimleri 'nefes aldırmayan bir vergilendirme, savaş ya da ülke topraklarının çapullanması ve monopolizasyonuyla karakterize olan saldırgan/sistematik bir jeopolitik sürece tercüme olmuş-

4 A.g.e., s. 396, 452-453.

tur; dolayısıyla bu süreç ekonomi biliminin yanı sıra siyasi iktidar ve ceza hukuku alanlarına da ait olan bir süreçtir'.[5]

Geri kalmışlığın çeşitli biçimleri aynı üretim ve yeniden üretim tarzı içerisinde bütünleşiyorsa, bu durum uluslararası ekonomiye egemen olanlar tarafından nasıl yönetiliyor? David Harvey'in yanıtı günümüz Afrika'sı için de büyük ölçüde geçerlidir:

> Marx'ın ilkel sermaye birikimine ilişkin betimlemesine yakından bakılması, geniş bir yelpaze oluşturan süreçleri açığa çıkarır. Bunlar arasında toprağın metalaştırılması ve özelleştirilmesi ile köylü nüfusun topraklarından zorla tahliye edilmesi, mülkiyet haklarının değişik biçimlerinin (ortak mülkiyet, kolektif mülkiyet, devlet mülkiyeti vb.) münhasıran özel mülkiyet haklarına dönüştürülmesi, halkın sahip olduğu hakların bastırılması, işgücünün metalaştırılması ve alternatif (yerli) üretim ve tüketim biçimlerinin bastırılması, doğal kaynaklar da dahil olmak üzere paraya çevrilebilir tüm değerlere sömürgeci, yeni-sömürgeci ve emperyal süreçlerle el konulması, mübadele ve vergilendirmenin (özellikle toprakla ilgili olarak) paraya çevrilmesi, köle ticareti, tefecilik, ilkel birikimin radikal araçları olarak ulusal borçlar ve nihayet kredi sistemi vardır.[6]

Harvey'e göre, kendine mal etme (ya da onun kullandığı ifadeyle 'mülksüzleştirme') yoluyla sermaye birikimini sağlamanın en etkili araçları finansal araçlardır:

> Lenin, Hilferding ve Luxemburg'un da belirttiği gibi kredi sistemi ve finans kapital yağmacılığın, hilebazlığın ve soygunculuğun birer manivelası olagelmiştir. Borsa promosyonları, Ponzi kumpasları, şirket tahvillerinin enflasyon marifetiyle tahrip edilmesi, birleşmeler ve iktisaplarla değerden düşürme, gelişmiş kapitalist ülkelerde bile nüfusun geniş kesimlerini büyük bir borç yükü altına sokan promos-

5 A.g.e., s. 370. Kapitalizmin 'pre-kapitalist' eklemlenmelere gerek duyduğu yolundaki görüşe ilişkin güncellemeler şu yapıtlarda bulunabilir: D. Seddon (ed.) (1998), *Relations of Production: Marxist approaches to economic antropology* (Londra: Frank Cass); H. Wolpe (ed.) (1980), *The Articulations of Modes of Production* (Londra: Routledge & Kegan Paul).

6 D. Harvey, (2003); 'The "New" Imperialism: On spatio-temporal fixes and accumulation by dispossession', L. Panitch ve C. Leys, *Socialist Register 2004* (Londra: Merlin Press ve New York: Monthly Review Press).

> yonlar, büyük şirketlerin çevirdiği dolaplar, paraya çevrilebilir varlıkların borçlandırma ve borsa manipülasyonlarıyla elden çıkması (borsa ve şirket çöküşleri sonucu emeklilik fonlarına hücum edilmesi ve bu fonların büyük ölçüde tırpanlanması). Tüm bunlar çağdaş kapitalizmin asli özellikleridir.[7]

Finans piyasaları 'ilkel birikim'e[8] dair geleneksel biçimleri büyütüyor; bu durum Afrika için özellikle geçerlidir (kıtanın içine girdiği borç batağı ve yaşadığı sermaye kaçışı ortasında, meta biçiminin yaygınlaşması göz önüne alındığında). Dahası, Harvey'in de belirttiği gibi, ticaret ve yatırım ilişkileri de kısa sürede mülksüzleştirme sistemlerine dönüştürmekte ve Afrika'yı orantısız bir biçimde yoksullaştırmaktadır:

> DTÖ müzakerelerinde fikri mülkiyet haklarına yapılan vurgu (TRIPS anlaşması uyarınca) genetik maddelere, kök plazmalara ve diğer her türlü ürüne ilişkin patent ve lisans işlemlerinin ne şekilde yapılacağına işaret etmektedir; bunlar artık, bu maddelerin geliştirilmesinde can alıcı bir rol oynayan yönetim pratiklerine maruz kalan bütün halklara karşı kullanılabilmektedir. Biyolojik korsanlık çıkışa geçmiştir, dünyanın genetik kaynak stoku birkaç büyük çokuluslu şirketin yağması altındadır. Tarımsal üretimin sermaye-yoğun tarzda gerçekleştirilmesi dışında başka her şeyin önünü tıkayan bir gelişme olarak, çevrenin (toprağın, havanın ve suyun) küresel öl-

7 A.g.e.

8 İlkel birikim konusunda daha kuramsal ve empirik bilgi için bkz. D. Moore (2002), 'Zimbabwe's Triple Crisis: Primitive accumulation, nation-state formation and democratization in the age of neoliberal globalisation'. Florida Üniversitesi (Gainesville) Afrika Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Zimbabwe'de Geçiş Dönemi ve Kriz başlıklı konferansa sunulan bildiri, 2 Mart; M. Perelman (2000), *The Invention of Capitalism: Classical political economy and the secret history of primitive accumulation* (Durham: Duke University Press); C. Von Werlhof (2000), 'Globalisation and the Permanent Process of Primitive Accumulation: The example of the MAI, the Multilateral Agreement on Investment', *Journal of World Systems Research*, c. 6. no: 3; P. Zarembka (2000), 'Accumulation of Capital, Its Definition: A centruy after Lenin and Luxemburg', P. Zarembka (ed.), *Value, Capitalist Dynamics and Money: Research in political economy, Volume 18* (Stamford ve Amsterdam: JAI/Elsevier); ve P. Zarembka (20002), 'Primitive Accumulation in Marxism: Historical or trans-historical separation from means of production?', *The Commoner*, http: //www. thecommoner.org, Mart.

> çekte hızla kirletilmesi ve yerleşim birimlerinin hızla tahrip olması, benzer şekilde, doğadaki her şeyin topyekûn metalaştırılmasından kaynaklanmaktadır. Kültürel formların, tarihlerin ve entelektüel yaratıcılığın metalaştırılması toptan el koymaları icap ettirmektedir (müzik endüstrisi, halk kültürü ve yaratıcılığını kendine mal etmesi/sömürmesiyle meşhurdur). Bugüne dek kamuya ait olan varlıkların (üniversiteler gibi) şirketleştirilmesi ve özelleştirilmesi, dünyayı silip süpüren özelleştirme dalgası (suyun, her türlü kamu hizmetinin özelleştirilmesi) 'halkın ortak kullanımına açık malların kapatılması'nı anlatan yeni bir dalgaya işaret etmektedir. Geçmişte olduğu gibi devletin gücü, çoğun, bu tür işlemleri zorla gerçekleştirme doğrultusunda -halkın iradesi hiçe sayılarak- kullanılmaktadır.[9]

Samir Amin bu süreci biraz daha sert, fakat doğruluğu su götürmez bir nitelemeyle anmaktadır: hırsızlık.

> ABD'nin programı, kelimenin en berbat anlamıyla elbette ki emperyalist bir programdır; fakat Antonio Negri'nin terime yüklediği anlamda 'emperyal' değildir, çünkü o, gezegendeki toplumları tutarlı bir kapitalist sisteme daha iyi entegre etmek için onlar üzerinde hâkimiyet kurmayı amaçlamaz. Bunun yerine, bu toplumların kaynaklarını yağmalamayı amaçlar sadece.[10]

Tüm bu hususlar Güney Afrika'da ve kıtanın diğer bölgelerinde apaçık ortada olduğu için, bir sonraki adım, 'kendine mal etme' yoluyla gerçekleştirilen sermaye birikiminin -yani, her şeyin metalaştırılmasının- özgül bir jeopolitik sistemi nasıl icap ettirdiğini anlamak olacaktır. *Socialist Register* editörleri Leo Panitch ve Sam Gindin, Amerikan devletinin 1945 sonrasındaki gelişiminin izini sürdüler. Panitch ve Gindin, Washington'un bugün ticaret, finans ve savaşmaya ilişkin olarak gücün müthiş bir şekilde yoğunlaşması ve merkezileşmesini temsil etmesini şöyle açıklamaktadırlar:

---

9 Harvey, 'The "New" Imperialism'.

10 S. Amin (2003), 'Confronting the Empire', Bilim, Teknoloji ve Çevre Bakanlığı Felsefe Enstitüsü, Küba Ulusal İktisatçılar Birliği, Küba Sendikalar Federasyonu ile Ekonomi ve Planlama Araştırmaları Merkezi'nin ortaklaşa 5-8 Mayıs tarihleri arasında Havana'da düzenledikleri Karl Marx'ın Eseri ve 21. Yüzyılın Güçlükleri başlıklı konferansa sunulan bildiri.

> Burada en önemli nokta Hazine ve Devlet Bakanlığı'nın II. Dünya Savaşı sırasında, koordineli bir liberal ticaret rejimini ve kurallara dayanan bir finansal düzeni yeniden başlatmaya yönelik planlamaya gösterdiği yoğun ilgiydi; bunun da yolu ABD'nin belli başlı müttefiklerinin borçlu statüsünü, doların dünya para birimi olarak eksiksiz hakimiyetini ve dünya üretiminin %50'sinin ABD ekonomisi tarafından gerçekleştirilmesi olgusunu manipüle etmekten geçmekteydi.
> Bretton Woods konferansı Amerikan devletinin geliştirmiş olduğu o muazzam yönetim kapasitesini doğruladı. IMF ile Dünya Bankası'nın merkezlerinin Washington'da olması konusunda Amerikalıların ısrar etmesiyle birlikte, bütün önde gelen kapitalist ülkeler arasında -bugüne dek sürecek olan- uluslararası ekonominin yönetimiyle ilgili bir örüntü oluşturuldu; bu örüntüde öneriler Avrupalı ya da Japon maliye bakanlarıyla merkez bankalarından gelse bile, bunlara son şeklini veren ABD Hazinesi ile Merkez Bankası'dır.
> Ne var ki, Amerikan imparatorluğu ile küresel kapitalizm arasında gelişen bu yeni bütüncül ilişki, salt zora dayanmak şöyle dursun, tek yönlü bir dayatmaya bile indirgenemez. Bu ilişki için, çok daha uygun bir nitelemeyle, çoğun 'davet üzerine emperyalizm' ibaresi kullanılmaktaydı. Fakat bu genelde bir ülkedeki yurttaşların buna aktif rıza göstermesi anlamına geldiği halde, Amerikan devletinin hegemonyası nosyonu (ABD'nin kültürel ya da ekonomik hegemonyasının aksine) ancak devletler ve hâkim sınıflar arasında gelişen ilişkiyi anlatmaya yetiyordu. Enformel emperyal hâkimiyete verilen aktif kitlesel onay, Amerikan *emperiumu*yla bütünleşmiş her devletin sahip olduğu ve Amerikan devletinin herhangi bir projesi için devşirdiği meşruiyet tarafından dolayımlandı hep; tıpkı Amerikan devletinin, tabi sınıfların ya da diğer devletlerin ihtiyaçlarının kendi enformel emperyal hakimiyetinin inşasına eklemlenmesinin sorumluluğunu üstlenmemesinde olduğu gibi."

İşte burada çağdaş emperyalist politika içerisinde baş gösteren çelişkinin ana işaretini görüyoruz (elbette Afrika için geçerlidir bu). Panitch ve Gindin'e göre,

> Mali sistemin liberalizasyonu Wall Street'i 1970'ler boyunca bir hayli güçlendirdi ve ardı sıra gelen büyük değişikliklerde can alıcı bir rol

11 L. Panitch ve S. Gindin (2003), 'Global Capitalism and American Empire', Panitch ve Leys, *Socialist Register 2004*.

> oynadı ve Amerikan sermayesi hesabına şöyle bir gecikmiş farkındalık yarattı: mali sistemin güçlenmesi, kimi zaman sancılı da olsa, Amerikan ekonomik iktidarının yeniden inşası için hayati önem taşımaktaydı.[12]

Ne ki burada mali sermayenin sadece gücünü değil, aynı zamanda zayıf noktalarını da görüyoruz. Örneğin, 2000-2002 yılları arasında New York Borsası 7 trilyon dolarlık bir değer kaybına uğradı; ticarette, ödemeler dengesinde ve hükümet bütçesinde sürekli açık veren Bush rejimi Amerikan dolarının hegemonyasını devam ettirmede büyük problemlerle karşılaştı.

Amin, ABD emperyalizminin kendi dengine rastlayacağı diğer alanları şöyle sıralamaktadır:

> Airbus ile Boeing arasındaki rekabetin yanı sıra Ariane roketleriyle NASA roketleri arasındaki rekabet, halihazırdaki Amerikan üstünlüklerinin kırılganlığının bir işaretidir. İleri teknoloji ürünlerinde Avrupa ve Japonya'yla, mamul ürünlerde Çin, Kore ve diğer Asya ülkeleri ve Latin Amerika ülkeleriyle, tarımda Avrupa'yla ve Latin Amerika'nın güneyindeki ülkelerle rekabet etmek durumunda olan Birleşik Devletler'in, 'ekonomi dışı' yollara başvurmadığı, yani rakiplerine dayatılan liberalizm ilkelerini kendisi çiğnemediği takdirde, bu yarışı kazanması mümkün değildir. Gerçekte ABD, sadece silah sektöründeki mukayeseli avantajlarından yararlanmaktadır, zira bu sektör büyük ölçüde piyasa kurallarının dışında işlemekte ve devlet desteğinden istifade etmektedir.[13]

Amin'e göre asıl mesele şudur:

> [ABD] dünya sistemi içerisinde kendi partnerlerinin zararına, asalak bir hayat sürmektedir. Dünya üretmekte, hiçbir yedek fonu olmayan Birleşik Devletler tüketmektedir. ABD'nin 'avantajı', verdiği açığı başka ülkelerden -ister razı ederek ister zorla- aldığı borçlarla kapatan yağmacı bir devlet oluşundan kaynaklanmaktadır. ABD bu asimetrik liberalizm uygulamasından vazgeçemez, çünkü açıklarını kapatmasının tek yolu budur. Amerikan 'refahı' diğer ülkelerdeki durgunluk pahasına elde edilen bir şeydir.[14]

---

12 A.g.e.

13 Amin, 'Confronting the Empire'.

14 A.g.e.

Böylesi bir hazır yiyicilik 2002 yılında 503 milyar dolarlık ticaret açığına (GSYİH'nın %5'i), birikmiş kamu borçlarının 6,4 trilyon dolara çıkmasına (GSYİH'nın %60'ı) sebep olmuştur ve öngörülebilir bir gelecekte hükümetin verdiği yıllık açığın yüz milyarlarca doları bulacağı tahmin edilmektedir. Dolar avro karşısında 2001 ve 2003 yılları arasında %27 dolayında bir değer kaybına uğrasa da (yükselen hegemonik para birimi artık muhtemelen avro olacaktır), bu kronik dengesizliklerin bir sonucu olarak düşüşün daha da hızlanması beklenebilir.

ABD açısından, ekonomideki kriz yönetimine ek olarak, devletler arası sistemin belki de istemsiz bir 'deglobalizasyon' süreci yaşayan kısımları üzerinde denetim kurma konusunda da aynı şekilde ciddi problemler söz konusudur. Panitch ve Gindin, ABD Deniz Harp Akademisi'nin ağ sayfasında 'Pentagon'un Yeni Haritası' başlığıyla yayınlanan raporu zikrederler; bu raporda küresel sermayenin 'işleyen çekirdeği' dışında kalan ve emperyalizm açısından tehlikeli yerler diye mütalaa edilen ülkeler şöyle sıralanmaktadır: Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Venezüella, bunların yanı sıra sosyal protestoyla baş edemeyen küçük Latin Amerika ülkeleri; Arap rejimlerinin büyük bir bölümü; Afganistan, Pakistan, Hindistan, Çin ve Kuzey Kore; Rusya; Afrika'da Angola, Burundi, Kongo, Ruanda, Somali gibi sıcak bölgelerle bir 'başarı öyküsü' örneği olan Güney Afrika.[15]

ABD imparatorluğunu hedef alan bu potansiyel asiler, bir araya geldiklerinde, dünyanın çoğunluğunu teşkil ederler. Bu ülkeler salt 'küresel teröristlerin bir sonraki kuşağını yetiştirmekle' kalmayabilir (ABD Deniz Harp Akademisi'nin en korktuğu şey budur), aynı zamanda -başarısız devletler olarak- sonu gelmez bir yoksulluğun, hastalıkların ve rutin kitlesel cinayetlerin pençesine de düşebilirler. Panitch ve Gindin, daha iyimser bir bakış açısıyla şu sonuca varırlar: 'Pervasızlığını had safhaya vardırmış bir Amerikan emperyalizmi, tarihsel açıdan kendisini akla yatkın ve çekici kılan dış görüntüsünü kaybetme riskiyle karşı karşıyadır.'[16]

15 Birleşik Devletler Deniz Harp Akademisi (2003), 'The Pentagon's New Map', http://www.nwc.navy.mil/newrules/ThePentagonsNewMap.htm.

16 Panitch ve Gindin, 'Global Capitalism and Amerikan Empire'.

Afrika'nın seçkinleri arasında, olsa bile, Pretoria'dakiler de dahil olmak üzere, bu makalenin başında aktardığımız dik kafalı retoriğe rağmen, çok az sayıda ciddi anti-emperyalist vardır. Politikacılar ABD imparatorluğu bağlamında ortaya çıkan çelişkilerden -geneldeyse, el koyma ve mülksüzleştirme yoluyla yaratılan sermaye birikiminden kaynaklanan çelişkilerden- yararlanma konusunda isteksiz davranıyorlarsa, iş Afrika halklarına düşmektedir.

Afrika Anti-Kapitalizmleri

Thabo Mbeki ve Afrika Ulusal Kongresi liderlerine sorduğumuz 'Küresel *apartheid*ı parlatmayı mı yoksa yok etmeyi mi düşünüyorsunuz?' sorusuna tatmin edici bir cevap alamadığımız için,[17] Afrika toplumsal değişmesinin daha radikal geleneklerine ve daha gerçekçi vasıtalarına eğilme zamanının geldiğini düşünüyoruz. Önde gelen radikal sosyologlardan Jimi Adesina bize şunları hatırlatmaktadır:

> Amilcar Cabral'a göre Afrika küçük burjuvazisi halkla bütünleşerek sınıfsal varlığına kendi elleriyle son vermelidir. Bir başka deyişle, bu sınıf, burjuva sınıfına dönüşme potansiyelini gerçek kılma yönündeki doğal içgüdüsüne sırt çevirmeli ve halkla birlikte aynı özlemleri duymalıdır –sadece ulus inşasında, sosyal erişimin genişletilmesinde değil, aynı zamanda kaynak birikimi ve denetimi konusunda da...[18]

Afrika'da (örneğin, Küba'da yaşananın tersine) devrimci bir hükümet, kısa/romantik bir ânın dışında, asla gerçekleşme şansı bulmadı. Bu durum, kısmen, önceki sayfalarda betimlediğimiz emperyal projenin niteliğini ve gücünü, kısmen de Adesina'nın hayıflandığı gibi, 'burjuva emellerine sahip bir küçük burjuva sınıfının' yükselişini göstermektedir. 'Bu değişim, ya gönül rızasıyla ya da

17 P. Bond (2003) [2001], *Against Global Apartheid: South Africa meets the World Bank, IMF and International Finance* (Cape Town: University of Cape Town Press ve Londra: Zed Boks); (2004), *Talk Left, Walk Right: South Africa's frustrated global reforms* (Pietermaritzburg: University of KwaZulu-Natal Press).

18 J. Adesina (2002), 'Nepad and the Challenge of Africa's Development: Towards the political economy of a discourse', Yayınlanmamış bildiri, Rodos Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Grahamstown.

zorla, hem devlet hem de sivil toplum (ya da toplumlar) düzleminde gerçekleşmektedir'. Adesina şöyle devam eder:

> [Bunun] sosyolojik sonucu (a) devlet içerisindeki güç dengesinin neoliberal tayfanın lehine değişmesi, ve (b) neoliberal ilkelerin siyasi tartışmaların temel çerçevesini oluşturması oldu. Bu, kimileyin personel değişimini içerirken, kimileyin de hâkim ideolojinin hegemonik ideoloji olması şeklinde kendini gösteriyordu. Hükümetler artık ekonomik vesayet altındaydı: Maliye bakanlıkları, merkez bankaları, özelleştirme ve ticarileştirmeyi yürüten yetkili kurullar yükselen neoliberal ortodoksiyi en ön cephede savunan askerler oldular çoğun. Bretton Woods kuruluşları ve bunlarla benzer yönelimlere sahip Batılı organlar tarafından geliştirilen 'kapasite inşası' projeleri, bu ideolojik bağlılığı pekiştirmeye odaklandı.[19]

Bu koşullar altında, ilerlemeci bir gelecek iyi fikirlerden, teknik özellikli müdahalelerden ve hâkim sermaye gruplarının ikna taktiklerinden değil, işçi ve köylülerin anti-kapitalist mücadelelerinin aynı potaya akmasından doğacaktır.[20] Afrika'nın her yerinde, ilham verici tarihsel örneklerden başımızı kaldırıp değişik bir dizi mücadeleye (ekolojik mücadele; topluluk, kadın ve işçi mücadeleleri) yönelmemize imkân veren kanıtların sayısı giderek artmaktadır.

Afrika geçmişte, el koyma ve mülksüzleştirme yoluyla birikim sağlanan yerlerin başında geliyordu; bugün de öyledir. Fakat direniş hareketleri de eksik olmamıştır. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda köleliğe ve sömürgeciliğe karşı kabilelerin başlattığı kalkışmalar Avrupalıların acımasız askeri üstünlüğüne yenik düştü, bu da son kertede otomatik silahları gerekli kılıyordu. Afrika'daki kapitalistler yirminci yüzyılla birlikte ancak baskı mekanizmalarıyla iktidarlarını sürdürebildiler: yerli halkları geleneksel üretim tarzlarından koparıp madenlere, tarlalara ve fabrikalara sürdüler. Kırsal bölgelerdeki pek çok kadının sırtında kapitalizmi sübvanse etmek gibi ek bir yük vardı: bu kadınlar ucuz emeğin yeniden üretilmesinde bir altyapı işlevi görüyordu; zira kırda ya-

19 A.g.e.

20 P. Bond (2002), *Unsustainable South Africa: Environment, development and social protest* (Londra: Merlin Press & Pietermaritzburg: University of Natal Press).

şayan aileler eğitim, sağlık sigortası ve emeklilik gibi haklardan büyük ölçüde yoksundular.

Afrika'da, böylesi süper sömürüye karşı, radikal gelenekler serpilip gelişti ve birbirine karıştı. Bunlar arasında ulusal kurtuluş hareketleri, sosyalizm anlayışları değişik partiler, kitle hareketleri (bunlar kimi zaman kırlarda, kimi zaman kentlerin o berbat koşullardaki gettolarında kendini gösteriyordu) ve güçlü sendikalar vardı. Dinsel kimlikli protestocular, kadın grupları, öğrenciler ve gençler de tarihin gidişatını değiştirmede katalizör rolü oynadılar. Luxemburg'un emperyalizm eleştirisinin dünya sisteminin her tarafını dolduran basınçlara dayanmasına bakarak, bunların o güne dek görülen en önemli antikapitalist kampanyalar olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Afrika'yı belli başlı sömürgeci devletler arasında pay eden 1885 tarihli Berlin toplantısı, 1870'lerden 1890'lara dek -özellikle Londra ve Paris gibi finans merkezlerinde- yaşanan kapitalist krizlerle doğrudan bağlantılı olan basınçların bir yansımasıydı. Çok geçmeden borsalar, gelen kimi kötü haberlere (örneğin, Cecil John Rhodes'un Zimbabwe'deki maden arama ve tetkik görevlilerine yapılan baskına) olumsuz tepki verecekti, tıpkı bir yüzyıl sonra modern borsa simsarlarının Meksika'daki Zapatista isyanına ve Seattle'daki DTÖ görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına verdikleri tepki gibi.[21]

İzini sürebileceğimiz ne tür küreselleşmiş direnişler söz konusudur? En önemli uluslararası dayanışma hareketlerinden biri kölelik karşı hareketti. Londra ve Paris'te sürgün hayatı yaşayan Afrikalı milliyetçiler, Kuzey'in sömürgeciliğe, *apartheid*a ve ırkçılığa tavır alan kesimleriyle dayanışma ilişkileri kurmanın yanı sıra, daha da büyük bir Pan-Afrikacı vizyon geliştirdiler. 1960'lardan Güney Afrika'nın 1994'te özgürlüğünü kazanmasına dek geçen anti-sömürgeci/anti-emperyalist evre, solculara ve ırkçılık karşıtı insanlara (Malcolm X gibi militanlardan Stokely Carmichael gibi kilise adamlarına) esin kaynağı oldu -gerçi, Che Guevara'nın da, 1965 yılında, o cehennemî yılda, o zamanki Mobutu Zaire'sinde örgütleme çalışmaları yapar ve kimi zaman da savaşırken tespit ettiği üzere, köylü toplumlarının hepsi mücadele için olgunlaşmış değildi.

21 Bond, *Against Global Apartheid*, 12. Bölüm.

Çağcıl zamanlara gelirsek, önce, kıtanın giderek gözü kara ve militan bir karakter kazanan emek hareketine dikkat çekmek durumundayız.[22] Emek hareketi ve Afrika sivil toplumunun büyük kısmı, bu yüzyılın başında uygar/ehlileşmiş bir durumdaydı ve neoliberalizme kanalize olmuştu. Bu arada, 'eski soldan' kalma -anti-kapitalist potansiyel taşıyan- kalıntılar, bu yeni hareketleri yalan dolanla kandırıyor, kendilerine rakip olarak gördükleri solcuları aktif olarak itibardan düşürmeye yeltenmedikleri zamanlardaysa onları dağıtıyor ve baskı altında tutuyorlardı.

Son yıllarda Mısır, Gana, Kenya, Mauritus, Nijerya, Senegal, Güney Afrika, Zambiya ve Zimbabwe, anti-kapitalistlerle hakim güçler arasında yoğun çatışmaların yaşandığı ülkeler arasında yer aldı. Fakat Afrika'nın her yerinde küresel adalet hareketleri ile Üçüncü Dünya ulusçuluğu arasındaki çelişkiler endemiktir; daha öncesinde betimlediğimiz 'IMF kalkışmaları'nın devam etmesi neoliberalizmin sol eleştirisinin hâlâ geçerli olduğunu göstermektedir.

Hemen her yerde neoliberal politikaların çevreye ve kalkınmaya verdiği zararın farkına varılmıştır. Son yılların en etkileyici protesto hareketlerinden bazıları 'çevresel adalet' diye adlandırılabilecek oluşumlardır. Nijerya Deltası'ndan vereceğimiz kimi örnekler bu konuda aydınlatıcı olacaktır: 2002 yılının ortasında kadınlar, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nden hemen önce, çokuluslu şirketlerin yerel büroları önünde oturma eylemleri düzenlediler; 2003 yılının başında ise petrol işçileri ücret artışı ve diğer taleplerle bazı Delta platformlarında ayaklandılar ve kimi şirket yöneticilerini rehin aldılar.

Bostwana'da Survival International'ın yardımını alan yerli hakları savunucuları, merkezi Londra'da olan Global Witness and Fatal Transactions'ın büyük gayret sarf etmesinin ardından, Basarwa/San Yerlilerinin 2002'de Kalahari'den çıkarılmasına sebep oldukları için De Beers elmas şirketini, Dünya Bankası'nı

22 Bunları pek çok kaynak ele aldığı için burada tekrarlamaya gerek yoktur: J. Fisher (2002). 'Africa', E. Bircham ve J. Charlton (ed.) (2002), *Anti-Capitalism: A guide to the movement* (Londra: Bookmarks); L. Zeilig (ed.) (2002), *Class Struggle and Resistance in Africa* (Cheltenham: New Clarion).

ve Bostwana hükümetini hedef aldılar. Kalahari'den tahliyeler sözüm ona şarttı, zira Dünya Bankası bu işe 2 milyon dolar yatırmıştı. *Guardian*'ın yazdığına göre, elmas yataklarından uzaklaştırılıp başka bölgelere yerleştirilmesi hesaplanan San'lıların 'komik tazminatlar karşılığında çorak yerlere sürülmelerinden önce suları kesildi'.[23] Bostwana Üniversitesi'nden siyaset bilimciler Ian Taylor ve Gladys Mokhawa'ya göre 'Bu kampanyanın başarısı bir sorunu ortaya koymasında ve ona ilişkin hem ulusal hem de küresel düzeyde bir gündem oluşturabilmesinde yatmaktadır.' Kampanyanın etkisi o denli büyük oldu ki Ağustos 2002'de *Bostwana Gazette*, hükümeti, 'hastalıklı bir uluslararası kokarca'ya benzetti. Bir San aktivisti şöyle diyordu: 'Bu ülkede Basarwa'ya yanlış yapıldı; ona tepeden bakıldı. Dünyanın bunu bilmesini istiyoruz.' Tahmin edileceği üzere, San hareketini organize edenlere hükümet yetkilileri anında tepki vererek onları, Britanya'daki 'çılgın ve ırkçı' müttefiklerinin ayartısına kapılıp 'fitne fesat çıkarmak'la suçladı.[24] International Rivers Network da Namibya, Lesotho ve Uganda'da çok sayıda insanı yerinden eden büyük barajlara karşı direnenleri desteklediği için, benzer milliyetçi ve zenofobik hakaretlere uğradı.[25]

Sermaye küreselleştikçe bu tür mücadeleler, kendisine giderek etkili uluslararası destekçiler buldu. Çevresel Adalet Ağı Forumu (Environmental Justice Networking Forum) ile groundWork gibi -ileriyi gören- hükümet dışı örgütlerdeki Güney Afrikalılar çevresel ırkçılık, zehirli atıklar, asbest tazminatı, çöplerin yakılması ve hava kirliliği konularında muadilleriyle her yerde yakın işbirliği içerisinde çalışmaya başladılar. Afrika'da temel hizmetlerin -başta su ve elektrik olmak üzere- özelleştirilmesine karşı 2000 yılında Accra ve Johannesburg'da çeşitli hareketler baş gösterdi ve bunlar

23 *Guardian*, 20 Şubat 2003.

24 I. Taylor ve G. Mokhava, (2003), 'Not Forever: Bostwana, conflict diamonds and the Bushmen', *African Affairs*, c. 102. BM Irk Ayrımcılığını Yok Etme Komitesi de Bostwana'yı kınadı. Öte taraftaysa, Bostwana Maden Kaynakları ve Su İşleri Bakanlığı daimi sekreteri (ve Debswana'nın Başkan Vekili), Survival'ı 2003 yılında 'terörist bir örgüt' diye adlandırdı.

25 http://www.irn.org

büyük bir uluslararası destek kazandı. Bu hareketler Güney ve Batı Afrika'da da benzer kampanyaları tetikledi. Soweto Elektrik Krizi Komitesi'nin Khanyisa Operasyonu ('Işığı aç'), yoksulluktan ve sektörün ticarileştirilmesi sonucu yükselen fiyatlardan dolayı elektrik parasını ödeyemeyen ve dolayısıyla da elektriği kesilen insanların evlerine yasa dışı olarak tekrar elektrik bağladı. Durban ve Cape Town'da da elektrik ve suyun kesilmesine, yerinden etmelere ve topraksızlaştırmaya karşı yükseltilen benzer protestolar tüm dünyaca tanındı.[26]

Burada şöyle bir soru akla geliyor: Böylesi spesifik protestolar ve kampanyalar çok daha genel bir programa ve olgunluğa sahip bir anti-kapitalist ideolojiye dönüşebilir mi? Eğer dönüşebilirse bu, kesin olmasa da büyük olasılıkla, Afrika Sosyal Forumu içerisinde gerçekleşecektir. Ocak 2002'de onlarca Afrika sosyal hareketi, Porto Alegre'de düzenlenecek olan Dünya Sosyal Forumu'na hazırlanmak amacıyla Bamako'da (Mali) bir araya geldiler. Bu, kurtuluş çağından bu yana, kıtanın dört bir yanındaki ilerici NGO'ları ve sosyal hareketleri bir araya getiren ilk ciddi konferanslardan biriydi; bunun ardından Ağustos 2002'de Johannesburg'da, Ocak 2003'te de Addis Ababa'da Afrika Sosyal Forumu oturumları gerçekleştirildi. Bamako Bildirgesi şu paragrafları içeriyordu:

> Bamako Forumu'nda günümüzün egemen neoliberal düzenine ait değerlerin, yapıların ve kurumların Afrika'nın kendi haysiyeti, değerleri ve özlemleriyle bağdaşmadığı ve onlara düşman olduğu konusunda güçlü bir mutabakat ortaya çıktı.
>
> Forum; neoliberal küreselleşmeyi, Afrika'nın adaletsiz bir sistemi kendi büyüme ve kalkınmasının temeli diye görüp ona daha fazla entegre olmasını reddetti. Bu bağlamda, Nepad gibi girişimlerin IMF-Dünya Bankası'nın Yapısal Uyum Programları'na ait stratejilere cevap olarak çıktığı; ticaretin liberalizasyonunun Afrika'yı eşitlikten uzak bir mübadelenin kucağına itmeye devam ettiği; yönetişim üzerindeki kısıtların Afrika halklarının kültüründe ve tarihinde yeri

26 Bu tür pek çok kampanya hakkında Güney Afrika *Indymedia* sitesinde ayrıntılı bilgiler verilmektedir, bu site anti-kapitalist aktivizm üzerine periyodik olarak rapor yayınlayan birkaç siteden biridir –Nijerya ve Zimbabwe'de de, çok daha planlı bir biçimde, 2002 yılının sonunda bu tür faaliyetlere geçildi.

olmadığı, bunların Batılı ülkelerin pratiklerinden ödünç alındığı konusunda güçlü bir mutabakat oluştu.[27]

Afrikalı gruplar, Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık'ın (Nepad) 2002 yılında Mbeki ve diğer Afrikalı liderler tarafından oluşturulmasının ardından, aralarında daha aktif bir haberleşme ve işbirliği ağı başlattılar. Burada belirtilmesi gereken başlıca nokta, bu ve diğer ilerici Afrika hareketi ağlarının (bunlar emekle ilintili konuları, her çeşit çevreciyi, sağlıkta adalet uzmanlarını, kiliselerde iktisadi adalet pratisyenlerini vs. içeriyordu) salt borçlanma, ticaret ve iktisadi baskı konularında güçlü, olgun ve ideolojik önermeler sunmamaları, aynı zamanda -belki de daha büyük bir ilgiyle- giderek militan sokak eylemlerine (Ağustos 2001'deki Durban Irkçılığa Karşı Dünya Konferansı'nda ve ondan bir yıl sonraki Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde yaşanan olaylardan da görülebileceği gibi) başvurmalarıdır.

Ne ki ortada hâlâ büyük bir güçlük vardır: Afrika toprağında yeşeren, fakat gerçekte bu toprağa yabancı olan ve sistematik olarak dışarıdan ithal edilen neoliberal felsefe ile neoliberal kurumlar nasıl sökülüp atılabilir? Adesina'ya göre, Washington Mutabakatı'nın 1980'lerde Afrika üzerindeki hâkimiyetinde fikir dünyası can alıcı bir öneme sahipti:

> Sivil toplum düzeyinde, neoliberal vizyona bağlı yeni bir kuşağın geliştirilmesi için bütün kaynaklar harekete geçirildi. Afrika İktisadi Araştırmalar Konsorsiyumu böylesi bir girişimdir. Bu neoliberal karşı-devrim, akıllara devrimci isyanın halkın derininde saklı olduğu yolundaki o Maoist ilkeyi getirmektedir. Kamu sektöründe ücretlerin düşmesi ve resmi istihdamdaki uzun süreli gerileme hükümet dışı örgütlerin büyümesini ve enformel sektöre kayışı teşvik etti. Yönetişim argümanının doğuşuyla birlikte, 'sivil toplum'u yaygınlaştıran ve derinleştiren neoliberal tonlu kampanyalar da başladı.[28]

27 Akt. P. Bond (ed.) (2002), *Fanon's Warning: A civil society reader on the New Partnership for Africa's Development* (Trenton: Africa World Press & Cape Town: AIDC), s. 48.

28 Adesina, 'Nepad and the Challenge of Africa's Development'.

Fikirler de, anti-kapitalist hareketin yayılması ve kökleşmesi kadar önemlidir. Kanaatime göre Afrikalı entelektüeller, daha açık (her yönüyle Stalinist olmaktan uzak) bir sosyalizm anlayışına ulaşma konusunda birbirlerinin katkısına bir kez daha muhtaç durumdadırlar; bunu bekleyip görmemiz gerekiyor. Kuramsal temelli bir açıklama ve siyasi-stratejik bir kılavuz olarak tarihsel materyalizme duyulan ilgi, Nisan 2002'deki Afrika ve Üçüncü Dünya Afrika Ağı Kalkınma ve Sosyal Araştırma Konseyi'nin Accra toplantısında yeniden canlandı. Codestria/TWN-Afrika 'Afrika ve diyasporadaki alimlerle entelektüel aktivistlere, çıkarları ve ihtiyaçları Afrika'nın kalkınması açısından merkezi önem taşıyan toplumsal gruplarla güçlerini birleştirmeleri' çağrısında bulundu.[29]

Afrika ve diğer yerlerdeki bu entelektüel çevrelerde, Marksizm dışında, hangi popüler konular yankılanıyor? Bir örnek vermek gerekirse, Samir Amin, herkesin bildiği üzere, bir 'kopuş' stratejisinden yana. 'Otarşiyle eşanlamlı olmayan, fakat daha çok dışsal ilişkilerin ... farklı pek çok grubun nüfuz ettiği içsel gelişimin mantığına tabi tutulmasını' öngören bir stratejidir bu.[30] 2002 yılında, Focus on the Global South direktörü Walden Bello, *Deglobalization* adlı kitabında Amin'in kopuş temasını yeniden ifade etti: 'Ben uluslararası ekonomiden çekilmekten bahsetmiyorum. Ekonomilerimizi ihracata yönelik üretimden yerel pazara yönelik üretime kaydırmaktan söz ediyorum.'[31]

Bu aşamada, kapitalist üretim tarzını alaşağı etme gibi bir so-

29 Codestria/TWN'nin 23-26 Nisan tarihleri arasında Accra'da düzenlediği Afrika ve 21. Yüzyılın Güçlükleri başlıklı konferans raporu. Bond'un *Fanon's Warning*'inden alınmıştır. Böylesi bir canlanış, benim görüşüme göre, meta biçimi ve değer, birikim ve aşırı birikim, zamansal-mekansal kriz ve krizin yer değiştirmesi, mülksüzleştirme yoluyla birikim gibi klasik kuramlar ile, finans ve ticaretin önlenemez yükselişi, kapitalizmin toplumsal cinsiyete dayanan dinamikleriyle yeniden üretime dayanan veçhelerinin birbirine eklemlenmesi, çevrenin sistemik olarak bozulması, toplumsal direnişin veçheleri ve eleştirmenlerin Marksizmi toplumsal ilişkilere değgin holistik bir kuram diye gayri meşru bir tarzda suçlamakta kullandıkları diğer pek çok etnik ve kültürel faktöre dayanmak durumundadır.

30 S. Amin (1985), *Delinking: Towards a polycentric world* (Londra: Zed Books).

31 W. Bello (2002), *Deglobalization: Ideas for a new world economy* (Londra: Zed Press).

runla karşı karşıya değiliz. 'Milli yurtsever burjuvazi' (bu kavram esas itibariyle efsaneden ibarettir) arasından potansiyel müttefikler devşirme yönündeki örtük olasılık bazı kopuş formülasyonlarında hâlâ mevcuttur, bu da Afrika entelijansiyası ile kimi anti-kapitalist akımlardaki (özellikle sendikalarda) reformist eğilimlerle çakışmaktadır. Buradaki güçlük, her zaman olduğu gibi, hangi tür reformların -sermaye hareketlerinin denetlenmesi, içe dönük sanayi stratejileri, cömert sosyal politikalar vb.- 'reformist', hangilerininse potansiyel olarak 'reformist olmayan reformlar' olduğunu saptamakta yatmaktadır. Reformist olmayan reformlar kapitalizm karşısında daha güçlü bir muhalefetin kapılarını açar. Etkin bir deglobalizasyon yönündeki ilk adım -burada açıktır ki Arnavutluk, Burma ya da Kuzey Kore'deki otarşik deneyimleri ya da çağdaş Zimbabwe'deki çürümeyi kastetmiyoruz- Washington'un gücünü kırmaktır.

Güney Afrika solunun geniş biçimde benimsediği stratejik formül (ben bunu bir kitabımda 'enternasyonalizm artı ulus-devlet' diye adlandırdım[32]), neyin yapılabileceğine ve yapılması gerektiğine kilit bir örnek olarak, Dünya Bankası'nı Üçüncü Dünya'nın sırtından atmakla başlayabilir. Aynı zamanda, eğer eşitsiz gelişme, ekonomi politiğin artık ulusal düzeyde değil de küresel düzeyde belirlenmesi sonucu büyüyorsa, anti-kapitalist projenin bir kısmı ulus devletin kontrolünün halihazırdaki hâkim elitlerin elinden alınmasına hasredilmelidir. Marx'ın da savunduğu gibi, her ülkedeki işçi sınıfı ilkin kendi (milli) burjuvazisiyle hesaplaşmalıdır. Ulus-devletin kontrolünü ele geçirme ve burjuvaziyle hesaplaşma eşzamanlı olarak gerçekleşmelidir, aksi halde liderler hangi kalibrede olurlarsa olsunlar -bu ister Aristide, Lula, Mandela olsun, ister başka biri- Washington o devletteki komprador unsurları destekleyecek, bu unsurlar da bunun karşılığında Washington'un elini güçlendirecektir.

'Sermayeyi zapturapt altına almayı'[33] amaçlayan politikalar benimsense bile, bir dizi ulusal kapitalist strateji Güney Afrika

32 Bond, *Against Global Apartheid*, 4. Bölüm.

33 A.g.e., 12. Bölüm.

gibi bir toplumda eşitsiz küresel gelişmenin halihazırdaki gidişatını (aşırı birikim krizi, hiperaktif finans ve ticaret devreleri vasıtasıyla yerinden etme, mülksüzleştirme sonucu artan birikim, çevrenin yoğun bir biçimde tahrip edilmesi, sosyal yardımların azaltılması, başarısız devletlerin yükünün özellikle kadınlara yüklenmesi, bazı hükümet dışı örgütlerin kuşku uyandırıcı faaliyetlerinin artması ve tüm bunlara eşlik eden yeni jeopolitik düzenlemeler) durdurmakta ve tersine çevirmekte yetersiz kalacaktır. Eşzamanlı olarak beliren bu problemler arasında, birçok siyasi-ekonomik sorumluluğun yeniden ölçeklendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Bunlar şimdilerde neoliberal ABD yönetimlerinin fazlasıyla etkisinde olan embriyonik dünya-devleti kurumları tarafından ele alınmaktadır. İlerleme sağlamak için, ayrıca deglobalizasyon ve küresel sermayenin en yıkıcı devrelerinden kopuş da gerekli olacaktır.

Elit Düşüncenin Sınırlılıkları

Aşağıda, siyasi güçlükleri ve yenilerde ortaya çıkan ittifak inşasına yönelik yaklaşımları değerlendireceğiz. Ekonomiyle daha doğrudan ilintili problemler açısından, hayal kırıklığına uğramış bazı kimselerden yapacağımız alıntılar Washington'un yarattığı tahribatı kavramlaştırmakta yararlı olacak. Dünya Bankası'nı içeriden değiştirmeye çalışan iyi niyetli iktisatçılardan biri olan David Ellerman, 1990'ların sonuyla 2000'li yılların başında olaylara, bu esnada bulunduğu başekonomistlik makamından bakarken, kendine fazlaca pay biçmişti. Ellerman, nihayet 2003'te asıl gerçeğe parmak bastı:

> Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar bugün artık neredeyse bütünüyle büyük devletler ve onların kendi iç örgütsel buyrultularınca motive edilmektedir. Bu kuruluşlar bütün enerjilerini bu devletlerin küresel statüsünü daim kılmak için ne gerekiyorsa onu yapmaya harcamaktadırlar. Bu kuruluşları 'reforme' etmeye harcanan entelektüel ve siyasi enerji büyük ölçüde bir zaman kaybıdır ve enerjinin yanlış yönlere sevk edilmesidir. Özel sektördeki monopoller ya da baskın oligopoller gibi egemen küresel kurumlar kendi egemenliklerini mu-

> hafaza etmek için güç kullanmaktan sorumlu tutulabilirler –ama yine de problemin kökeninde bu egemenlik ya da tekelci güç vardır.[34]

Gücün kötüye kullanılmasından ve dogmatik ideolojiden uzun uzadıya yakınan Joseph Stiglitz'se 2002 Ağustosunda IMF'nin feshedilmesinin düşünülmesi yönündeki çağrısını şöyle gerekçelendiriyordu:

> Bu kuruluşlara ileride de ihtiyaç duyacağımız için sıfırdan başlamaktansa bunları reforma tabi tutmanın daha iyi olacağını söylüyordum. Ama bugün düşüncemi değiştirip şu soruyu soruyorum: IMF'nin güvenilirliğinin bu denli aşınması karşısında her şeye sıfırdan başlamak niçin daha iyi olmasın? Eğer IMF değişmeyi öğrenmeye, daha demokratik bir kuruma dönüşmeye bu denli direnç gösteriyorsa, belki de bugünün gerçekliğini, bugünün demokrasi duygusunu yansıtan bazı yeni kurumlar yaratma konusunda düşünmenin zamanı gelmiş demektir. Şu soruyu yeniden sormanın gerçekten de zamanıdır: Reform mu yapmalıyız, yoksa sıfırdan başlayıp yeniden inşa mı etmeliyiz?[35]

Aynı anda, Stiglitz'in Columbia Üniversitesi'nden meslektaşı Jeffrey Sachs da, düşük gelirli ülkelerin Dünya Bankası ile IMF'ye olan borçlarını basitçe ödememeleri, onun yerine borç ödemelerini sağlık ve eğitime yönlendirmeleri gerektiğini ileri sürdü. Neticede,

> alacaklılar dünyasında hiç kimse, Beyaz Ev de dahil olmak üzere, bu ülkelerin bu borçların faizlerini kendi halkına ağır bir bedel ödet-

---

34 D. Ellerman (2004), *Helping People Help Themselves: From the World Bank to an alternative philosophy of development* (Ann Arbor: University of Michigan Press). Başekonomistlik makamını işgal eden reformistlerin Dünya Bankası'nı ikna girişimlerinin bir sonuç vermediğini, bankanın eski çalışanlarından biri, William Easterly de teslim ediyor: 'Dünya Bankası operasyonları ile Dünya Bankası araştırmaları arasında büyük bir kopukluk vardır. Araştırma kanadıyla bankanın geri kalanı arasında neredeyse her zaman örgütsel bir kan davası söz konusudur. Bankanın geri kalanı, araştırmacıların ilgisiz şeyler üzerinde konuşmaktan başka bir şey yapmadıkları ve gerçek dünyada neler olup bittiğini bilmedikleri kanısındadır' (*New York Times*, 7 Haziran 2003).

35 *Financial Times*, 21 Ağustos 2002. Doug Henwood'un Stiglitz'le New York'ta yaptığı görüşme. Bu çok önemli bir fikir olduğu için ve de küresel adalet hareketleri içerisindeki toplumsal güçler hareket halinde olduğu için, ana akım medyanın, özellikle de Güney Afrika medyasının, bu düşüncenin yayılmasına imkân tanıma konusunda çok ihtiyatlı davranması şaşırtıcı değildir.

> meksizin kapatabileceklerine inanmıyor. Bu paranın ülke içindeki acil sosyal ihtiyaçlara harcanmak üzere yeni bir kanala aktarılması gerekiyor. Yoksul ülkeler, resmi alacaklılara yapılacak bütün faiz borcu ödemelerinin HIV ve AIDS'le savaşmaya tahsis edilmesini talep ederek ilk adımı atmalıdırlar.[36]

Kuzey ve Güney'in elitlerinden gelen muhalefete rağmen bu fikrin, ilk bakışta gözüktüğü kadar uçuk olmadığı açığa çıktı. *Boston Globe*'a göre, Bolivya ve Polonya 1980'lerde bu strateji sayesinde bellerini doğrulttular: 'Bu iki ülke bu parayı sosyal problemlerin çözümünde kullandıkları için, sonrasında borç affından istifade edebildiler.'[37]

George Soros da, Bretton Woods kuruluşlarından gelen borç erteleme tekliflerinin yetersizliğinden yakınır; bu kuruluşların gerekli rahatlamayı sağlayamamaları, uluslararası finans sisteminin mevcut yapısında temel bir yanlışlık olduğunu göstermektedir. Son yıllarda Washington Mutabakatı da, mali piyasaların kendi kendini düzelten doğasına olan inancını belirtmiştir. Bu, yersiz bir inançtır.[38]

Küresel Mali *Apartheid*in Zincirlerini Kırmak

Başpiskopos Ndungane, küresel adalet hareketlerinden gelen tehdidi net bir biçimde şöyle ortaya koyuyor:

> Kendimizi borç esaretinden kurtaracaksak -borçları tanımamayı ve iptal etmeyi talep ederek- bu amaç doğrultusunda seferber olacağız. Dünya Bankası ve IMF toplumsal ilerlemenin yolunu kesmeye devam

36 Interpress Service, 2 Ağustos 2002.

37 Dünya Bankası'nın eski halkla ilişkiler direktörü Mark Malloch Brown'un şu sözleri şaşırtıcı gelmemektedir: 'Mali yardımlara böylesine bağımlı ülkelerin tek taraflı bir tasarrufta bulunarak borç vericilerin gözünü çıkarmaları bir saçmalıktır.' Mozambik Başbakanı Pascoal Mocumbi de aynı görüştedir: 'Eğer borçların faizlerini ödemeyi kesersem Dünya Bankası ile IMF'den gelen yoksulluğu azaltma parası da kesilir. Bizim bütçemizin yüzde ellisini borç verenlerden gelen para oluşturmaktadır. Ödemekten başka çarem yok. Yoksa ülke durma noktasına gelir.' BM AIDS özel temsilcisi Stephen Lewis tüm bunlara sert bir cevap verir: 'Özel olarak hoş tutulan kimi borç vericiler vardır, gerçi bunlar hiçbir zaman aleni olarak böyle bir duruş sergilemezler' (*Boston Globe*, 4 Ağustos 2002).

38 *Financial Times*, 13 Ağustos 2002.

> ederlerse, Güney Afrika Jübilesi gibi hareketler bu örgütlerin ilgasını talep etmekten hiç pişmanlık duymayacaktır. Bu amaçla, Dünya Bankası Tahvillerini Boykot hareketi giderek büyük bir ivme kazanıyor. San Francisco gibi bir para merkezi bile, fonları Dünya Bankası tahvillerinden çekip başka yatırımlara yönlendirmeye karar verdi; bunun ahlaki gerekçesi şuydu: Dünya Bankası operasyonlarından elde edilen kârlar yoksulluğu, sefaleti ve ekolojik bozulmayı katmerleştirmeye yaramaktadır. Giderek daha fazla sayıda yatırımcı, Dünya Bankası tahvilleri aracılığıyla, yoksulluk üzerinden kâr etmenin salt ahlak dışı bir edim olmadığının, bunun aynı zamanda -piyasa küçüldüğü için- mali bakımdan da anlamsız bir davranış olduğunun bilincine varıyor.[39]

Şurası kesin ki, küresel adalet hareketinin kimi aktivistleri ve stratejistleri hâlâ, Güney Afrika Maliye Bakanı Trevor Manuel'in de desteklemeyi vaat ettiği çeşitli reformların -şeffaflık, daha fazla katılım, bir post-Washington Mutabakatı yaklaşımına doğru kayış, toplumsal cinsiyet konusunda hakkaniyet ve daha güçlü bir çevre bilinci- gerçekleşebileceği ümidi içerisindedirler. Ne ki 2001 yılından bu yana reform cephesinde hiçbir başarı kaydedilmedi, üstelik yoldan epey bir sapma oldu.

Şu satırları yazdığımız sırada hararetli bir tartışmaya konu olan İstihraç Sanayileri Değerlendirme Raporu bir yana, iyi niyetli sivil toplum savunucularının Dünya Bankası içerisinde yer aldıkları son iki büyük proses -o tarihte başkanlığını Güney Afrika Su Bakanı Kader Asmal'ın yürüttüğü Dünya Barajlar Komisyonu (WCD) ve Yapısal Uyum Katılımcı Değerlendirme İnisiyatifi (Sapri)- başarısızlıkla sonuçlandı. İlkin, Güney Afrika Bankası su uzmanı John Briscoe, geniş bir araştırma ekibinin 2001'de ulaştığı bulguları reddetmeleri yönünde Güneydeki hükümetler nezdinde aktif olarak lobi faaliyetinde bulundu.[40] International Rivers Network'tan Patrick McCully'e göre, 'Dünya Bankası'nın WCD Raporu'na verdiği fevkalâde olumsuz tepki, Banka'nın bundan sonraki bütün çok-

39 N. Ndungane (2003), *A World with a Human Face: A voice from Africa* (Cape Town: David Philip), s. 31.

40 *Mail and Guardian*, 27 Nisan-3 Mayıs 2001.

*stakeholder*lı[41] diyaloglarda dürüst bir simsar olarak kabul görmeyeceği anlamına gelmektedir.'[42]

Sapri'ye gelince, dokuz ülkeden -Bangladeş, Ekvador, El Salvador, Gana, Macaristan, Meksika, Filipinler, Uganda ve Zimbabwe- yüzlerce akademisyen ve örgüt, 1997'den 2002'ye dek, çoğun Dünya Bankası ve IMF yetkilileriyle yan yana olmak üzere, ayrıntılı bir analiz gerçekleştirdi. Dünya Bankası görevlileri Ağustos 2001'de, aksi iddia edilemez sonuçların ortaya çıkmasıyla birlikte, süreçten çekildiler.[43] Nisan 2002'de, bu araştırma sonucunda 'Ekonomik Kriz ve Yoksulluğun Kökleri' başlığıyla 188 sayfalık bir rapor masaya konuldu; fakat sivil toplum grupları Washington'un kendilerine kulak vermediğini gördüler:

Dünya Bankası'nın, sokak protestocularına, sürekli olarak diyalog

---

41 *stakeholder* (İng.): Satın alma işlemlerinde paranın depozito alarak teslim edildiği kişi *-çev.*

42 P. McCully (2002), 'Avoiding Solutions, Worsening Problems', San Francisco, International Rivers Network, http://www.irn.org, s. 40. Sorunun arka planı ve Güney Afrika'nın WCD'ye değgin politikası hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bond, *Unsustainable South Africa*, 3. ve 7. Bölümler.

43 Sapri, araştırmalar sonunda altı sonuca ulaştı:

1) Ticaretin ve finans sektörünün liberalizasyonu, devlet desteğinin zayıflatılması ve yerel ürünlerle hizmetlere olan talebin azalması yerel endüstrilere, özellikle de ulusal istihdamın büyük bölümünü sağlayan küçük ve orta ölçekli teşebbüslere, ağır bir darbe vurmuştur.
2) Tarım ve madencilikteki yapısal ve sektörel reform politikaları küçük çiftliklerin ayakta kalmasını zorlaştırmış, gıda güvenliğini zayıflatmış ve doğal çevreyi tahrip etmiştir.
3) İşgücü piyasasındaki reformlar, özelleştirme kaynaklı işçi çıkarma uygulaması ve emek-yoğun sektörlerin küçülmesi işçilerin durumunu kötüleştirmiş; istihdamın gerilemesine, reel ücretlerin düşmesine, işçi haklarının zayıflamasına yol açmıştır.
4) Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ile sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlananlara harç ödeme zorunluluğunun getirilmesi yoksulların bu tür hizmetlere erişme imkânını orantısız biçimde azaltmıştır.
5) Yapısal uyum sonucu artan yoksullaşma kadınları erkeklerden daha fazla etkilemiştir.
6) Özelleştirme; beklenen verimliliği, rekabetçiliği, tasarrufu ve gelir artışını sağlayamamıştır. Ulusötesi şirketler yapısal uyuma tabi tutulan ülkelerde daha bir güçlenirken, ticaretin liberalizasyonu cari açığı ve dış borçları azaltacağına artırmıştır.

yoluyla bankayı değiştirmeye çalışmaları yönünde çağrıda bulunması riyakârlık olarak görülüyordu; bu kuruluşu daha açık, daha demokratik ve Güney'deki halkların tüm taleplerine daha bir duyarlı kılmak için kamuoyu baskısının giderek artması teşvik edildi. Sapri'nin Filipinler'deki öncü örgütü olan Borç Koalisyonundan Özgürlük'ten Lidy Nacpil, 'Bu Sapri soruşturması, her yerde aynı politikaların uygulandığını ve birbirine çok benzer sonuçların elde edildiğini göstermiştir,' demiştir. 'Dünya Bankası değiştiğini iddia edebilir, fakat bu politikalar milim sapmaksızın uygulanmaya devam ediyor. Bizim Dünya Bankası ile IMF üzerinde baskı uygulamayı sürdürmemiz kaçınılmaz bir zorunluluktur.'[44]

Dünya Bankası üzerine yenilerde yayınlanan bir kitabın yazarı olan Richard Peet, şöyle bir yorum getirmektedir:

> Dünya Bankası 2000 yılında, Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınmadan Sorumlu Devlet Bakanı Clare Short ile Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn'un önsözüyle, 'Yoksulların Sesi: Bizi Duyan Var mı?' başlıklı bir rapor yayınladı. Rapor, 'yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğu' ve 'hane halklarının yoksulluğun altında ezildikleri' gibi sağlam, ahlaki sonuçlara ulaşıyordu. Raporun önsözünün son cümlesi şöyleydi: 'Umudumuz odur ki bu kitapta yer verdiğimiz sesler bizler gibi sizleri de harekete geçirsin.'
>
> Fakat Sapri, ki binlerce sivil toplum hareketi Dünya Bankası'na bu inisiyatifi dinlemesi yönünde çağrıda bulunmuştu, kendi eylem tarzını yalın bir biçimde ortaya koydu: tartışmayla zaman yitirmemek. Ne diye tartışılacaktı ki? Bu toplumsal hareketlerin Dünya Bankası'na anlattığı şey, bankanın 'hafifletmeyi' amaçladığı yoksulluğun bizatihi kendisinin empoze ettiği yapısal uyumlardan kaynaklandığı, onun böylece kendi büyük hatalarının yalnızca küçük bir kısmını rektifiye ettiğini bildirmekten ibaretti. Bu, geçmiş yirmi yıl boyunca yapısal uyum yolunda gerçekleştirilmiş olan her şeyi ... anlamsız değil (keşke salt varoluşsal bir üzgüyle uğraşıyor olsak!) kötücül, hatta alçakça kılıyordu. Zira yıllardır binlerce insan Banka'ya, çaresiz ülkeleri 'yapısal uyum'a tabi tutmaya bir son vermesini bildirmekteydi. Dünya Bankası Başkanı, Sapri'yi dinlemedi, çünkü dinleyemezdi. Zira başkan bunu yapacak olsa, en güzel, en muhteşem fikirlerinin

44 http://www.saprin.org/.

en berbat, en tahripkâr sonuçlar doğurduğunu duyar ve hatta bundan ders çıkarırdı.[45]

Bu tür deneyimlerin bir sonucu olarak küresel *apartheid*ın Bretton Woods bileşenini zayıflatmanın Güney Afrika, Afrika'nın güney bölgesi ve Afrika adalet hareketleri için çok önemli bir strateji olduğu netlik kazandı. Bu içgörü, burada zikretmeye değer, potansiyel olarak oldukça kritik bir taktik doğurdu. Özellikle Jübile hareketinde yer alanlar olmak üzere pek çok Afrikalı, Nepad'a karşı birleşik bir mücadele vermenin yanı sıra, suyun başını tutmuş Washington kuruluşlarının -IMF ile Dünya Bankası'nın- kapatılmasının faydalarını tartışmaktaydı. Çünkü bu kuruluşlar:

- küresel neoliberalizmin 'beyni' ve jandarmasıdır;
- Afrika kıtasının her yerinde, neredeyse her ülkede aktiftir;
- makro-ekonomiden mikro kalkınma politikasına dek her alanda neoliberal mantığa bel bağlamaktadır;
- proje düzeyindeki koşullardan bile sorumludur;
- en hayati kamu hizmetlerini bile metalaştırabilmektedir;
- periyodik olarak IMF karşıtı gösterilerle diğer aktivizm biçimlerine maruz kalmakta ve şiddetli bir meşruiyet krizi yaşamaktadır.

IMF ile Dünya Bankası'nı hedef alan kampanyalar epey bir gelişme kaydetmiştir:

- birçok uluslararası ve yerel lobi; suyun, sağlığın, eğitimin ve diğer hizmetlerin metalaştırılmasını engellemek için Dünya Bankası'na, IMF'ye ve DTÖ'ye baskı uygulamayı kendine amaç olarak seçmiştir;
- özelleştirme karşıtı forumlar ve çevresel adalet grupları gibi küresel adalet hareketi bileşenleri Afrika'nın güneyindeki birçok kentte faaliyet içerisindedirler;
- Güney Afrika Halkları Dayanışma Ağı; ilerici aktivistleri, kiliseleri vs., Washington Mutabakatı'na karşı net bir ideolojik duruş içerisinde birleştirmektedir;
- Jübile hareketleri, borçları reddetme yönünde mücadele vermeye devam etmektedir;

45 R. Peet (203), *The World Bank, IMF and WTO* (Londra: Zed Press), 4. Bölüm.

- Afrika Sosyal Forumu borçlar ve kalkınma konusunda sağlam pozisyonlar geliştirmektedir;
- Afrika'nın güneyindeki birçok ilerici hareket IMF ile Dünya Bankası'nın ülkeden gitmesini talep etmektedir;
- Dünya Bankası ve IMF dahil olmak üzere *apartheid*ı ve Afrika'daki diktatörlükleri destekleyen finansçılara karşı zarar tazmini talebiyle protestolar gerçekleştirilmekte, davalar açılmaktadır.

2003 yılı ortalarında Güney Afrikalı aktivistler, Bretton Woods kuruluşlarını doğrudan yargı önüne nasıl çıkarabilecekleri üzerinde düşünmeye başladılar (burada zorluk, bu kuruluşların kendi personeline diplomatik dokunulmazlık vermelerinden kaynaklanmaktaydı). Dünya Bankası ile IMF 1951'den 1982'ye dek *apartheid* rejimine epeyce mali destek vermişti; Güney Afrika toplumuna bu şekilde verdikleri zararın tazmini için (tazmin edilecek miktar en azından eğitimde kullanılabilirdi) bu kuruluşlar hakkında dava açıp açmama konusu gündeme geldi.

Küresel *apartheid*a karşı en çapraşık taktik olan Dünya Bankası Tahvillerine Boykot[46] hareketi de hayırhah sonuçlara yol açma potansiyeline sahiptir. İktisadi Adalet Merkezi ve Küresel Mübadele gibi ABD grupları, Güney Afrika Jübilesi ve Brezilya Topraksızlar Hareketi'yle birlikte çalışmaya devam ederek, Kuzeyli yoldaşlarına şu soruyu sordular: Toplumsal bilinç taşıyan insanların Dünya Bankası tahvili almaları (bu tahviller Dünya Bankası'nın kaynaklarının %80'ini oluşturmaktadır) ve böylece başkalarının büyük acılar çekmesi karşılığı elde edilen kâr payını ceplerine indirmeleri ne denli etiktir? Bu boykot hareketi Londra'da yayınlanan *Evening Standart*'ın

46 http://www.worldbankboycott.org. Bu boykot hareketine onay veren örgütler arasında bazı büyük dinsel tarikatların (the Conference of Major Superiors of Men, Pax Christi USA, the Unitarian Universalist General Assembly ve daha onlarcası), en önemli sosyal sorumluluk fonlarının (Calvert Group, Global Greengrants Fund, Ben and Jerry's Foundation, Trillium Assets Management), New Mexico Üniversitesi bünyesindeki vakıf fonunun, Milwaukee ve Cambridge de dahil olmak üzere diğer ABD kentlerinin ve belli başlı sendika emeklilik/yatırım fonlarının (örneğin, Teamsters, Postal Workers, Service Employees Int'l, American Federation of Government Employees, Longshoremen, Communication Workers of America, United Electrical Workers) bulunduğuna dikkatinizi çekerim.

finans piyasaları yorumcusunu IMF/Dünya Bankası 2002 Bahar toplantıları esnasında çok etkilemişti: 'Radikal aktivistlerin giderek artan sofistikasyonu şu olasılığı da artırmaktadır: Sabit gelir yatırımları bir kez kabul edildikten sonra, bunlar artık bir daha insanların ahlaki gerekçeyle kandırılması tehdidi içerisine hapsolunamaz.'[47]

Bu boykot kampanyası kısa erimde Dünya Bankası'na net bir sinyal göndermektedir: anti-sosyal, çevre düşmanı faaliyetlerine son ver; borçları iptal et! Kampanyaya yeterli sayıda yatırımcı destek verdiğinde banka tahvilleri değer kaybedecek, tahvillere yapılan yatırımı teminatsız hale getirecektir: gerçek bir tehdittir bu. Öte yandan, kampanyayı örgütleyenlerden kimileri, bunun, 'Dünya Bankası'na yönelik hücum'un temelini oluşturacağı ümidindedirler: önce tahvil piyasası çökecek, ardından vergi mükelleflerinin isyanı patlak verecek ve banka böylece fonlanacak hiçbir kaynak bulamayacaktır. Dünya Bankası Tahvillerini Boykot hareketi anti-kapitalist bir çehreye kavuşabilecek ya da bunun yerine popülist/moral bir düzlemde kalabilecek kampanyalardan sadece biridir.

Küresel adalet hareketlerinin anti-kapitalist bileşeni, Dünya Bankası ile IMF'nin kullandıkları retoriği değiştirmiş olabileceklerini, ama bunların dayattığı yapısal uyum programlarında hiçbir değişme olmadığını çok iyi biliyor. Zira bu 'yoksulu kollayan' retorik, Bretton Woods kuruluşlarının âdeta her yerde el koyma ve mülksüzleştirme, yani özelleştirme yoluyla sermaye birikimine hizmet ettikleri gerçeğinin üzerini örtememektedir.

Bu kuruluşların meşruiyeti Afrika sosyal hareketlerinin hedef alabileceği biricik noktadır. Afrika sosyal hareketleri Dünya Bankası'nı giderek militan bir tutumla hedef tahtasına koyarken, çıkış noktası olarak onun 'değişik görüşlere açık olmamasından' ya da 'şeffaf olmamasından' ya da 'demokratik yönetişimden uzak olmasından' (bunların hepsi kolaycı/popülist eleştirilerdir) hareket etmemektedirler. Önde gelen Afrikalılar artık bütün dikkatlerini Washington Mutabakatı ideolojisinin özüne çevirmiştir: su, elektrik, barınma, toprak, sağlık, eğitim, temel gelir desteği ya da diğer sosyal hizmetlerin birer birer ya da hepsinin bir defada (ideal olanı budur) metalaştırılmasına...

47 *Evening Standart*, 17 Nisan 2002.

Anti-kapitalist hareketin genelde neoliberalizme, özeldeyse Dünya Bankası, IMF, DTÖ gibi kuruluşlara odaklanması, bunlara karşı nasıl bir pozisyon alınması gerektiği sorusunu beraberinde getirmektedir. İlerici Afrika hareketleri içinde en şiddetli tartışmalar ikinci seçeneğin (yani, Afrika Sosyal Forumu'nun Afrika Birliği yapıları içerisinde çalışması ya da sosyal hareketlerin Dünya Bankası/IMF PRSP süreçlerine dahil olması) ne ölçüde bir tehdit oluşturduğu konusu üzerinde cereyan etmektedir. Sonuçta her şey bu hareketlerin momentumunun muhafaza edilmesine bağlıdır; bu momentum Afrikalı elitlerin baskısı sonucu ezilebilir ya da kazanılan zaferlerden sonra tedricen tükenebilir. Peki, bu hareketlerin müttefikleri kimlerdir?

Küresel *Apartheida* Karşı Olan Kim, Destek Veren Kim?

Küresel *apartheid*a karşı verilen mücadele, esas olarak ve en kuvvetli bir biçimde, tabandan (toplumdan, emek örgütlerinden, kadınlardan, topuluklardan, çevre hareketlerinden, gençlerden, engellilerden, yerli halktan ve neoliberalizm ile onun paralel baskılarından mağdur olan benzer hareketlerden) gelmeye devam edecektir. Ne ki bu, Ek'te sıraladığımız küresel güçlerin yakın gelecekte gerçekleşmesi en muhtemel saflaşmalarının, kısa ve orta erimde radikal toplumsal ve ekolojik değişimlerin gerçekleşmesi açısından, hiç de tatmin edici gözükmediği anlamına gelmektedir.

Bu koşullarda, tıpkı 1930'larda olduğu gibi, sağın yükselmeye devamı etmesi ve aşikâr ideolojik çelişkilere rağmen Washington Mutabakatı'nın (ve onun büyük şirket ve bankalardan oluşan destekçilerinin) ekonomik çıkarlarıyla kaynaşması kuvvetle muhtemeldir. Bu arada, post-Washington Mutabakatı destekçileri, büyük olasılıkla, daha 'sorumlu' davranan Üçüncü Dünya ulusçularıyla (örneğin, Lula) yakınlaşmaya çalışacak ve küresel adalet hareketleri içerisindeki ilkeli radikal güçlere karşı mücadele edeceklerdir.

En üstteki üç sıranın yükselen sağ dalgaya ve Washington neoliberallerine karşı birleşme şansı var mı? Samir Amin, böylesi bir politik projenin gerekliliğini savunmaktadır. Amin'e göre, küresel adalet hareketleri ile Üçüncü Dünya ulusçularının öncülüğünde

> bir Güney Cephesi inşa edilmelidir; bu cephe, üç kıtada dayanışma içerisinde olduğu güçlerle birlikte, Asya ve Afrika halklarına seslerini duyurma yeterliği kazandıracak, ayrıca 'asimetrik' bir biçimde küreselleşmiş liberal sistemin Üçüncü Dünya uluslarının kendi 'geri kalmışlıklarını' telafi etmelerine imkân tanıyacağı yönündeki yanılsamalardan kendimizi kurtarmamızı sağlayacaktır.[48]

Bağlantısızlar Hareketi'nin Şubat 2003'teki Kuala Lumpur toplantısından (bu toplantıda Mbeki başkanlığı Mahathir'e devretti) feyz alan Amin bir uyanış çağrısında bulunur:

> Güney ülkeleri, neoliberal küresel yönetimin kendilerine bir şey sunamayacağının ve durum bu olduğu sürece neoliberal sistemin yerleştirilmesi için askeri güç kullanılması gerektiğinin ve dolayısıyla oyunun Amerikan projesi kapsamında oynandığının farkındadırlar. Bağlantısızlar hareketi -önerildiği üzere- 'liberal küreselleşme ve ABD hegemonyasıyla bağlantılı olmama' yolunda ilerlemektedir.

Dahası Amin, 2003'ün başında, 'Fransa-Afrika Zirvesi'nin Avrupa ile Güney arasında biçimlenmekte olan ittifakı güçlendirdiği' kanısındadır.[49] Bu senaryoda 'sosyal bir Avrupa'daki post-Washington Mutabakatı savunucuları Güney Cephesine katılacaktır:

> Eski dünyanın bütün halkları arasında yakın ilişkiler kurulmasını teşvik etmeye elveren koşullar vardır. Bu birlik, uluslararası diplomatik düzeyde, Paris-Berlin-Moskova-Pekin ekseni kalınlaştırılarak somut bir ifadeye kavuşturulabilir; bu eksen ile yeniden oluşturulan Afrika-Asya cephesi arasında dostane ilişkiler geliştirilerek birlik güçlendirilebilir.[50]

Görünen o ki, Bush'un 2003 yılı ortalarında Putin'le geliştirdiği diplomatik ilişki ve Evian toplantısı -bunlar G8 üyelerini birbirine tekrar teyellemiş ve Avrupa'nın Afrika'yla dayanışma içerisinde ol-

48 Amin, 'Confronting the Empire'.

49 S. Amin (2003), 'Laying New Foundations for Solidarity Among Peoples of the South', Bilim, Teknoloji ve Çevre Bakanlığı Felsefe Enstitüsü, Küba Ulusal İktisatçılar Birliği, Küba Sendikalar Federasyonu ile Ekonomi ve Planlama Araştırmaları Merkezi'nin ortaklaşa 5-8 Mayıs tarihleri arasında Havana'da düzenledikleri Karl Marx'ın Eseri ve 21. Yüzyılın Güçlükleri başlıklı konferansa sunulan bildiri.

50 A.g.e.

duğuna dair hiçbir işaret vermemiştir- bu seçeneği yadsımaktadır.

Yine de Amin'in Birleşik Devletler'e karşı küresel bir halk cephesi inşa edilmesi fikri çekici bir senaryodur:

> Avrupa, Rusya, Çin, Asya'nın tümü ve bütün Afrika arasında kurulacak otantik bir birliktelik; üzerinde çok merkezli, demokratik ve barışçıl bir dünyanın inşa edilmesine elverişli bir temel oluşturacaktır.[51]

Meseleye geleneksel bir Trotskiystin konumundan bakan Natar Üniversitesi'nden araştırmacı Peter Dwyer, kuşkucu bir tepkiyi dillendirir:

> 'Askeri, siyasi ve iktisadi elitlerin kimi üyeleriyle' şöyle ya da böyle bir ittifaka girebileceğimize (ya da bir nano-saniyeden fazla bir süre bu ittifaka bel bağlayabileceğimize) ciddi ciddi inanmak durumunda mıyız? Yukarıda saydıklarımızın bir kısmı savaşa karşı olsa bile, onların bu tutumlarının gerisinde ilerici bir konumlanışın yatması pek olası değildir. Bizler hâkim sınıflar arasındaki çelişkiler, gerginlikler ve farklılıklardan her zaman yararlanmalıyız, fakat bu onlarla ittifaka girmemiz gerektiği anlamına gelmez –onlar küresel barış hareketinin bir parçası olmamalıdır. Fransa ve diğerleri hiçbir zaman küresel barış hareketinin güvenilir müttefikleri olmayacaktır.[52]

Amin de bu gerçeği teslim eder:

> Güney ülkelerinin pek çoğunun siyasi rejimi, en hafif tabirle, demokratik değildir ve kimi zaman adamakıllı iğrençtir. Bu otoriter iktidar yapıları, kendi çıkarını küresel emperyalist kapitalizmin genişlemesinde gören komprador grupları kollar. Güneyin halklarını bir araya getiren bir cephenin inşası, demokratikleşme yoluyla, hayata geçirilebilir. Bu demokratikleşme zor ve uzun bir süreç olacaktır, fakat bu elbette ki ülke kaynaklarını Kuzey Amerika'nın çokuluslu şirketlerinin yağmasına açacak kukla rejimlerin kurulmasıyla gerçekleştirilebilecek bir şey değildir; bu rejimler, en sonunda, Amerikalı istilacıların koruması altında başardıkları şeylere kıyasla daha kırılgan, daha güvenilmez ve daha gayri meşru olacaklardır.[53]

---

51 A.g.e.

52 P. Dwyer (2003), 'The New Global Peace Movement vs. the Bush Juggernaut', http://www.lists.kabissa.org/ mailman/listinfo/debate, 26 Mayıs.

53 Amin, 'Laying New Foundations for Solidarity Among Peoples of the South'.

Anti-Amerikan küresel halk cephesiyle ilgili olarak Jeremy Brecher şu güçlü duruşu sergiler:

> Bush'un programı her zamanki gibi ABD emperyalizminin bir devamı olarak görülürse, ben de halk hareketlerinin ulusal elitler ve hükümetlerle yeni hiçbir ittifaka girmemesi gerektiğini söylemenin mantığını anlayabilirim. Fakat bu program dünya barışına ve geleceğine büyük bir tehdit oluşturuyorsa -çok farklı bir fenomen olsa da, Nazizmin, geleneksel Alman kapitalizmi ve militarizminden çok daha tehlikeli bir şey olması gibi- onu alt etmeye yarayacak bütün güçlerin bir araya getirilmesi üzerinde düşünülmesi gerektiği kanısındayım.
> Şunu da hemen ekleyeyim: Bu koalisyonun potansiyel ortakları olarak gördüğüm çeşitli hükümetlerle elitlerin 'küresel barış hareketinin bir parçası olmaması gerektiği' ve bunların 'hiçbir zaman güvenilir müttefik olamayacakları' şeklindeki görüşe tamamen katılıyorum. Gerçekten de solun 1930'larla 1940'larda başka hataları da oldu; bu hatalar, kısmen, şu ya da bu devletin çıkarlarına esir olmaktan kaynaklandı (sosyal demokratlar kapitalist devletlere, komünistlerse SSCB'ye kapılandı). Yeni küresel barış hareketinin, çeşitli güçlerle ittifaklar inşa etmek durumunda kaldığında onların egemenliği altına girmemesi, onlardan bağımsız kalması gerektiğini vurguluyorum. Hareketin elitlerden ve hükümetlerden bağımsızlığı, bu kesimleri ABD diktasına ve saldırganlığına karşı kolektif bir direniş doğrultusunda harekete geçirme çabasıyla el ele gitmelidir.[54]

Bu formülasyonlardan herhangi biri devlet erkinin dinamiklerine büyük dikkat sarf edilmesini gerektirmektedir. Gelgelelim, küresel adalet hareketlerinin çoğunun gerçekte bu doğrultuda ilerlediği söylenebilir mi?

---

54 J. Brecher (2003), 'The New Global Peace Movement vs. the Bush Juggernaut', http://www.lists.kabissa.org/ mailman/listinfo/debate, 6 Haziran. Ayrıca Brecher'ın daha uzun bir analizi için bkz. http://www.foreignpolicy-infocus.org/ papers/juggernaut/index.html.

Hareketler Devleti Ele mi Geçirmeli Yoksa Yerel mi Kalmalı?

Dünya sistemleri kuramcısı William Martin şöyle yazmaktadır:

> Birkaç yüz yıldan beri birbiri ardınca kapitalist dünya ekonomisini, onun hegemonik güçlerini hedef alan ve destabilize eden hareketler oldu; ne ki bunlar, aynı zaman dilimi içerisinde, birikimin ve siyasi hâkimiyetin dünya ölçeğinde yeniden düzenlenmesine de temel sağladı. Bu perspektiften bakıldığında, günümüzdeki hareketlerin çok ayrık bir anlam kazandıkları ve önümüze oldukça farklı olası gelecekler koydukları görülür.[55]

Binghamton Üniversitesi'nden Martin ve meslektaşları, tarih içerisindeki dört zaman dilimini (1760-1848, 1848-1917, 1917-1968 ve 1968-2001) 'hareket dalgaları' dönemi diye nitelemişlerdir.[56]

En yeni sol hareketler

> şöylesine bir katı anlayışa sahiptir: devlet erkinin ele geçirilmesi, kapitalist dünya ekonomisinin o derin ve geniş alanlarına emili ekonomik ya da kültürel yaşamlar üzerinde kontrol kurmakla bir ve aynı değildir.

---

55 W. Martin (2003), 'Three Hundred Years of World Movements: Towards the end of the capitalist world-economy?', Rand Afrikaans Üniversitesi, Sosyoloji Semineri'ne sunulan bildiri, Johannesburg, 13 Haziran. Ayrıca bkz. A.G. Frank ve M. Fuentes (1990), 'Civil Democracy: Social movements in recent world history', S. Amin, G. Arrighi, A.G. Frank ve I. Wallerstein, *Transforming the Revolution: Social movements and the world-system* (New York: Monthly Review Press).

56 Martin, Habsburg ve Osmanlı İmparatorluklarına bakıp şöyle devam eder: 'Salt eski emperyal ağlara ideolojik bir muhalefet sergileyen ulusötesi ağların değil, fakat aynı zamanda yükselen kapitalist dünya ekonomisinin başat faillerine karşı giderek birbiriyle bağlantılı hale gelen isyanların da izini sürmek mümkündür. Küresel ekonomik süreçlere ve siyasi mücadelelere ayrılmaz bir biçimde bağlı olan tacirler, denizciler ve diyaspora ağları' Endonezya'ya kadar ulaşan 'milliyetçi ve canlanmacı isyanları körüklemeye başladı.' On sekizinci yüzyılda 'yükselen isyan dalgaları köleleştirmeye ve köle tabanlı meta üretimine dayanan bir dünya sisteminin yıkılmasına yol açtı.' Bu gelişme 'özgürleşme mücadelelerinin sömürge sınırları dışına çıkıp bir ağ gibi genişlemesini ve gruplar halinde bir araya gelmesini' elzem kıldı. 'Bu mücadeleler Fransız ve Amerikan devrimlerinden türemekten çok, onları önceleyen hareketler oldu', ki Haiti bunun önemli bir örneğiydi. On dokuzuncu yüzyıl ortaları devlet yönelimli parti inşası dönemiydi; 1917'den itibaren ulusal kurtuluş devrimleri yaygınlaştı; bu devrimlerin hepsi de 'devlet erkinin özgürleşmeyi getireceği beklentisine' dayanıyordu (Martin, 'Three Hundred Years of World Movements').

> Ne ki bu stratejik yaklaşım çözümsüz kalan bir ikilem çıkarmaktadır ortaya: devlet erki ele geçirilse bile, onun küresel temelleri yerli yerinde durduğu sürece, sermayeye ve eşitsizliğe karşı nasıl organize olup hücum edeceğiz? Bu ikilemi çözememek, merkez-çevre bölünmüşlüğü ötesinde, ırk ve toplumsal cinsiyet farklılıklarını kapatma girişimlerinin etkisizleşmesiyle birlikte bir hayli çetrefilli hale geldi.[57]

Bu sorunun cevabı, Hardt ve Negri'nin 'çoklük' diye adlandırdıkları gerçek kitlesel mücadelelerde yatmaktadır. Martin'in de belirttiği gibi cevap

> toprağın, emeğin ve kültürel yaşamın metalaşmaması taleplerinde (yerel düzeyde rahatlıkla fark edilen bu talepler küresel ölçekte de giderek birbiriyle bütünleşmektedir), temel insani gereksinimlerin (toprak, su, eğitim, sağlık) özelleştirilmesine karşı verilen mücadelelerde [yatmaktadır]. Bu bakımdan, geç kapitalist anti-sistemik hareketlerin kapitalist dünyaya eklemlenmeye karşı çıkan önceki hareketlerden öğreneceği çok şey olabilir –bu hareketler çoğun 'pre-kapitalist' yaşam ve üretim tarzlarını elde tutma girişimleri diye etiketlenip bir tarafa atılmıştır.

Martin, 'çok farklı' bir nitelik taşıyan çağdaş küresel adalet hareketlerinin, devlet konusuna yeni bir perspektiften bakmalarının yanı sıra, 'tekil ve genişleyen bir kapitalist dünya ekonomisi içerisindeki temel yönetişim yapılarına tam tamına denk düşen yeni bir strateji inşa etme girişimlerinden' köklendiği düşüncesindedir.

Eşitsiz küresel kapitalist gelişmenin aksine bu, tartışma götürmez bir hususturve salt Seattle'dan bu yana gerçekleşen büyük protesto gösterilerinde değil, Dünya Bankası Tahvillerine Boykot vakasında olduğu gibi, uluslararası hedeflere karşı yürütülen kampanyalarda da kendini göstermektedir. Fakat Martin'le (ve Hardt ile Negri'yle) ayrı düştüğümüz nokta şudur: Martin, 'problemi, liberallerin kapitalist dünya ekonomisinin merkezi güçlerine ve yapılarına çok daha keskin bir biçimde meydan okuyan o kurmaca (yirminci yüzyıl ortalarına ait) ulusal ekonomilerine karşı, dünya ekonomisine demokratik biçimde ilişmiş toplumlara ilişkin bir problem olarak' almanın meziyetlerinden söz etmektedir. Dolayısıyla da 'yirminci yüzyılın

57 A.g.e.

ulusçu programlarına geri dönüş söz konusu olamaz,' demektedir.[58]

Başka yapıtlarımda küresel adalet hareketlerinin (daha yeni palazlanmakta olan küresel ekonomik devlete 'hayır' diyen; temel gereksinimlerin, hizmetlerin ve işgücünün metalaştırılmaması için sermayeye ve ulus-devletlere yoğun talepte bulunan hareketlerdir bunlar) muhtemel gelişme çizgisine dair farklı bir yorumu desteklemek için yeterince kanıt sunmaktayım. Gelgelelim, hepimizin şunu dürüstçe teslim etmesi gerekiyor: İşin siyasi boyutu hâlâ büyük bir anlaşmazlık konusudur.

'Enternasyonalizm artı ulus-devlet' formülü kısa vadede belki de en uygun formül olsa da, yerel ölçekte süregelen (potansiyel olarak önemli) deneyimler de vardır (örneğin, Arjantin'deki kriz esnasında mahalle birliklerinin kurulması, fabrikaların işgal edilmesi gibi). Kuzey Amerikalı iki akademisyen-aktivist, Amory Star ve Jason Adams, açıkça Amin'i destekleyerek yerel 'otonomizm'i özendirirler; böylelikle küreselleşmeden kopuşun mantığı yerel düzlemde geçerli olacaktır:

> Bunların en kararlıları U'wa ve Ogoni gibi şimdilerde ünlü olan ve 'kalkınma'yı topraklarından sürüp atan yerli hareketlerdir. Bunlar, gerek duyulduğunda, otonom topluluklar arasında işbirliği yapılması olasılığı ve gerekliliğini doğrulamaktadırlar. Bu hareketler 'başka bir dünya' değil 'pek çok dünyanın uyum içinde yaşadığı bir dünya' (Zapatistalara ait bir ifadedir bu) istemektedirler.
>
> Değişik alanlardan birçok akademisyen; Rousseau'ya, Gandici kalkınmaya, anarşizme, yerli kültüre ve köy antropolojisine dayanarak, 'ademi merkezi siyasi kurumlar'ın yararını vurgulamaktadır. Bu kurumlar insanları sömürüden koruyacak, 'birbirini tamamlayan/küçük ölçekli sanayiler' oluşturarak işsizliği azaltacak, 'dünya piyasasıyla bağdaşabilirliğe' değil 'yoksulluğa dair problemleri çözmeye' öncelik verecek ve 'yerel olanı küresel ölçekte koruyacak'tır.[59]

Amin'se, yukarıda belirtildiği üzere, küresel ölçekte bir koalisyonun inşa edilmesi üzerinde durmaktadır. Gerçekten de küresel adalet hareketlerinin, amansız bir karşıt güç olmaları için, küresel *apartheid*ı -çok daha esaslı bir biçimde- baştan aşağı yıkmaları şarttır.

---

58 A.g.e.

59 A. Star ve J. Adams (2003), 'Anti-globalisation: The global fight for local autonomy', *New Political Science*, c. 25, no. 1.

Bunun sebeplerinden biri, yukarıda tanıtlandığı üzere, yirmi birinci yüzyıl reformizminin başarısızlığıdır. Washington Mutabakatı'na toz kondurmayan neoliberaller ve onların sağ dalgaya binmiş Washington komşuları çok güçlü bir blok oluşturdular. Post-Washington reformcuları, neredeyse her alanda -Irak savaşını önlemede, bürokratlaşmış ve giderek neoliberalleşen Birleşmiş Milletler'i işlevsel ve yapıcı hale getirmede, uluslararası finans kuruluşları içerisinde yönetişimi ve ekonomik politikayı reforme etmede, çevre sorunlarını Kyoto tarzı piyasa mekanizmalarıyla çözmede, yoksullukla mücadele için etkin programlar oluşturmada ve hatta geleneksel burjuva-liberal sivil hakların korunmasında- çok başarısız bir dönem geçirdiler. Aynı başarısızlık, aralarında büyük farklılıklar olan Üçüncü Dünya ulusçuları için de söz konusudur –bazı liderler (örneğin, Lula, bir ölçüde de Mbeki), kendi seçmen tabanlarının aleyhine olan uygulamalara imza atarak yükseldiler. Ancak bu liderlerin çoğunu, özellikle de Mbeki ve Obasanjo gibi Afrikalı elitleri, çok fazla ciddiye almamak gerekir; bunlar, kendi sınırlı koşullarında bile, kesin bir gündemi harekete geçirme yeterliğine sahip değildir.

Küresel adalet hareketleri, genelde, hem pili bitmiş Üçüncü Dünyacı elitlere hem de yaratıcılık yeteneğinden yoksun post-Washington Mutabakatı reformcularına karşı kararlı bir tavır sergilemektedir. Ve bunlar uluslararası elit güçlerle hesaplaşmada benzersiz bir güç olarak kalmaya devam edecektir. Fidel Castro'nun da Mayıs 2003'te Havana konferansında Marksist iktisatçılara açıkladığı gibi,

> Onlar SAVAŞÇILARDIR, onları böyle adlandırmamız gerekiyor. Onlar Seatle'da kazandılar. Quebec'te elitleri savunma pozisyonuna geçmeye zorladılar. Bu, bir gösteriden daha fazlasıydı, bir kalkışmaydı. Dünya liderleri artık bir yeraltı sığınağında bir araya gelmek durumunda. İtalya'da bir gemide, Kanada'da bir dağda toplanmak zorunda kaldılar. Huzurlu İsviçre'de, Davos'ta polis bariyerlerine gerek duydular. En önemlisi de bu savaşçılar gerçek bir korku yarattı. IMF ve Dünya Bankası artık muntazaman toplanamıyor.[60]

60 Akt. P. Bond (2003), 'Cuba Dares', ZNet Commentary, http://www.zmag.org, 29 Mayıs.

Özetle, önümüzdeki dönemde solun militan ve bağımsız strateji/taktikler geliştirmeye devam edeceğini tahmin etmek güç değildir. Küresel adalet hareketlerini ele alan popüler ve entelektüel literatür büyük bir niceliğe erişmiş durumdadır.[61] Farklı eğilimlere ilişkin bir tipoloji oluşturmanın kolay yolları var mıdır? Alex Callinicos küresel adalet hareketini 'yerelci', 'reformist', 'otonomist' ve 'sosyalist' ideolojiler olarak bölümler. Christophe Aguiton ise üç akımdan söz eder: 'radikal enternasyonalistler', 'ulusçular' ve 'yeni-reformistler'. Peter Waterman, bu üç kategoriye, solun geleneksel enternasyonalizmini aşan bir yaklaşımla karşı çıkar:

> 'Özgürleşim'; bugün toplumun, doğanın, kültürün, çalışmanın ve psikolojinin -ve tabii ki giderek önem kazanan yersiz yerin, yani sanal alemin- dönüşümünü tartışırken 'sol'dan daha uygun bir terim gibi gözükmektedir.[62]

Tüm bunların siyasi haritalandırma açısından anlamı (Ek'e referansta bulunarak) şudur: En azından üç blok -küresel adalet hareketleri, Üçüncü Dünya ulusçuları ve post-Washington Mutabakatı

---

61 Küresel adalet hareketlerini analiz eden pek çok kitap vardır. Naomi Klein'ın *NoLogo*'su bir yana, bu konuda İngilizcede en çok satan yapıt E. Bircham ile J. Charlton'un editörlüğünde 2002 yılında yayınlanan *Anti-Capitalism: A guide to the movement* (Londra: Bookmarks) oldu. İngilizcede küresel adalet hareketleriyle ilgili olarak yakın geçmişte yayınlanan diğer kitaplar arasında şunlar sayılabilir: C. Aguiton (2003), *The World Belongs to Us!* (Londra: Verso); S. Alvarez, E. Dagnino ve A. Escobar (ed.) (1998), *Cultures of Politics; Politics of Cultures: Re-visioning Latin American social movements* (Boulder: Westview); S. Amin ve F. Houtart (ed.) (2003), *The Globalisation of Resistance: The state of the struggles* (Londra: Zed); A. Anand, A. Escobar, J. Sen ve P. Waterman (ed.) (2003), *Are Other Worlds Possible? The Past, present, and futures of the World Social Forum* (Yeni Delhi: Viveka); A. Callinicos (2003), *An Anti-Capitalist Manifesto* (Cambridge: Polity); W. Fisher ve T. Ponniah (ed.) (2003), *Another World is Possible: Popular Alternatives to Globalisation at the World Social Forum* (Londra: Zed); Kingsnorth, *One No, Many Yesses*; J. Smith ve H. Johnston (ed.) (2002), *Globalisation and Resistance: Transnational dimensions of social movements* (Lanham: Rowman & Littlefield); A. Star (2000), *Naming the Enemy: Anti-corporate movements confront globalisation* (Londra: Zed); P. Waterman (2001), *Globalisation, Social Movements and the New Internationalisms* (Londra: Continuum).

62 P. Waterman (2003), 'The Global Justice and Solidarity Movement', http://groups.yahoo.com/group/ GloSoDia/.

reformcuları- ile en direşken *status quo* blokları olan Washington Mutabakatı ve yükselen sağ dalganın birbirlerine giderek daha az tahammül gösterdikleri görülmektedir. Son iki blok uyum içinde çalışmaktadır; ama Washington kuruluşları, ana icra kurumlarının (Dünya Bankası, IMF ve DTÖ) önceki yıllarda sergilediğinden farklı olarak, daha 'sürdürülebilir' bir retorik benimsemiştir. Yükselen sağ dalga ise çoğun hem 'sürdürülebilirliğe' hem de piyasa ekonomisine verdiği desteği retorik düzeyde ifade etmeye devam etmekte, ancak korumacılığa, ırkçılığa, zenofobiye, iflas tehlikesine karşı yardıma ve (ekolojik-sosyal zeminlerin pek çoğunda) tek taraflılığa yönelik olarak bir 11 Eylül sonrası yaklaşım benimsemektedir. Washington Mutabakatı ile yükselen sağ dalganın birleşmesi ürkütü vericidir.

Dolayısıyla, gelecekte nasıl bir siyasi strateji izleneceğinin belirlenmesi açısından temel soru, küresel adalet hareketlerinin sadece Washington Mutabakatı'nın ve sağ kanadın meşruiyetini ortadan kaldırıp kaldıramayacağı değil, fakat aynı zamanda post-Washington Mutabakatı'na olan düşmanlığını ifadeye ve Üçüncü Dünya ulusçularına karşı mücadeleye de devam edip etmeyeceği sorusudur. Halihazırda bu güçler konfigürasyonu Güney Afrika, Nijerya ve Zimbabwe ile Asya ve Latin Amerika'daki diğer (stratejik bakımdan önemli) bazı ülkeler için geçerlidir.

Sonraki Adımlar: 'Beşinci Enternasyonal'e Doğru Mu?

Küresel adalet hareketlerinin dünyanın ilk çok-meseleli siyasi birlikteliği olarak yükselişi bir hayli önem taşımaktadır; Güney Afrika da bu hareketlerin gelişmesi açısından can alıcı/ verimli çatışmalara sahne olan bir bölge olagelmiştir. Hareketin karakterinin siyaseten açık bir biçimde -örneğin, enternasyonal sosyalizmin gelenekleri içerisinde- resmileşmesinin zamanı gelmiştir; zira ilk dört 'enternasyonal', dünya çapındaki koordinasyon ko-

nusunda, çoğu olumsuz olmak üzere, bir dizi dersle doludur.[63]

Son dönemde, ekonomik ilerleme ve barış için mücadele veren çeşitli küresel adalet hareketleri arasında, kısa süreli de olsa, etkileyici ittifakların oluştuğuna tanık olduk. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde görüldüğü üzere, birbiriyle ilintili önceliklere sahip çeşitli grupların bir araya gelmesinin ne denli önemli olduğu, bir ölçüde, şu satırları yazdığım sırada Cancun'da devam eden DTÖ toplantısını hedef alan geniş çaplı protestolarda ve Latin Amerika'da Amerikalar Serbest Ticaret Alanı'na karşı yürütülen kampanyada ortaya çıkmaktadır. Başka sektörel süreçlerde de ekolojik-toplumsal konularla -su, küresel ısınma, biyolojik çeşitlilik, toprak, sağlık- benzer bağlantıların olduğu açıkça görülmektedir. Gelecekte bu bağlantıların gücü, kısmen, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde kendini gösteren değişik siyasi dinamikleri öğrenme ve deneyimleme şansına sahip ulusal düzeydeki sivil toplumlara bağlı olacaktır.

İlerici sivil toplum dizginleri ele alsa da, hiç kuşkusuz, bir tarafta post-Washington Mutabakatı'na bağlı olarak gelişme gösteren pek çok hükümet dışı örgüt, emek hareketleri ile Pretoria ruhuyla küresel *apartheid*ı etkilemek için tutkuyla çalışan çevreciler kalacaktır. Bu örgütler, harcadıkları çabanın istedikleri sonucu doğurmaması karşısında müthiş bir hayal kırıklığına uğramışlardır. Buna karşın, uluslararası küresel adalet hareketleri içerisinde yer alan örgütler ve bireyler, genellikle, Güney Afrika'daki sosyal hareketlerin gücü ve vizyonundan (özellikle de neoliberalizmle mücadele ederken gide-

63 Birinci enternasyonal, Uluslararası İşçiler Birliği'ydi (Marx ve Engels 1848 tarihli *Komünist Manifesto*'yla bu birliğin oluşumuna katkıda bulundular). İkinci enternasyonal tam bir sosyal demokrat hüsrandı, işçilerin Birinci Dünya Savaşı sırasında milliyetçiliğe meyletmelerini önleyemedi. Üçüncü enternasyonal Stalinist savunmacılık ile ulusal kurtuluşun birleşmesine sahne oldu; buysa Berlin Duvarı'nın yıkılışından çok önce kendini tüketmişti. Dördüncü enternasyonal Stalin'in Leon'u öldürtmesini araştıran, fakat 1990'larla birlikte sönümlenen Trotskiyst geleneğin önemli bir kolunu temsil ediyordu (gerçi bu kol Mbeki'nin kâbuslarında ve övgüye değer *International Viewpoint* dergisinde hâlâ varlığını sürdürmektedir). Beşinci enternasyonalin sektercilikten, öncücülükten, dogmatizmden, ataerkillikten, insanmerkezcilikten ve sol 'grupçukların' diğer klasik günahlarından sakınarak yenilenmesi şarttır.

rek yılmaz bir tavır sergileyişlerinden) çok hoşnut kalmışlardır.

Dolayısıyla, uluslararası sivil toplumun çeşitli bileşenlerini betimlemek için kullanılabilecek en iyi terimler artık, coğrafi bir bakış açısından hareketle, 'Kuzey-Güney' ayrımına ve hatta 'Küresel Kuzey-Küresel Güney' ayrımına dayandırılamaz. Bunun yerine, sivil topluma değgin iki ana (ve rakip) ideoloji -küresel adalet hareketleri ve post Washington Mutabakatı- çok daha kalıcı ve önemli bölüntüler olarak kökleşmiş gözükmektedir. (Ayrıca, Üçüncü Dünya ulusçularıyla yakın bir çalışma yürüten ve bunun yanı sıra spesifik olarak Washington Mutabakatı politikalarını destekleyen kimi hükümet dışı örgütler vardır, fakat bunların gelecekte Kuzey ve Güney sivil toplumları arasındaki ilişkileri derinlemesine etkilemesi pek olası değildir.)

Küresel adalet hareketleri ile post-Washington Mutabakatı yaklaşımı arasındaki farklılıklar bazı konularda iyice su yüzüne çıkmaktadır (daha önce de belirtildiği gibi, küresel adalet hareketleri, post-Washington Mutabakatı'nın aksine, uluslararası finans kuruluşlarına 'çekidüzen vermekten' değil, 'hayır' demekten yanadır). Ulusal egemenliği, yoksullara servet/gelir transferlerini ve çevreye zarar vermeyen sanayileşmeyi vurgulayan 'küresel-Keynesyen' yaklaşımın gelecekte post-Washington Mutabakatı'nı, Üçüncü Dünya ulusçularını ve küresel adalet hareketlerini birleştiren bir felsefe olarak ortaya çıkabileceğini tasavvur etmek mümkün değildir.[64] (Ancak benim, 'küresel' kısmın, güç ilişkilerinin fevkalâde eşitsiz olduğu şu zamanda hayata geçirilebileceği konusunda kuşkularım var.)

Başkalarının yanı sıra Amin ve Brecher'ın da ileri sürdüğü gibi, askeri/diplomatik, ekonomik alanlarla çevre alanında ABD tek taraflılığına karşı çıkmak, geniş tabanlı bir ittifak oluşturmanın önemli bir temelini teşkil edecektir (İkinci Dünya Savaşı'nda Mihver kuvvetlere karşı oluşturulan güç birliğini andıran bir ittifak). Ne

64 'Küresel Keynesyen' yaklaşım hakkında daha fazla bilgi için bkz. P. Mosley, (1997), 'The World Bank, "Global Keynesianism" and the Distribution of the Gains from Growth', *World Development*, c. 25, no. 11; G. Koehler (1999), 'Global Keynesianism and Beyond', *Journal of World-Systems Research*, no. 5, http://csf.colorado.edu/wsystems/jwsr.html; G. Koehler ve A. Tausch (2002), *Global Keynesianism: Unequal exchange and global exploitation* (Huntington, USA: Nova Science).

ki Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi özellikle küresel adalet hareketleri ile Üçüncü Dünya ulusçuları ve post Washington Mutabakatı savunucuları arasındaki farkların giderek azaldığını ortaya koymaktadır. Sonuçta, son sözümüzü söylerken ihtiyatlı davranma yolunu seçeceğiz.

Küresel adalet hareketlerinin yerel/ulusal 'şubelerinin' (örneğin, Güney Afrika'daki sosyal hareketler ve onların bölgesel müttefiklerinin) güçlenmesinin taşıdığı önem ne denli vurgulansa azdır. Kanımca bu süreç, şu aralar oluşturulmakta olan Dünya Sosyal Forumu ademi merkezileşme inisiyatifleri yoluyla, gelecek yıllarda eşitsiz bir biçimde gerçekleşecektir. Güney Afrika'da, sendikalardan oluşan Cosatu gruplaşması ile diğer sosyal hareketler arasındaki bölünme göz önüne alındığında, bir 'sosyal forum'un hâkim sınıfa karşı geniş yelpazeli bir muhalefet oluşuncaya değin başarılı olması söz konusu değildir. Güney Afrika'daki sosyal hareketler, bunu yerine, bir Güney Afrika Sosyal Forum'una gidilmesine yardımcı olacaklardır. 2003'ün sonlarında Zimbabwe ve Nijer, Afrika'da ulusal Sosyal Forumlarını kuran ilk ülkeler oldu.

Daha genel ifade edersek, dünyanın pek çok kısmında ulusal ve bölgesel Sosyal Forumların doğması, sivil toplumun daha koordineli bir biçimde küresel yönetişime girdiğinin alâmetidir. Kanımca ulus-devlet öncelikleri galebe çalacaktır, çünkü uluslararası skaladaki güçler dengesi (borçlar, ticaret, çevre, militarizm ve diğer pek çok konudaki çabaların sürekli olarak kanıtladığı üzere) reformları gerçekleştirecek bir boyuta erişmiş ilerici sosyal hareketler ortaya koymamaktadır. Oldukça yoğun protestolar sadece DTÖ, Dünya Bankası, IMF, G8, Davos ve benzer elit toplantıları söz konusu olduğu zaman değil, BM toplantılarında da devam edecektir (Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi buna bir örnektir).

Gelgelelim, bütün iyimser sonuçlar aşikâr bir önkoşula bağlıdır: önce yerel, sonra ulusal, sonra bölgesel ve en sonunda da küresel ölçekte sıkı bir örgütlenmeye gitmek. Yukarıdan aşağıya müdahalelerle bu adımlardan herhangi birinin atlanması anlık bir ilerlemenin ötesine geçmeyecek ve bu yeni ve gayretli örgütlenme biçimlerini çıkmaza sokabilecektir. Dolayısıyla, özcesi, Güney Afrika'daki

sosyal hareketlerin yaklaşımı -küresel ölçekte düşünüp yerel ölçekte hareket etmek, bu arada ulusal ve uluslararası düzeyde güç dengesini değiştirmek: böylelikle küresel ölçekte hareket etmek gün gelecek anlamlı bir şey doğurabilecektir- küresel *apartheid* ile bizatihi kapitalizme yönelik nihai bir hücumun doğru rotasıdır.

Kısacası, Güney Afrikalı ve Afrikalı anti-kapitalistlerle Üçüncü Dünya anti-kapitalistleri, kapitalist üretim tarzı içerisindeki problemlerinin kaynağını teşhis etmede büyük ilerleme kaydetseler bile, neoliberalizmin uluslararası karakterini hepten reddetmemelidirler. Üçüncü Dünya'nın söylemde sol eylemde sağ ulusçu kampı, meseleleri ne denli birbirine karıştırsa da, neoliberalizmin hem yerel borazanlarıyla (devlet yapıları da dahil olmak üzere) hem de iç mantığıyla hesaplaşmalıdır. Radikal/sol eğilimli hükümetlerin (örneğin Küba, Venezüella), anti-kapitalistleri, devletin zorunlu olarak baskı uygulamadığına ya da kendi inisiyatiflerinden yana tercihte bulunmadığına ikna eden bir model yaratmadıkça, küresel adalet hareketleri ile Üçüncü Dünya ulusçuları arasında ittifak kurma olasılığının gerçekleşmeyeceği kanaatindeyim.

Geriye dönüşler olsa da, bu güçlükleri püskürtme ve ülke/sektör bazındaki mücadeleyle ilintilendirmenin önündeki fırsatlar, bugün hiç olmadığı kadar fazladır. Bunun, kısmen, nedeni şudur: Küresel *apartheid* -mülksüzleştirmeyle sağlanan eşitsiz gelişme ve sermaye birikimi- hâlâ her yerde hazır ve nazırdır; neoliberal ideolojinin levazımcıları ve emperyalizmin stratejistleri, böyle bir karar karşısında alabildiğine küstahça bir tavır sergilemeye devam etmektedirler.

Ne ki, eğer işin büyük bölümü aktivizmde düğümleniyorsa bu, entelektüel projenin bir tarafa bırakılabileceği anlamına gelmez. Eşitsiz gelişme kuramı bile çeşitli açılardan incelenirse,[65] somut eşitsizlik biçimlerine ilişkin alan araştırmalarımızı genişletmemiz ve süreç içerisinde -hem düşün hem de politika bazında- kuramın

65 Örneğin bkz. M. Aglietta (1976), *A Theory of Capitalist Regulation* (Londra: New Left Boks); P. Bond (1998), *Uneven Zimbabwe: A study of finance, development and underdevelopment* (Trenton: Africa World Press), ve (1999), 'Uneven Development', P. O'Hara (ed.), *Encyclopaedia of Political Economy* (Londra: Routledge); Harvey, *The Limits to Capital*; E. Mandel (1962), *Marxist Economic Theory*, c. 1 (Londra: Merlin Press); N. Smith (1990) *Uneven Development* (Oxford: Basil Blackwell).

yerelden küresele, küreselden tekrar yerele kolayca sıçrayabileceğini, toplumsal yeniden üretim alanına erişerek yatırım ve emek ilişkilerine dair siyasi-ekonomik soruşturmaları aşabileceğini ve de, en önemlisi, eşitsiz gelişmeyi tersine çevirmeye ve en sonunda emperyalizmi bozguna uğratmaya niyetli aktivistleri bilgilendirebileceğini göstermek gereklidir.

EK

'Küresel *Apartheid*'a Gösterilen Beş İdeolojik Tepki

Küresel adalet hareketleri

Ana gündemi

İnsanların değil, sermayenin 'deglobalizasyonu' ve 'tabanın küreselleşmesi'; savaş karşıtlığı; ırkçılık karşıtlığı; yerli halkların haklarının korunması; kadın özgürleşimi; ekoloji; devlet hizmetlerinin metalaştırılmaması; katılımcı demokrasi

Önde gelen kurumları

Sosyal hareketler; çevresel adalet aktivistleri; yerli halklar ve otonom gruplar; radikal aktivist ağları; bazı sol emek hareketleri; solcu düşünce kuruluşları (Focus on the Global South, FoodFirst, Global Exchange, IBASE, IFG, IPS, Nader Centres, TNI); solcu medya ve web siteleri (örneğin, Indymedia, Pacifica, www.zmag.org); yarı-özgürleşmiş birkaç bölge (Porto Alegre, Kerala); Dünya Sosyal Forumu'na katılan sektörel ya da yerel koalisyonlar

İç tartışma konuları

Ulus-devletin rolü; parti politikaları; uluslararası örgütlere çekidüzen mi vermeli yoksa külliyen ret mi etmeli; toplumsal cinsiyet ve ırk erki ilişkileri; farklı çıkarlar (örneğin, Kuzey'deki emek ve çevre hareketine karşı Güney'in egemenliği); ve taktikler (özellikle de mülkiyet tahribatının sembolik meziyetleri)

Örnek savunucuları

M. Albert, T. Ali, S. Amin, C. Augiton, M. Barlow, D. Barsamian, H. Belafonte, W. Bello, A. Bendana, F. Betto, J. Bove, J. Brecher, R. Brenner, D. Brutus, N. Bullard, A. Buzgalin, L. Cagan, A. Callinicos,

L. Cassarini, J. Cavanagh, C. Chalmers, N. Chomsky, A. Choudry, T. Clarke, A. Cockburn, K. Danaher, A. Escobar, E. Galeano, S. George, D. Glover, A. Grubacic, M. Hardt, D. Harvey, D. Henwood, J. Holloway, B. Kagarlitsky, P. Kingsnorth, N. Klein, M. Lowy Marcos, A. Mittal, G. Monbiot, M. Moore, E. Morales, R. Nader, V. Navarro, A. Negri, T. Ngwane, N. Njehu, G. Palast, M. Patkar, J. Pilger, O. Roy, E. Said, J. Sen, V. Shiva, J. Singh, B. Sousa Santos, A. Starr, J. Stedile, T. Teivainen, V. Vargas, G. Vidal, H. Wainwright, L. Wallach, M. Weisbrot, R. Weissman, H. Zinn

Üçüncü Dünya Ulusçuluğu

Ana gündemi

Devletler arası sistemi borçları tanımama ve pazar erişiminin büyümesi gibi reformlara -toptan dönüşüme değil- tabi tutarak küresel entegrasyonu (adil bir biçimde) gerçekleştirmek; demokratikleşmiş küresel yönetişim; bölgecilik; anti-emperyalizm

Önde gelen kurumları

Bağlantısızlar Hareketi, G77 ve Orta Güney; çoğu otoriter bazı rejimler: Arjantin, Şili, Çin, Mısır, Hindistan, Irak, Libya, Malezya, Nijerya, Pakistan, Filistin, Rusya, Güney Afrika, Türkiye, Zimbabwe ve sol eğilimli yönetimler -Brezilya, Küba ve Venezüella gibi- ile emperyalizme yumuşak bir tutum alan bazı ülkeler -örneğin, Doğu Timor, Ekvador ve Eritre-; kimi hükümet dışı örgütler (örneğin, Üçüncü Dünya Ağı, Seatini)

İç tartışma konuları

Kuzey'e karşı ne denli militanca bir tutum alınması gerektiği; farklı bölgesel çıkarlar; din; egolar ve her iki tarafın da zararına olan hasımlıklar

Örnek savunucuları

Y. Arafat, F. Castro, H. Chavez, M. Kaddafi, H. Jintao, M. Khor, N. Kirshner, R. Lagos Lula, M. Mahathir, N. Mandela, T. Mbeki, R. Mugabe, O. Obasanjo, D. Ortega, V. Putin, Y. Tandon

Post-Washington Mutabakatı

Ana gündemi

'Kusurlu piyasaların' düzeltilmesi; 'sürdürülebilir kalkınmanın' küresel devlet inşası yoluyla mevcut kapitalist çerçeveye dahil edilmesi; küresel Keynesyenizmin teşvik edilmesi; ABD'nin tek taraflı politikalarına ve militarizmine karşı çıkılması

İç tartışma konuları

Kimilerinin (daha geniş bir ittifak oluşturmak için) yüzünü sola çevirmesi, kimilerinin de (kaynaklar, meşruiyet gibi hususlarda) Washington Mutabakatı'ndan medet umması

Önde gelen kurumları

WSSD; BM'ye bağlı kimi örgütler (örneğin, UNCTAD, UNICEF, UNRISD); bazı uluslararası STK'lar (örneğin, Care, Civicus, IUCN; Oxfam, TI); büyük çevreci gruplar (örneğin, Sierra ve WWF); büyük çalışma örgütleri (örneğin, ICFTU ve AFL-CIO); liberal vakıflar (örneğin, Carnegie, Ford, MacArthur, Mott, Open Society, Rockefeller); Columbia Üniversitesi Ekonomi Bölümü; Kanada ve İskandinav hükümetleri

Örnek savunucuları

Y. Akyuz, K. Annan, L. Axworthy, Bono, G. Brundtland, S. Byers B. Cassen, J. Chretien, P. Eigen, J. Fischer, A. Giddens, W. Hutton, P. Krugman, W. Maathai, P. Martin, T. Mkandawire, M. Moody-Stuart, K. Naidoo, T. Palley, J. Persson, John Paul II, M. Robinson, D. Rodrik, J. Sachs, W. Sachs, A. Sen, G. Soros, J. Stiglitz, P. Sweeney, G. Verhofstadt, E. von Weizaecher, K. Watkins

Washington Mutabakatı

Ana gündemi

'Şeffaflık've öz-regülasyon gibi terimlerle neoliberalizmi yeniden adlandırmak (PRSP'ler, HIPC ve PPP'ler); daha etkin kefalet mekanizmaları; ABD imparatorluğunun genel olarak desteklenmesi

Önde gelen kurumları

ABD kurumları (Fed, ABD Hazinesi, USAid); tekelci medya ve büyük iş çevreleri; Dünya Bankası, IMF, WTO; elit kulüpler (Bilderburg, Üçlü Komisyon, Dünya Ekonomik Forumu); BM örgütleri (UNDP, Global Compact); üniversiteler ve düşünce kuruluşları (Chicago Üniversitesi Ekonomi Bölümü, Council on Foreign Relations, Institute of International Finance, Brooking); AB hükümetlerinin büyük bölümü ve Japonya

İç tartışma konuları

Farklı ulusal-kapitalist çıkarlar ve iç siyasi dinamiklerden ötürü ABD imparatorluğuna farklı tepkiler verilmesi

Örnek savunucuları

T. Blair, G. Brown, M. Camdessus, J. Chirac, B. Clinton, A. Erwin, S. Fischer, M. Friedman, T. Friedman, A. Greenspan, S. Harbinson, A. Krueger, P. Lamy, M. Malloch Brown, T. Manuel, R. Prodi, K. Rogoff, R. Rubin, G. Schroeder Supachai, P. J. Snow, L. Summers, J. Taylor, J. Wolfensohn, E. Zedillo, R. Zoellick

Yükselen sağ dalga

Ana gündemi

Tek taraflı petro-militer emperyalizm; korumacılık, gümrük duvarları, sübvansiyonlar, kefaletler ve diğer ilgili konular; insanların ırkçılık ve zenofobi üzerinden tersine küreselleşmesi; giderek yoğunlaşan sosyal kontrol

Önde gelen kurumları

Cumhuriyetçi Parti'nin popülist ve liberter kanatları; Project for New American Century; sağcı düşünce kuruluşları (AEI, Cato, CSIS, Heritage, Manhattan); the Christian Right; petro-militer kompleks; Pentagon; sağcı medya (Fox, *National Interest, Weekly Standard, Washington Times*); Avrupa'daki proto-faşist partiler, İsrail'deki Likud Partisi ve belki de aşırı İslamcı örgütler

İç tartışma konuları

ABD'nin emperyal hâkimiyetinin sınırları ve ulusal egemenliğin, kültürel geleneklerin ve ataerkilliğin nasıl korunacağı konusunda patlak veren ihtilaflar

Örnek savunucuları

E. Abrams, J. Aznar, S. Berlusconi , O. bin Ladin, C. Black, P. Buchanan, G. Bush, D. Cheney, N. Gingrich, J. Haider, R. Kagan, H. Kissinger, W. Kristol, J. M. le, Pen, R. Limbaugh, R. Murdoch, J. Negroponte, M. Peretz, R. Perle, N. Podhoretz, O. Reich, C. Rice, D. Rumsfeld, A. Scalia, A. Sharon, P. Wolfowitz, J. Woolsey

Birlik, Çeşitlilik ve Uluslararası İşbirliği: ABD'nin Savaş İtkisi ve Savaş Karşıtı Hareket

KATE HUDSON[1]

ABD ile Birleşik Krallık'ın Irak'a karşı yürüttükleri savaş dünyanın bugüne dek gördüğü en büyük savaş karşıtı kampanyalardan birinin fitilini ateşledi. Britanya'da hükümetin bu savaşa verdiği desteğe karşı daha öncesinde benzeri görülmedik bir muhalefetin oluşmasına tanık olduk; 15 Şubat 2003 tarihinde 2 milyon kişiyi harekete geçiren muhalefetin ulaştığı bu düzey savaş karşıtı kampanyacıları bile şaşırttı. Hem savaşın kendisine hem de savaş muhalifliğinin bu denli büyük oluşuna yol açan faktörleri anlamaya yönelik bir çaba içerisindeyiz; bir kere, gelecekte büyük olasılıkla savaşların çıkacağının farkındayız ve biz kendi hükümetimize bu gibi yasadışı savaşlarda yer almaması yönünde baskı uygulamak için bu büyük hareketi sürdürmek durumundayız.

Irak savaşı hem Ortadoğu'da hem de bütün dünyada güç dengesini Birleşik Devletler'in lehine değiştirdi. Bunun Birleşik Devletler'in gerçekleştirdiği istilaların ne birincisi ne de sonuncusu olmadığı apaçık ortadadır. Bu, ABD'nin bilinçli stratejisinin bir parçası olan Amerikan savaşları sürecinin son aşamasıdır. Afganistan'daki son savaş ABD'nin Orta Asya'daki üslerini konsolide etti; 1990'larda Yugoslavya'ya karşı yürütülen savaş ise ABD'nin Balkanlar'daki

1 South Bank University (Londra), Nükleer Silahsızlanma Kampanyası Yürütücüsü.

nüfuzunu konsolide etmişti. Gerçekten de ABD, askeri bakımdan, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana muazzam bir ilerleme kaydetmiştir.

ABD her ne kadar -bazı yönleriyle- gücünün doruğunda olsa da, genel durumu anlayabilmek için hesaba katmamız gereken birtakım çelişkiler vardır. Birincisi, ABD askeri açıdan çok güçlü olmasına rağmen, ödemeler dengesindeki büyük açıktan da görülebileceği gibi, bazı esaslı ekonomik problemlerle karşı karşıyadır. ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından -1974 yılına dek- kapitalist dünyaya ekonomik yardımda bulundu ve böylelikle gerçek bir hegemonya kurdu: kapitalist ülkelerdeki halkların rızasını alan bir tahakkümdü bu. Ancak 1974 ekonomik krizinden sonra durum tersine döndü. ABD, dünyanın geri kalanının aleyhine olarak, kendisini sübvanse etti, bu da antagonizmaların giderek artmasına yol açtı. Elbette ABD Soğuk Savaş'ı kazanmış olmanın ve karşısında rakip bir süper gücün olmayışının avantajını yaşamaktadır. Dolayısıyla ABD'nin büyüklüğü bir gerçekliktir; fakat bu, dünyanın geri kalanının zenginliklerinin sömürülmesiyle sürdürülen bir büyüklüktür. Birleşik Krallık'ın İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya ya da Japonya üzerinde kurduğu egemenliğe benzer bir konumda olmaması, ABD'yi bu konuda rakipsiz bırakmıştır.

ABD, kendi hâkimiyetini artık güç kullanarak tesis etmek durumundadır; buradaki temel etmen ABD ekonomisinin gerekli kaynaklara erişmesini sağlama zorunluluğudur. Dolayısıyla Ortadoğu'nun egemenliğini ele geçirmek, petrolün ABD ekonomisi açısından taşıdığı önemden dolayı, can alıcı bir faktördür. ABD, küresel egemenliğinin zirvesinde gibi görünse de, gerçekte hegemonyasını kaybetmektedir; çünkü daha öncesinde ABD'yi destekleyen halkların ve hatta ulusların rızası gün geçtikçe azalmaktadır.

ABD, Irak savaşı sürecinde dünya çapında büyük protestolarla karşılaştı. Bu muhalefet, dünyanın pek çok bölgesinde neoliberalizme ve küreselleşmeye karşı verilen mücadeleyle çakıştı ve onu konsolide etti. Britanya'da ve dünyanın geri kalan kısmında bugüne dek hiç görülmemiş sayıda insan savaşın gerçek gündeminin ne olduğunun farkına vardı ve bunun kitle imha silahlarına karşı

yürütülen bir savaş ya da insani güdülerle başlatılan bir savaş olduğu yolundaki bahanelere itibar etmedi. Ancak bu savaş eşi benzeri görülmedik ve çok büyük önem taşıyan bir gelişmeye de yol açtı; ileri sanayi ülkeleri arasında derin çatlaklar meydana geldi, Avrupa Birliği ve NATO içerisinde görüş ayrılıkları baş gösterdi. Bir yanda Birleşik Krallık gibi ABD ile olan yakın ekonomik ilişkilerinden dolayı ya da Polonya gibi ekonomik destek ve güvenlik garantileri elde etmek umuduyla ABD'nin çizdiği çerçeve içerisinde kalmaktan yana tercihte bulunanlar, öte yanda ise Fransa, Almanya ve Rusya gibi ABD'nin ekonomik ve askeri hâkimiyetini daha da ilerletmesine karşı durmaya çalışan (zira ABD'nin bu yönde ilerleyişi bu ülkelerin ekonomilerini ve çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecektir) ülkeler vardı. Şurası açık ki, barış hareketi iktisadi açıdan birbirlerinin hasmı olan güçler arasında herhangi bir tarafı tutmamaktadır. Yine de, bu savaş dolayısıyla Batılı devletler arasında ortaya çıkan bu yarılma, çok sayıda insana, Irak'taki bu yasadışı savaşı durdurmanın mümkün olduğu ümidini vermektedir.

Dolayısıyla ABD, kendi ekonomik çıkarlarını geliştirmek ve kendi ekonomisini sübvanse etmek için dünya üzerindeki askeri tahakkümünü arttırsa da, dünyanın geri kalanı nezdinde bir ekonomik asalak konumundadır; son zamanlarda açıkça ortaya çıktığı gibi halklar ve devletlerden aldığı rızayı da yitirmiştir. Fakat elbette bu, ABD'nin bu işten vazgeçeceği anlamına gelmemektedir. Tersine, ABD'nin sahip olduğu askeri güç, onun kendi bildiğini okumasına elverecek düzeydedir. Irak savaşı, ABD'nin, ister halklardan ister devletlerden gelsin, kendisine yönelik küresel muhalefeti umursamadığını göstermektedir. ABD'nin İran üzerinde de planları olduğuna dair emareler vardır. Öyle görünüyor ki, eğer ABD, politika çerçevesinde kalan bir müdahale ile bu ülkede bir rejim değişikliği yaratamazsa, savaş yoluna başvuracaktır. İran'a karşı kullanılan retoriğin Irak'a savaş açmak için kullanılan retorikle büyük ölçüde benzeştiği görülmektedir.

Bu genel yaklaşım ABD yönetimi tarafından açıkça dillendirilmiştir; ABD'nin izleyeceği çizgiyi bütünüyle belirtik kılan birçok politik ve stratejik alana işaret etmemiz mümkündür. Bunlardan

özellikle üçüne değinmek faydalı olacaktır. Birincisi, 1997 baharında kâr amacı gütmeyen/eğitimsel bir organizasyon olarak oluşturulan Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'dir. Bu projenin hedefi Amerika'nın küresel liderliğini temin etmektir. Gerçekte bu, Cheney, Rumsfeld ve Wolfowitz'in liderliğindeki neo-muhafazakâr bir düşünce kuruluşudur. Bu kuruluşun kökeni 1990'ların başına, Savunma Bakanı Dick Cheney'in saldırgan ve tek taraflı bir yaklaşımla ABD'nin hâkimiyetini sağlamaya dayanan politikasına uzanmakta ve 'barışın kuvvet yoluyla' tesis edilmesini öngörmektedir. Reagan yönetiminin dış politika anlayışına oldukça olumlu bakan bu politikanın bazı temel önermeleri şunlardır: Amerika'nın liderliği hem Amerika hem de dünya için iyi bir şeydir; böylesi bir liderlik askeri güç, diplomatik enerji ve ahlaki bir ilkeye bağlılık gerektirir; ne ki Amerikan liderlerinin çok azı bugün küresel liderlik davasını sürdürecek yeterliktedir. Bu proje Bush kampının, Bush seçilmeden önce, dış politikadaki hedeflerini açıkça dillendiriyordu ve insanları ABD'nin siyasi arenası içerisinde tutmaya yönelik güçlü bir eğilim taşıyordu. Bush, başkanlığa seçildikten sonra, bu projenin gündemindeki hususları uygulamaya koymaya başladı.

Bu genel çerçeveye iki spesifik askeri strateji çok uygun düşüyordu. Birincisi, hâkimiyetin her yönüyle gerçekleştirilmesi nosyonudur. Mayıs 2000'de ABD Savunma Bakanlığı Joint Vision 2020'yi yayınladı. Bu belge ABD'nin 2020 yılında karada, denizde, havada ve uzayda eksiksiz bir askeri hâkimiyete nasıl ulaşacağını ortaya koymaktadır. Joint Vision 2020'yle birlikte uzayın militarizasyonu tehlikesi gündeme gelmiştir. Gerçekten de ABD Uzay Komutanlığı'nın eski başkanı General Joseph W. Ashy şöyle demiştir: 'Bazıları bunu duymak istemiyor, fakat biz kesin olarak uzayda savaşacağız... uzaydan ve uzayı içine alacak şekilde savaşacağız' (www.cnduk.org). Her yönüyle hâkimiyet 'Birleşik Devletler kuvvetlerinin tek taraflı ya da çokuluslu partnerlerle birlikte hareket ederek herhangi bir düşmanı yenmek ve her türden askeri operasyonlarla bir durumu kontrol altına almak doğrultusunda gösterdiği beceridir'. Bu, yeni askeri kabiliyetlerin icat edilmesi ve geliştirilmesiyle temin edilecektir. Her yönüyle hâkimiyet kurmanın merkezinde yer alan dört kabiliyet

'manevra hâkimiyeti, kesin angajman, odak lojistik ve çok boyutlu korunma'dır (www.defenselink.mil/news/Jun2000). Joint Vision 2020 nükleer savaştan belli başlı savaş oyunlarına ve beklenmedik durumlara varıncaya dek bir dizi çatışmayı her yönüyle hâkimiyet altına almayı amaçlamaktadır. ABD Ulusal Füze Savunma Programı (bu program Reagan'ın Yıldız Savaşları politikasının güncelleştirilmiş halidir) bunun bir parçasıdır. Bu sistem ABD'nin bir savunma kalkanının arkasına saklanmasına imkân verecektir (sistemdeki sensörler gelen füzeleri tespit edecek ve böylelikle bu füzeler daha havadayken vurulabilecektir). Bu sayede ABD, başka ülkelere yönelik bir nükleer saldırıda önleyici vuruşu gerçekleştirebilecek ve yeni nükleer silahlanma yarışında liderliği yine kimseye kaptırmayacaktır. Bu durum ABD'nin, Birleşmiş Milletler'in ezici çoğunluğunun isteğine aykırı olarak, Anti-Balistik Füze Antlaşması'ndan çekilmesine de yol açtı; buysa ABD'nin sergilediği tek taraflı tutumun bir başka göstergesiydi ve John Pilger'e göre Washington bu hareketiyle 'nükleer çağda ilk defa olarak büyük bir silah denetimi antlaşmasından vazgeçmişti' (*Morning Star*, 16 Ağustos 2003, s. 9). Britanya hükümeti Ulusal Füze Savunma Programı (UFSP) için Yorkshire'daki Fylingdales ve Menwith Hill üslerini ABD'nin kullanımına verdi, bu da Britanya'yı ileride çıkabilecek herhangi bir çatışmada ilk hedef konumuna getirecektir. Öyle görünüyor ki, 11 Eylül'den sonra 'yeni tehditler' hakkında edilen onca lafa rağmen, UFSP'nin mantığında Rusya ve Çin gibi nükleer güçlerin ya da büyük aktörlerin hedef alınması vardır. Böylelikle NATO, özellikle yeni tanımladığı operasyon bölgeleriyle, Doğu Avrupa'yı kapsayacak şekilde genişlemiştir.

İkincileyin, Aralık 2001'de ABD Kongresi'ne sunulan ve ABD nükleer kuvvetlerinin önümüzdeki beş-on yılda izleyeceği doğrultuyu gözler önüne seren *Nuclear Posture Review* (NPR) bu ülkenin yaklaşımındaki büyük bir değişime işaret etmektedir. NPR, hem nükleer hem de konvansiyonel silahları içeren taarruz-vuruş sistemlerini, aktif ve pasif savunmayı ve beliren tehditleri savuşturmak için zamanın şartlarına uygun yeni kabiliyetlere sahip savunma altyapılarından oluşan bir Yeni Üçlü kurmaktadır. NPR'nin ana yaklaşımı, caydırıcılık nosyonunu bir tarafa atmaya ve taarruz-vuruş sistemi kavramını

devreye sokarak nükleer gücü ilk kullanan olma politikasını pekiştirmeye dayanmaktadır. NPR, aynı zamanda, 'Birleşik Devletler'in düşmanlarına (Libya, Suriye, İran, Irak ve Kuzey Kore) yapılacak muhtemel saldırılarda, yok etme gücü nispeten düşük nükleer silahların kullanılması ihtiyacı'ndan bahsetmektedir (A.g.e.). Dolayısıyla genel politik yaklaşım açıkça önleyici vuruşu, nükleer silahı ilk kullanan taraf olmayı ve tek taraflılığı içermektedir.

ABD'nin bu yaklaşımı karşısında açıktır ki, çok büyük ve çok etkin bir savaş karşıtı hareketi dünya çapında örgütlemek hayati önem taşımaktadır. Son iki yılda, Irak'taki savaşı engellemeye odaklanan gerçek bir kitle hareketinin gelişmesine tanık olduk. Savaş karşıtı hareketlerin önümüzdeki aylar ve yıllar içerisinde daha büyük güçlüklerle karşılaşma olasılığı büyüktür, dolayısıyla bu hareketin nasıl bir evrim geçirdiğini anlamak çok önemlidir.

Burada üç anahtar faktöre dikkat çekmek istiyorum: hareketin birliği, hareketin çeşitliliği ve uluslararası işbirliğinin önemi (sonuncu faktör dünya çapında düzenlenen etkinliklerin etkili bir biçimde koordine edilmesini mümkün kılacaktır). İlk iki faktör Britanya'daki savaş karşıtı harekete spesifik bir gönderme yapmaktadır, fakat dünyanın her yerindeki savaş karşıtı liderler ve aktivistlerle yapılan tartışmalardan açıkça görüldüğü üzere, bu genel örüntü uluslararası düzeyde geçerli olan bir olgudur.

İlk olarak, hareketin birliği konusunu ele alalım. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Nükleer Silahsızlanma Kampanyası (NSK) bu terörist hunharlığı kınadı ve sorumluların bulunup yargı önüne çıkarılmasını talep etti. Ve biz, aynı zamanda, ister devlet ister devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilsin, masum sivillerin öldürülmesini de aynı şekilde kınadığımızı ve ABD'nin intikam almak için Afganistan'a saldırmasını kollarımızı kavuşturup seyretmeyeceğimizi açıkça belirttik. Biz, suçluların yakalanıp yargılanmasını istiyorduk, masum sivillerin ölmesini değil. Bu yalın duruş, Afganistan savaşına yönelik muhalefetin temelini teşkil etti.

Bir barış örgütü olarak NSK'nın dillendirdiği muhalefetin yanı sıra, daha politik temelli bir örgüt olarak gelişme gösteren Savaş Koalisyonunu Durdur hareketi de ABD'nin sözüm ona 'terörle savaş'ına

karşı bir kampanya yürüttü. Örgütün liderliği başlangıçta Britanya siyasetinin ultra-sol kesiminin elindeydi; fakat örgüt kısa sürede geniş ve gerçek anlamda bir kitle hareketine dönüştü, sadece siyasi aktivistleri değil sıradan yurttaşları, sendikaları, inanç gruplarını ve değişik siyasi partileri, kısaca hayatın her alanından insanları kendi safına çekmeyi başardı. 2002 yılında herkes Irak'a yönelik savaş tehdidi üzerinde odaklanmışken bir diğer önemli organizasyon, savaş karşıtı hareketin bir parçası oldu. Bu örgüt Britanya Müslümanlar Birliği'ydi. Britanya'da eski İngiliz kolonilerinden son yirmi otuz yılda gelen göçmenlerin oluşturduğu önemli bir Müslüman topluluk vardır. 11 Eylül sonrasında artık potansiyel terörist olarak görülen Müslümanlar ülkede sık sık ırkçı saldırılara maruz kaldılar. Britanya hükümeti bu absürd karikatüre karşı neredeyse hiçbir şey yapmadı; kimi gözlemcilere göre bu durum hükümetin işine geldi, sığınma hakkı talep edenlere karşı daha gaddar muamelede bulunmasına vesile oldu. Müslüman topluluk Afganistan'a yapılan saldırıya karşı çıktı, fakat aynı zamanda Irak savaşına karşı yürütülen kampanyada da yer aldı. Böylece 2002 yılının sonlarından itibaren NSK, Savaş Koalisyonunu Durdur Hareketi ve Britanya Müslümanlar Birliği arasında üçlü bir ittifak kuruldu.

Bu ittifak Irak'taki savaşa karşı 2003 yılının ilk aylarında büyük kitleleri harekete geçirdi. Bu birliğin sürdürülmesindeki kilit faktör basit bir birleştirici tema üzerindeki ısrardı: Irak'ta Savaşa Hayır. Örgütler kitlelere ulaşırken kendi önceliklerini geliştirmekte serbest olsalar da açıkça ortak bir duruş sergiliyorlardı. Bizler, Saddam Hüseyin rejimi hakkında ya da Kürtler hakkında ya da başka herhangi bir konu hakkında ortak bir siyasi görüş oluşturma girişimlerinden özellikle uzak durduk, zira bunlar kendi başlarına ciddi ve önemli konular olsa da birliğin parçalanmasına yol açabilirdi. Irak savaşının ana aşamasının sona ermesinden ve savaş karşıtı faaliyetlerin tavsamasından bu yana savaş karşıtı harekete bir dolu siyasi saldırı gerçekleştirildiğinin farkındayız; bu saldırılar hem hareket içindeki yabancılaşmış unsurlardan hem de hareket dışındaki savaş yanlısı güçlerden gelmektedir. Bunlar kendisini iki şekilde göstermektedir: birincisi, Savaş Koalisyonunu Durdur hareketi içerisindeki sol un-

surlara yöneltilen sekterlik suçlamasıdır; ikincisi ise Müslümanlar Birliği'nin fundamentalist bir örgüt olduğu yolundaki hücumlardır. Hareketi açıkça parçalamaya yönelik bu girişimler bu üç örgüt tarafından da reddedildi ve bizler bir arada çalışmaya devam ettik. Savaş karşıtı hareketin gelecekte de etkinliğini sürdürmesini temin etmek birlik için hayati öneme sahiptir ve şu aralar daha fazla ortak faaliyetlere girişilmesinin planları yapılmaktadır.

İkincisi, hareketin çeşitliliğidir. Yukarıda andığımız üç kilit örgüt harekete çeşitlilik katmaktadır, fakat hareketin çeşitliliğine ilişkin -irdelemeye değer- başka özellikler de söz konusudur. 2001 yılına gidecek olursak, Afganistan savaşına karşı ilk büyük gösteri, 50.000 civarında kişinin katılımıyla Ekim ayında gerçekleştirildi. Kasım ayında yapmayı planladığımız ikinci büyük gösteri Kabil'in düşüşünden bir hafta sonra gerçekleşti. Pek çok kişi bu ikinci gösteri yürüyüşüne kimsenin gelmeyeceğini söylüyordu, fakat sonuçta 80.000 kişinin katılımıyla birincisini geride bırakan bir eylem oldu. İkinci gösteride oldukça olağandışı ve gözlerden kaçmayan bir değişiklik vardı, çünkü yürüyüşe ilk defa büyük bir çeşitlilik hâkim olmuştu. Birinci eylemde yer alanlar esas olarak pasifistlerle savaş karşıtı göstericilerken, bu ikinci gösteri küreselleşmeye, işgal altındaki bölgelerde uygulanan baskılara, borçlandırmaya, silah ticaretine vs. karşı çıkan grupları içeriyordu. Sanki bir anda binlerce insan dünyada yaşanan bütün bu olayların ve problemlerin birbiriyle ilintili ve bir şekilde devasa bir sürecin parçası olduğunun farkına varmıştı. Deneyimli pek çok barış aktivisti bu noktada hareketin sergilediği bu çeşitlilik üzerine yorumda bulundu ve bunu çok olumlu karşıladı.

Bu gelişmeyi çözümlemek önemlidir ve bunu son on yılın gelişmeleri bağlamında anlamak yararlı olacaktır. 1989 ve 1991 olaylarından sonra Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte barış, refah ve güvenliğe dayanan yeni bir dünya düzeninin ufukta göründüğü yolunda görüşler ortaya atıldı, hatta bazıları 'tarihin sonu'na geldiğimizden söz ediyordu, zira modern çağın o sınıf gerçeği etrafında cereyan eden büyük çatışmaları artık sona ermişti. Ancak durumun böyle olmadığı sonradan açıkça ortaya çıktı, o tarihten bu yana geçen sürede kitlesel protestoların yükselişine tanık olduk. Bu

ilkin neoliberal ekonomik reformlara tepki olarak kendini gösterdi ve özelde Batı Avrupa solunun, genelde ise anti-kapitalist ve anti-neoliberal akımların güçlenmesine neden oldu.

1991'den sonra neoliberalizm dalgası (1980'lerde Reagan ve Thatcher öncülüğünde uygulamaya konulan serbest piyasa ekonomisi) tüm dünyaya yayıldı. 1990'lı yıllarda ardı ardınca birçok ülke, sadece metaların değil aynı zamanda sermayenin de serbest dolaşımına kapısını açtı. Bu süreçten en kârlı çıkan ülke ABD oldu, yoksul ülkelerden zengin ülkelere büyük bir sermaye akışı yaşandı. Gümrük vergileri gibi ulusal ekonomiyi koruyan uygulamalar sistematik olarak çökertildi, piyasanın önündeki engeller ortadan kaldırıldı: Üçüncü Dünya'ya ekonomik yardımda bulunmak için -yapısal uyum politikaları adı altında- dayatılan koşullardı bunlar. Bu, aynı zamanda, refah devletlerine büyük saldırıların başlatıldığı bir dönemdi. ABD Kongresi'nde Cumhuriyetçi kanadın lideri olan Newt Gingrich, refah yardımlarının ve artan oranlı vergilendirmenin Soğuk Savaş zamanından kalma yapıntı uygulamalar olduğunu, komünizm tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte sosyalist anlayışa verilen bu iç ödünlerin geri alınması gerektiğini ileri sürüyordu. Avrupa kapitalizmini daha bir rekabetçi kılmak isteyen pek çok Batı Avrupalı politikacı bu yaklaşımı olumlu karşıladı; Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında imzalanan Maastricht Antlaşması da refah yardımlarını kaldırmaya, hükümet harcamalarında büyük kesintilere gidilmesine vs. yönelik bir hamleye işaret etmekteydi. Neoliberalizmin yerleşmesini ve Keynesçi refah ekonomisinin çökmesini öngören bu siyasi yönelime sadece sağ değil sosyal demokrasi de teveccüh gösterdi. Örneğin Tony Blair, seçimini neoliberalizmden yana yapan, kamu harcamalarında kesintiye gidilmesini ve özelleştirmeyi savunan sosyal demokrat liderlere tipik bir örnektir. 'Üçüncü Yol' diye adlandırılan politik yönelim, neoliberalizme 'sosyal' bir cila atma girişiminden ibarettir.

Dolayısıyla 1990'lı yıllar neoliberalizmin dünyanın her yerine yayıldığı yıllar oldu –pek çok insan böylesi bir küreselleşmenin olumsuz etkilerini yaşadı. Fakat elbette bu süreç, karşısında dikensiz gül bahçesi bulmadı. 1990'ların başından itibaren, özellikle Latin

Amerika'da, neoliberalizme yönelik muhalefet giderek büyüdü. Fakat neoliberalizme (sözgelimi, Maastricht kriterlerinin uygulanmasına) karşı Batı Avrupa'da da hatırı sayılır büyüklükte bir kampanya yürütülmektedir. Fransa'da hükümet harcamalarının kesilmesine karşı kamu sektöründe büyük grevlere gidilmiş, İtalya'da emeklilik haklarını tırpanlayan saldırılara karşı büyük gösteri yürüyüşleri düzenlenmiştir. Bu kampanyalar Batı Avrupa'nın bazı yerlerinde solu güçlendirmiştir. Özelleştirmeden ve hükümet harcamalarının kısılmasından çok ciddi etkilenen ve 1989'dan bu yana yoksulluğun hızla arttığı eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerindeyse bu gibi kitlesel-organize muhalefet hareketlerine rastlanmamıştır.

Küreselleşme karşıtı hareket son yıllarda güçlü bir gelişme süreci içerisindedir. Bu, kimilerinin göstermek istediği gibi, toplumsal bakımdan marjinal kalan bir hareket değildir; pek çok sivil toplum hareketini, hükümet dışı örgütleri, sendikaları ve ilerici hükümetleri içermektedir. Bu geniş güç yelpazesini birbirine sıkıca kenetlenmiş bir oluşuma dönüştürme itkisi, ilkin Porto Alegre'de (Brezilya) 'Başka Bir Dünya mümkün' sloganıyla düzenlenen ve şimdilerde diğer kıtalara da yayılan Dünya Sosyal Forumu'nda başarıyla şekillendi.

İkinci olarak, kitlelerin savaşa karşı radikal bir tutum aldığı ve bunu giderek -belki de küreselleşmeyle yaşanan politizasyondan ötürü- anti-emperyalist bir tonda dile getirdikleri görülmektedir. Savaş karşıtı ve küreselleşme karşıtı hareketlerin aynı safta yer almasını sağlayan şey giderek gözle görülür hale gelen şu bağlayıcı etmendir: ABD'nin dünyayı sadece ticaretin küreselleşmesine değil, aynı zamanda sermaye akışlarının küreselleşmesine de açan ekonomik politikaları; bunun yanı sıra ABD'nin tek taraflı önleyici vuruş doktrinine ve esas itibariyle kaynakları ele geçirmeyi hedefleyen stratejik nedenlere dayanan ve böylece her yönüyle hâkimiyet kurmayı öngören askeri politikaları. Bu iki siyasi alanın somut tezahürlerine karşı giderek yaygınlaşan bir muhalefet söz konusudur: ekonomi alanında refah devletine yönelik saldırılara karşı çıkan, borç ödemelerinin ertelenmesini ve hatta sermaye hareketinin vergilendirilmesini savunan kitlesel kampanyalar yürütülmektedir; askeri alanda ise esas olarak Irak savaşına, ama aynı zamanda ABD'nin ulusal füze savun-

ma sistemi ile başlangıç aşamasında olan yeni nükleer silahlanma yarışına karşı çıkan kitlesel kampanyalar mevcuttur.

Bu politikaların genel bağlamı artık tamamen nettir, çünkü ABD'nin politikaları -yukarıda ana hatlarıyla değinildiği üzere- bütünüyle ortadadır. Bu faktörler, salt savaşa karşı uluslararası düzlemdeki halk muhalefetinin ölçeğini belirlemede değil, fakat aynı zamanda Irak meselesinde NATO içerisinde daha öncesinde hiç görülmemiş bir çatlağa ve Avrupa Birliği'nde bölünmeye yol açmada da bir rol oynamıştır. ABD şu anda askeri hâkimiyetinin doruğunda olsa da, hem kendi ekonomisinde hem de geleneksel müttefikleriyle olan ilişkilerinde ciddi problemlerle karşı karşıyadır. Dolayısıyla, tüm bu saldırılara karşı çıkan yeni hareketler ve kampanyalar, savaş karşıtı hareketin çeşitliliğine katkıda bulunmaktadır ve hareketin bu niteliği giderek daha çok anlaşılmaktadır.

Üçüncüsü, savaş karşıtı hareketin gelişmesindeki uluslararası bağlantıların önemidir. 15 Şubat 2003'te tüm dünyada eşzamanlı olarak düzenlenen gösterilerde milyonlarca insan savaşa karşı harekete geçti. Bu koordineli eylem büyük bir etki yarattı. Bu girişim, Kasım 2002'de Floransa'da düzenlenen Avrupa Sosyal Forumu toplantısında bir Uluslararası Savaş Karşıtı Koordinasyonu'nun oluşturulmasıyla gündeme gelmişti. Porto Alegre'deki Dünya Sosyal Forumlarından doğan Sosyal Forum hareketi hem savaş karşıtı hareketin çeşitliliğinde hem de bu hareketin uluslararası bir boyut kazanmasında önemli bir faktör oldu. Daha önce de değindiğimiz gibi, Sosyal Forumlar oldukça geniş bir sosyal hareketler yelpazesini ve sivil toplum örgütlerini, ileriyi aydınlatacak tartışmalar ışığında, bir araya getirmektedir. 'Neoliberalizme, ırkçılığa ve savaşa karşı' Kasım 2002'de Floransa'da organize edilen Avrupa Sosyal Forumu'na Avrupa'nın her yerinden 50.000 ilâ 60.0000 arasında kişi katıldı ve bir milyon insanın savaşa karşı aynı anda seslerini yükseltmesine ön ayak oldu. Uluslararası Savaş Karşıtı Koalisyon, kimi zaman Sosyal Forum bağlamında kimi zaman ayrı olarak, toplanmaya devam etmektedir. İkinci Avrupa Sosyal Forumu Paris'te, Kasım 2003'te gerçekleşti; forumda varlığını güçlü biçimde hissettiren Nükleer Silahsızlanma Kampanyası Fransa'daki Barış hareketi ve Avrupa'nın

diğer barış hareketleriyle birlikte çalışarak anti-nükleer kampanyayı ve barış talebini yükseltti. Dünya Sosyal Forumlarının dördüncüsü bu kez Latin Amerika dışında, Hindistan'ın Mumbai kentinde Ocak 2004'te gerçekleştirildi. Bu forumda Küresel Savaş Karşıtı Birlik'le yapılan toplantıda 20 Mart 2004'te savaşa karşı uluslararası bir eylem günü çağrısında bulunuldu. Bu inisiyatifler ve yeni ittifaklar sayesinde barış hareketi, kampanyalarını yürütmede ve bu yeni radikalleşmiş güçlerle birlikte çalışarak erişim menzilini genişletmede yeni fırsatlar yakaladı.

Dolayısıyla, sonuç olarak, savaş karşıtı hareketin gücü ve gelişiminin, hem dünya sahnesindeki hem de bizim kendi ulusal/özgül konumumuzdaki -birbiriyle ilintili- karmaşık faktörlerin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Kesin olan bir şey var: Dünya artık farklı bir yer; sadece Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana değil, 11 Eylül'den bu yana da bu böyle. Bu yeni küresel durumu anlamak; savaş karşıtı hareketlerle barış hareketlerinin sürdürülmesi ve daha da ileri noktalara taşınması açısından, hareketlerimizin salt ABD'nin yaptıklarına tepki vermekle sınırlı olmamasını sağlamak, bunların aynı zamanda küresel durum içerisindeki çelişkilerden yararlanmak üzere etkin stratejiler planlayıp geliştirmek ve böylece bir daha yasadışı ve ahlak dışı savaşlarla karşılaşmamak ve de nükleer silah kullanımını önlemek açısından hayati öneme sahiptir.

Küresel Krizden Yeni-emperyalizme: Radikal bir Alternatif Vaka

BORIS KAGARLITSKY

Neoliberal ekonomi politikaları yirmi yıldan fazla bir süredir dünyayı egemenliği altına almış durumda. 'Küreselleşme' salt günün sloganı olmakla kalmadı, aynı zamanda herkesin gözü önünde gerçekleşen her türden zorbalığa geçirilen kılıf oldu. Sisteme muhalif olanlar dinozor ya da teknolojik ilerlemeye karşı çıkan kimseler diye yaftalandı. Neoliberal politikaların her yere refah getirecek ve az gelişmiş dünyayı Batı'nın düzeyine yükseltecek biricik yol olduğu ilan edildi. Bu vaatler saçma ve -en hafif ifadeyle- ütopikti. 1990'ların sonuna gelindiğinde dünya nüfusunun büyük bölümünün durumu, neoliberal deneyimin başlamasından önceki döneme kıyasla daha da kötüleşmişti (ekonomik başarı ancak Çin gibi 'ortodoks' ekonomik politikaları uygulamayı reddeden ülkelerde görülebiliyordu). Ne ki tüm bunlar, küresel finans elitleri ve ulusötesi şirketler kendilerini iyi hissettikleri sürece, bir mesele yaratmadı. Ne yazık ki 2000'lerde durum değişti. Dikkate alınması gereken bir uyarı 1997-98 Asya krizinden geldi, bu krizin yol açtığı tahribatları gidermek çok pahalıya patladı.

Küreselleşme hiçbir zaman 'küresel köy' kavramını doğrular tarzda olmadı. Yoğun bir enformasyon akışı gerçekleştiyse eğer, bu daha çok, sürecin bir yan etkisi şeklinde oldu (basın, övgüyle karşılasa da, bu yan etki pek çok bakımdan istenmeyen bir sonuçtu).

Neoliberal küreselleşmenin asıl anahtarı sermayenin küresel hareketliliğiydi. Bu yeni küresel hareketlilik tamamen yeni olan bir şey değildi. *The Economist* dergisi, mali piyasaların tarihini ele aldığı bir yazıda, on dokuzuncu yüzyıl sonunu mali küreselleşmenin 'altın çağı' diye adlandırıyordu; bu çağ ne yazık ki Birinci Dünya Savaşı ve diğer toplumsal ve siyasal felaketler yüzünden 'kesintiye uğramıştı'.[1] Gerçekten öyle mi oldu, yoksa tüm bunlara mali küreselleşme mi yol açtı?

Sermayenin Küresel Hareketliliği

Küreselleşme, 1990'larda, teknolojik değişimin bir sonucu gibi takdim edildi çoğun. Oysa, meseleye şöyle bir göz atıldığında bile sermaye piyasalarının liberalizasyonunun kişisel bilgisayarların ve internetin ortaya çıkışından çok önce başladığı görülür. Neoliberal stratejilerse 1970'lerde formüle edildi. 1980'ler ve 1990'larda gerçekleşen küreselleşme, mali sermayenin sanayi sermayesi karşısında kazandığı zaferi gösteriyordu. 1990'ların ortasına gelindiğinde mali sermaye, enerji şirketleri ve ileri teknoloji kullanan firmalar arasında bu temelde bir blok konsolide edilmiş durumdaydı. Mali sermayenin temsilcileri enflasyonu, ekonomik büyümenin azalması pahasına da olsa, mümkün olan en alt düzeye düşürmeye çalışıyorlardı.

Sermaye hareketlerini doğuran şey teknoloji değildi; tersine, yeni teknolojilerin devreye sokulması yönündeki talebi hızla artıran etken sermaye hareketleriydi. Enformasyonun bir yerden diğerine aktarılma hızı, hiçbir şekilde, mali kontrolün zayıflama olasılığına işaret etmez; tam tersi. Sermayenin yer değiştirmesinde kullanılabilecek mekanizmaların aynısı bu süreci tespit etmek için de kullanılabilir. Elektronik ortamda gerçekleştirilen işlemlerle devlet, kuramsal olarak, ne olup bittiğine dair eksiksiz bilgi edinebilir; böylelikle yasal mali piyasa güçlük çekmeden kontrol altında tutulabilir. Geçmişte bu liberalizasyonu gerçekleştirmede pek tutarlı davranmayan İskandinav ülkeleri, daha 'ortodoks' piyasa yaklaşımlarına bağlı

1 *The Economist*, 3 Mayıs 2003.

kalmış olan ülkelere kıyasla, kitlesel şiddet hareketleriyle daha az karşılaştı.

Sermaye mobilitesi çok önemli bir ilke haline gelmiştir. Ticaret artık dünya ölçeğinde gerçekleştirilebilmektedir, enformasyon sınır tanımamaktadır (çok eski zamanlarda bile para dünyanın her yanını dolaşıyordu). Oysa üretim, sermayeyi belli bir yere sabitlemekte, oraya bağlamaktadır. Yirminci yüzyılın sonunda mali sermayenin zaferine tanık olduk. Yeni teknolojiler, kurulmakta olan ekonomiye hizmet edecek şekilde üretildi; iş çevreleri de hâkim grupla kolayca ittifak kurdu ve onun ideolojisini kucakladı. İleri teknoloji sektöründe küçük yatırımlarla birleşen hızlı büyüme spekülatif bir büyüme balonu için gerekli olan ideal önkoşulları yarattı. Borsa kote işlemlerinin artışı (Amerikan NASDAQ endeksi) servetin ekonomideki 'geleneksel' ve 'yeni' sektörler arasında yeniden pay edilmesine neden oldu. Sanayi sermayesi bu durumu, bir bütün olarak ekonomi ve onun yanı sıra şirket kârları artmaya devam ettiği sürece, kabul edilebilir buldu. Sanayi kapitalistleri, üretim faaliyetlerini işgücünün ucuz olduğu ülkelere kaydırıp sömürüyü yoğunlaştırarak kayıplarını telafi ettiler. Ne ki bu süreçte, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri büyümüş olan tüketim toplumu modeli tehdit altına girdi.

Bu yeni model sadece sanayinin yoğunluklu olarak yoksul ülkelere kaymasını gerektirmekle kalmadı, Batı'daki işçileri bu 'kıyasıya yarış'ta yer almaya mahkûm ederek, 1950'lerle 1960'larda kurulan Batılı tüketim toplumunun kurallarını da yok etti. Yeni denge ancak orta tabakaların görece kalabalık kalması ve bunların gelirlerindeki artışın tüketici talebinin piyasa mekanizmaları aracılığıyla sürekli olarak pompalanmasını temin etmesiyle sürdürülebilirdi. Fakat 1990'larda orta sınıflar baskıyı hissetmeye başladılar. Çalışan nüfusun konumu bir bütün olarak ne denli kararlı olmaktan uzaklaşırsa, beyaz yakalı kesimlerin ve işçi aristokrasisinin durumu da o denli zayıflayacaktır. Belli bir süre bu trende iki faktör katılabilir: yeni teknolojilerin büyümesi (bu, birkaç 'moda' sektörde yüksek ücretli işler yaratmaktadır) ve orta tabakaların giderek daha fazla borç içinde yaşaması (bu tabakalar alışageldikleri

yaşam standardını artık sürdürememekte, ama bundan vazgeçmeyi de düşünmemektedirler).

Yüksek teknolojiye dayanan sektör, kendi ürünlerine hızla büyüyen ticaret-finans sektöründen gelen talepten dolayı genişledi. Enformasyon aktarım hızı dramatik bir artış kaydetti. Ne ki bu, bu bilginin betimlediği düşünülen süreçlerin de aynı oranda hızlandığı anlamına gelmemektedir. Dahası, karar alma mekanizmaları ve karar verme işleminin işleme hızı 1990'larda hızlı bir değişim göstermedi. Mali sermaye sanayi sermayesinin yerini aldıkça borsa spekülasyonları ile 'reel sektör'de gerçekleşen işlemler arasındaki uçurum da giderek derinleşti.

Üretim zaman alır. İlk yatırımlar gerçekleştirildikten sonra yeni üretim araçlarının özümsenmesi için zamana ihtiyaç vardır. İlkin binalar inşa edilmelidir; ancak ondan sonra ekipman satın alınıp bu binalara yerleştirilebilir ve ancak ondan sonra işçi tutulabilir. Satışa sunulan ürünler alıcı bulmak zorundadır, bu da belli bir zamanı gerektirir. Müşteriler bu metaları almaya yanaşmayabilir ya da beklendiği miktarda almayabilirler. Oysa bu arada spekülatif piyasa hemen kâra geçmeyi vaat etmektedir. İşte bu noktada mali sermaye hızla sanayi sermayesinin yerini alır ve spekülasyon çok daha çekici hale gelir.

Kurmaca sermaye, reel/işleyen bir ekonomi olmaksızın var olamaz kuşkusuz. Spekülatif sermaye yüksek teknolojiyle birlikte 'yeni ekonomi'yi yaratmaktadır, bu ekonomiyse borsa fiyatlarının önce ABD'de sonra bütün dünyada çok büyük miktarda artış göstermesinin gerisinde yatan etmendir. Mali piyasanın bu özellikleri, kaçınılmaz biçimde, çeşitli sektörlerdeki yatırım işlemlerinin desenkronizasyonuna yol açtı. Az kâr vaat eden sektörlere pek yatırım yapılmaz: bu hep böyle olmuştur. Klasik kapitalizmden farklı olarak yatırımlar, sadece kârın yüksek olduğu sektörlere değil, fakat aynı zamanda paranın hızla geri çekilebileceği alanlara aktı. Bu bakımdan, çok kârlı/verimli bir girişim bile her yönüyle şüpheli -ve reel ekonomi açısından bakıldığında oldukça anlamsız- borsa operasyonları karşısında yenik düştü. Borsada dolaşıma sokulmak üzere reel ekonomiden trilyonlarca dolar çekildi. Sanayi sektörü böylece iki yükün altına birden girdi:

bir yandan girişimlerin kârlılığını temin etmek, bir yandan da mali spekülasyon orjisini sübvanse etmek zorundaydı. Sonuçta sanayideki sermaye yatırımları kaçınılmaz olarak azaldı –özellikle de Üçüncü Dünya ülkelerinde, Rusya'da ve diğer bazı Doğu Avrupa ülkelerinde. Bu arada, kendi sermaye piyasalarını koruyan ve dolayısıyla yatırım kıtlığı yaşamayan Doğu Asya ülkeleri başka bir problemle karşı karşıya kaldılar. Tüketim toplumunun giderek olgunlaşan krizi bu ülkelerin ürünlerine olan talebi kıstı. 1990'ların sonunda Doğu Asya'da o klasik 'kapasite fazlası' krizi yaşandı, aynı anda da, dünyadaki diğer ülkeler sanayiyi modernleştirmek için gerekli olan fonlardan yoksun kaldığı için, ücretler düştü.

Liberal kuram, at başı gerçekleşen süreçlerin piyasa mekanizması tarafından eşzamanlı bir biçimde senkronize edileceğini öngörür. Kâğıt üzerinde liberaller haklıdır. Fakat şurası unutulmamalıdır ki, piyasanın bu ikilemi çözme biçiminden -yani, küresel bir ekonomik krizden- girişimcilerin haz duydukları söylenemez.

Yüksek Kârlar ve Sonrası

1992'de başlayıp 2000'e kadar devam eden genişleme, kapitalizm tarihinde en uzun süren genişleme dönemleri arasında yer aldı. Bu dönem, aynı zamanda, ekonomik büyümenin hiçbir yerde sağlam olmadığı bir ortamda, yüksek kârlarla ve borsa fiyatlarındaki hızlı artışla temayüz etti. Marx, kârın azalma eğilimine dikkat çekmişti; bu, kapitalizme içkin bir özellikti. Tarih, genelde, bu sonucu vermektedir, fakat kârların hızla artmaya başladığı belli dönemler de vardır. Bu paradoksun sebebi şudur: Kapitalist bir ekonominin yapısı değişmez değildir. Yeni sektörler ve yeni piyasalar yükselebilmektedir. Bu alanlardaki kâr oranları başlangıçta oldukça yüksektir, ancak daha sonra bu oranlar -sisteme içkin olan genel ilkelerle uyumlu olarak- gerilemeye başlar. 'Enformasyon sektörü', geleneksel sektörler gibi, aynı piyasa döngülerine tabiydi; fakat burada döngüler belli bir gecikmeyle işliyordu. Bu gibi sektörlerdeki genişleme potansiyeli son raddeye geldikten sonra,

'yeni ekonomi'nin kendisi bu gerilemede belirleyici bir faktör oldu.

1990'lar hem yeni sektörlerin hızla büyümesine -bu, 'enformasyon toplumu'nun altyapısının kurulduğu bir dönemdi- hem de 'yeni piyasaların' sermaye tarafından fethedilmesine tanık oldu. Bu dönem, eski 'komünist blok'un ve Üçüncü Dünya ülkelerinin neoliberal ekonomik rejime geçtiği, bunun yanı sıra Batı'da da hayatın bir dizi alanının 'piyasalaştırıldığı' bir dönem oldu. Sağlık, eğitim, toplu taşıma gibi öteden beri piyasa ilişkilerinin dışında tutulan alanlar ticari bir temel üzerine oturtuldu. Yeni sektörler tahsis ederek kârları artırma gereği, aynı zamanda, neoliberal karar vericilerin niçin yeni alanları ha bire özel girişime açma yönünde karşı konulmaz bir arzu duyduklarını da açıklamaktadır (örneğin, Genel Ticaret ve Hizmetler Sözleşmesi'nin -GATS- 2000-2001'de tanzim edilme sebebi budur). Özelleştirme ya da piyasalaştırmayla ilgili olarak ne zaman bir şeyler ters gitse, bunun tek nedeni olarak yeterince özelleştirmeme, yeterince piyasalaştırmama ya da yeterince serbestleştirmeme gösterilmekteydi. Fakat bu tavsiyeye uyulduğunda -tedaviyi serbest piyasa ekonomisini daha büyük dozlarda uygulamada aramak- işler daha da kötüye gidiyordu. Bu durum, bir itfaiye teşkilatının yangına gaz dökerek alevleri söndürmeye çalışmasına ve sonrasında kendi başarısızlığını elinde yeterince gaz olmayışına dayandırarak açıklamasına benziyordu.

Yeni sektörler ve piyasalar yükseldikçe bunların içinde özgün döngüler oluşur; bu döngüler 'eski' piyasaların ve sektörlerin döngüleriyle çakışmayabilir. Doğu Avrupa'da kapitalizme geçişe uzun süreli buhranlar eşlik etti; ekonomik büyüme ancak 1990'ların sonunda, Batı'daki büyüme potansiyeli çoktan tükendiği zaman, gerçekleşmeye başladı. Bu durum, özellikle Rusya örneğinde çok belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır: Rusya'da üretim ancak 1999-2000'de, Asya ekonomik krizinden sonra artmaya başladı. Kapitalizm açısından, sektörler ve ülkeler arasındaki eşitsiz gelişim hem büyümenin hem de destabilizasyonun nedenidir.

Serbest piyasaların türdeşleşmeye yol açacağı savı bir mitten

ibarettir. Piyasalar, gerçekte sosyal sınıflar, ülkeler ve bölgeler arasında kutuplaşma yaratmaktadır.[2]

1990'ların küresel ekonomisinde ABD, dünyanın her yerinden sermayeyi kendisine çeken bir mıknatıs haline geldi. Amerikan ekonomisinin dinamizminden değil, daha çok ABD'nin dünya sistemi içerisinde işgal ettiği istisnai pozisyondan kaynaklanan bu durum, kolaycı bir yaklaşımla, ABD'nin büyük bir pazar, Amerikan dolarınınsa dünya para birimi olmasına bağlanamazdı. Diğer ülkeler ekonomilerini daha fazla dışa açtıkça, ABD'ye olan sermaye akışı da o oranda arttı. Amerika, sermaye birikiminin önde gelen küresel merkezi oldu. Amerikan sermaye piyasası büyüdüğü ölçüde onun yatırımcılar nezdindeki cazibesi de o nispette arttı. ABD, dünyanın diğer bölgelerindeki sermayeyi kendisine çekerek buraları destabilize etti, fakat aynı zamanda ABD ekonomisinin büyümesi de ekonomik şokları soğuran, dünyadaki bunalımı savuşturan bir işlev gördü.

1990-2000 arasında borsa fiyatlarındaki artış kârlardaki artışı bir hayli geride bıraktı, fakat kârlar da artmaya devam ettiği için bu durum pek sorun yaratmadı. Kâr oranlarının düşmeye başlamasıyla birlikte borsa köpüğünü sürdürmek imkânsız hale geldi.

---

2 Bölgeler arasında görülen farklılıkların nedeni olarak, bizim verileri bölge ve ülke bazında toplamamız gösterilir bazen. Bu argüman kendi kendini çürüten bir argümandır. Eğer bu temelde toplanan veriler farklılıkları gösteriyorsa bu, söz konusu farklılıkların gerçek olduğu anlamına gelir. Bazı Amerikalı ekonomistler verileri, ulusötesi bir temelde, ırk ya da sınıfa dayalı olarak toplamayı önermektedir. Eğer ırkı küresel bir ölçüt olarak alırsak bazı oldukça tuhaf sonuçlara ulaşırız kolayca, çünkü ırk bölüntüsü her yerde aynı değildir. Örneğin, beyaz Rusların büyük bölümünün yaşam standartları, Güney Afrikalı beyazlardan çok, aynı ülkedeki siyahların yaşam standartlarına yakın düşer. Sınıf ölçütünü bölgelere bölmeksizin alacak olursak, tamamen çarpık bir tablo elde ederiz. Küresel ortalamalar bir hastanedeki hastaların ateşlerinin ortalama değerine benzer. Fakat ortalama işçi ücretlerini bölgelere göre bölersek farklılıkları hemen yeniden keşfederiz. Buradaki esas nokta şudur: ücretlerdeki ve refahtaki bu bölgesel farklılıklar, küresel kapitalizmin entegre bir sistem olarak işlemesine imkân veren anahtar öğelerden biridir. Bu farklılıklar olmazsa sermayenin dünya üzerinde dolaşmasının pek bir anlamı kalmaz. Küreselleşmenin bütün numarası sermayenin işgücünden daha hızlı hareket etmesinde yatmaktadır. Sonuçta, emek piyasaları sadece yerel olarak kendini gösterirken, sermaye piyasaları küresel ölçekte şu veya bu şekilde bütünleşmektedir. Yoksul ülke işçilerine ödenen düşük ücretler, zengin ülkelerde kendi ürünlerini sattıktan sonra kâr elde etmeye yardımcı olmaktadır.

Petrole Dönüş

Ekonomik büyüme dönemlerinde hammadde fiyatları da artı. Bunun petrol fiyatlarına yansımaması mümkün değildi. Asya ekonomik krizinin yarattığı şok petrol fiyatlarını aşağı çekti, fakat Asya'da üretim yeniden canlandıktan sonra petrol fiyatları yeniden dramatik bir artış gösterdi. Petrol fiyatları 1999 sonbaharında artmaya başladığında keskin bir fiyat artışının ardından talebin düşmesini ve piyasanın istikrara kavuşmasını beklemek çok doğal gözüküyordu. Dahası, petrol üreticilerinin kendileri de fiyatlardaki aşırı artıştan ürküntü duyuyorlardı ve bu nedenle üretimi artırmaya başlamışlardı. Ne ki piyasa artık çığırından çıkmıştı. Arz artışına fiyatlardaki daha büyük bir artışla karşılık verdi.

Bu niye böyle oldu? 15 yıldan fazla bir süre tüm dünyada 'reel ekonomi'den büyük miktarda sermaye çekilmiş ve mali spekülasyon alanına akıtılmıştı. Monetarist ekonomistler enflasyonun biricik kaynağının devlet harcamaları ile kâğıt para basımı olduğuna tüm dünyayı inandırmışlardı. Bu arada, ABD'de hisse senedi fiyatlarındaki hızlı artış ve gene neredeyse bütün merkez bankalarının sert politikalar uygulaması, tuhaf bir enflasyon biçimine yol açtı: bu enflasyonda kâğıt para değer kaybetmedi, fakat spekülatif mali sermaye üretim artışından bütünüyle kopuk bir biçimde hızla büyüdü. Batı ekonomileri bir tür 'enflasyonist ortamın üzerinde' asılı kaldı. Bu 'fazla' para köpüğü en sonunda petrol piyasasında patladı. Batı ekonomilerinin bu enflasyonist potansiyelinin, merkez bankalarının uyguladığı katı politikalardan dolayı, gerçekleşme şansı yoktu; fakat zaman geçtikçe bu potansiyel daha da büyüdü. İhtiyacı duyulan tek şey görünür bir kanaldı ve bu aşırı para piyasada patlayacaktı. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) durumu görüşüp kotaları bir hayli indirdikten sonra petrol fiyatları yükseldi. Yeni petrol fiyatlarının basıncı altındaki mali çıkıntı çöktü ve enflasyon er ya da geç kontrolden çıkmaya mahkûm oldu (bu fazla para böylece serbest kaldı ve dünya ekonomisinin bütün sektörlerine yayıldı). 1973'teki ilk petrol şokunun devletin düzenlediği sistemi darmadağın etmesi ve Batı'da o zaman dek uygulanmakta olan 'yeniden paylaşım sosyalizmi'nin altını oymasına karşılık, ikinci petrol şokunun piya-

sanın/büyük şirketlerin düzenlediği sistemi altüst etmesi ve neoliberal kapitalizme darbe vurması tarihin ironilerinden biridir. Çark böylece tam bir devir yapmıştır.

Dünya ekonomisinin resesyona girmesine sebep olan şey petrol fiyatları değildi. Tam tersine, neoliberal modelin 1980'ler ve 1990'lar boyunca biriken çelişkileri kendini, başka şeylerin yanı sıra, petrol fiyatlarında da dışavuran bir kriz yarattı. Ne ki bu, bir dizi yeni gelişmeye yol açtı. Birincisi, kapitalist üretim ve birikimin belli başlı merkezleri arasında kaynak elde etmek için verilen mücadele kızıştı. İkincisi, bu yeni petrol şoku, petrol fiyatlarının kontrol edilmesinin krizi çözmede anahtar öğe olduğu yolunda bir yanılsama yarattı. Bu düşüncenin ne denli yanıltıcı olduğunu yeni yüzyılın ilk yıllarında görme imkânına kavuştuk. Fakat bu düşünce çizgisi, sistemin yapısal problemlerini mevcut bozukluğun nedeni olarak görmeye yanaşmayan burjuva politikacıları ve karar alıcıları için oldukça doğal bir şeydi. Ve bu düşünme tarzı, kaçınılmaz bir biçimde, hem ABD'nin muhafazakâr lideri George Bush hem de onun Avrupa *establishment*ı içerisindeki eleştirmenleri tarafından benimsenen yeni stratejiler kompleksini doğurdu.

1997-98 uluslararası mali krizi Asya'da başladı ve krizin şok dalgaları Rusya ve Latin Amerika ekonomilerini fena vurdu; Batı'daki mali piyasalara da panik havası egemen oldu. Bu kriz, piyasanın iyi gittiğine ve resesyon olmaksızın büyümenin gerçekleşebileceğine inanarak kendilerini kandıran küresel elitlerin hiç beklemediği bir şeydi. Krize hiç de stratejik olmayan, kendiliğinden bir cevap verildi. İngiliz iktisatçı John Ross bunu 'Keynesçiliğin sarhoş orjisi' diye adlandırdı; bu, enflasyonist önlemlerin çoğu ülkede ağır biçimde, beklenmedik biçimde ve sistematik olmaktan uzak biçimde uygulanması anlamına geliyordu. Bu cevap Japon ekonomisini istikrara kavuşturdu, Rusya'da işe yaradı ve Brezilya'yı kaosa sürüklenmekten kurtardı (bu önlemlerin alınmadığı Arjantin'deyse kaos baş gösterdi). Fakat 1999'dan sonra elitler az çok yeniden güven kazandılar ve yeni stratejik projeler formüle etmeye soyundular.

Bu yeni projeler bize pek çok bakımdan on dokuzuncu yüzyıl sonunun emperyalist stratejilerini hatırlatmaktadır: 1870'de başlayan uzun süreli bunalım yoğun bir sömürgeci yayılma dalgasını körük-

lemiş, büyük devletler arasındaki rekabeti artırmış ve nispeten barış içerisinde olan Avrupa'yı çok tehlikeli bir yer haline getirmişti.

Birçok analist, 11 Eylül'den sonra ABD'nin askeri yayılmasını, savaş makinesine para akıtarak ekonomiyi krizden çıkarma girişimi olarak gördü. Fakat 1980'lerin tersine (bu dönemde Ronald Reagan 'askeri Keynesçiliği' uyguluyordu), bu yaklaşım 2000'lerde bir fayda sağlayamazdı. 1980'lerin sonu ve 1990'lardaki ABD ekonomisi sanayiyi büyük ölçüde ihmal etti. 1930'ların, 1960'ların ve hatta 1980'lerin tersine (bu dönemlerde askeri sanayinin büyümesi diğer sektörlerin de resesyondan çıkmasına yardımcı olmuştu), 'postmodern' Amerika'nın askeri-sınai kompleksi içe kapalı, ekonominin diğer sektörleriyle bağları kopuk bir hale geldi. Yirmi birinci yüzyılın başlarında ABD ordusu için üretilen silahlar da artık farklıdır. Geleneksel savaşların sona erdiği doğru değildir. Fakat ABD ordusu tarafından benimsenen strateji (bu, daha çok, politik nedenlere dayanmaktadır) konvansiyonel savaştan mümkün olduğunca kaçınma üzerine kuruludur. Bu, aynı zamanda, sanayinin kitle üretiminde daha az yer alması ve sivil endüstriler açısından giderek daha az kamçılayıcı bir rol oynayan yüksek maliyetli/yüksek teknolojili cihazlarla daha fazla ilgilenmesi anlamına gelmektedir.

Bu askeri yayılma, emperyalist silahlı güçlerin on dokuzuncu yüzyıl sonundaki yayılmasına benzemektedir, o dönemde de böylesi bir yönelim çok pahalıya mal olmuş ve sanayinin diğer kollarını teşvik etmekten uzak kalmıştı. Keza, on dokuzuncu yüzyıl emperyalizmiyle benzer biçimde (ve Keynesçilikten farklı olarak) bu yayılma, düşük vergiler ve bütçe üzerinde giderek artan bir basınçla (zira refah harcamalarına ayrılan para giderek azalmaktadır) bir arada gerçekleşmektedir. Keynesçilik ekmek ve silahı birlikte getirmeyi (daha doğrusu silah üreterek ekmeğini kazanmayı) vaat ederken, bu emperyalist yaklaşım toplumları ekmek ve silah arasında bir seçim yapmaya zorlamaktadır.

Yeni-emperyalizm, ABD'de iktidara gelmeyi başaran aşırı muhafazakârlar tarafından benimsenen bir strateji olmaktan öte bir şeydir. O, serbest piyasacı küresel kapitalist sistemin kendisini krize adapte etmeye çalışırken kullandığı bir yoldur.

Avro İhtirası

ABD'deki mali sermaye, doların spesifik avantajlarını istismar edebiliyordu. Hem ulusal hem de dünya çapında itibarlı bir para birimi olan dolar, yatırımcıları cezbediyordu; büyük miktarda dolar fazlası dünyanın her yerine yayıldı, böylece ABD'de enflasyon riski azaldı ve dolar kazanmak süreç içerisinde daha da çekici hale geldi. Avrupa'daki mali piyasalar böylesi avantajlardan yoksundu; 'yeni ekonomi'nin Atlantik'in doğu yakasında o kadar da hızlı bir gelişme göstermemesinin nedeni de buydu, yoksa Avrupa'nın ileri teknolojilerin geliştirilmesinde geri kalması değil. Borsa fiyatları yükseldi, fakat bu yükseliş ABD'dekiyle aynı hızda olmadı. Bir kere, Avrupalı şirketler bir mali piramit inşa edememişlerdi, çünkü bunu sürdürecek mali kaynaklara sahip değillerdi; ikincisi, şirketlerin ve halkın borçlanma derecesini ABD'dekiyle aynı düzeye varacak şekilde genişletmek imkânsızdı. Kâğıt üzerinde bu, daha sağlıklı ve daha istikrarlı bir gelişmenin işareti olarak görülebilir, fakat Amerika'da olduğu gibi Avrupa'da da borusunu öttüren mali sermaye açısından bu büyük bir problem teşkil ediyordu (Avrupa ekonomisinin zayıflığı bundan kaynaklanmaktaydı). Avrupa Birliği'nin hâkim sınıflarının 1990'ların sonunda tek bir para birimine geçme projesi, ABD'yle olan rekabeti dengeleme ve spekülatif sermayeyi Avrupa finans piyasalarına çekme girişiminden ibaretti.

Dünyada en çok kullanılan ikinci para ya da alternatif para olan avro, rakiplere eşit şans vermeyi amaçlıyordu; böylece ABD'ye musallat olan bütün illetler Avrupa ekonomisine de bulaştı. Halk, tehlikeyi hemen sezinledi ve direnişin yollarını aramaya başladı; fakat ana akım basın ve politikacılar, doğal olarak, bu tepkiyi 'muhafazakârlık' diye niteledi; onlara göre bu davranış Avrupalıların eski para birimlerine olan duygusal ve kültürel bağımlılıklarından kaynaklanıyordu.

Avro projesi hırslı olduğu kadar maceraperest bir projeydi; daha da önemlisi, çok kötü planlanmıştı. Avrupa Birliği liderliği, 1990'ların sonunda tüm üye ülkelere birtakım ortak kurallar empoze etti; bu kurallar her üye ülke için enflasyonun %3'ün altında tutulmasını öngörüyordu. Bunun ardından, Sovyet geleneğine benzer

biçimde, bir kereye mahsus bir kampanya geldi: üye ülkeler ulaştıkları sonuçları zamanında bildirme telaşına girdi.

Problem şuydu: Bu koşullarda yeksenak bir enflasyon oranı tutturmak, ekonomik gelişmelere ilişkin diğer bütün parametreler eşit hale getirilmedikçe, mümkün değildi. Gerçekten, bir yeniden paylaşım politikası uygulanmadığı sürece piyasadaki orantısızlıklar artma eğilimi gösterecekti. Avrupa Birliği yeniden paylaşıma ilişkin bazı önlemler aldı, fakat neoliberal ideolojiyle uyum içerisinde olan liderler piyasanın asli güçlerini riske etti. Avronun istikrarlı bir gelecek şansını yok eden de -paradoksal bir biçimde- bu oldu.

İdari ve politik baskıların yardımıyla Birlik içerisindeki bütün ülkelerde enflasyon eşzamanlı olarak aşağı çekildi. Gelgelelim, avro bölgesine dahil olmak için enflasyon oranlarını yapay olarak düşürmüş olan bu ülkelerde enflasyon bir süre sonra çok daha güçlü bir artış göstermeye başladı. Bu artık, şu ya da bu ülkenin problemi olmaktan çıkmış, Avrupa projesinin tümünü destabilize edebilecek bir faktör olmuştu. Avronun 1 Ocak 2002'de ulusal paraların yerini alması düşünülüyordu. Bundan daha elverişsiz bir tarih olamazdı. Yeni para biriminin dolanıma girmesi, dünya ve Avrupa ekonomilerindeki resesyonla çakıştı. Bu durum, büyümeyi desteklemenin ve hatta krizi hafifletmenin yolunun merkez bankasınca belirlenen faiz oranlarının düşürülmesinden geçtiği anlamına geliyordu. Fakat bu, AB'nin, aynı anda avroyu dolar karşısında gerçek bir rakip kılma ümitlerinin suya düşmesine izin vermeksizin -yani, projenin bütün amacını bozmaksızın- yapamayacağı bir şeydi. Daha kötüsü, çeşitli ülkeler krize farklı koşullarda girmişlerdi. Mevcut durumun etkin yönetimi Almanya'da, İskandinavya'da ve Güney Avrupa ülkelerinde esastan farklı yaklaşımlar gerektiriyordu. Ne ki bunu gerçekleştirmek teknik olarak imkânsızdı. Avrupa Merkez Bankası tam da ortak bir politika uygulamak için kurulmuştu. Tek bir konvoya gemilerin katılması bazı kesin kuralların yerine getirilmesini gerektirir. Tüm konvoy en yavaş geminin hızıyla hareket etmek zorundadır. Eğer bu kurala uyulmazsa bazı gemiler geride kalır, böylece konvoy dağılmış olur.

Paradoks şuydu: Avrupa Birliği yavaşlamaya ve tek bir hareket

ritmi tutturmaya gelemezdi. Güney Avrupa ülkeleri Almanya'ya ayak uyduramadı. Tek bir para birimine geçiş, eski Doğu Bloku ülkelerinin AB'ye entegrasyonuyla aynı döneme rastladı; ilk sıradaki Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan kendileri için verilecek nihai kararı bekliyorlardı. Ne ki Birliğe yeni katılacakların, uzun vadede, AB'ye yıllardır üye olan ülkelerin bile yerine getirmekte zorlandıkları yükümlülüklerin üstesinden gelmeyi başarabileceklerine dair en küçük bir ümit ışığı yoktu. Avrupa konvoyu daha da heterojen hale geliyordu.

2001 baharında Avrupa Merkez Bankası bir kez daha faiz oranlarını düşürmeyi reddetti, böylece ne pahasına olursa olsun güçlü avro politikasına bağlı kaldı. Bu yaklaşım işe yaradı. 2003'teki nispi istikrarsızlık döneminin ardından avro değer kazanmaya başladı. Doğaldı ki avronun değerindeki bu artış, Avrupa ekonomisinin güçlenmesinden çok, ABD dolarının zayıflamasının bir sonucuydu. Amerika'daki özel ve kamu borç krizi, saklı enflasyon ve pasif bir dış ticaret dengesi güçlü bir doları sürdürmeyi imkânsız kılıyordu. Ne ki gerçekte, güçlü bir avro Avrupalılar için iyi haber olmadı. Güçlü avro AB'deki ekonomik bunalımın derinleşmesi anlamına geliyordu. Dahası, ekonomisi zayıf Avrupa ülkeleri daha büyük sıkıntılarla karşılaşmak durumundaydı. Avronun dolanıma girmesinden önce dolardaki düşüş, ABD parasının farklı AB paraları karşısında eşitsiz olarak değer kaybetmesine neden oldu. Örneğin, dolar karşısında İspanyol pesetası ya da İtalyan lirası görece ucuz kalırken, Alman markı hızlı bir değer artışı kaydetti. İtalya ve İspanya'nın turizm endüstrileri ve ihracatları bu ülkelere bir rekabet üstünlüğü kazandırmıştı. Bu kez böylesi bir durum da söz konusu değildi.

Rusya da büyük sıkıntılar yaşadı, gerçi geleneğin aksine bu kez kendi yarattığı bir felaket değildi bu. Dolar karşılığı petrol satan Rusya, mal ve teknolojileri avro ödeyerek ithal ediyordu. Borcunun büyük bölümü de avro cinsindendi. ABD parası karşısında avronun her defasında değer kazanması Rus devleti ve şirketleri için, iç piyasada faaliyet gösteren şirketler de dahil olmak üzere, ek kayıp anlamına geliyordu. Gerçi ruble, bir 'petrol kuru' olarak dolara karşı güçlüydü, ama bu Rusya'yı pek fazla tatmin etmiyordu. Halkın

tasarrufları değer kaybetti, çünkü bu tasarruflar çokluk dolar olarak tutuluyordu; ülkedeki enflasyon da 'avro faktörü'nden ötürü artmaktaydı.

Avrupa'nın karar vericileri avroyu, Amerikan dolarıyla rekabet eden uluslararası bir rezerv para yapmak için yüksek bir bedel ödemeye hazırdılar. Ne yazık ki bu bedel pekâlâ da ortak ekonomik alanın yıkımı ve nihayetinde avronun çöküşü şeklinde olabilirdi. Avrupa projesinin biricik umudu krizin, dolar fiyatında ve ABD'deki enflasyon oranında eşzamanlı bir düşüş yaratması yönündeydi. Ne ki bu, avro için de mutlu bir geleceğe işaret etmiyordu. Avrupa Merkez Bankası faiz oranlarını indirip enflasyonu azdırabilirdi; böylece konvoyun hızı yavaşlatılabilir, geride kalanların öndekilere yetişmesine imkân tanınabilirdi. Fakat bu, Avrupa elitlerinin kendi orijinal/ihtiraslı planlarından bir hayli uzaklaşmaları anlamına gelirdi. Avrupa elitleri kendi stratejik hedeflerini birbirine yaklaştırma yerine, münhasıran, geçmişte verdikleri kararların yol açtığı tahribatı asgariye indirme konusuna yoğunlaşmak zorunda kalacaklardı.

Avrupa ve Yeni Emperyalizm

Avronun, başka şeylerin yanı sıra, salt ekonomik anlamda 'Avrupa birliğini' güçlendirmek için tasarımlanmış bir 'siyasi proje' olduğu ilan edilse de, bu proje bütünüyle zıt bir sonuç doğurma riski taşımaktadır. Ana akım kuramların iddia ettiğinin aksine, birleşmiş piyasalar otomatik olarak türdeşleşmeye yol açmaz. Bunlar, daha çok, zıt bir sonuç -kutuplaşma- doğurur; toplumsal kutuplaşmanın yanı sıra yoksul ve zengin bölgeler arasında, merkez ve çevre arasında vs. bir kutuplaşma yaratır. Piyasa kudretli bir yeniden paylaşım mekanizmasıdır; bu mekanizma daha zengin, daha güçlü ve -burjuva anlamda- daha etkili olanın lehine işler.

Para, siyasi iktisatçıların bizi inandırdıkları gibi, sadece bir ödeme aracı değildir; o aynı zamanda her bakımdan kültürel bir semboldür. Paranın bir tarihi olmak gerekir. Gelgelelim avro, bürokratlarla teknokratların bir marifetidir. Banknotların görüntüsü bile, avroyu yaratanların ne denli kültür eksikliği ve kısır bir hayal gücüyle malul olduklarını ortaya koymaktadır.

Banknotlar tuhaf duvarlar ve kapılarla süslenmiştir. Hiçbirinde insan portresi yoktur. Avrupa Birliği bürokratları, bu durumu açıklarken, bir ülkede popüler olan tarihsel bir figürün banknotlarda yer almasının komşu ülkelerde olumsuz duygular uyandırabileceği gerekçesine sığınıyor. Gelgelelim, eğer bu baylar Pan-Avrupa geleneklerinden ve ortak bir tarihten söz ediyorlarsa, bunu kendi şahsında cisimleştiren bazı tarihsel figürler olmak gerekir.

Bir kere ben, kendi adıma, Avrupa'da Aristoteles'in, Leonardo da Vinci'nin, Molière'in, Mozart'ın, Goethe'nin ya da Einstein'ın portresinden rahatsız olacak birilerinin çıkacağını sanmıyorum. Kolomb bile düşünülebilir (gerçi biz soldakilerin bir bölümü onu sömürgecilikle olan bağlantısı dolayısıyla hatırlarız). Fakat burada bir trajedi vardır: Avrupa Birliği bürokratları büyük olasılıkla bu adlardan bir tanesini bile hatırlayamamaktadır. Edebiyat, felsefe, bilim, keşif ve sanat onlar için pek bir anlam ifade etmemektedir. Bütün bir Avrupa tarihinden akıllarında kalan tek şey Napoleon ve Bismarck'tır, o da yüzeysel olarak.

Avro çok ciddi bir başka başarısızlık daha yaşadı: Avro projesini başlatanlar, tek bir para biriminin Avrupa'nın entegrasyonunu kolaylaştıracağını düşünüyordu; oysa uygulamada tam tersi bir sonuç çıkması kuvvetle muhtemeldir.

Bir para biriminin istikrarı, sonuç itibariyle, ülke ekonomisinin durumuna bağlıdır. AB üyesi ülkelerin ekonomileri ve gelişmişlik düzeyleri epey farklılık göstermektedir. Birlik kapsamındaki Kuzey Avrupa ülkeleri düşük bir enflasyon oranı tutturmada genelde çok az problem yaşarken, Akdeniz ülkeleri bu konuda güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.

Eğer Avrupa Merkez Bankası yüksek bir döviz kuru politikasını desteklemeyi seçerse, sonuçta 'geri' ülkeler (Arjantin örneğinin de gösterdiği üzere) artık rekabet etme imkânından yoksun kalacaktır. Ama öte yandan, 'geri' ülkeleri yarı yolda karşılama yolunda bir karar alındığında, İtalya, Portekiz, İspanya ve Yunanistan gibi ülkeler Almanya ve Finlandiya'ya enflasyon ihraç edecektir. AB'nin avroya katılma ya da katılmama yönünde bir tercihte bulunmak durumunda olan Batılı üyelerin tersine, üyelik başvurusunda bulunun Doğu

Avrupa ülkeleri Birliğe giriş anlaşmasının bir parçası olarak kendi para birimlerini avroya çevirmek zorundaydılar. Bunun nedeni gayet açıktı: Doğu Avrupa'nın zorunlu olarak avroya geçmesi onun dolar rezervlerinin otomatik olarak değer kaybetmesine yol açacaktı.

Ne ki bu kararın bedeli de epey ağırdır. Birliğe yeni katılacakların, uzun vadede, AB'ye yıllardır üye olan ülkelerin bile yerine getirmekte zorlandıkları yükümlülüklerin üstesinden gelmeyi başarabileceklerine dair en küçük bir ümit ışığı yoktur. Dahası, avro bölgesindeki büyümenin olumlu etkilerinden Batılı finans elitleri istifade etmesi durumunda bunun bedeli Doğu Avrupa ülkelerinin yerel ekonomileri tarafından ödenecektir. Portekiz ve Yunanistan'ın tersine (bu ülkeler, Birleşik Avrupa'daki gelişmiş partnerlerinin düzeyine yaklaşmak için geçmişte cömert yardımlar almışlardı), Birliğe yeni katılan Doğu Avrupa ülkeleri benzer bir şeyi bekleyemezler. Yeni üyelere verilen yardım paketleri 1980'lerdeki yardımlara kıyasla çok daha küçüktür. Bunun nedeni de AB'nin mali açıdan artık geçmişteki kadar cömert olamayışı değildir. Yeni üye olan Doğu Avrupa ülkeleri Yunanistan ve Portekiz'den büyüktür, bu genişlemenin maliyeti de dolayısıyla yüksektir. Fakat en önemli faktör avro fenomenidir. Büyük mali yardımlarla beslenme, potansiyel olarak, tek bir para biriminin zayıflaması anlamına gelir. Dolayısıyla, Avrupa 'konvoyu' giderek daha heterojen hale gelmek zorunda kalacaktır. Bu arada ulusal hükümetler, ekonomiyi ve sosyal kalkınmayı etkileme yolunda kullanabilecekleri olağan parasal enstrümanlardan yoksun kalmaktadır. Avrupa düzleminde para politikası konusunda kaçınılmaz olarak ciddi çatışmalar yaşanacaktır. Bu çatışmaların çözümü kolay değildir, zira üye ülkelerin çıkarları birbirine taban tabana zıttır. Karar verme, kaçınılmaz biçimde, siyasi karakter taşır. Nesnel anlamda ekonomileri zayıf olan ülkeler, teoride, bütçeye ve yüksek enflasyona daha gevşek bir yaklaşım benimserler.

Bürokratik, yarım yamalak çözümler her ülkede işleri daha da kötüleştirmektedir. Enflasyon Kuzey Avrupa ülkeleri için çok yüksek, Güney ülkeleri içinse çok düşüktür. İronik olan nokta şu ki, 2002-2003'te basınç altında kalan ülkeler AB üyesi Güney Avrupa ülkeleri değil, Almanya ve Fransa oldu. Almanlar kendi para birim-

lerini kullanırlarken bütçeyi dengelemeleri kolaydı; Berlin, diğer AB üyelerinin de bütçelerini dengelemeleri yönünde büyük baskı uyguladı. Fakat avro dolanıma girdikten sonra Almanya birden kendini sıkıntıda buldu. Bütçe açığı ürkütücü bir hızda artıyordu. Bunun nedeni Alman ekonomisinin yaşadığı durgunluktu. Fakat bu durgunluğun finans alanında da nedenleri vardı. Bir yandan, avronun devreye girmesiyle birlikte, Almanya ve Fransa güney komşularından enflasyonist baskı ithal ettiler. Öte yandan, avronun değerini ne pahasına olursa olsun yüksek tutmak ekonominin büyüme hızını yavaşlatmak anlamına geliyordu.

İlginç olan nokta, Almanya'daki sosyal demokrat hükümetin, çözümü emeklilik haklarında ve vergi reformunda bulmasıydı. Bu, neoliberalizmin, mağdurları suçlayan standart yaklaşımıydı. Kendi mali sermayelerinin ihtirasına kurban olan Almanlar 'aşırı' sosyal kazanımlarından vazgeçmek zorunda kaldılar. Sorunun kaynağı neoliberalizm olmasına rağmen, bu sorun da daha sert neoliberal önlemlerin gerekçesini oluşturdu.

Avro projesi ne denli sorunsal olsa da, bu projenin başarısızlığının Avrupa Birliği'nin zayıflamasına yol açacağını düşünmek yanlış olur. Tam tersine, avroyla ilgili sorunların artması AB'nin devletimsi bir örgüt olarak güçlenmesi, ya da en azından bir tür berkitilmiş 'neo-emperyal çekirdeğin' seçilip ayrılması (bu çelik çekirdek, zayıf üyelere ve müttefiklere kendi iradesini empoze edecek yeni bir siyasi ve ekonomik hegemon olabilir) yönündeki basıncı artıracaktır.

AB'nin Batılı üyeleriyle Orta Avrupalı üyeleri arasındaki çelişkiler 2003'te, ABD yönetiminin Irak'a saldırmaya karar vermesiyle birlikte, su yüzüne çıktı. Avrupa entegrasyonuna öteden beri liderlik yapan Fransa ve Almanya ABD'nin bu hamlesine şiddetle karşı çıkarken, Polonya, Macaristan ve diğer eski komünist ülkeler Washington'un yanında yer aldılar. ABD yönetimi de 'Eski Avrupa' ile Amerikan yanlısı 'Yeni Avrupa' arasındaki farklılığı ortaya koyarak bu ihtilafı mümkün olduğunca kendi lehine kullanmaya çalıştı. Komünist sistemin dağılmasından sonra 'yeni' Avrupa'da yükselen siyasi elitler oldukça reaksiyoner ve yoz bir nitelik taşıyordu. Sivil toplum bu ülkelerde, Batı'dakine kıyasla, çok daha zayıftı (dolayısıy-

la, hükümetlerin uyguladığı reaksiyoner politikalara bu ülkelerdeki halkların sergilediği muhalefet, bir İtalya ya da İspanya'daki muhalefete kıyasla, çok daha güdük kaldı). Gelgelelim, 'Eski' ve 'Yeni' Avrupa arasındaki çelişkiler oldukça derindi ve giderek daha da derinleşiyordu. Reaksiyoner, yoz ve geri Orta Avrupa elitleri açısından ekonomik güçsüzlüklerini telafi etmenin biricik yolu, Avrupa'da Fransız ve Alman liderliğine karşı ABD'nin yanında yer almaktan geçiyordu.

Tarihte ekonomik problemlerin siyasi konsolidasyonla telafi edildiği birçok örnek görmekteyiz. Fakat böyle bir yönelim bu zamana dek serbest piyasa yaklaşımı temelinde gerçekleşmemişti. Siyasi entegrasyon birleşik bir piyasanın ve tek bir para biriminin doğurduğu orantısızlıkları ve çelişkileri telafi etmenin tek yoludur. Bu bakımdan, on altıncı ve on sekizinci yüzyıllar arasında ulus-devletlerin kurulmasının ardından Avrupa siyasi entegrasyonu gündeme gelmiştir. Birleşik piyasalar bir başına devletlerin birleşmesine yol açmaz, fakat entegre siyasi organların oluşturulması yönünde bir ihtiyaç yaratır (çünkü piyasalar işlememekte, daha doğrusu liberal kuramda anlatıldığından farklı bir biçimde işlemektedir).

Piyasanın körüklemesiyle bölgesel ve toplumsal kutuplaşmanın giderek artması yönetici elitleri siyasi enstrümanlar kullanmaya zorlar. Fakat bu siyasi entegrasyon toplumsal ve bölgeler arası türdeşleşmeye yol açmaz. Devlet, yeniden paylaşım ve baskı araçlarını bir arada kullanarak orantısızlıkları ve çelişkileri telafi eder.

Devlet, aynı zamanda, birleşik bir para biriminin işlemesini sağlamada da hayati öneme sahiptir. Doğrudur, tarihte devlet olmadan da bazı para birimleri kullanılmıştır. Ortaçağ'ın erken dönemlerinde para sistemleri, somut bir devletle sağlam bir bağlantısı olmayan uluslararası paralardan oluşuyordu. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda sadece farklı Alman devletlerinde değil, aynı zamanda İsveç illerinde ve Rusya'da ('efimok' adıyla), aynı değere sahip bir *taler* kullanılıyordu. Dolayısıyla Avrupa, modern zamanlardan çok önce de tek bir para birimine sahipti. Ne ki daha güçlü bir devletin oluşturulmasını teşvik eden şey, tam da bu paranın istikrarını ve korunmasını garanti altına alma ihtiyacıydı.

Hem yeniden paylaşımda hem de baskılamada başarılı olmak için devlet mümkün olduğunca merkezileşmek zorundadır. Modern Avrupa'nın ilk dönemlerinde piyasaların ulusal düzeyde birleşmesi ve bütünleşmesi, gevşek konfederasyonlar ve yurttaşların demokratik katılımları yoluyla değil, fakat mutlakiyetçi otoriter monarşiler aracılığıyla sağlandı. Bu bakımdan AB'nin Brüksel'deki yapılarının demokratik noksanlığı (AB projesine kuşkuyla bakanlar bu noktaya sık sık parmak basmışlardır), Avrupa projesinin ekonomik ve sosyal yönleri için çok elverişlidir. Dahası, birleşik bir Avrupa'nın başarılı bir biçimde işlemesi ve kendi 'büyük tasarım'ına ilişkin emellerini gerçekleştirmesi noktasında, açıktır ki, haddinden fazla demokrasi ve yurttaş katılımı söz konusudur. Neoliberal ve piyasa yönelimli entegrasyon süreci başarıyla yürütülürse bu, bir Avrupa Federasyonu ve hatta 'bir bölgeler Avrupa'sı' değil, fakat merkezileşmiş bir Avrupa İmparatorluğu meydana getirecektir.

Bunun pratikte gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ayrı bir sorudur. AB, bize birleşik ve eşitsiz gelişmeye dair klasik bir vaka sunmaktadır. Kıta, siyasi olarak birleşmemiş kaldığı ve bağımsız devletlerden oluşan bir birlik olma görüntüsünü koruduğu sürece, bazı ülkelerin birliğe hep diğerlerinden daha fazla entegre olma şansı söz konusu olacaktır. Bazıları bozuşmayı göze alırken, bazıları safları terk edecektir. Kimi elitler yeni Avrupa'nın hâkim sınıfıyla çabucak kaynaşırken, kimileri de ulusal düzlemde kalacak ve meşruiyetlerini/yönetme yeterliklerini bütünüyle yitirmedikleri sürece değişmeyeceklerdir. Birçok şirket küreselleşmeye katılacak, bazıları kıtadan dışarı çıkmayacak, fakat çok sayıda şirket ulusal ve hatta bölgesel/yerel kalmaya devam edecektir. Yeni doğan avro burjuvazisinin çekirdeği 'ulusal kökenli' partnerlerini baskılayamasa da onları yönlendirebilecektir. Ve ortak bir düşmana sahip olmak, güçleri birleştirmenin ve başarılı bir hegemonya kurmanın yollarından biridir.

Avrupa entegrasyonunun mantığı ABD'yle olan çatışmayı sadece kaçınılmaz kılmakla kalmamakta, aynı zamanda ona daha bir yapısal ve hatta kurumsal çatışmalar yüklemektedir. Yeni imparatorluk eski imparatorluğa meydan okumaksızın yükselemez. Neoliberal düzenin krizi, küresel piyasanın kaynaklarının -piyasanın kendisi gibi- sınırlı olduğunu tanıtlamaktadır. Aşırı üretim ve kapasite

fazlası, aşırı birikim ve yavaşlayan büyümeyi kamçılamak için ucuz kaynaklara duyulan ihtiyaç... bunların hepsi, ister şirketler ister uluslararası kurumlar arasında olsun, her düzeyde daha şiddetli bir rekabeti körüklemektedir. Birbirinin rakibi olan kapitalist projeler, sistem bunların hepsine yeterli kaynak sağladığı sürece, 'barış içinde bir arada yaşayabilir'. Ama artık devir değişmektedir. Yarışma acımasız rekabete dönüşmektedir.

İşte bu nedenle, Avrupa entegrasyonunu hedefleyen güçler ABD'ye birkaç cephede birden hücum etmeye başladı. Daha 1999'da DTÖ'nün Seattle'da düzenlediği bakanlar düzeyindeki toplantının başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açan şey sadece sokak protestoları değil, aynı zamanda ABD delegasyonu ile (Fransızların önderliğindeki) AB bürokratlarının açıkça karşı karşıya gelmesi oldu.

AB bürokrasisi daha sonra da DTÖ'yü ABD'ye karşı bir savaş meydanı olarak kullanmaya devam etti; bu ihtilaf Mayıs 2003'te zirve noktasına vardı. Bu tarihte DTÖ'de alınan bir kararla, AB ülkelerinin, ihracat sübvansiyonlarını doğrudan ya da dolaylı olarak kullanmak yoluyla ABD şirketlerine ticari yaptırımlar dayatmalarına olanak tanındı. Böylece ABD kendi ihracat politikasını yeniden değerlendirme yönünde söz vermeye zorlandı. Bundan kısa bir süre önce de, Mart 2003'te, AB bürokratları ABD yönetimini ticaret tahditlerini kaldırmaya zorlayarak bir zafer daha kazandı (bu tahditler Avrupa çeliğinin ve diğer metal ürünlerinin Amerikan piyasasına ulaşmasını engellemek için kullanılıyordu).

Bu çok önemli bir başarıydı, çünkü daha öncesinde kendi kurallarını rakip ülkelere empoze etmek için DTÖ'yü kullanan hep ABD olmuştu. 1999'a dek DTÖ, ABD'nin isteği doğrultusunda Avrupa mallarına karşı bir dizi yaptırım uyguladı.

Mart 2003'te Birleşmiş Milletler'de, Fransa ve Almanya'nın Irak meselesinde Washington'a karşı hareket etmeleri, bu hükümetlerin hem kendi ülkelerindeki hem de dünyanın diğer yerlerindeki kamuoyu baskısına verdikleri tepkinin bir sonucu değildi salt. Fransa, Almanya, Belçika ve Lüksemburg'un kendi askeri güçlerini kurma yönünde aldıkları karar da gene salt siyasi emellerin, engellenmişlik duygusunun ve Washington'a duyulan öfkenin sonucu değildi. Tüm

bu olaylar tutarlı bir mantığın göstergesidir. Bu mantığın merkezinde avro projesini görmekteyiz.

Küresel Rekabet

Hiçbir küresel para, arkasında küresel bir güç olmaksızın hüküm süremez. Avro, müstakbel küresel para olarak, yeni bir emperyal güce gereksinim duymaktadır. Bu olmaksızın dolar karşısında zafer kazanma şansı yoktur. Dahası, eğer bu yeni emperyalist proje yeterince gerçekleştirilmezse avronun finansal ya da ekonomik açıdan hiçbir anlamı kalmaz. Avroya yatırım yapan ve hatta avronun uluslararası bir rezerv para olarak dolara meydan okumasını sağlamak için Avrupa ekonomilerini boğulma tehlikesine iten insanlar öyle hırslı bankerler falan da değildir. Yanlış hesapların ya da bürokratik yanlışlıkların da bir payı olabilir tabii ki, fakat bu pek az şeyi açıklar. Avrupa mali sermayesinin yükselişini temsil eden avro, basit bir para birimi ya da ödeme aracı olmaktan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Avro, küresel mali rekabete ya da, ilk Marksistlerin kullandıkları deyimle, emperyalistler arası çelişkilere bir eklemlenmedir.

Kosova ve Irak savaşları Amerikan yayılmacılığının birer örneği olarak görüldü. Fakat bu ancak kısmen doğruydu. ABD yayılmacılığı kurban olarak seçtiği ülkeleri hedef tahtasına koymakla sınırlı değildi, o aynı zamanda Avrupa'da yükselen yeni ekonomik projeye karşı bir savunmaydı da. Avrupa-Atlantik savaşları çağı[3] bazı analistlerin Kosova'nın bombalanmasını avroya yönelik bir saldırı diye nitelendirmesiyle başladı.[4] AB liderleri Washington'un Kosova politikasını destekleseler de, NATO'nun askeri güç kullanma yönündeki kararını pek içlerine sindiremediler. 1999'da başka bir çıkış noktası bulamadıkları için ABD'nin ardından gitmek zorunda kaldılar.

3 Birinci Dünya savaşı öncesinde birkaç çatışma yaşandığına ve bu çatışmaların büyük güçler arasındaki doğrudan hesaplaşmalara hiç benzemediğine dikkatinizi çekerim. İngiliz-Boer Savaşı pek çok bakımdan Britanya ile Boerleri destekleyen, teşvik eden, eğiten ve onlara malzeme sağlayan Almanya arasındaki bir savaştı. Rus-Japon savaşı ise Rusya'yı destekleyen Almanya ile Japonya'yı destekleyen İngiltere arasındaki bir çatışmaydı.

4 Örneğin bkz. D. Johnstone (2002) *Fools' Crusade: Yugoslavia, NATO and Western delusions* (Londra: Pluto Press).

Avro projesi o tarihte henüz olgunlaşmamıştı ve küresel kriz hafif seyrediyordu. İlk çıktığında 1,2 dolar değerinde olan avro birkaç ay içinde 1 doların altına düştü; avronun 1,1 dolar değerine çıkması için iki yıldan fazla bir sürenin geçmesi gerekti.

Kosova savaşı çelişkilerin su yüzüne çıkmasına vesile olan ve değişik şekillerde yorumlanabilen bir olaydı; Irak savaşı ise açık bir ihtilafa sebebiyet verdi. Bu ihtilaf sadece AB üyesi ülkeleri değil, aynı zamanda aday ülkelerle Rusya'yı da içeriyordu. Bu, ayrıca, Avro-emperyal projesindeki çelişkileri ve zayıflıkları da açığa çıkardı.

2003'te ABD'nin Irak'a saldıracağı belli olduğu zaman Avrupa ülkeleri arasında bir birlik söz konusu değildi. ABD'nin savaş dürtüsüne karşı Fransa ve Almanya hükümetleri (daha sonra bunlara Rusya da katılacaktır) güçlü bir direnç gösterirlerken, Britanya -İspanya ve İtalya'yla birlikte- Washington'un arkasında yer aldı; bu arada başta Polonya olmak üzere AB'ye üyelik başvurusunda bulunan Doğu Avrupa ülkeleri ABD'ye büyük bir şevkle destek verdiler. Bu bölünme siyasi partilerin geleneksel çizgileriyle de uyumlu değildi. Pek çok ülkede sosyal demokrat partiler savaş karşıtıydı, fakat bu durum Britanya'daki İşçi Partisi hükümetini etkilemedi. Muhafazakârlar genelde Amerikan yanlısıdırlar, fakat Fransa'nın sağcı başkanı Jacques Chirac Irak savaşının önde gelen muhaliflerinden biri oldu; Avusturya'daki muhafazakâr hükümet de aynı tavrı sergiledi, hatta kendi hava sahasından geçmeleri halinde Amerikan savaş uçaklarını vuracağı tehdidinde bulundu. İngiltere, Fransa, İspanya, İtalya ve Almanya'da kamuoyu savaşa karşıydı. Avrupa'daki en Amerikan yanlısı yönetimin işbaşında olduğu Polonya'da bile George Bush'a ve onun savaş planlarına destek verme konusunda bir tekseslilik yoktu. Bu, sadece, bazı hükümetlerin kendi kamuoylarına kulak vermelerinin mi bir sonucuydu? Tam değil. Çoğu Avrupa hükümeti, en önemli iç sorunlar da dahil olmak üzere başka pek çok konuda kamuoyunun ne dediğine aldırış etmezler. Kuşkusuz kamuoyu bunda bir rol oynadı, fakat onun etkili olmasında -Seattle'de olduğu gibi- başka bazı faktörler ve gruplar da pay sahibiydi.

Britanya'nın rolü özel olarak incelenmeyi gerektirmektedir. 1970'lerin sonunda Britanya sağı ve Margaret Thatcher tarafından

geliştirilen neoliberal proje; Avrupa'daki diğer ülkelerin gerisinde kalmaya başlamış, 'post-emperyal sendrom'dan mustarip ve 'aşırı sosyal koruma'dan dolayı çivisi çıkmış ülke için acı fakat gerekli bir ilaç olarak takdim edildi. Maggie Thatcher'ın yeni-muhafazakâr ve Tony Blair'in Yeni Sol politikaları ülkede yirmi yıldan fazla hüküm sürdükten sonra İngiliz kapitalizmi daha güçlü hale gelemedi. Britanya'nın modernizasyonu diğer AB ülkelerinin gelişmesinden daha hızlı olmadı; teknolojik açıdan Britanya, sosyal demokrat İskandinav ülkelerinin, özellikle de Finlandiya'nın (güçlü bir refah devleti ve etkin bir kamu sektörü politikasından vazgeçmeyen Finlandiya, Avrupa'nın önde gelen teknoloji devlerinden biri olmayı başarmıştı) çok gerisinde kaldı. Britanya kapitalizmi, yirmi yıllık neoliberal (sözde) modernizasyonun ardından gerçekte daha da geriledi (teknolojik yenilikler konusunda pek az potansiyele sahip olduğunu gösterdi). Sonuçta Britanya, AB'nin bir üyesi olarak, sesini duyurmakta başarısız oldu. İngiliz politikacılar birleşik Avrupa projesini, özellikle de onun neoliberal yönlerini övmeye devam etseler de ülke, kıtanın Fransa ve Almanya'dan oluşan çekirdeğine yaklaşamadı. Britanya elitlerinin stratejisi, Birleşik Avrupa içerisindeki zayıf ve izole konumlarını telafi etmenin bir yolu olarak ABD'yle 'özel ilişkiler' geliştirme gereği üzerine inşa edildi.

Bu itibarla, Britanya hükümetinin yaklaşımının Polonya'nın (tarihte emperyal ihtiraslarla hareket etmiş ama başarısız olmuş Polonya, Doğu Avrupa'nın AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuş en büyük ülkesidir) tutumuna çok yakın durması şaşırtıcı değildir. Bu çizgi Polonya'nın sosyal demokrat Dışişleri Bakanı Wlodzimierz Cimoszewicz tarafından açıkça formüle edildi. 2002 yılında yaptığı bir konuşmada AB'nin Polonya'nın geleceği açısından taşıdığı önemi vurgulayan Cimoszewicz, Polonya'nın Birlik içerisindeki rolünün Amerika'nın çıkarlarını temsil etmek olacağını belirtti. Polonya'nın bu rolü Irak savaşı sona erdikten sonra Washington tarafından ödüllendirildi: fethedilen Irak'ta belli bir bölge Polonya'nın kontrolüne bırakıldı.

Savaş patlak vermeden önce de George Bush, eski Sovyet Bloku'nda yer alan aday ülkeleri 'Yeni Avrupa' diye adlandırıyordu.

Bu terim tarihsel bakımdan pek bir anlam ifade etmemektedir. Doğu Avrupa'nın AB adayı ülkeleri gerçekte Amerika'yı desteklemede yalnız değildi. İtalya, Portekiz ve İspanya da onların safındaydı. Aslında burada Avrupa kıtasının çekirdeğini oluşturan ülkelerle (Fransa, Almanya, Avusturya, Belçika ve Lüksemburg) yeni Avrupa projesi içerisinde şu ya da bu şekilde marjinal kalan ülkeler arasında çok net bir bölünmenin yaşandığını görüyoruz. İkinci grupta yer alan ülkeler ciddi yapısal problemlerle karşı karşıya olan ve Birlik içerisindeki pazarlıkta ellerini güçlendirmek için politik ağırlıklarını artırma gereği duyan ülkelerdir. Ama Irak savaşı meselesindeki siyasi bölünmüşlüğün tek ölçütü bu değildir. Örneğin, Avrupa çekirdeğine ait olan Hollanda 'savaş karşıtı' listede yer almamaktadır. Öte yandan, ekonomik ve tarihsel açıdan İspanya ve Portekiz'le aynı grup içerisinde bulunan Yunanistan, 'savaş karşıtı' bloku desteklemiştir. Her iki vakada da siyasi mülahazalar ve kamuoyu rol oynamıştır. Fakat Irak konusunda yaşanan bu kriz uzun bir sürecin başlangıç noktasıdır sadece.

George Bush'un coğrafya ve tarih konularındaki bilgisizliğinin bir göstergesi olarak Avrupa'yı 'eski ve 'yeni' diye ikiye bölmesi, gerçekte, Avrupa'nın merkezi güçleriyle marjinal ülkeleri arasında, piyasa güdümlü entegrasyonun bir sonucu olarak ortaya çıkan çelişkiyi dışavurmaktaydı. Bu bölünmenin siyasi veçhesi de çok önemlidir. Avrupa'nın merkezi güçleri (bir jeo-politik ve jeo-ekonomik gerçeklik olarak) daha bir konsolide olur ve ortak bir çıkar geliştirme konusunda daha başarı kaydederlerken, Avrupa projesi içerisinde marjinal kalan ülkeler ortak bir zemin yaratmada daha büyük güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. İtalya ve İspanya'nın, Irak'taki işgal güçlerine olası katkılarını tartışırlarken, Polonya'nın komutası altına girmeyi reddetmelerinin sembolik bir önemi vardı (bu ülkeler ancak Britanya'nın komutasını kabul edilebilir buluyorlardı).

Avrupa'nın marjinal ülkeleri, ancak, birleşik bir Avrupa'nın parçası olarak kalmaya devam ettikleri sürece ortak bir şeylere sahip olabilirlerdi. Bu ülkelerdeki elitler de çok daha konsolide olmuştur ve ulusötesi, ulusal ve Avrupa düzlemindeki fraksiyonlar arasında bölünmüş bir vaziyettedirler. Bu durum iç politikaları daha istikrar-

sız kılmakta ve uzun vadede anti-burjuva güçler için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Avrupa'nın daha geri nitelikli kapitalist sınıflarının daha bir Amerikan yanlısı olmaları tesadüf değildir. İhtirasları karşılanmayan bu sınıflar, Avrupa imparatorluğunda kendilerine iyi bir rol düşmeyeceğinden korkmaktadırlar. Merkezleri genelde ABD'de olan ulusüstü şirketlerle spontane ilişkiler geliştirmek, bu elitlere, Avrupa projesine sistematik olarak entegre olmaktan daha kolay gelmektedir. Fakat onlar için Avrupa projesinden kopmak da mümkün değildir. Bir kere, artık çok geçtir. İkincisi, ABD'yle olan dostluk AB'ye net bir alternatif oluşturmamaktadır. Dolayısıyla, bu elitler şimdilik iç bozguncu rolüne mahkûmdurlar ve Amerika'nın birleşik bir emperyalist Avrupa içerisindeki Truva atlarıdırlar. Bunların AB'de kalmak ve seslerini orada duyurmak için ABD'nin dostluğuna ihtiyaçları vardır.

Eski bir imparatorluk olan Britanya, Avrupa'nın doğal olarak en fazla problem yaratan ülkesi olmak durumundaydı. Fakat bu, aynı zamanda, Blair hükümetinin karşılaştığı (o hiçbir şekilde üstesinden gelinemez) çelişkilerin de garantisi olmaktadır. Atlantik yanlısı bir yönelimi seçen Blair ve Britanya parlamentosundaki Tory'ler, tam da bu sebepten dolayı, AB'yle güçlü bir entegrasyonu teşvik etmek zorundadırlar. Britanya'nın ABD açısından önemi onun tam da AB içinde, ağırlıklı bir üye olarak, ABD'nin gözü kulağı olmasından kaynaklanmaktadır. Pound'la duygusal bağlarını sürdüren naif muhafazakârların tersine Yeni İşçi Partisi, avroya karşı bir duruş sergilemek istiyorsa avro bölgesine yakın durmaktan kaçamayacağını bilmektedir. Tony Blair bunu defalarca açık bir şekilde ifade etmiştir. Avrupa'nın bu 'iç kargaşasının' mantığı Blair hükümetinin, kamuoyunun Irak savaşı konusundaki tepkilerini başarıyla püskürttükten sonra, halkın soğuk baktığı yeni bir maceraya -ülkeyi avro bölgesine entegre etmeye çalışmak- niçin vakit kaybetmeksizin girdiğini açıklamaktadır.

Londra'nın bir ticaret ve finans merkezi olarak sahip olduğu güç, büyük ölçüde, Avrupa'nın bir uzantısı olarak hizmet etme kapasitesinde yatmaktadır. Küreselleşmiş dünyada coğrafyanın önemli olmadığı savı doğru değildir. Siyasi ve iktisadi coğrafya önemlidir,

çünkü küreselleşme Ay'da değil gerçek dünyada hayata geçirilmektedir (böylesi bir dünyada hiçbir ekonomik süreç, ne denli ileri olursa olsun, kendisini zaman ve mekândan koparamaz).

Blair'in avro konusundaki politikası, elbette ki, aynı zamanda her hükümet için doğal olan siyasi ve ideolojik eylemsizliği yansılamaktadır. Fakat bizatihi bu eylemsizlik, Britanya kapitalizminin 'avro çekirdeği' karşısındaki zayıflıklarını ve çelişkilerini de göstermektedir. Britanya hâlâ Avrupa finansal entegrasyonunun başlangıç aşamasındadır. İlk başlarda kıtanın hâkim sınıfları örgütlü emeğe karşı bir araç olarak avroya gereksinim duydular. Çalışan sınıfların sosyal taleplerini sınırlamak ve refah devletini ('refah devleti uygulamasını sürdürmeye artık gücümüz yok') aşındırmak için avroya gereksinim duyuluyordu. Ne ki Britanya'da refah devleti Thatcher ve yeni İşçi Partisi hükümetlerinden sonra öylesine aşınmış ve işçi hareketi öylesine ağır bir yenilgiye uğramıştı ki, yerel elit avroyu bu amaçla kullanma gereği duymamaktaydı. Britanya'nın hâkim sınıfları avroyla ilintili problemleri önceden görmüşler ve bunun kendileri için çok az avantaj yaratacağını tespit etmişlerdi. Sonuçta, Britanya avro bölgesi dışında kaldı, fakat karar verme mekanizmasına eklemlendi ve finansal entegrasyon sürecinde yer aldı.

Bu noktada bir kez daha Britanya ile Doğu Avrupalı 'aday devletler' arasında tuhaf bir benzerlik görüyoruz. Bu devletler de siyasi bir hedef olarak avro bölgesine girme kararında olduklarını deklare etmişlerdir, fakat pratikte bu kararlarını erteleme eğiliminde oldukları görülmektedir (örneğin, Çek Cumhuriyeti Mayıs 2002'de avro bölgesine 2009-2010'dan önce giremeyeceğini deklare etmiştir).

Bu duruma bir çözüm getirmek Blair açısından, başka şeylerin yanı sıra, bir siyasi prestij meselesi oldu. Blair yönetimi de avro bölgesi üyeliğini, Cimoszewicz gibi, Amerikan çıkarlarını savunma politikasına devam etmenin bir yolu olarak görüyordu. Fakat bu tutum 'avro çekirdeği' liderleri için çok aşikâr bir şeydir. Blair bir ikilemle karşı karşıyadır: ya avro bölgesine bütünüyle entegre olmak ya da onunla bütün bağlarını koparmak zorundadır (ikincisini seçerse hem ABD'yle olan özel ilişkisinden hem de Britanya'nın özel ihtiraslarından vazgeçmek durumunda kalacaktır). Her iki seçenek de

Washington için ya da Londra'nın finans ve ticaret egemenleri için kabul edilebilir değildir.

Blair'in savaş üzerinden kumar oynaması ve kazanması mümkündür, oysa savaşın aksine ekonomi katı bir oyundur: uzun vadede kumarbazlara hiçbir şans tanımaz. Blair hükümetinin Avrupa projesi konusundaki çelişkileri er ya da geç onu karaya oturtacaktır, bu kaçınılmazdır. Ve bu, muhtemelen, Britanya solu için iyi bir haberdir.

Rakip emperyalist güçlerin ve eğilimlerin birbiriyle savaşımına sahne olan bir başka ülke Rusya'dır.

Rusya Üzerine Mücadele

Rusya'nın Irak savaşı öncesi ve sonrası verilen diplomatik mücadeledeki rolü çok önemliydi. Rusya'nın bu önemi, artık bir süper güç olmasa da, sadece BM Güvenlik Konseyi'nde daimi üyeliğe ve Konsey kararlarını veto etme hakkına sahip olmasından değil, aynı zamanda Irak'ın Sovyetler Birliği'ne olan büyük miktardaki borcundan da kaynaklanıyordu. İşte bu nedenledir ki Irak savaşı konusundaki diplomatik mücadele, büyük ölçüde, Rusya'nın BM'de kullanacağı oy için Washington ile Berlin arasındaki mücadeleye dönüştü. 14-15 Şubat 2003'te zirveye ulaşan küresel kriz, Başkan George Bush ve Amerikan yönetiminin yenilgisiyle ve o güne dek görülmemiş bir biçimde küçük düşmesiyle sonuçlandı. Washington, BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu (Irak'a askeri müdahaleyi öngören) teklifin Fransa tarafından veto edilmeyeceğinden emindi. Fakat sonunda ABD'nin teklifinin Fransa'nın vetosu olmadan da geçersiz kalacağı belli oldu. Silah denetçileri Washington'un senaryosuna uygun hareket etmedi ve Güvenlik Konseyi üyeleri savaşa olan muhalefetlerini belirtmek için günden güne ön aldılar.

Bush'u daha beter yerin dibine geçiren olaysa, ABD de dahil olmak üzere tüm dünyada gerçekleştirilen savaş karşıtı yürüyüşler oldu. Washington'u destekleyen çok az sayıdaki Batı Avrupa hükümeti ise yoğun sokak protestolarıyla karşılaştı. Bush'un tehlikeli bir adam olduğu yolunda dünyada bir konsensüs oluştu. Washington ısrarla Saddam Hüseyin'in insanlık için bir tehdit olduğunu yineliyordu, fakat bu zıt bir etki yarattı. Saddam Hüseyin elbette ki kendi halkı için bir

tehditti, fakat dünyadaki milyonlarca insan gezegenimize tehdit oluşturan kişinin Hüseyin değil Bush olduğu sonucuna vardı.

ABD yönetimi dört bir yandan sert hücumlara maruz kalırken Rusya, bir kez daha, iktidarsızlığını ve önemsizliğini gösterdi. Geçen on yılda Rusya politik bakımdan ABD'ye, ekonomik bakımdan ise Almanya'ya bağımlı oldu. ABD Rusya'nın siyasi gündemini dikte ederken, Almanya da yavaş yavaş onun en önemli iş ortağı ve yabancı yatırım kaynağı oldu. Bu sistem, Almanya uluslararası konularda düşük bir profil sergilediği ve ABD'yle en azından görünüşte dayanışma içerisinde olduğu sürece oldukça iyi işledi. Ne ki ABD ile Almanya arasındaki anlaşmazlıklar su yüzüne çıktığında Rus liderliği apışıp kaldı.

Moskova İvan Pavlov'un köpeklerinden biri gibi davranmaya başladı. Sinyaller belli bir şekilde geldiği sürece köpek uygun şartlı refleksler gösterir –zil sesini duyduğunda salyası akar. Sonra bilim adamı ona iki çelişkili sinyal verir. Zavallı hayvan panikler, ininde dört dönmeye başlar. Buna benzer bir şey 2003 kışında Rus liderliğinin başına geldi. Fransa ve Almanya'nın BM Güvenlik Konseyi'nde çoğunluğu temin edecekleri ve vetoya gerek duyulmayacağı belli olduktan sonradır ki ancak, Başkan Vladimir Putin bu ülkelerin yanında -hem de göstere göstere- yer aldı.

On yıl boyunca Kremlin ideologları Rusya'nın ABD'yi desteklemesi gerektiğine, aksi halde 'uygar dünyanın tümünün' kendilerini kınayacağına halkı inandırmaya çalıştılar. Ne ki Şubat 2003'teki olaylar Washington'un izole bir konumda olduğunu ortaya koydu. Rus politikacılar sonunda doğru bir sonuç çıkardılar. Ne ki, hemen belli olduğu üzere, eylemlerine yön veren etken sağlam ilkeler ya da ulusal çıkarlar değil, keskin bir oportünizmdi. Rus liderlerinin Berlin'in ağzıyla konuşması ama bu arada gözlerini bir an olsun Washington'dan alamaması utanç verici bir durumdu.

Irak savaşı esnasında, Sovyet dönemini andırır tarzda hükümet kontrolünde olan Rus televizyonu, Amerika'nın saldırısını kınamak için her fırsatı kullandı. Ne var ki askeri operasyon sona erdiğinde ve ABD askerleri Irak topraklarının büyük bölümünü ele geçirdiklerinde Rus elitleri tekrar paniklemeye başladı. Propagandanın tonu değişti ve Washington'la uzlaşma mutlak bir gereklilik olarak görül-

dü. Ne yazık ki Rusya'nın patronu olan 'avro çekirdeği', olayları çok daha farklı değerlendiriyordu. Beklentilerin aksine 'avro çekirdeği'ni oluşturan ülkeler ile ABD önderliğindeki koalisyon arasında her yönüyle bir uzlaşma sağlanamadı. Bu yeni durumda Rusya'nın küresel mücadeledeki önemi artmaktaydı. ABD sadece Irak petrolünü elde etmekle kalmadı, fakat aynı zamanda OPEC'i etkileme olanağına da kavuştu (kukla Irak yönetimi bu örgütte sandalye sahibiydi çünkü). 'Avro çekirdeği'ni oluşturan ülkelerden sadece Fransa'nın kendi petrol şirketleri vardır, ama bunlar büyüklük bakımından Amerikan ve hatta İngiliz petrol şirketlerinin yanına bile yaklaşamaz. Bu, 'avro çekirdeği' için, Rusya'daki petrol kaynaklarının stratejik yönden önemli hale gelmesi demektir. Ama öte yandan Washington, Rus kaynaklarına gereksinim duymamaktadır. Fakat rekabet mantığı, ABD önderliğindeki ulusötesi sermaye fraksiyonunun Rus petrolü ve gazının 'avro çekirdeği'ni oluşturan ülkelere temin edilmesinde kesinlikle hiçbir çıkarının olmamasını beraberinde getirmektedir. Bu durum Rusya'yı gerçek bir savaş meydanına çevirmektedir. 'Avro çekirdeği' Rusya'yı stabilize etmekle ilgilenmektedir. Gerçekten de bu, 'avro çekirdeği' projesinin başarılı olması için gerekli bir koşuldur. AB içerisindeki ilişkiler giderek daha öngörülemez, daha istikrarsız ve daha müsamahasız hale geldikçe, 'avro çekirdeği' açısından Rusya'yı kendi safına çekmek stratejik önem taşıyan bir mesele olmaktadır. Ve bu sadece petrol ve diğer kaynaklarla ilgili bir mesele de değildir. Amerika 'avro çekirdeği'ne karşı Doğu Avrupa'yı; Almanya ise Polonyalılara, Çeklere ve Ukraynalılara karşı Rusya'yı kullanma imkânına sahiptir.

Toparlarsak, yeni-emperyalist 'avro çekirdeği' projesi Rusya'nın istikrarlı ve güvenlikli, ama öte yandan İngiliz ve Amerikan güçlerinin işgali altındaki Irak'ınsa istikrarsız ve güvenliksiz bir yer olmasına gerek duymaktadır. Oysa ABD'nin küresel projesinin başarısı tam tersine Irak'ı istikrara kavuştururken Rusya'yı destabilize etmeye dayanmaktadır. Bu, yirminci yüzyıl başlarında yaşanandan pek de farklı olmayan klasik bir emperyalist oyundur. Farklılık, bugünkü emperyalist blokların artık düpedüz ulusal kapitalist elitler olarak değil, daha iyi bir enstrümanın yokluğunda, ulus-devletleri

kullanan ulusüstü formasyonlar olarak görülebilmesindedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tasarımlanan bütün ulusötesi siyasi enstrümanlar bu yeni durumda başarısız oldu ve, ironiktir ki, piyasa güdümlü küreselleşme bu yapıları güçlendireceği yerde zayıflattı. BM'nin işlevsiz kalması, AB'nin ciddi biçimde zayıflaması bir yana, DTÖ ile IMF bile Amerika'nın kendilerinden yavaş yavaş kopması sonucu problemlerle karşılaşmaktadırlar. Bu kopuş, Bush yönetiminin muhafazakâr-tek taraflı yaklaşımının bir sonucu olmaktan daha fazlasını anlatmaktadır. Liberal kuramın iddia ettiğinin aksine, piyasa bazındaki bütünleşme ekonomik türdeşleşmeye yol açmamaktadır. Avrupa bölgesi için geçerli olmayan bu kuramın küresel ekonomi açısından da bir geçerliliği yoktur. 20 yıllık küreselleşme sürecinden sonra bütün çelişkiler artmıştır. Devletler ve bölgeler arasındaki eşitsizlik, tıpkı toplumsal kutuplaşmada görüldüğü gibi, artış göstermektedir. Bunlar aynı fenomenin iki ayrı yönüdür. Piyasanın küresel ölçekte kutuplaşmasına bir arada ve eşitsiz biçimde yürüyen gelişmeyle, artan rekabet eşlik etmektedir. Ulusötesi şirketler rekabet ortamında devletlerle ittifaklar oluşturmaktan kaçınamazlar (devletler, kapitalist genişleme ve tahakkümün stratejik enstrümanları olarak kalmaya devam etmektedir).

Emperyalist güçler arasındaki mücadele, devletlerin toprak ve hatta pazar için birbirleriyle didişmelerinden hep çok daha fazlasını ifade etti. Kapitalizm, bütün beşeri faaliyetlerin sermaye birikimine tabi tutulduğu bir sistemdir. İnsanların ezilmesi, kâr elde edilmesi, pazar için rekabet edilmesi ve hatta özgür emeğin sömürülmesi burjuva devrimlerinden çok önce de insan toplumlarında görülen pratiklerdi. Fakat tüm bu faaliyetleri tek bir amaç (sermaye birikimi) için organize eden şey burjuva sistemi oldu. Dolayısıyla, kapitalist rekabetin en yüksek biçimi, farklı birikim merkezleri arasındaki mücadeledir. Bu, tam da, on yedinci yüzyılda İngiltere ile Hollanda arasında patlak veren çatışmalardan Birinci Dünya Savaşı'na dek, pek çok savaşı önceden belirleyen etken olmuştur. Ve sermaye merkezleri arasındaki çatışma bugün de bütün hızıyla devam etmektedir.

Doğu Avrupa ya da Ortadoğu açısından bu yeni durumun anlamı nedir? Bu bölgeler yakın gelecekte büyük mücadelelere sahne

olacaktır. Rus elitleri, gözle görülür bir biçimde, Amerikan yanlısı ve Alman yanlısı fraksiyonlara bölünmüştür. Destabilize etmek istikrar getirmekten elbette ki daha kolaydır. Dolayısıyla, hem Irak'ta hem de Rusya'da destabilizasyon stratejilerinin, bu bölgeleri düzene kavuşturmayı amaçlayan girişimlerden daha başarılı olacağını tahmin etmek güç değildir. Buralarda tansiyonun giderek yükselmesine, iç çelişkilerin dış müdahaleler sonucu artmasına tanık olacağız. Fakat bu kötü bir haber midir? Rusya örneğinde, 1905-1917 döneminde emperyalistler arasında baş gösteren çelişkiler devrimci değişimi kolaylaştırmada çok önemli bir faktör oldu. Bu çelişkiler yeni fırsatların önünü açtı, çünkü hâkim elitler dağınık durumdaydı ve kafaları karışıktı. Almanya'nın Çarlık Rusyası'nı destabilize etme gayretleri 1917 devriminin gerçekleşmesine yardımcı oldu. Bu devrim tabii ki bir Alman komplosuna indirgenemez; fakat Berlin, Londra ve St Petersburg'daki tüm bu komplolar ve karşı-komplolar Rus devrimcilerinin işini epey kolaylaştırdı.

Burjuva elitleri kendi aralarında bölündüğünde sola hep gün doğar. Hâkim elitler iç çelişkilerden dolayı başarısız olmaya mahkûm projeler başlattıkları zaman, değişim için büyük bir fırsat ortaya çıkar. Bu itibarla Rusya ile Britanya, İtalya ya da İspanya gibi avro projesinin çeperinde kalan ülkeler, küresel krizin bir sonucu olarak siyasi ve sosyal savaşımın patlak verişine sahne olabilirler. Yeni bir devrimler çağına mı giriyoruz, yoksa bu yeni bir reform devrinin başlangıcı mı? Yoksa ikisi birden mi?

Reformizm Bir Cevap Olabilir Mi?

Orijinal Keynesçilik nasıl yirminci yüzyıl başlarında uluslararası serbest piyasa kapitalizminin yaşadığı karmaşaya bir cevap olduysa, küresel Keynesçilik de aynı şekilde neoliberal düzenin yaşadığı krize bir cevap olabilir. Fakat burada bir sorun var. Yirminci yüzyıldaki reformlar devrim olmaksızın gerçekleşmedi. Ve bu devrimler önemliydi, çünkü bunlar kendi ülkelerindeki burjuva düzene meydan okumasa da, küresel kapitalist sistemin yaşayıp yaşamayacağı sorusunu tartışmaya açtı. Yirminci yüzyıl başlarındaki devrimlerle kıyaslayabileceğimiz devrimci hareketler bugün yok. Burjuvazinin

yeni bir J.M. Keynes'i de yok. Keynes'in kendisi ilerici bir liberalden öte bir kimliğe sahip olmasa da, kitlesel işçi hareketi ve sosyal demokrat partiler tüm bu reformları gerçekleştirmek için gerek duyulan özneler oldu. Bugün devrimci güçler zayıftır, ama reformist güçler daha da zayıftır. Günümüz sosyal demokrasisinin en radikal temsilcileri (örneğin, Brezilya'da Başkan Lula'nın İşçi Partisi), yirminci yüzyılın ortalarındaki en ılımlı sosyal reformistlerin bile epey sağına düşmektedir.

Hâkim sınıflar gidişatı değiştirmeye hazır olsalar bile bu, onlar için âdeta imkânsız bir şeydir. Bu sınıflar 1990'larda kendilerini, ölümcül olabilecek kurumsal bir tuzağa kaptırdılar. İster küresel ister ulusal düzeyde olsun, neoliberal 'reformların' anahtar ilkesi 'geri çevrilmezliktir'. Yapılar, kurallar ve ilişkiler bir kez yerleştikten sonra onları düzeltmek -ilkesel olarak- artık imkânsız hale gelir. Neoliberallerin aldıkları kararlardan çark ettiklerini ya da öncesinden imza koymuş bir ülkenin bir anlaşmadan çekilmesine imkân tanıdıklarını gösteren tek bir uluslararası belge yoktur. Regülasyon mekanizmaları bir kez ilga edilmeye görsün, onları yeniden restore etmek imkânsızlaşır. Regülasyonun yasal olarak geçersiz kılınması yeterli olmamıştır (paradoks şu ki, kapitalist sınıf regülasyona en çok bu anda gerek duymaktadır); kurumlar da çözülmüştür. Bunları mekanik anlamda restore etmek imkânsızdır. Piyasanın yeni gelişmişlik düzeyi de yeni regülasyon biçimlerini gerektirmektedir. Sıkıntı, sıfırdan başlayarak yeni bir kurumlar sistemi yaratmanın sadece güç olmasından değil, bunun aynı zamanda daha büyük düzeyde bir radikalizmi, çok daha akut hale gelecek çatışmaları, ve en önemlisi de, neoliberal düzenin yıkımını öngörmesinden kaynaklanmaktadır.

Bugün burjuva *establishment*ı bile değişimin gerekli ve kaçınılmaz olduğunu anlamıştır. Dün imkânsız görülen bugün istenir hale gelmiştir. *The Economist* bile artık alenen bir miktar öz-eleştiri yapmıştır; bir yazıda şöyle denilmektedir: 'Biraz tuhaf kaçacak ama, liberal iktisatçılar sermaye hareketlerinin -sınırlı bir tarzda ve belli durumlarda- denetlenmesinin bir rol oynadığını teslim etmelidirler.'[5]

5 The Economist, 3 Mayıs 2003., s. 15

Burjuvazi, ne denli bu yönde davranmak isterse istesin, dışarıdan yardım almaksızın kendi kurumsal tuzağından kurtulamayacaktır. Hastalık, sermaye hareketlerinin denetlenmesinin sınırlı tarzda uygulanmasıyla tedavi edilemeyecek kadar ağırdır. 1930'larda olduğu gibi, bu ihtilafın tek çözüm yolu solun adamakıllı güçlenmesi ve radikalleşmesinden geçmektedir. Yirminci birinci yüzyılın başında yaşanan kriz, piyasanın 'doğal' döngüsü içerisindeki son konjonktürel çöküş değildir. Bu kriz, kapitalist ekonomide en azından yirmi yıldır gözler önünde olan o uzun erimli işlemlerin bir sonucudur ve içinde bulunduğumuz döneme hâkim olan neoliberal model hakkında zihinlerde soru işaretleri yaratmaktadır. Bir başka deyişle, olan bitenler sistemin krizde olduğunu açıkça göstermektedir. Sol, tarihsel olarak, kapitalizm çerçevesi içerisinde hep ikili bir rol oynamıştır. Bir yandan nitel olarak yeni bir toplum (sosyalizm) için mücadele verirken, bir yandan da kapitalizmi reforme etmiş ve dolayısıyla -işin özündeonun kurtarıcısı olmuştur. Bu salt reformistler için değil, devrimciler için de geçerli olan bir husustur. Paradoks, solun bu ikili işlevinin birbirinin tamamlayıcısı olmasından kaynaklanmaktadır. Reform, sistemin -hem sosyo-politik hem de ideolojik anlamda- 'dışarıdan' gelen etkilere maruz kalmasını şart koşar. Alternatif bir ideoloji olmadan ciddi reformist programların temelini oluşturan yeni fikirler formüle etmek imkânsız olurdu. 1929-1933 yılları arasında yaşanan kapitalist kriz geniş çaplı bir reform ihtiyacını had safhaya çıkardı. 1970'lerdeki kriz ise burjuva karşı-reformuyla sonuçlandı. Peki halihazırdaki kriz nasıl sonlanacak? Solun merkez politikalarına dönmesinin kaçınılmaz olduğu açıkça ortadadır -burjuvazinin, en azından onun belli bir kesiminin, uzun vadeli çıkarları açısından bakıldığında bile durum budur. Bu arada, 1990'lardaki oyunun kurallarını benimseyen sol partiler ve politikacılar kriz karşısında bütünüyle çaresiz kalmaktadırlar. İşçi sınıfına anlamlı gelebilecek hiçbir şey öneremekte, bunun yanı sıra artık hâkim elitlere etkin bir biçimde hizmet etme becerisi de gösterememektedirler. Radikal güçler ön cepheye doğru hareket etmektedir. Peki onlar neyi önerebilecek?

Daha önce de olduğu gibi sol içerisinde iki akım ön plana çıkıyor. Kapitalizmi alt etmeye uğraşanlar ile onu iyileştirmeye çalışanlar.

Geçiş Programı

Hoşunuza gitsin ya da gitmesin, radikaller ve reformcular yolun belli bir kısmını birlikte kat etmek zorundadırlar. Bir tür ortak program üzerinde çalışılmadıkça devrim de reform da imkânsız gözükmektedir, zira ne reformların başarılı olacağı kesindir ne de radikal değişime vesile olabilecek şeyler yaşanmaktadır. Reformizm, 1789'da Fransa'da ve 1917'de Rusya'da olduğu gibi, genelde devrim için bir sıçrama tahtası işlevi görür. Reformcularla radikallerin ortak bir platformda bir araya gelmeleri bu platformun mümkün olduğunca ılımlı olması gerektiği anlamına gelmez. Yapılması gereken bunun tam tersidir; çünkü tutarlılık ve radikalizm, yeni fikirlere acilen ihtiyaç duyan bir dünyada başarılı olmanın garantisidir. Sosyalist ve Marksist fikirler bu hareket içerisinde formüle edilmeli ve dışavurulmalıdır; aksi takdirde hareket temenniden öte bir anlam taşımayan düşüncelerle, imkânsız ve gereksiz uzlaşmalarla paralize olacaktır.

1999'da Seattle'da başlayan hareket, anti-kapitalist protestonun salt yoksul ülkelerdeki insanlar için değil zengin ülkelerdeki milyonlarca insan için de hayati bir önem taşıdığını gösterdi. Bu hareketi etkili kılan şey tam da onun anti-kapitalist ruhu, kuralları bozmaya hazır oluşu ve konvansiyonel politikaların sınırlarını aşma arzusudur. Ön cepheye sürülmesi gereken şey sosyal demokrasinin ılımlı 'yeniden paylaşım' ideolojisi değil, kamu mülkiyeti fikri ile iktidar yapılarındaki demokratik değişimdir. Yapılacak iş, sadece kamu sektörünü canlandırmak değil, aynı zamanda onu kökten dönüştürmektir. Sosyalistler yirminci yüzyıl boyunca iki ayrı grup oluşturdular: Bir yanda işçi özyönetimini destekleyenler, diğer yandaysa merkezi planlamaya hayranlık besleyenler vardı. Her iki taraf da kendi ideolojilerinin ana görev olan sosyalizasyona, yani kamu sektörünün bütün toplumun hizmetine sunulmasına yetmeyeceğinin farkında değildi. Bugün artık kamu sektörünün ancak gerçek bir sosyal kontrol temin edildiğinde işe yarayacağını söylemek mümkün hale gelmiştir. Bu, liberal iktisatçıların tasavvur edemeyecekleri ölçüde, hesap verebilirliği ve şeffaflığı önvarsayar. İktisadi demokrasi temsili olmak zorundadır, bu da sadece devletin ve işçilerin değil,

tüketicilerle toplulukların da yönetim kurullarında yer almalarının şart olduğu anlamına gelir.

Kolektif olarak kullanabildiğimiz şeyler toplumun bütününe ait olmalıdır. Bilim ve eğitim gibi enerji, ulaşım, istihraç sanayileri ile kamu hizmetleri ve haberleşme altyapıları da toplumun malı olmalıdır. Fakat belki de daha temel bir sorun, borcun sosyalizasyonudur. Bu, kısmen de olsa, uygulanmadığı sürece, dünyadaki borç krizine sosyal bakımdan kabul edilebilir bir çözüm bulmak imkânsız olacaktır.

Bu arada özel çıkarlarla ve kamu çıkarının birbirinden ayrı tutulması çok temel bir husustur. Neoliberal reform yıllarında bu gerçekleştirilseydi IMF, Batı hükümetlerinden alınan parayı, kamu mülkiyetlerinin özelleştirilmesi karşılığında (yani, pratikte bir borsa simsarı rolü oynamak ve özel yatırımcıların çıkarını kollayacak biçimde siyasi baskı uygulamak için) Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa hükümetlerine borç olarak veremeyecekti. Kamu borçlarının, son kuruşuna kadar, kamu sektörüne akması, kamusal projelerin gerçekleştirilmesinde kullanılması şarttır. Kârlar özelleşirken özel ticari risklerin (ve kayıpların) toplumun bütününe fatura edilmesi, giderek katlanılmaz bir hâl almaktadır. Sermaye destekçileri bizi piyasa kurallarına uyarak yaşamaya davet etmektedir. O zaman onların da bu kurallara uyması gerekir. Kamuya ait tek bir kuruşun özel girişime gitmemesi gerekir. Hiçbir kamu fonunun özel girişime yatırılmaması gerekir. Eğer mali yardımlar toplum için, verimlilik ve teknoloji için bir zorunluluksa, sınai ve ticari organizasyonlar kamu mülkiyetine devredilmelidir. Eğer bir şirket mali yardım başvurusuyla devlete yaklaşıyorsa bu, bir millileştirme talebi olarak anlaşılmalıdır. Böylesi bir tutum -o çok sevilen- 'piyasa mantığı'nın gerisindeki yasalarla da sıkı bir uyum içerisinde olacaktır.

Keynes, kendi bakış açısına göre haklı gerekçeye dayanan tek sosyalist sloganın, yatırımların sosyalizasyonu olduğunu yazmıştır. Sosyalizmin ana ilkesi, binalarla makinelerin devletin mülkiyetinde olması değil, toplumun yatırım süreci üzerinde denetim sahibi olmasıdır. Sol, kooperatiflere ya da belediyelerin gerçekleştirdiği girişimlere hiçbir zaman karşı çıkmadı. Tam tersine bunlar, yerel nü-

füsun gereksinimlerini en iyi yansıtabilecek üretim organizasyonlarıdır. Ne ki bunlar, kolektif gereksinimlere hizmet etmesi amacıyla projelendirilen kamu yatırımlarının yerini alamaz. Kamu sektörü, toplumun kendi kolektif işlerini -ekonomik, sosyal, ekolojik ya da kültürel olsun- doğrudan yerine getirmesine yarayan bir araç işlevi görür. Piyasa ve özel sektör sadece özel işleri yerine getirmeye elverir; ne denli regülasyona gidilirse gidilsin bu çelişki de ortadan kaldırılamaz. Bütün toplumun ve bütün insanlığın ortak işleri ne denli bastırılsa, sosyalizasyon ihtiyacı da denli büyük olur. Şu küresel ısınma çağında enerji endüstrisinin sosyalizasyonu, insanlık açısından ölüm kalım sorunu haline gelmiştir. Sosyalizm enerji alanında işleyebildiğine göre, niçin diğer alanlarda da işlemesin? Sosyalizm bizi dünyadaki sel baskınlarından kurtarma yeterliğine sahipse, niçin yaşamımızın her alanında yönlendirici ilkemiz olmasın?

Sermaye, sonu gelmez biçimde, hükümetlere şantaj yapmakta, onları başka ülkelere kaçmakla tehdit etmektedir. Hükümetler de bu şantaja güle oynaya boyun eğmektedirler, çünkü onlar da finans ve şirket elitleriyle aynı oyunu oynamaktadırlar. Kendilerini kamuoyu nezdinde haklı göstermeye çalışırlarken çok önemli bir olguyu, sermayenin mobilitesinin sınırsız olmadığı olgusunu gözlerden saklamaktadırlar. Para bir yerden başka bir yere transfer edilebilir, fakat bu paranın kendisi de bilgisayar ekranlarında rakamların alt alta sıralandığı o anlamsız sütunlara ya da renkli kâğıt tomarlarına dönüşme riski taşımaktadır. Hiçbir girişim salt banka hesaplarından, binalardan ve makinelerden oluşmaz. Teknolojik bilgi, nitelik ve deneyim sahibi insanlar, yani bir işçi kolektifi de bunda önemli bir yer tutar. Böylesi bir kolektifin oluşturulması yıllar alır ve bu kolektif ulusal sınırların dışına taşınamaz.

Siyasi elitler ile büyük sermaye, dediğim dedikçi tutumlarıyla, kapitalizmin sonunu getirebilirler. Pek çok devrim, toplumun reformlara ihtiyaç duymasıyla başlamıştır. Hâkim grupların artık zamanı gelen değişimleri gerçekleştirememesi, toplumu daha büyük bir radikalizasyona zorlamaktadır. Eğer mevcut elitler zorunlu olanı yapma yeterliğinde değillerse, er ya da geç, kendileri de değişimlerin kurbanı olacaklardır. Bu, çok muhtemeldir ki, iyi bir şey olacaktır.

Er ya da geç, 'ağ sosyalizmi' kendine bir alan açacaktır. Elitler buna ne denli sert muhalefet ederse, ortak ruh hali daha bir radikal hale gelecektir. Gelgelelim, teknolojik devrim, kolektivizme ilişkin gelenekleri radikal bir biçimde yeniden düşünmeye zorlamaktadır. Sanayi çağı, ağ yapılarını da içine alacak şekilde, disiplini ve katı merkeziyetçiliği gerektiriyordu. İçinde bulunduğumuz yeni çağ, organizasyonların farklı bir biçim almasına imkân tanımaktadır. İnternet ortamında, ağlar artık kendi kendini organize eden ve kendi kendini düzenleyen yapılar olarak algılanmaktadır. Tabii ki pratikte öz-örgütlülüğe ilişkin olasılıklar hiçbir ağda sınırsız değildir, fakat bu olasılıklar ütopik ideallere kıyasla ne denli sınırlı olursa olsun sanayi çağındakilerden kat kat yüksektir.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl proletarya sosyalizmine fabrika disiplini sinmişti, ama o koşullarda başka türlü de olamazdı. Yirmi birinci yüzyıl önümüze yeni olasılıklar çıkarmaktadır. Geçmişin sosyalistlerinde büyük bir coşku uyandıran iktisadi demokrasi düşü nihayet gerçek olabilecektir. Üreticilere dayanan özyönetim düşüncesi, yirminci yüzyılın başlarında -Petrograd'dan Turin ve Liverpool'a- bütün Avrupa'ya yayıldı; bu fikir önceleri 'işçi denetimi'/ 'fabrika konseyleri' gibi akla gelebilecek her türlü biçimi aldı. Özyönetim fikri fabrika disipliniyle çeliştiği için kaçınılmaz olarak yenilgiye mahkûm edildi. Özyönetim uygulaması romantik efsaneler ve örgütsel çelişkilerle dolup taşmaya başladı. Yönetimde niçin sadece işçiler -üretimi yapan kişiler- yer alsındı ki? Tüketiciler ya da sınai/ticari bir organizasyonun civarında yaşayan insanları ne yapacaktınız? Üretimle teknik olarak ilintili olmayan ama pek çok insanın hayatını doğrudan ilgilendiren onlarca sorunu ne yapacaktınız? Birbiriyle çatışan çıkarları yönetsel talimatlarla, seçimle, piyasa ya da başka bir mekanizmayla nasıl uzlaştıracaktınız?

Kooperatifler ve belediye girişimleri yeni bir iktisadi katılım için gerekli asal altyapıyı yaratmaktadır. Fakat bunlar birbirinden izole halde, kendi kendine yeterli kalamaz. Eğer her 'mahal' diğerlerinden ayrı işlerse, yerel denetim etkisiz kalır. Birleşik bir ağ ve demokratik eşgüdüm burada başattır.

Geleceğin enerji endüstrisine ilişkin tartışmalar, farklı kaygı-

ların hepsinin eşzamanlı olarak hesaba alınmaması halinde sorunun nasıl çözümsüz kalacağına çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Elektriğin geleneksel yoldan üretilmesi çevreyi tahrip etmekte ve geri çevrilemez kayıplara yol açmaktadır, ama çevreyi kirletmeyen temiz elektrik de pahalıdır. Enerji tasarrufu spontane olarak gerçekleşebilen bir şey değildir, çünkü talepteki ciddi bir düşüş otomatik olarak fiyatları da aşağı çekecek ve böylece daha fazla tasarruf edilmesi yönündeki dürtüleri ortadan kaldıracaktır. Dahası, herhangi bir çözüm de uzun vadeli yatırımları gerektirmektedir; bu, en azından önümüzdeki 7-10 yıllık zaman dilimi için açıkça tanımlanmış planlar varsa eğer, bir anlam ifade edecektir. John Kenneth Galbraith 1960'larda, uzun vadeli yatırımların devlet garantisi gerektirdiğini yazmıştı; ne ki 60'lardan sonra yaşanan gelişmeler iktidardaki kişilerin değiştiğini ve bu tür garantiler sağlamak için dağıtılan paranın hiç de etkili bir biçimde kullanılmadığını gösterdi. Bununla birlikte, devlet bürokratlarından alınan teminatlardan daha önemli bir şey vardır, o da demokratik biçimde benimsenen kolektif kararlardır. Yeni/çevreye duyarlı bir enerji politikası, değişik düzeylerde fikir birliği sağlanan ve farklı kaygıları hesaba katan eşgüdümlü bir strateji üzerinde kurulursa ancak, işe yarayacaktır. Bu; yakıt tasarrufunu, teknolojik yenilikleri teşvik etmeyi, geleneksel enerji kaynaklarının akılcı kullanımını ve endüstriyel gelişmenin bir sonucu olarak gezegenimizin yaşadığı tahribatı tazmin edecek programlar uygulamayı içeren bir strateji olacaktır. Bu strateji, önemli kararlar devlet tarafından değil bizatihi toplum tarafından alındığında ancak, işe yarayacaktır. Devlete kalan tek rol, yurttaşların oluşturduğu birlikler aracılığıyla, kararların icrasını sıkı bir denetime tabi tutmak olacaktır. Yirmi birinci yüzyılın kolektif bir biçimde yönetilen ağları, karar alma sürecinde belirleyici olan şeffaf yapılar yaratabilecektir. Sivil toplumun yönetime dahil edilmesi olasılığı giderek güçlenmektedir.

Seattle ve Prag'da yükselen kitlesel dalgadan bu yana, sivil toplumun karar verme mekanizmasına katılmasından konuşmak moda haline geldi. IMF ile Dünya Bankası şefleri bile bu konuda birkaç güzel söz söyleme gereği hissettiler. Ne ki şirketlerin yönetim ku-

rullarında hükümet dışı örgütlerin birkaç temsilcisinin bulunması demokratik bir görüntü vermekten öte bir anlam taşımaz, üstelik sivil örgütlerin liderlerinin yozlaşmasına neden olur. Durumu değiştirmenin biricik yolu demokratik prosedürleri her düzeyde tam anlamıyla uygulamaya koymak, sivil toplumun karar verme mekanizmalarının her düzeyinde (tavandan tabana dek) yer almasını sağlamaktır. Buna, sivil örgütler ve onların liderleri üzerinde demokratik bir denetim kurulmasını da eklememiz gerekir.

Sivil toplumun kendi karakterini kökten değiştirmeye muktedir olduğunu görüyoruz. Birbirinden bağımsız olarak hareket eden ve birbirinin belli ölçüde muhalifi olan pek çok örgütün bulunduğu yerlerde koalisyonlar, toplumsal dayanışma ağları filizleniyor. Bu koalisyonların totaliter 'cepheler'le hiçbir ortak yönü yoktur; çünkü bunlar gönüllülük ve eşit haklar temelinde inşa edilen koalisyonlardır, ama aralarındaki etkileşimler aynı anda hem işbirliğini hem de ihtilafı içermektedir. Burada görev, karar vermeyi açık bir süreç haline getirecek demokratik prosedürler yaratmaktır, böylece ilgili herkes sürece katılma şansına sahip olacaktır. İlk defa Porto Alegre'deki belediye yetkilileri tarafından denenen katılımcı bütçe uygulaması, böylesi bir prosedüre örnek teşkil etmektedir. Porto Alegre yöneticileri, uluslararası finans örgütlerinin 'ilerici' temsilcilerinin sözüne uyup kendilerini 'sivil toplum'dan özel olarak seçilmiş bir düzine kadar insanla birlikte bir odaya kapatarak 'sosyal sorumluluğu ağır basan bir bütçe' kotarmış olsalardı, sonuç hem kent için hem de bu prosedüre dahil edilen örgütler açısından bir felaket olurdu. Fakat Porto Alegre yetkilileri bütçe görüşmelerini herkese açtılar; bütçeyi yalnızca bürokratların değil, 'kamuoyunca tanınan şahsiyetler'in de ellerinden çekip aldılar. Böylece devlet sivil toplumun gözetimine açılmakla kalmadı, 'sivil toplum'un kendisi de halkın denetimi altına girdi.

Demokratik prosedürler ve enformasyona erişimin herkese açık olması yatırım yönetiminde yeni metotların koşullarını yaratmaktadır. Sanayi şirketleri artık modern enformasyon teknolojileri olmadan yapamazlar, fakat kolektif kontrol ve ardından iktidarın şirket elitlerinden alınması ve üretimin kontrolünün toplum tarafından

sağlanması yönünde bir potansiyel yaratacak olan şey de işte bu teknolojilerdir. Kapitalist hiyerarşi artık tehdit altındadır. Aynı şekilde, modern teknoloji alanında siber-lordlar tarafından işgal edilen pozisyonların altının oyulması, ağların herkese açılması, 'enformasyon rantları'nın ilga edilmesi ya da bunların toplumsal ihtiyaçlara yönlendirilmesi olasılığı söz konusudur. Burada, enformasyon çağında yok olup gitmeyi reddetmekle kalmayan, tam tersine, daha öncesinde eşi benzeri görülmedik bir boyut ve yoğunluk kazanan yeni bir sınıf mücadelesinin, yeni bir sosyal çatışmanın özü yatmaktadır.

Yirminci yüzyılda yenilgiye uğrayan özyönetim düşüncesi tekrar gündemdedir. Sermayenin küreselleşmesine karşı mücadele veren hareketler, insanların kendi yaşamlarını kendilerinin kontrol etmeleri gerektiği konusunda çok şey söyledi. Katılım; demokrasi, egemenlik ve deglobalizasyon terimleriyle birlikte anılan anahtar bir sözcük haline geldi. Fakat tüm bunlara ulaşmak için sermayenin iktidarına, daha net bir ifadeyle, onun iki temel ilkesine -birikimin mantığına ve özel mülkiyetin hâkimiyetine- meydan okumak zorundayız.

Yazarlar Hakkında

Walden Bello
Filipinler Üniversitesi'nde profesör, merkezi Bangkok'ta bulunan Focus on the Global South'un icra direktörü. Barış hareketlerinde ve sermayenin küreselleşmesine karşı mücadele veren hareketlerde aktif olarak yer alan Bello, aralarında *Deglobalization* ve *The Future in the Balance* da olmak üzere, 13 kitabın yazarıdır.

Patrick Bond
Witwatersrand Üniversitesi'nde profesör, Centre for Economic Justice (Güney Afrika) üyesi. Güney Afrika'da ve uluslararası alanda toplumsal hareketlerle emek ve çevre hareketleri üzerinde çalışmalar yapmakta ve bu hareketlere destek vermektedir. Aralarında *Against Global Apartheid-South Africa Meets the World Bank, IMF and International Finance*'ın da bulunduğu pek çok kitap ve makale yazmıştır.

Alan Freeman
The Greater London Authority'de profesyonel ekonomist, Greenwich Üniversitesi'nde öğretim üyesi. Jübile 2000'in yenilerde yayınladığı *Real World Economic Outlook*'un yazarlarından; *Ricardo, Marx, Sraffa* adlı kitabın editörü (Ernest Mandel'le birlikte).

Jayati Ghosh
Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nde ekonomi profesörü, ortodoks kalkınma anlayışına karşı çıkan iktisatçıların oluşturduğu Uluslararası Kalkınma İktisadı Birliği'nin sekreteri. *Frontline* ve *Businessline* gibi dergilerde güncel sorunlar üzerine düzenli olarak yazılar yazmaktadır. Son çalışmaları arasında C.P. Chandrasekhar'la birlikte kaleme aldığı *The Market that Failed: Neolibeal economic reforms in India* sayılabilir.

Kate Hudson
İngiliz Nükleer Silahsızlanma Kampanyası yürütücüsü, ayrıca Londra South Bank Üniversitesi'nde ders vermektedir. *Breaking the South Slav Dream: The rise and fall of Yugoslavia* ve *European Communism since 1989: Towards a new European left?* başlıklı kitabın yazarıdır.

Boris Kagarlitsky
Küreselleşme Araştırmaları Enstitüsü (IPROG, Moskova) direktörü. SSCB dağılmadan önce 'anti-Sovyet' faaliyetlerinden ötürü hapis yattı; o zamandan beri Rus solu ve işçi hareketlerinin önde gelen simalarından biridir. *The Thinking Reed: Intellectuals and the Soviet state* kitabı Deutscher Memorial Prize'a layık görülmüştür.

Marylou Malig
Focus on the Global South örgütünde araştırmacı, Güneydoğu Asya'da bölge ticaret irtibat görevlisi olarak çalışmaktadır.

Bill Robinson
California Üniversitesi (Santa Barbara) Latin Amerika ve Iberya Araştırmaları Enstitüsü'nde küresel ve uluslararası araştırmalar-sosyoloji doçenti. Çalışmaları arasında *Promoting Polyarchy* ve yakın geçmişte çıkan *Theory of Global Capitalism: Production, class, and state in a transnational world* adlı yapıtlar bulunmaktadır.

Sungur Savran
Türkiye'nin önde gelen küreselleşme karşıtı aktivistlerinden, Marksist teorisyen. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde on yıl (1973-1983) görev yaptıktan sonra YÖK'ü protesto ederek istifa etti. Neşecan Balkan'la birlikte *The Ravages of Neo-Liberalism: Economy, society and state in Turkey* adlı yapıtın editörüdür; yayınlanmış çok sayıda kitabı bulunan yazar teorik dergi *Devrimci Marksizm* ve *İşçi Mücadelesi* gazetesinin yayın kurulu üyesidir.

Dizin

A

ABB 155
Accra 248, 248-343, 251, 251-343
ABD Enerji İdaresi Ajansı 183, 184
Adams, Jason 268
Addis Ababa 249
Adesina, Jimi 244
Afganistan 10, 31, 44, 70, 122, 127, 134, 149, 166, 174, 181, 182, 185, 186, 243, 282, 287, 288, 289
Afganistan Savaşı 174, 182
  petrol 44, 127, 134, 149
  savaşa muhalefet 287, 292-293
Afrika 27, 45, 56, 70, 98, 99, 102, 103, 105, 131, 170, 171, 174, 190, 203, 211, 234, 237-264, 271, 272, 274, 278, 334
  borçlar 50, 69, 210, 238, 260, 274
  yerli hakları kampanyaları 247
Afrika Kalkınma ve Sosyal Araştırma Konseyi 251
Afrika Sosyal Forumu 249, 260, 262
Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık (Nepad) 249, 250, 259
Aguiton, Christophe 270
ALCA 61, 76
alım gücü paritesi (PPP) 79, 84
Ali, Tarık 32, 35
Almanya 13, 42, 47, 63, 66, 72, 87, 122, 150, 172, 173, 187, 283, 284, 305-317, 321, 322, 324
Amerikalar Serbest Ticaret Antlaşması (FTAA) 76, 116
Amin, Samir 240, 251, 262
Angola 243
Annan, Kofi 176, 177, 186
Anti-Balistik Füze Antlaşması 286
anti-kapitalist direniş 245
  küresel adalet hareketi 31, 34, 44
  küresel barış hareketi 72, 264, 265, 293
anti-kapitalist hareket 54, 55, 251, 262
apartheid 46, 61, 228, 237, 260, 275
Aristide, Jean-Bertrand 72, 252
Arjantin 9, 14, 24, 26, 27, 59, 70, 131, 167, 190, 191, 202, 204, 206-210, 214,-219, 227, 228, 243, 268, 278, 302, 308
  IMF 24-27, 59
  mali (finansal) kriz 9
  özelleştirme 228
  yabancı yatırımlar 157
Arrighi, Giovanni 266, 193, 230
Arthur Andersen 10
Ashdown, Paddy 30
Asmal, Kader 256
Asya krizi 9
Aşırı Borçlanmış Yoksul Ülkeler (HIPC) 237, 279
aşırı yayılma 121
Avrasya 8, 149, 151, 181, 182, 183, 185, 186, 190
Avro bölgesi 65, 106
Avrupa 9, 20, 26, 28, 30-32, 38, 39, 42, 45-52, 59, 60, 61, 63, 65-68, 72, 76, 77, 84, 85, 88, 95, 98, 104-107, 109, 111, 114, 116, 118, 131, 155, 156, 162, 169, 171-174, 176, 181, 182, 187, 190, 202, 228, 242, 263, 264, 280, 284, 286, 290-292, 298, 299, 302- 320, 322, 323, 328, 330
  finans piyasaları (mali piyasalar) 304
  ayrıca bkz. Avrupa Birliği
Avrupa Birliği 31, 63, 65, 67, 109, 171, 181, 187, 284, 290, 292, 304, 305, 308, 310
  aday devletler 319
  çekirdek ve marjinal ülkeler 317
  entegrasyon 306-319
  refah yardımları 290
  tek para birimi 304-311
  zirveler 191
Avrupa devleti 310-312
Avrupa İstikrar Girişimi (ESI) 30
Avrupa Merkez Bankası 305, 306, 307, 308
Avrupa Sosyal Forumu 292
Avrupa Topluluğu 20, 60
Avustralya 63, 104
Avusturya 75, 87, 183, 187, 191, 194, 315, 317
Avusturya ekonomi okulu 194
Azerbaycan 183, 184

B

bağlantısızlar hareketi 107
Balkan İstikrar Paktı 181
Bamako Bildirgesi 249
Bangladeş 19, 87, 138, 257
Basarwa/San Yerlileri 247
Bauer, Otto 235
Belçika 45, 87, 313, 317
Bello, Walden 5, 9, 251, 277, 334

Bengal Körfezi 135
Bernstein, Eduard 235
Bhagwati, Jagdish 14, 111
Bin Ladin, Usame 281
birikim 12, 52, 140, 144, 193-201, 211, 212, 221, 223, 224, 231, 237, 239, 245, 251, 253, 313, 323
  aşırı birikim 199, 231
  esnek 195
  eşitsiz 198
  ilkel 144, 238, 239
  küresel 196, 199, 211, 221
Birinci Dünya Savaşı 21, 109, 179, 181, 272, 295, 323
Birleşik Devletler 13, 51, 57, 59, 72, 117, 120, 134, 218, 224, 227, 228, 242, 243, 264, 282, 285, 287
  askeri üsler 169, 174
  dünya polisi (jandarması) 46, 49, 173-176
  küresel liderlik 285
  yurttaşlığı 119, 120
  zayıf dolar politikası 114
Birleşik Devletler Deniz Harp Akademisi 243
Birleşmiş Milletler 10, 18, 31, 80, 85, 110, 111, 150, 167, 177, 217, 269, 286, 313
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 111, 217
Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı 80, 110, 111
Blair, Tony 30, 31, 110, 166, 280, 290, 316, 318, 319, 320
Bolivya 191, 214, 218, 219, 222, 255
Boot, Max 31
Borçlardan Kurtulma Koalisyonu 118
borsa çöküşleri 239
borsa fiyatlarındaki artış 297, 299
Bosna 30, 63, 166, 177, 180, 181
Bosna Savaşı 166
Boston Globe 255
Bostwana 247, 248
Bostwana Gazete 248
Brecher, Jeremy 265, 273, 277
Bremer, Paul 181
Brenner, Robert 114, 277
Bretton Woods kuruluşları 245, 255, 260, 261
Brezilya 22, 24, 54, 122, 167, 190, 202, 204, 206-210, 214-222, 230, 231, 243, 260, 278, 291, 302, 325
  borçlar 210
  gelir dağılımı 215
  Topraksız İşçiler Hareketi 219, 220, 230, 260
  yoksulluk 217
Brezilya İşçi Partisi 222, 325
Briscoe, John 256
Britanya 31, 43, 47, 49, 51, 112, 248, 282, 283, 286, 287, 288, 314-320, 324
Britanya Müslümanlar Birliği 288
Brzezinski, Zbigniew 186
Buharin, N. İ. 36, 157, 235
Burundi 243
Bush yönetimi 10, 26, 30, 43, 323
Bush, George, Jr 149, 164, 165, 166, 170, 242, 263, 264, 265, 281, 285, 315, 316, 317, 320, 321
Bush, George, Sr 150, 302
bürokratik işçi devleti 184
Büyük Buhran 18, 113
Byers, Stephen 112, 279

C

Cabral, Amilcar 244
Callinicos, Alex 270, 277
Cancun, DTÖ toplantıları 109, 272
Castro, Fidel 269, 278
Cenova, küreselleşme karşıtı protestolar 16, 53, 199
Chavez, Hugo 220, 222, 223, 278
Cheney, Dick 10, 149, 164, 281, 285
Chicago Üniversitesi 194, 280
Chirac, Jacques 280, 315
Cimoszewicz, Wlodzimierz 316, 319
Clausewitz, Claude von 30, 175
Clinton, Bill 112, 114, 165, 166, 177, 280
Cooper, Robert 30, 31
Cosatu 274
Cox, Sir Percy 181, 218
Çek Cumhuriyeti 63, 306, 319
çevre 115, 118, 167, 221, 226, 256, 261, 262, 267, 269, 273, 274, 277, 307
  çevresel adalet 247, 248, 259, 277
Çevresel Adalet Ağı Forumu 248
Çin 22, 23, 26, 50, 59, 65, 68, 77-80, 86-89, 93-97, 101-105, 115, 116, 135, 162, 170, 172, 177, 182-185, 188, 190, 242, 243, 264, 278, 286, 294
  büyüme hızı 79, 95
  kapitalist restorasyon 162, 184
çoktaraflılık 10-12, 115, 120
çokuluslu şirketler 99, 125, 129, 155-158, 247, 264
  ayrıca bkz. ulusötesi şirketler

D

Daalder, Ivo 31
Daimler-Chrysler 155
Davos 269, 274
Dayton Antlaşması 180
De Beers 247
deflasyon 112, 113, 119, 131, 134, 190
deglobalizasyon 243, 252, 253, 333
dekolonizasyon 42
Demirel, Süleyman 182
deregülasyon 7, 8, 14, 110, 124, 141, 194, 195
ayrıca bkz. mali deregülasyon
Derviş, Kemal 25
devlet 12-15, 20, 26-28, 36-39, 41-43, 70, 75, 76, 105, 106, 109, 110, 141, 143, 145, 155, 156, 158, 161, 180, 194, 196-202, 211, 219, 221, 223, 224, 228, 232, 238, 242, 245, 252, 257, 265-268, 274, 275, 277, 279, 287, 295, 301, 311, 312, 331, 332
devletin geleceği 74
ayrıca bkz. ulus-devletler
Doha Bildirgesi 116
dolar 14, 22, 48, 64, 66- 68, 80, 81, 86-90, 93-95, 100, 101, 114, 142, 206, 210, 248, 297, 304-309, 314, 315
dolar olarak GSYİH 88
zayıf dolar politikası 114
Dominik Cumhuriyeti 202, 214
Durban Dünya Irkçılık Karşıtı Konferans 250
durgunluk 20, 67, 93, 112, 119, 136, 138, 171, 189, 200, 202, 203, 208, 213, 224, 242
Dünya Bankası 7, 8, 10, 11, 13, 27, 28, 59, 61, 69, 86, 98, 108, 111, 117, 128, 142, 156, 167, 202, 203, 205, 207, 213-217, 226, 235, 241, 247-249, 252-262, 267, 269, 271, 274, 280, 331
güç politikası 11, 13
Dünya Bankası Tahvillerini Boykot hareketi 256, 261
Dünya Barajlar Komisyonu 256
Dünya Sağlık Örgütü 167
Dünya Sosyal Forumları 191, 292, 293
Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi 234, 247, 250, 272, 274
Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 7, 8, 10, 11, 13, 27, 28, 56, 61, 69, 77, 108, 109, 111, 112, 115, 116, 117, 120, 127, 128, 133, 153, 167, 168, 239, 246, 259, 262, 271, 272, 274, 313, 323
dünya yönetişimi 26, 67, 78
Dwyer, Peter 264

E

Egemen Borç (Yeniden) Yapılandırma Mekanizması (SDRM) 118
eğlence endüstrisi 126
Ekonomik Adalet Merkezi 29
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 85, 203
ekonomik regülasyon 325, 329
EKS metodu 85
Ekvador 122, 191, 202, 204, 208-210, 214, 218-220, 222, 230, 257, 278
El Kaide 133
El Salvador 220, 257
Ellerman, David 253, 254
elmas 247, 248
emperyalistler arası rekabet 125, 126, 237
emperyalizm 19, 30-33, 35, 40, 41, 46, 47, 52, 53, 56, 57, 60, 77, 130, 133, 157, 163, 174, 175, 178, 185, 188, 234, 235, 241, 243, 246, 278, 280, 303
doğrudan askeri işgal 33, 43
iyicil 56
klasik 19, 21, 51, 56
rekabetçi 49-51
ayrıca bkz. emperyalistler arası rekabet
süper emperyalizm 47-49
ultra-emperyalizm 46, 54
Endonezya 87, 110, 174, 266
enerji 10, 116, 127, 129, 134, 171, 183, 253, 285, 295, 328, 329, 330, 331
kaynaklar 116, 134, 171, 183
sanayinin sosyalizasyonu 329
enflasyon 238, 301-308
enformasyon ekonomisi ve piyasa döngüleri 298
enformasyon teknolojisi 113, 136, 195
Enron 10
eşitsizlik 18, 19, 20, 26, 45, 46, 64, 78, 80, 81, 86, 96, 97, 197, 210, 215, 221, 225, 236, 275, 323
etrafı duvarla çevrili siteler 229
Evening Standard 260
Evian toplantısı 263

F

Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi, El Salvador 220
fikri mülkiyet 116, 129, 239
Filipinler 24, 38, 87, 120, 121, 174, 257, 258, 334

Filistin/Filistinliler 122, 176, 179, 183, 278
Finlandiya 87, 308, 316
Fitzgerald, Frances 120, 205
fiyatlar 86, 89, 91
Forsythe, Rosemarie 184
Franco, Francisco 56
Franks, General Tommy 181
Fransa 63, 72, 87, 122, 150, 172, 173, 191, 263, 264, 284, 291, 292, 309, 310, 313, 315-317, 320-322, 327
  grevler 291
Fransa-Afrika Zirvesi 263
Freidman, Milton 194, 280
Fujimori, Alberto 25
Fukuyama, Francis 10

G

G8 263, 274
G21 107
Galbraith, John Kenneth 331
Gana 87, 247, 257
gelir dağılımı 63, 79, 99, 137, 145, 226
Genel Ticaret ve Hizmetler Antlaşması (GATS) 299
Genel Ticaret ve Tarifeler Antlaşması (GATT) 77, 168
General Electric-Honeywell birleşmesi 156
Gindin, Sam 240, 241, 243
Gingrich, Newt 281, 290
GK yöntemi 85
Gowan, P. 12, 13, 50
Gramsci, Antonio 119
Greenspan, Alan 20, 280
groundWork 248
Guatemala 56, 202, 214, 216, 218
  gelir dağılımı 135, 216
  yoksulluk 214
Guevara, Che 246
Gunder-Frank, A. 52
Gutierrez, Lucio 222
Güney Afrika 45, 56
Güney Afrika Halkları Dayanışma Ağı 256
Güney Afrika Jübilesi 256, 260
Güney Asya 5, 122, 124, 134, 135, 144, 145, 203
  ekonomik büyüme 135, 137
  ekonomik liberalizasyon 142
  gelir eşitsizliği 135
  kamu harcamaları 138
  yoksulluk 132, 135, 137
Güney Cephesi 263
Güney Kore 48, 63, 94
Güneydoğu Asya 45, 48, 49, 65, 66, 67, 94, 98, 104, 122, 132, 190, 335
  büyüme hızı 48, 65, 66, 98, 104

H

Haiti 72, 220, 266
Halevi, Joseph 227, 228
Hardt, M. 83, 152, 154, 167, 267, 278
Harvey, David 32, 54, 55, 58, 116, 193, 238-240, 275, 278
Hayek, Frederich 194
Hazar havzası 171, 183
Held, D. 11, 12
her yönüyle hâkimiyet 285, 286, 291
Hırvatistan 63, 187
Hilferding, Rudolf 34, 36, 157, 235, 238
Hindistan 10, 14, 23, 30, 50, 77, 86-89, 94-96, 135-139, 143-145, 227, 230, 243, 278, 293
  büyüme 95, 137
  ekonomik liberalizasyon 138, 139, 143
  yolsuzluk (çürüme) 144
Hindutva 134
Hitler, Adolf 34, 164
Hobsbawm, Eric 37
Hobson, J.A. 36
Hollanda 87, 317, 323
Holocaust 56, 57
Honduras 198, 202, 208, 214
Hong Kong 63, 94
Hüseyin, Saddam 55, 56, 133, 288, 320, 321
IMF isyanları 230

I

International Rivers Network 248, 256, 257
Irak 10, 29, 40, 43, 55, 71, 72, 116, 122, 123, 128, 148, 149, 155, 166, 171-176, 178-183, 190, 269, 278, 282, 283, 284, 287, 288, 291, 292, 310, 313-324
  silah denetçileri 320
  yeniden inşa 155
Irak Savaşı 10, 172, 174, 179, 182
ıraksama 16, 21, 62, 67, 68, 74, 98
  ayrıca bkz. eşitsizlik; kutuplaşma
içsel büyüme kuramı 74
İkinci Dünya Savaşı 47, 56, 113, 168, 179, 187, 193, 273, 283, 296, 323
iktisadi döngüler 113
İran 87, 171, 183
İskandinavya 305
İslam 43, 44, 149

İspanya 38, 171, 172, 191, 306, 308, 311, 315, 317, 324
İsrail 56, 63, 87, 122, 179, 182, 183, 280
istatistik(ler) 78, 79, 97
ortalamalar 79, 80
satın alma gücü 84
istihdam 133, 135, 136, 138, 145, 201
İstihraç Sanayileri Değerlendirme Raporu 256
işgücü (emek) piyasası 158, 214, 257
esneklik 158, 213
hareketlilik (mobilite) 92
ucuz işgücü (emek) 92, 211, 212
vasıflı işgücü (emek) 92, 130, 135
İtalya 42, 63, 87, 172, 191, 269, 291, 306, 308, 311, 315, 317, 324
ithal ikameci sanayileşme 139, 201

J

Japonya 26, 39, 42, 47, 56, 63, 65, 66, 68, 86, 87, 94, 95, 104, 171, 190, 242, 280, 283, 314
Johannesburg 227, 234, 248, 249, 250, 266
Joint Vision 285, 286

K

kaçakçılık 142
Kafkasya 174, 182, 183, 185, 186
Kagan, Robert 121, 281
Kalahari 247, 248
kamu sektörü 141, 250, 291, 316, 327, 328, 329
kapitalizm 73, 156, 172, 194, 196, 198, 201, 212, 216, 222, 224, 229, 231, 237, 241, 252, 298, 326
emek-sermaye ilişkisi 195, 197
restorasyon 162-170
yeniden yapılanma krizi 193, 195, 196, 199, 231
Kautsky, Karl 34, 36, 46, 47, 54
Kazakistan 183, 184
kendine mal etme 237, 238, 240
Kenya 87, 247
Keynes, John Maynard 47, 54, 325, 328
Keynesçilik (Keynezyenizm) 302, 303, 324
Khanyisa Operasyonu 249
Kırgızistan 174, 185
Kindleberger 46, 131
kitle imha silahları 33
klasik anti-emperyalist gelenek 34, 36, 45
Kolombiya 14, 87, 202, 206, 208, 209, 210, 214, 215, 216, 218, 220, 243
borçlar 210
büyüme hızı 203
gelir dağılımı 208, 209, 214
yoksulluk 216
Komünizm 45, 47, 120, 290
Kondratieff, Nikolay 20, 21, 49, 69, 113
Kore 48, 56, 63, 94, 230, 242, 243, 252, 287
Kore Savaşı 56
korumacılık 72, 115, 116, 280
Kosova 166, 168, 173, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 187, 188, 314, 315
Kosova Kurtuluş Ordusu 187
Kosova Savaşı 173, 176, 177, 178, 182, 187, 188
Kosovalı Arnavutlar 178
Kosta Rika 202, 215, 218
Kouchner, Bernard 181
Körfez Savaşı 150, 173, 177, 178, 182, 187
Krauthammer, Charles 121
Kristol, William 31, 281
Krugman, Paul 83, 279
Kuala Lumpur 263
Kuhn, Thomas 111
kutuplaşma 17, 37, 78, 104, 106, 200, 221, 224, 225, 227, 228, 300, 307
Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği (NAFTA) 61
Kuzey İrlanda 28
Kuzey Kore 56, 243, 252, 287
Küba 23, 26, 156, 170, 177, 240, 244, 263, 275, 278
küresel adalet 7, 8, 9, 17, 19, 29, 30, 34, 44, 54, 55, 247, 254-256, 259, 262, 265, 267, 268, 270-275
küresel adalet hareketi 7, 44, 54, 55, 259
küresel apartheid 46, 61 234-265
küresel mübadele 260
Küresel Savaş Karşıtı Birlik 122, 293
Küresel Tanıklık
küreselleşme 7, 8, 11-14, 16-18, 22-25, 28-32, 37, 40-42, 46, 48, 49, 54, 63, 64, 68, 69, 70-75, 77, 83, 88-90, 102, 106-109, 114, 124, 132, 133, 148, 151-163, 177, 188-191, 194, 195, 200, 201, 206, 211, 223, 229, 230, 233, 263, 283, 291, 295, 319, 323, 335
aşamaları 9
direniş 229-233
eşitsizlik 229
ayrıca bkz. ıraksama; küresel apartheid
kutuplaşma 236, 323
geri çevrilmezliği 8
tabandan 223, 233

küreselleşme kuramı 7, 11, 23, 37, 42
Kürtler 176, 178, 179, 288
Kyoto Protokolü 118

L

Lamy, Pascal 156, 280
Latin Amerika 5, 9, 42, 56, 99, 102-104, 121, 135, 171, 190, 191, 193, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210-213, 215, 217-224, 227, 228, 232, 242, 243, 271, 272, 290, 293, 302, 335
  ABD müdahalesi 221
  büyüme hız(lar)ı 199, 203
  dış borçlar 28, 206-208, 222
  doğal kaynaklar 212
  mali (finansal) kriz 232
  neoliberalizm 195
  özelleştirme 194, 195, 205, 206
  poliarşi 200, 218, 219, 221
  toplumsal (sosyal) kriz 218, 219
  yoksulluk 198, 200, 208, 212, 213
Le Monde 155, 156, 217, 220
Lenin V. İ. 30, 33, 34, 35, 36, 124, 157, 169, 235, 238, 239
Lesotho 248
liberal demokrasi 18, 37, 40, 47, 120, 121
Libya 278, 287
Lindsay, James 31
Lomé sözleşmesi 61
Lula da Silva, Luis Inacio 54
Luxemburg, Rosa 34, 36, 73, 157, 235, 236, 237, 238, 239, 246

M

Maastricht Antlaşması 51, 290
Macaristan 22, 75, 257, 306, 310
Mahathir, Muhammed 55, 263, 278
Malezya 23, 26, 55, 278
mali deregülasyon 7, 8, 14
mali krizler 135
mali sermaye 125, 126, 126, 127, 131, 134, 146, 297
Mandela, Nelson 252, 278
Mann, Michael 119
Manuel, Trevor 256, 280
Marcos Ferdinand 56, 278
Marksizm 35, 37, 44, 251
Marshall Planı 49
Martin, William 266, 267, 279
Marx, Karl 35, 36, 44, 51, 52, 61, 74, 75, 164, 238, 240, 252, 263, 272, 298, 334
Mauritius 247
Mazowiecki, Tadeusz 177
Mbeki, Thabo 234, 236, 244, 250, 263, 269, 272, 278
McCully, Patrick 256, 257
McGrew, A. 11, 12
medya endüstrisi 125
Meksika 190, 202, 205, 207, 209, 210, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 227, 230, 246, 257
Mercosur 77, 107
metalaştırma 158
Mısır 247, 278
Miloseviç, Slobodan 178, 187, 188
Mokhawa, Gladys 248
Morales, Evo 222, 278
Mumbai 191, 293
müdahalecilik 176, 178
mülksüzleştirme 238, 239, 244, 245, 251, 253, 261
Nacpil, Lidy 258
Namibya 248
NASDAQ endeksi 296
NATO 120, 123, 166, 168, 173, 174, 180, 181, 187, 190, 284, 286, 292, 314
Ndungane, Njongonkulu 235, 255, 256
Negri, A. 83, 152, 154, 167, 240, 267, 278
Neoliberalizm 110, 122, 159, 160, 194, 200, 201, 222, 231, 262, 290, 310
Nepal 138
New York Times 148, 254
Nijerya 87, 247, 249, 271, 278
Nijerya Petrol Deltası 247
Nikaragua 53, 156, 210, 214, 218, 220
Nuclear Posture Review 286
nükleer silahlar 29, 56, 287
Nükleer Silahsızlanma Kampanyası 282, 287, 292, 335

O

Obasanjo, Olusegun 269, 278
Ogoni 268
Orta Asya 27, 93, 135, 174, 182, 183, 185, 282
  ABD askeri varlığı 174, 282
Orta ve Doğu Avrupa 162, 187
Ortadoğu 18, 32, 42, 56, 70, 102, 103, 104, 116, 122, 151, 170, 171, 179, 181, 182, 183, 282, 283, 323
  ABD hâkimiyeti 172-173, 181, 283,
Osmanlı İmparatorluğu 75, 179, 266
önleyici vuruş 286, 287, 291
Özbekistan 174, 184, 185

özelleştirme 110, 158, 161, 194, 195, 228, 240, 245, 257, 259, 261
özelleştirme karşıtı forumlar 259
özyönetim 327, 330, 333

P

Pakistan 87, 121, 137, 144, 145, 167, 243, 278
Panama 214, 216, 218
Panitch, Leo 238, 240, 241, 243
Paraguay 208, 216
Pax Americana 56, 59, 121
Pax Romana 120, 121
Peet, Richard 258, 259
Pentagon'un Yeni Haritası 243
Peru 191, 202, 204, 207, 208, 210, 214, 216, 218, 232
  yabancı yatırım 157, 205, 206, 321
petrol 43, 44, 127, 135, 149, 165, 171, 182, 183, 184, 204, 247, 301, 302, 306, 322
Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) 301, 322
Pilger, John 278, 286
Pinochet, Augusto 56, 194
piyasalaştırma 299
Plan Cavallo 14
Plan Kolombiya 220
Polonya 177, 255, 284, 306, 310, 315, 316, 317
Portekiz 42, 172, 308, 309, 317
Porto Alegre 191, 229, 231, 249, 277, 291, 292, 332
Post-Washington Mutabakatı 235
Prag, IMF/Dünya Barkası toplantısı 110, 331
Pritchett, L. 19, 73
Project for the New American Century 280
Putin, Vladimir 263, 278, 321

R

Rambouillet barış planı 187
Reagan, Ronald 110, 114, 153, 194, 285, 286, 290, 303
reform 55, 58, 59, 143, 194, 232, 244, 256, 257, 278, 324, 326, 327, 328
  yeni reformculuk (reformizm) 324, 327
rekabet 46, 48, 49, 75, 104, 110, 117, 121, 125, 127, 130, 157, 161, 163, 171, 175, 242, 306, 307, 308, 322, 323
rekabetçi bölgecilik 73
Rhodes, Cecil John 246
Rosenberg, Justin 11, 22, 39, 42
Ross, John 302
Royal Dutch-Shell 155
Ruanda 108, 176, 243
Rubin, Robert 114, 280
Rumsfeld, Donald 281, 285
Rusya 8, 23, 26, 30, 172, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 243, 264, 278, 284, 286, 298, 299, 302, 306, 311, 314, 315, 320, 321, 322, 324, 327
Rusya Federasyonu 8, 185, 186

S

Sachs, Jeffrey 111, 254, 279
Salazar, Antonio de Oliveira 56
Sandinistler 220
San Francisco 256, 257
Santa Barbara konferansı 32
savaş 10, 13, 17, 18, 26, 29, 30, 31, 37, 38, 43, 44, 48, 53, 56, 66, 71, 72, 74, 113, 122, 127, 133, 138, 143, 148, 149, 172, 174, 175, 177, 186, 188, 189, 190, 197, 220, 229, 230, 237, 277, 282, 284, 286, 287, 288, 289, 292, 293, 303, 313, 315, 317, 320, 322
  yasadışı 282, 284
  ayrıca bkz. Afganistan Savaşı; savaş karşıtı hareket; Irak Savaşı; Kosova Savaşı
savaş karşıtı hareket 282, 287, 288, 289, 292, 293
  birlik
  gösteriler 289
Savaş Koalisyonunu Durdur 287, 288
Schumpeter, Joseph 113
Seattle, DTÖ toplantısı 111
Sendikalar Konfederasyonu, Kore 230
Senegal 247
sera gazları 118
serbest piyasa 111, 115, 159, 290, 299, 311, 324
  ayrıca bkz. neoliberalizm
Serbest ticaret anlaşmaları 61
sermaye 12, 15, 19, 23, 24, 29, 43, 44, 45, 47, 50, 51, 53, 55, 69, 70, 71, 72, 75, 77, 79, 90, 91, 92, 109, 110, 111, 114, 124, 126, 127, 134, 136, 137, 139, 140-143, 146, 154, 155, 157-160, 166, 174, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 202, 204, 205, 206, 208, 211-213, 215, 220, 224, 228, 231, 232, 236-240, 244, 245, 252, 261, 275, 290, 291, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 304, 322, 323, 325, 326, 329
  dünya hâkimiyeti 46, 51, 125, 157
  hareketliliği 23, 79, 195, 252, 295-298, 325

mega-sermaye (kapital) 158-160, 166, 174, 189
sanayi sermayesi 157, 295, 297
uluslararasılaşması 151, 152, 163, 175
ulusötesi 194-196, 200, 205, 207, 210-212, 219, 232
ve emek 196, 213, 257, 276
sermaye kaçışı 69, 239
Short, Clare 258
sınıf çatışması 74, 76, 109
sınıf ilişkileri 204, 211
sigorta 205
Singapur 63, 72, 94, 108
sivil toplum 122, 245, 250, 256, 257, 258, 272, 291, 292, 332
Slovenya 63, 87, 187
Soğuk Savaş 115, 120, 122, 167, 168, 283, 289, 290, 293
Somali 243
Soros, George 108, 110, 111, 123, 255, 279
Sosyal Forum hareketi 292
sosyalizm 328, 329
adalet 53
ağ sosyalizmi 330
dünya projesi olarak 237-238
proleter 61
ayrıca bkz. Marksizm
Soweto Elektrik Kriz Komitesi 249
sömürgeciliğin dirilişi 168, 180, 181
Sri Lanka 86, 87, 138
SSCB 20, 37, 38, 40, 98, 265, 335
çöküşü 20
dünya işçi sınıfının lideri 40
kapitalizmin restorasyonu 162, 170
Star, Amory 31, 268, 270, 286
Stiglitz, Joseph 111, 236, 254, 279
Strauss, Leo 165
Suriye 87, 287
Survival International 247
Suudi Arabistan 56, 133, 183
Şili 24, 43, 53, 72, 194, 202, 204, 213, 214, 216, 218, 220, 227, 278
darbe 194
Şincan (Türkistan) 185

T

tahakküm 33, 40, 41, 45, 83, 119, 162, 218
Taliban 133
tarih 35, 37, 38, 51, 153, 164, 266, 305, 317
bireyin rolü 164
sonu 10, 289
Tayland 87, 110, 230
Taylor, A.J.P. 28, 248, 280
Taylor, Ian 28, 248, 280
Tayvan 50, 63, 94
teknoloji 92, 153, 204, 242, 295, 296, 316, 328, 333
teröre karşı savaş 127, 133
terörizm
Thatcher, Margaret 110, 153, 194, 290, 315, 316, 319
The Economist 30, 80, 81, 82, 94, 208, 215, 222, 232, 295, 325
The Guardian
ticaretin liberalizasyonu (serbestleştirilmesi) 109, 111, 138, 249, 257
Todaro, M.P. 13
toplumsal yeniden üretim 216, 225, 276
Topraksız İşçiler Hareketi, Brezilya 220
TRIPS sözleşmesi 239
Trotskiy, Leon 34, 36, 157, 235
Tucholsky, Kurt 22
Türki cumhuriyetler 185
Türkiye 24, 25, 42, 44, 149, 167, 176, 182, 187, 190, 278, 335
Türkmenistan 183, 184
Twain, Mark 36, 38

U

Uganda 248, 257
ulusalcıların istismarı 178
ulusal egemenlik 60, 154, 176, 177, 198
Ulusal Füze Savunma Programı 286
Ulusal Örneklem Surveyi 136
ulus-devletler 11, 13, 39, 42, 46, 156, 166, 173, 179
Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 167
Uluslararası Enerji Ajansı 183
Uluslararası Finans Ajanları (IFA) 269, 273
Uluslararası Kızıl Haç Komitesi 167
uluslararası kurumlar 13, 15, 25, 26, 75, 167, 173, 313
Uluslararası Para Fonu (IMF) 7-13, 23-29, 50, 55, 56, 58-63, 65, 69-71, 79, 80, 84, 86-89, 92, 93, 97, 98, 108, 110, 111, 117, 118, 127, 128, 131, 133, 142, 153, 156, 167, 180, 188, 201, 205, 217, 222, 230, 241, 244, 247, 249, 253-255, 257, -262, 269, 271, 274, 280, 323, 328, 331, 334
şok tedavisi 79
yapısal uyum programları 111, 194, 249, 261

Uluslararası Savaş Karşıtı Koordinasyonu 292
ulusötesi devlet 12, 28, 196, 197, 221
ulusötesi hegemonya 197
ulusötesi kapitalist sınıf 197
ulusötesi şirketler 27, 155, 156, 197, 201, 211, 294
UNHCR 167
Unilever 155
UNSTAT 85
Uruguay 111, 112, 191, 208, 214, 218
Uruguay raundu 111
U'wa 268
uzayın militarizasyonu 285
Üçüncü Dünya 22-26, 33, 38, 40, 42, 43, 46-48, 51, 52, 55, 56, 59, 60, 61, 72, 76, 77, 80, 81, 83, 86, 106, 120, 179, 188, 190, 194, 197, 201, 202, 227, 235, 247, 251, 252, 262, 263, 269, 270, -275, 278, 290, 298, 299, 328
  bağımsızlık 33
  ulusal egemenlik 60
  ulus-devletlerin oluşumu (formasyonu) 42
Üçüncü Dünya Ağı, Afrika 278
Üçüncü Dünya ulusçuluğu 235, 247
Üçüncü Dünya'nın borçları
Üçüncü Yol 22, 43, 82, 290
üretim 51, 97, 125, 142, 152, 154, 158, 206, 215, 224, 225, 236, 238, 245, 251, 267, 275, 276, 296, 297, 299, 301, 302, 312, 329
  uluslararasılaşması 151, 152, 163, 175
  yatırım 48, 89, 91, 115, 205, 297, 298

V

Venezüella 14, 23, 122, 128, 191, 202, 204, 207, 208, 209, 210, 214, 216, 218, 220, 223, 243, 275, 278
  borçlar 210
  büyüme hızı 209
  gelir dağılımı 208
  yoksulluk 214
Versay Antlaşması 13, 47
Vietnam 50, 56

W

Wall Street Journal 22, 31
Washington Mutabakatı 71, 72, 142, 194, 232, 235, 250, 255, 256, 259, 261, 262, 263, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 279
Walden Bello 108, 251, 334
Waterman, Peter 270
Westfalya sistemi 39
Williamson, John 71, 194, 232
Wilson, Woodrow 179
Wolfensohn, James 258, 280
Wolfowitz, Paul 281, 285

Y

yakınsama 73, 103, 106
Yapısal Uyum Katılımcı Değerlendirme İnisiyatifi (Sapri) 256
yapısal uyum programları 111, 194, 249, 261
Yeni Dünya Düzeni 5, 34, 148, 150, 163, 193
Yeni Sanayileşmiş Asya Ülkeleri 63
Yeni Zelanda 63, 104, 117
yeni-muhafazakâr klik 316
Yerleşik Olmayan Hintliler 14
yerli halkların hakları 277
Yoksullar Birliği, Tayland 230
Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri (PRSP'ler) 237
yoksulluğu ortadan kaldırma programları 22
yoksulluk 80, 99, 110, 111, 137, 138, 188, 198, 213, 215, 217, 225, 230, 256
  Latin Amerika 213, 215, 217
  yoksulluktan kazanç elde etme 91
Yugoslavya 178, 180, 182, 186, 187, 188, 282
  dağılması (bölünmesi) 187, 188
  savaş 182, 186
Yunanistan 56, 187, 191, 308, 309, 317
yurttaşlık 119
Yükselen sağ dalga 235, 271, 280

Z

Zaire 246
Zambiya 247
Zapatistalar 220, 230, 268
Zimbabwe 239, 246, 247, 249, 252, 257, 271, 274, 275, 278
Zoellick, Robert 117, 280

'Küreselleşme', insanlığın refah, adalet ve barış çağı olarak ilan edilmişti. Peki, aradan geçen yıllarda 'küreselleşme' nasıl bir seyir izledi?

Pek çok akademisyenin saptadığına göre, 'küreselleşme', 2000'li yılların başında bir kriz aşamasına girmişti. Bu geçici bir kriz olmadığı gibi, şu ya da bu uygulamadan değil, küreselleşme sürecinin kendisinden kaynaklanıyordu ve küreselleşmecilerin bu zorlukları aşabileceklerine dair bir belirti de yoktu.

Bu olgulardan bazı sonuçlar çıkarılıyordu: Küreselleşme sadece adaletsiz değil aynı zamanda sürdürülemez de olabilirdi. Pek çok kişi yeni olayların küreselleşmenin sonunu yakınlaştırdığını düşünürken bazıları küreselleşmenin aslında hiç var olmadığını öne sürüyordu... Gerçek ne olursa olsun, küresel adalet ve barış hareketleri, tarihin yeni bir safhasıyla karşı karşıyaydı ve kendilerini bekleyen görevlerin derin bir analizini yapmalıydılar.

Kendileri de küreselleşme karşıtı hareketler içinde yer alan bir grup yazar, bu ihtiyacı gözeterek, bugün dünyada neler olup bittiğini inceden inceye tahlil etmek, 'küreselleşme' diye bir şeyin olup olmadığını, neden ve ne ölçüde başarısızlığa uğradığını, sonuçlarının neler olduğunu, bu sürecin nereye doğru evrildiğini ve bütün bunların küresel adalet arayanlar için ne gibi olanaklar ve zorluklar sunduğunu ortaya koymak üzere bu kitabı oluşturdular: Deneyimlerden beslenen özgüvenli bir değişim hareketinin sesi olmak için...

KİTAP
SKB 01136432 VCP

18 YTL. KDV DAHİL
ISBN 978-9944-122-15-3
9 789944 122153
Yordam Kitap